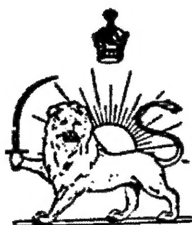
کتب خطی

عربی

فهرست

کتابخانهٔ مجلس شورای ملی

تألیف

عبدالحسین حائری

جلد چهارم از نشریات کتابخانه

تهران ۱۳۳۵

چاپخانهٔ مجلس

در جلد دوم فهرست خطی که مدتی است منتشر شده مرحوم فروغی (ذکاءالملك) مختصری از تاریخچهٔ کتابخانه را ذکر فرموده‌اند وتجدید موضوع ضرورتی ندارد. مطلبی که باید بآن اضافه شود اینست که از آن تاریخ تا بحال در نتیجه اقدامات برجسته و شایان تقدیر آقای شریفی مدیر کتابخانه، موجودی کتابخانه تقریباً به ۵۰۰۰۰ هزار جلد رسیده و از این عده درحدود ۷۰۰۰ جلد خطی وبقیه چاپی میباشد که بطورمنظم مورد استفاده مراجعه کنندگان است. ضمناً باطلاع میرساند دراین موقع که جلد سوم فهرست خطی که تحت نظر آقای شریفی توسط آقای عبدالحسین حائری تهیه شده، منتشر میشود جلدچهارم هم دردست اقدام است وامیداست که بزودی منتشر گردد.

رئیس شورای عالی کتابخانه - ابراهیم حکیمی (حکیم‌الملك)

بسیار خرسندم که توانستم وظیفهٔ را که از طرف مقام محترم ریاست کتابخانهٔ مجلس شورایملی جناب آقای ابراهیم شریفی برعهدهٔ اینجانب محوّل شده بود، با کوشش و دقت فراوان انجام داده و تألیف جلد سوم از فهرست کتب خطی این کتابخانه‌را باتمام برسانم، وتمام انکه شود که ارباب فضل وهنر را پسندیده آید وطالبان علم ودانش را سودمند افتد.

استدعای نگارنده ازمراجعه کنندگان‌دانشمند این‌فهرست آنستکه اگرخردهٔ در آن بینند واشتباه وغلطی‌بیابند ازراهنمائی دریغ نورزند، تا در هنگام چاپ چهارمین جلد فهرست که قسمت بیشتر آن نیز تهیه شده است استدراك گردد.

روشی که در تنظیم این فهرست بکار رفته بخصوص در مورد فهرست مجموعه‌ها، دارای‌امتیازی‌است که درنخستین برگ کتاب بدان اشارت رفته‌است.

این روش با اینکه از میان چندین روشی که در مورد مجموعه‌ها معمول نویسندگان فهرستها است انتخاب گردیده بازهم دارای نواقصی است که امیدوارم طریقهٔ دیگری کامل‌تروفاقد هرگونه نقصی اتخاذکرده و معمول داریم.

تهران ـ عبدالحسین حائری

برخی از کتابهائی که در تنظیم این فهرست مورد استفاده نگارنده قرار گرفته است :

نام کتاب	نام مؤلف	خصوصیات نسخهٔ چاپی یا خطی
آتشکده آذر	آذر بیگدلی	چاپ بمبئی
آثار عجم	فرصت‌الدوله	» »
اتقان المقال	شیخ طه نجفی	نجف
احسن الودیعه	سید مهدی موسوی	بغداد
ارشادالادیب (معجم‌الادباء)	یاقوت حموی	چاپ مصر
الاعلام	خیرالدین زرکلی	چاپ مصر
اعیان الشیعه	سید محسن عاملی	چاپ دمشق
امل الآمل	شیخ حر عاملی	چاپ تهران
ترجمه تاریخ ادبیات براون	رشید یاسمی	» »
» » »	علی پاشا	» »
» » »	علی اصغر حکمت	» »
ترجمه طبقات سلاطین اسلام	عباس اقبال	» »
تنقیح المقال	مامقانی	چاپ عراق
خلاصة الاثر فی اعیان القرن الحادی عشر	محمد محبی	چاپ مصر
الذریعه الی تصانیف الشیعه	آقا شیخ آقا بزرگ تهرانی (معاصر)	چاپ نجف

نام کتاب	نام مؤلف	خصوصیات نسخهٔ چاپی یا خطی
رجال نجاشی	شیخ ابو العباس نجاشی	چاپ هند و نسخ خطی کتابخانه مجلس
روضات الجنّات	سید محمد باقر موسوی خوانساری	چاپ ایران
روضة الصفا	میرخوند	چاپ تهران
ریاض العارفین	رضاقلی‌خان هدایت	کتابخانه مجلس
ریحانة الادب	میرزا محمد علی تبریزی	تهران
سخن و سخنوران	بدیع الزمان فروزانفر	تهران
سخنوران ایران در عصر حاضر	محمد اسحق	چاپ دهلی
سلافة العصر	سیدعلیخان مدنی (کبیر)	چاپ مصر و نسخه خطی کتابخانهٔ مجلس
شرح حال حاجی ملا هادی سبزواری	مدرسی چاردهی	تهران
طبقات الشافعیه	تقی الدین سبکی	چاپ مصر
عیون الانباء فی طبقات الاطباء	ابن ابی اصیبعه	چاپ مصر
فوات الوفیات	محمدبن شاکر حلبی	چاپ مصر
فهرس ابن ندیم	ابن ندیم	چاپ لیدن
فهرس کتب عربی کتابخانه خدیویه مصر (۷ جلد)	هیئت مغیروالکتب	چاپ مصر

نام کتاب	نام مؤلف	خصوصیات نسخهٔ چاپی یا خطی
فهرست شیخ طوسی	شیخ ابی جعفر (شیخ الطائفه)	چاپ عراق
فهرست کتابخانه مجلس ج ۱	تألیف اعتصام الملك (یوسف اعتصامی)	چاپ تهران
فهرست کتابخانه مجلس ج ۲	آقای ابن یوسف شیرازی	چاپ تهران
فهرست کتابخانه سپهسالار (در ۲ جلد)	» » »	چاپ تهران
الکامل	ابن اثیر جزری	چاپ مصر
کشف الحجب والاستار	سید اعجاز حسین	چاپ هند
کشف الظنون	حاج خلیفه	چاپ استانبول در ۲ جلد
الکنی والالقاب	حاج شیخ عباس قمی	چاپ نجف
لباب الالباب	محمد عوفی	چاپ لیدن
المآثر و الاثار	محمدحسن اعتمادالسلطنه	چاپ تهران
مجمع الفصحاء	رضا قلی خان هدایت	چاپ تهران
معجم البلدان	یاقوت حموی	چاپ مصر
معجم المطبوعات	یوسف الیاس سرکیس	چاپ مصر
مستدرك الوسائل (جلد ۳)	حاج میرزا حسین نوری	چاپ تهران
منتهی المقال	استرابادی	چاپ ایران
نامه دانشوران	تألیف هیئت مؤلفین	چاپ تهران
نفحات الانس	عبدالرحمن جامی	چاپ لکنهو

نام کتاب	نام مؤلف	خصوصیات نسخهٔ چاپی یا خطی
النّفح الطیّب	احمد مقری مغربی	چاپ مصر
نقد الرجال	میر مصطفی تفرشی	چاپ ایران
وفیات الاعیان (تاریخ ابن خلکان) (۲ جلد)	قاضی ابن خلکان	چاپ مصر
هدیة الاحباب	حاج شیخ عباس قمی	چاپ نجف
هفت اقلیم (در ۲ جلد)	امین احمد رازی	چاپ کلکته

چون این فهرست بترتیب موضوعات است، برای موضوعات مندرجه، فهرست ذیل تنظیم گردید:

۱ ــ کتب راجعه بقرآن (تفاسیر و کشف الآیات و ...)
۲ ــ « خطب و کلمات قصار
۳ ــ « ادعیه و اذکار.
٤ ــ « احادیث و اخبار.
٥ ــ « اخلاق و مواعظ.
٦ ــ « فقه.
۷ ــ « اصول فقه.
۸ ــ « کلام و اصول اعتقاد.
۹ ــ « فلسفه و عرفان و سلوك.
۱۰ ــ « منطق.
۱۱ ــ « هیئت و نجوم و ریاضیات.
۱۲ ــ « طب و طبیعیّات.
۱۳ ــ « فرهنگ و لغات.
۱٤ ــ « تاریخ و سیرت و رجال.
۱٥ ــ « نحو، صرف، معانی، بیان و بدیع.
۱٦ ــ « شعر و ادبیات.
۱۷ ــ « مناظره و آداب بحث.
۱۸ ــ « متفرقه.
۱۹ ــ فهرستهای: اعلام اشخاص، اماکن، کتب معرفی شده و کتب متفرقه‌ایکه بمناسبتی از آن در این کتاب یاد شده است.

تذکر

کتابهای مختلفی که در یك مجموعه بیك شماره قرار دارد هر یك را در فصل مربوط بآن معرفی و شمارۀ مجموعه که راهنمـای مراجعه کنندگان است بین دوهلال (   ) پهلوی شمارۀ ردیف آن کتاب تکرار گردیده است .

۱۳۰۶

اسرار الآیات تفسیر قسمتی از آیات قرآن است بر اصول ومبانی عرفانی و بدون مراعات ترتیب میان آیات وسور باین ترتیب که مسائل فلسفه الهی را شروع و درضمن آیات مربوط بآن مبحث را زیر عنوان (مشهد) ذکر و تفسیرمیکند همچنانکه مؤلفین آیات الاحکام درباره آیات مربوطه بفقه انجام داده‌اند ومشتمل بر کلیات وقواعد مهمّه از فلسفه الهی و نکات علمی مربوط به تفسیر و حواشی از ملاّ علی نوری درصفحات ۹۷ تا ۷۹ میباشد .

آغاز : نحمدك اللهم یا من بیده ملکوت‌الارض والسّماء والیه یتشوّق

پایان : والعلوم حاضراً لقوله علمت نفس ما احضرت

مؤلف : صدرالدّین محمدشیرازی معروف بملاصدرا فیلسوف شهیرایرانی دراوائل قرن یازده ۱۱ ه ومتوفی ۱۰۵۰ ه است وی تألیفات بسیار بروش حکمای متأله دارد که مشهورترین آن کتاب اسفار و شرح اصول کافی و مفاتیح الغیب و مبدء و معاد وتفسیرقرآن است . زندگی این فیلسوف توأم با سختی ها و رنجها بوده و از طرف علمای معاصر خود که مخالف رویه او بوده اند مورد طعن قرار گرفته‌و مجبور بمهاجرت بیکی ازدهات قم شده و سالها در آنجا بانزوا گذرانده است چندین سفرنیزپیاده بمکّه رفته و در هفتمین سفر در بصره وفات کرده از آثار ادبی و شعر وی جز

این یك رباعی بنظر نگارنده نرسیده ولی همین دوبیت گواه نکته سنجی و ذوق اوست.

آنانکه ره دوست گزیدند همه در کوی شهادت آرمیدند همه

درمعرکه‌دوکون فتح‌از عشق‌است هــرچند سپاه او شهیدند همه

قطع: خشتی، بسانتیمتر ۱۵×۲۱ رو- جلد، تیماج سبز، شماره صفحات: ۲۰۰؛ سطور هر برگ ۲۱ کاغذ: ایرانی ومهره شده، خط: نسخ، تاریخ کتابه: ۱۲۴۰ ه. کاتب: محمد ابوالحسن شماره دفتر ۱۲۹۷۰۹

۱۳۰۷

اشارة و بشارة نسخه یکی از چند رساله ایست که مؤلف آنها را دریك مجموعه گرد آورده و درنظر داشته است تا چهل رساله تألیف کند ومجموعه را اربعینیّات[۱] بنامد ولی آنچه تاکنون از این رسائل در دست است فقط ده رساله است که در ص ٤۱۱ جلد ۱ فهرست کتب خطّی کتابخانه مجلس شورایملی ضبط ومعرفی شده ومجموعه که اینك معرفی‌میشود نخستین رسالهٔرا که روح‌الصلوة نام‌دارد فاقداست وبقیه رسائل را بضمیمه‌چندرساله‌و کتاب دیگر که‌هریك درجای خویش معرفی میشوند شامل است موضوع رساله اشاره و بشارة، حل اختلاف اخبار است در باره تحریف ونقص قرآن ومصنف نظریه دقیق ومبتکری درآن باره مبتنی برچند مقدمهٔ عرفانی ذیل عنوان اشارهٔ وبشاره ذکر کرده است.

آغاز: الحمدلله الذی نجم القرآن وسبّع ذلك التبیان...

---

(۱) مرحوم اعتصام‌الملك آشتیانی در صفحهٔ ٤۱۱ فهرست (جلد۱) کتب خطی درباره معرفی این رسائل نوشته‌اند (اربعینیّات شامل ٤۰ باب و ده رساله) و البته این اشتباه از قلم ایشان است.

پایان : ثم ادرجتها فیهذه المجموعه المسماة بالاربعینیّات فی غرّة الشهر المذکور لافتتاح عام ثمان و تسعین و الف باصبهان

مؤلف قاضی میرزا محمد سعید بن حکیم محمد مفید قمی است که نخست در شمار اطباء نامی ایران و طبیب رسمی دربار شاه عباس ثانی (صفوی) بوده ودردرس مولی رجبعلی تبریزی متوفی ۱۰۸۰ ـ ه و فیض کاشانی حاضر میشده و در این علوم نیز شهرتی یافته بدستور شاه عباس در قم عهده دار قضاوت گردید . وازاین روبقاضی شهرت یافته وی دارای تألیفاتی گرانبها بسبک مخصوص استادخویش فیض کاشانی‌است ومهمترین آنها شرح توحید صدوق است در ۳ جلد تاریخ وفاتش معین نیست ولی مسلماً در۱۱۰۲ ـ ه حیات داشته شرح مفصل‌تر زندگانیش در آتشکده آذر و روضات الجنات آمده است .

قطع وزیری ، بسانتیمتر ۱۲×۲۲/۵ جلد تیماجی مشکی ، شماره صفحات ۴۷۰ ، سطور هرصفحه ۱۲ کاغذ ترمهٔ نازك ، خط نستعلیق متوسط : تاریخ کتابة ۱۲۳۴ کاتب مطابق نوشته ذیل یکی ازرسائل مجموعه لطفعلی لواسانی شمارهٔ دفتر **۱۴۱۷۸**

۱۳۰۸

بحر العرفان این نسخه جلد اول ازتفسیربزرگ وجامع قرآن شریف وشامل جزء اول ودویم تفسیراست ازسورهٔ حمد تا آخر سورهٔ بقره و تاریخ تألیف آن ۱۳۳۰ ـ ه است بحرالعرفان تفسیریست دارای ۱۷ جزء در ٦ مجلد بزرگ که بترتیب ذیلاً معرفی میشوند و هنوز چاپ نشده و جزچند نسخه که بعضی از آنها نیز ناتمام است نوشته نشده است نسخهٔ کتابخانهٔ مجلس شورایملی که اینك معرفی میشود کامل وتمام است روش مخصوص مؤلف دراین تفسیر آنست که پس از ذکر آیهٔ قرآن تمامی اخباری که مربوط بتفسیر آنست نقل و سپس

بنقل اقوال دیگران و آنگاه بداوری دربارهٔ آنها میپردازد وازاین لحاظ تفسیر بسیار جامعی است.

آغاز: الحمدلله الذی نزّل علی عبده الکتاب . . .

پایان: و تدخلنی الجنه آمناً بمحمد و آل محمد وتشرك معی فیهذا الدعاءِ سایر اولیاءِ محمد برحمتك یا ارحم الراحمین.

مؤلف: مولی صالح بن آقا محمد برغانی قزوینی حائری است که از علماء ومصنفین بسیارجامع ومطلع بوده ودرکربلابسال ۱۲۷۰ درگذشته است وی برادر ملامحمد تقی برغانی معروف بشهیدثالث‌است که درقزوین بتحریك برادر زاده خویش طاهره قرةالعین زخمی و مقتول گردید.

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۳×۳۲/۵ جلدتیماج نارنجی ، صفحات ٤٦٦ سطور هرصفحه ۲۷ خط این جلد و مجلد دیگر آن بسبك هندی ، کاغذ آهار دار و ضخیم تاریخ کتابة ۱۲۷۱ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۹٤۹

۱۲۰۹

بحرالعرفان جلد دویم از آن تفسیر است که شامل جزء ۳ ـ ٤ ـ ۵ و از سورهٔ آل عمران است تاآخر سورهٔ نساء و تاریخ تالیفش ۱۲۳۱ ـ ه است.

آغاز پس از خطبه: هذا هو الجزء الثالث من بحرالعرفان . . .

پایان: هذا آخر الکلام فی المجلد الخامس و یتلوه الکلام فی المجلد السادس.

قطع رحلی ، بسانتیمتر ۲۲×۳۲ جلد تیماج قرمز ، شماره صفحات ٤٦۸ سطور هرصفحه ۳۰ ، کاغذ آهار مهره شده ، تاریخ کتابة ۱۲٦۹ ـ ه شماره دفتر ۱۳۹۵۰

۱۲۱۰

بحرالعرفان جلد سیم و مشتمل برجزء ٦ـ۷ـ۸ از آن تفسیر است در این جلد از سورهٔ مائده تا سورهٔ هود

تفسیر شده است و تاریخ انجام آن ۱۲۳۳ ـ ﻫ است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین وصلی الله علی محمد و آله الطاهرین فهذا هو الجزء السادس . . .

پایان : و قدراً من القدر ان تصلی علی محمد وآل محمد .

قطع رحلی، بسانتیمتر ۲۴×۴۲ جلد تیماج نارنجی ، شماره صفحات ٤٧٦ ، سطور هرصفحه ۲۸ کاغذ آهار مهره ومتوسط تاریخ کتابة ۱۲۰۷ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر ۱۳۹۵۱

۱۲۱۱

بحر العرفان جلد چهارم ومشتمل برجزء ۹ـ۱۰ـ۱۱ از آن تفسیراست که در آن از تفسیر سورهٔ نور شروع وبسورهٔ احقاف ختم شده است وتاریخ انجام تألیف آن ۱۳۲۷ ـ ﻫ است .

آغاز پس ازخطبه : امـا بعد فهذا هو المجلد التاسع مـن تفسیر بحر العرفان . . .

پایان : الاحتجاج عن مولینا القائم صلوات الله وسلامه علیه و علیهم .

قطع رحلی . بسانتیمتر ۲۲×۳۲ جلد تیماج نارنجی ، شماره صفحات ۳۹۱ سطور هر صفحه ۳۱ کاغذ متوسط و آهار و مهره شده تاریخ کتابة ۱۲۷۷ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر ۱۳۹۵۲

۱۲۱۲

بحر العرفان این نسخه جلد پنجم آن تفسیر وشامل جزء ۱۲ـ۱۳ـ۱٤ ازسورهٔ احقاف تاسورهٔ محمّد میباشد وتألیف آن در ۱۲٦٦ ـ ﻫ انجام یافته است .

آغاز پس از خطبه : اما بعدفهذا هوالمجلّد الثانی عشر من تفسیر . . .

پایان : هذا آخر الکلام فی المجلد الرابع عشر من تفسیر بحر العرفان .

قطع رحلی ، بسانتیمتر ۲۴×۳٦ روی جلد تیماج قرمز ، شماره صفحات ۵۰۰ سطور هرصفحه ۲۹ ، خط نسخ مخلوط بنستعلیق ، کاغذ ، عالی و مهره شده تاریخ کتابة ۱۳۰۷ ـ ﻫ شماره دفتر ۱۳۹۵۳

۱۲۱۳

بحر العرفان ششمین جلد از تفسیر بحرالعرفان وشامل جزء ۱۴-۱۶- ۱۷ و از آغاز سورهٔ محمد(ص) تا آخر قرآن شریف میباشد مصنف پس از پایان تفسیر قسمتی از آیات متفرقه را که در اخبار و روایات بولایت تأویل شده است ذکر و تفسیر کرده است و این اضافه در همه نسخ موجود نیست تاریخ تألیف این جلد ۱۲۶۶ ـ ه است.

آغاز پس از حمد: اما بعد فهو المجلد الخامس عشر من تفسیر بحرالعرفان . . .

پایان: و سبباً لاحراز ذخائر الاجر و ادّخار کرائم الذخر وقد وقع الفراغ فی شهر رجب المرجب من سنة ست وستین بعدالالف و مائتین.

قطع رحلی بزرگ بسانتیمتر ۲۶×۲۴ شماره صفحات ۵۴۰ سطور هر صفحه ۲۹ روی جلد تیماج مشکی ، برگ ۱۹۱ تا ۱۹۲ و ۲۷۷ و ۲۷۸ سفید است کاغذ عالی و مهره شده کاتب محمد نبی قزوینی شماره دفتر ۱۳۹۴۴

۱۲۱۴

بحر العرفان نسخهٔ دیگریست از تفسیر بحرالعرفان که فقط شامل جزء اول آنست از سورهٔ حمد تا قسمتی از سورهٔ بقره بضمیمه یکمقدمه مفصل و تاریخ تألیف آن ۱۲۵۵ ـ ه است و تاریخ کتابة ندارد نسخه دیگری که بشماره ۱۲۰۸ معرفی گردید شامل جزء دویم نیز بود و یکجلد کامل از این تفسیر شمرده میشد.

آغاز: الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب و جعله . . .

پایان: و یتلوه تفسیر قولــه و لله المشرق و المغرب فاینما تولو فثم وجه الله و الله واسع علیم و الحمدلله اولا و آخراً.

قطع رحلی ، بسانتیمتر ۲۲×۳۲ روی جلد تیماج قرمز ، شمارهٔ صفحات ۹۰۰ ، سطور هر صفحه ۲۴ ، کاغذ ترمه متوسط ، خط نسخ ، شمارهٔ دفتر ۱۳۷۳۰

۱۳۱۵

بحر العرفان مقدمه ایست جامع ومفصل برای مرئات الانوار و مشکوة الاسرار .

آغاز : الحمدلله الذی کشف لنا استار اسرار النبوه . . .

پایان : و نشرع بعد هذا فی اصل التفسیر انشاءالله وبحوله وقوته .

مؤلف : ابوالحسن عبدالرحیم شریف اصفهانی است کـه جد مادری شیخ محمدحسن صاحب جواهر ومتوفی ۱۱۳۸ ـ ه است وی ازشاگردان مجلسی ثانی وسیدنعمةالله جزائری بوده وتفسیر مرئات الانوار را تا اواسط سورهٔ بقره تألیف کرده است و این مقدمه را برای آن تفسیر جداگانه تألیف و بحرالعرفان نام داده است .

این مقدمه در ۱۳۰٤ ـ ه ق در تهران بنام شیخ عبدالطیف کازرونی چاپ شده است درصورتیکه همچنانکه گفتیم تألیف شریف اصفهانی است وبنابرنقل صاحب مستدرک الوسائل نسخه اصل آن بخط شریف درکتابخانه شخصی صاحب جواهر در نجف اکنون موجود است علاوه براینکه از عبداللطیف کازرونی در کتب تراجم احوال و رجـال نامی دیده نمیشود پارهٔ نیز آنرا مقدمه تفسیربرهان وتألیف سیدهاشم بحرانی تصور و بدون تردید اشتباه کرده اند .

قطع رحلی ، بسانتیمتر ۲۳×۳٦ روی جلد تیماج قرمز ، شماره صفحات ٤٥٦ سطورهر صفحه ۲۷ ، خط نسخ متوسط ، کاغذ ایرانی آهار مهره شده شماره دفتر ۱۳۹۵۵

۱۳۱۹

اصفی

تفسیر مختصر ونسخه ایست که در عصر مؤلف کتابة شده و تألیف آنرا دو سال پس از تألیف مشهور خویش : تفسیرصافی انجام داده این تفسیرمختصرو کامل دارای دوجزءاست جزء اول از آغاز تا سورهٔ اسراء و جزء دوّم تا آخر قرآن مجید.

آغاز : الحمد لله الذی هدانا بالثّقلین و جعل لنا القرآن هدی . . .

پایان : فی سورة الانعام تم کتاب الاصفی بسنتین بعد تمام الصافی و الحمدلله اوّلاً و آخراً و ظاهراً و باطناً .

مؤلف محمد مدعو بمحسن ابن شاه مرتضی شهیر بفیض کاشانی از بزرگان علماء امامیّهٔ قرن ۱۱ـ ه ومتوفی۱۰۹۱ است وی دارای تألیفات بسیار درشئون مختلفه وبیشتر درعلوم مذهبی بوده وتا حدود ۱۱۰ کتاب از آثاروی درکتب تذکره‌نام برده‌اند دربارهٔ روایات وتفسیرآیات وهمچنین در فقه دارای روشی مخصوص ونزدیك بمرام اخباریین بوده واصولیین را سخت انتقاد میکند کتابی در علم اصول بنام :

الاصول الاصلیّه فی مأخذالاحکام بغیر ما اشتهر بین الانام و دیگری بنام‌نقدالاصول‌الفقهیّه وهمچنین درفقه‌کتاب معتصم رامطابق سلیقهٔ‌مخصوص خویش تألیف کرده تألیفاتی دراصول عقاید معارف وسیروسلوك نیز دارد که در آنها هم دارای روش مخصوص بوده در قسمت اذکار و ادعیه نیز آثار مهمی دارد منظومات وی نیز درقسمتهای مختلفه ازغزلیات وقصائد و مثنویات بسیار و اکثر متوسط ولی دلنشین و جالب است از تصنیفات وی که نشانهٔ ذوق و مطالعات وسیع اواست منتخبات رسائل اخوان‌الصفا و منتخبات مثنوی مولوی و فتوحات مکیّهٔ محی الدین اعرابی است .

قطع : وزیری بسانتیمتر۱۷×۲۷ جلد تیماجی قرمز، شمارهٔ صفحات ۴۷۶ سطور

هر صفحه ۲۹ ، خط نسخ، کاغذ متوسط تاریخ کتابت ۱۰۷۹ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۴۸۳۹

۱۳۱۷

تفسیر تفسیر سوره حمد و سوره بقره است تا آیهٔ و لقد علمتم الذین اعتدو منکم فی السّبت بروش اهل تحقیق از عرفا و شامل بحثهای دقیق مربوط بحقائق قرآن است که بضمیمه تفسیر آیة الکرسی و تفسیر چند سوره دیگر از تألیفات مؤلف بطبع رسیده است .

آغاز : سورة فاتحة الکتاب المسمی بامّ القرآن لاحتوائها علی مجامع المعانی فی القرآن . . .

پایان : اعداء الشریره السنتهم احلی من العسل و قلوبهم أمرّ من الصّبر

مؤلّف : صدرالدّین محمد شیرازی متوفی ۱۰۵۰ ـ است مراجعه شود بشمارهٔ ۱ این فهرست .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۴/۵×۲۵ جلد تیماج سبز شماره صفحات ۶۰۲ سطور هر صفحه ۲۶ کاغذ فرنگی خط نسخ ریز و دارای اغلاط بسیار تاریخ کتابه ۱۲۵۴ کاتب محمد تقی بن محمد کاظم همدانی شماره دفتر ۱۳۹۹۰

۱۳۱۸

تفسیر شبر تفسیر مختصر و جامعی است برای قرآن مجید

آغاز : الحمدلله الّذی انزل القرآن الکریم و الفرقان الحکیم . . .

پایان : اذا الشیطان الموسوس یکون جنیّاً و انسیّاً .

مؤلّف : سید عبدالله بن محمد رضای موسوی مشهور به شبّر و از دانشمندانیست که بسرعت تألیف و حسن سلیقه اشتهار داشته و دارای تألیفات بسیار در فنون متنوّعه علمی و دینی است از شیخ جعفر کاشف الغطاء و صاحب قوانین و دیگران اجازه داشته و وفاتش ۱۲۴۲ ـ ه است .

یکی از فرزندان وی بنام سید محمد تا۱۳٤٦ ـ ه در بصره اقامت داشته و از دانشمندان بشمار میرفته است .

قطع : ربعی بزرگ بسانتیمتر ۱۱×۱۹ روی جلدتیماج قرمز ، شمارهٔ برگها۵۹٦ سطور هر برگ ۲۳ ، خط نسخ ریز، کاغذ فرنگی بسیارنازك ، تاریخ کتابة ۱۲۷۳ شمارهٔ دفتر ۱۲۷۳۰

۱۳۱۹

تفسیر سوره اخلاص این نسخه ازرسائل مجموعه گرانمایه‌است که حاوی ۳۰ کتاب و رساله فلسفی و غیره است وهریك در جای خود معرفی خواهد شد .

این رساله ازتألیف ابن‌سینا است درتفسیرسوره اخلاص و نسبت بتفسیر سورهٔ فلق وناس که بعداً ذکرمیشود مفصّل‌تر ودارای یك خاتمه دراشاره بحقایقی است که ازین سوره استفاده میشود و چنانچه از قرائن بدست میآید این رساله جداگانه تألیف شده و ازتفسیرآندو سوره مجزّی است .

آغاز : تفسیر سورة الاخلاص قوله جلّ جلاله قل هوالله احد .

پایان : فهذا ما وقفت علیه من اسرار هذه السّورة و الله اعلم .

قطع مجموعه : وزیری بسانتیمتر ۱۲×۲۵ جلدتیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ٥٦٤ سطور هرصفحه ۲۳ کاغذ فرنگی نازك وکهنه خط نسخ ریز و مغلوط تاریخ کتابت بطوریکه ذیل بعضی ازرساله های آن موجود است ۱۰٤٦ـه شمارهٔ دفتر۱۴۸۱۴

۱۳۲۰

نسخه دیگرازتفسیرسوره توحید تألیف ابن سینا درضمن مجموعه‌ایست شامل‌چهارده رساله عربی که هریك معرفی میشود بعلاوهٔیك رساله فارسی

آغاز : قوله جلّ جلاله قل هوالله الهو المطلق .

پایان : فهذا ما وقفت علیه من اسرار هذه السوره والله اعلم بالصواب

قطع‌مجموعه : ربعی باریك بسانتیمتر ۱۱×۲۲ جلدمقوا ته بندی : تیماج قهوه‌ای

روشن شماره صفحات ۴۳۲ سطور هر صفحه ۲۲ کاغذ فرنگی صفحات برنگهای مختلف آبی، لیموئی و سفید و قسمتی ازان صحافی شده است کاتب: حمزه بن احمد گیلانی تاریخ کتابت ۱۰۱۸ هجری شماره دفتر **۱۴۳۴۸**

۱۲۲۱ (۱۲۲۰)

تفسیر سوره فلق و ناس

این رساله نیز که از تألیفات ابن‌سیناست از رسائل مجموعه فوق است و هر چند در کتب تراجم و فهرست آنرا دو تألیف مجزّی دانسته‌اند ولی بطوریکه ازوضع رساله استفاده میشود یك تألیف بیش نیست

آغاز: بسم الله الرّحمن الرّحیم قل اعوذ بربّ الفلق فالق ظلمة العدم بنور الوجود.

پایان: و هذا هو الّذی یبلغ العقل الیه فی هاتین السّورتین والله اعلم باسراره و جعلنا الله من اهل ذلك انّه الجواد الوهّاب.

۱۲۲۲ (۱۲۱۹)

تفسیر سوره فلق

نسخهٔ دیگر از تفسیر فلق و ناس است که با تفسیر سورهٔ اخلاص که قبلاً معرفی گردید در یکمجموعه قرار دارد.

آغاز: قل اعوذ برب الفلق فالق ظلمة العدم.

پایان: فیها بین السورتین جعلنا الله من اهل ذلك انّه الجواد الوهاب.

۱۲۲۳ (۱۲۱۹)

تفسیر سورة اعلی

این نسخه نیز جزء مجموعه گرانمایه شماره ۱۲۱۹ واز تألیفات ابن سینا است دیباچه ندارد وبطوریکه در صدر نسخه ذکر شده همچنان بدون دیباچه و خطبه بدست آمده است و مشتمل است بر سه

مطلب : اثبات خدا . نبوّت . معاد .

آغاز : اعلم انّ هذه السّورة مشتملةٌ علی مطالب ثلثه . . .

پایان : لایحصل الاّ بمعرفه هذه المطالب الثّلثه و باللّه التوفیق

۱۲۲۴

حاشیه تفسیر بیضاوی تعلیقات بسیار مفصّلیست بر تفسیر سورهٔ انعام از انوارالتّنزیل که تفسیر تمام قرآن و تألیف قاضی بیضاوی است و مشتمل بر حاشیه‌هائی از مؤلف است کتیبهٔ برگ اول باآب طلا وشنجرف نقّاشی و جداول همه صفحات با آب طلا است .

آغاز : قوله اخبر بانّه حقیق بالحمد الی آخره . . .

پایان : علی من کملت به الهدایه و ختمت بهالرسالة .

مؤلف : قاضی سنان افندی متوفی ۹۸۶ ـ ه است که بطوریکه در قاموس الاعلام مینویسد چندی در حلب و اسلامبول قضاوت میکرده و سرانجام گوشه نشین شده است بیش از اینمقدار مشخصات زندگی وی در کتب تذکره بدست نیامد .

قطع : وزیری بسانتیمتر۱۶×۲۶ جلد تیماجی قرمزشماره صفحات ۶۱۷ سطور هرصفحه ۲۱ خط نستعلیق شماره دفتر **۱۳۷۲۷**

۱۲۲۵

حقائق التأویل تفسیر ناتمام قرآن شریف است که از آغازتاسورهٔ آل عمران را شامل و بیش از این مقدار از دست مؤلف بیرون نیامده این تفسیر برخلاف روش معمولی تفاسیر تنهاآیاتیکه بیشتر مورد بحث ونظر بوده بارعایت ترتیب هریك را در یکمسئله مورد دقت قرارداده وبسیار جامع وازنظر متخصّصین فن دارای اهمیّت و ارزش

است در اواخر قرن ۱۳ ـ ه برای اولین بار باهتمام حاجی میرزا حسین نوری صاحب مستدرك الوسائل از روی نسخهٔ کتابخانه آستان قدس رضوی(ع) طبع گردیده است .

آغاز : مسئلة من سئل عن قوله تعالی هوالّذی انزل علیك الکتاب...

پایان : من سئل عن قوله تعالی انّ الّذین کفروا بایاتنا سوف نصلیهم ناراً .

مؤلّف : رضیّ الدین محمد بن حسین الطاهر الموسوی متولّد ۳۵۹ ـ ه نابغهٔ شعر وادبیات عرب و از شخصیت ها ودانشمندان برجسته شیعه است که در جوانی زمامدار شده و نقابت اشراف که بزرگترین مناصب ایام خلفاء عباسی بود بدو تفویض گردید وبا عمر کوتاه سی وچند سالهٔ خویش کتابهای گرانبها درفنون مختلف مذهبی وادبی تألیف کرده که مشهورترین آنها نهج البلاغه و المجازات النبویّه و همین کتاب است وی برادر سید مرتضی علم الهدی فقیه بزرگ شیعه ومروّج دوازشاگردان شیخ مفید محمد بن نعمان بغدادی بوده اند قسمتی از مکارم اخلاق و فضائل برجسته وی که در کتب تذکره نوشته اند بسیار شگفت آور است در ٤۰٦ ه در بغداد وفات کرده است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۹٫۵×۲۲ جلد تیماجی نارنجی شمارهٔ صفحات ۱۰۷ سطور هرصفحه ۲۰ خط نسخ متوسط کاغذ فرنگی شمارهٔ دفتر ۱۹۹۹۵

۱۳۳۹

رساله ایست که با ۲ رساله دیگر که در این فهرست معرفی خواهند شد در یکمجموعه و در تفسیر آیهٔ و هدوا الی الطّیّب من القول و هدوا الی صراط الحمید . . . و منسوب بعزیز الدّین محمود کاشانی است در آخرین صفحه نسخه یك جدول نجومی از ساموز هندی نقل شده است .

آغاز : الحمدلله خالق الارض و السّماء . . .

پایان : الی حقیقة جمعیّة فصارقویّا بذلك فنجا والحمدلله رب العالمین .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۰×۱۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۱۲۱ سطور هرصفحه ۱۵ خط نسخ کاغذ آهار دار و مرطوب و برخی وصالی شده کاتب حسین بن محمد المعروف بقوام کاشی تاریخ کتابة ۸٤٥ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۹۵۵

۱۳۲۷

شافی کتاب مفصلی است درانوع قرائات قرآن وقسمتی از اوّل و آخـر آن ساقط شده ولی قسمت سقط شده از آخر پس از تمام شدن سوره ها است نسخه ایست بسیار قدیم و میتوان گفت مربوط بقرن ٥ یا ٦ ـ ه است . صفحات آن وصالی شده و سطور قسمتی از صفحات از جمله چند سطر از برگ اول نسخه بوسیله تعمیر پوشیده شده در پشت برگ اوّل یادداشت سودمندی در بارهٔ کتاب ومؤلف آن بامضای محمدقمی ساکن مدرسه مروی طهران بتاریخ ۱۳۰٥ه موجود است .

آغاز : علی بن المثنّی الموصلی قال حدّثنا عبدالعزیز . . .

پایان : علی طریق الخضوع لعبادة الله تعالی .

مؤلف : ابومحمد اسمعیل بن احمد معروف بابن القراب (ابن الفرات) . سرخسی متوفی ٤١٤ ـ هاست مراجعه شود بکشف الظنون ج ـ ۲ چاپ مصر .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۳/٥ جلدتیماج قرمزشماره صفحات ٦٠٤ سطور درصفحه ۲۱ کاغذ ضخیم ایرانی و مندرس خط نسخ قدیم شمارهٔ دفتر ۱۳۹۸۹

۱۳۲۸

عددآی القرآن در باره تعیین عددآیات قرآن باضبط اول و آخر آیه و تعیین عدد حروف و تشخیص آیات و سور مکیه ومدنیه میباشد . ورق نخستین باآب طلاولاجورد مجدول وعناوین با قلم درشت آب طلائی نوشته شده است .

آغاز : حدثنا محمد بن یعقوب قال حدثنا ابوداود سلیمان بن الاشعث . . .

پایان : و حسبنا الله و نعم الوکیل .

نام وخصوصیات مؤلّف بدست نیامد ودر کتب تذکره و تراجم یافت نشد ولی بطور مسلّم تألیفی بسیار قدیم است .

قطع ، ربعی بسانتیمتر ۱۲×۱۷/۶ جلد تیماج مشکی شمارهٔ صفحات ۱۴۸ سطور هر صفحه ۱۱ کاغذ ، فرنگی خط نسخ متوسط و زیبا شمارهٔ دفتر ۱۲۰۷۹

۱۲۲۹

کشف الایات رسالهٔ کوچکی است درکشف الایات بسبك مخصوص و با رسالهٔ دیگری در وقوف قرآن (که ذیلاً معرفی میشود) در یك مجموعه قرار دارد در آخر مجموعه رساله تجوید قرآن بفارسی و قصیدهٔ حمیری بضمیمه ترجمه آن وچند شعرعربی ازشیخ علی ابن عبدالعال کرکی صاحب جامع المقاصد در باره کتاب کافی کلینی اضافه گردیده .

آغاز : باب الالف مع الیاء اتّخذ .

پایان : الیاء مع الهاء و الدال یهدی الی الرّشد .

مؤلف این رساله و رساله ذیل بدست نیامد :

قطع جیبی بسانتیمتر ۱۸×۲۲/۵ جلد تیماج مشکی شماره صفحات ۲۳۹ سطور هر صفحه ۱۰ کاغذ ایرانی وکهنه خط نسخ شمارهٔ دفتر ۱۰۲۳۳

۱۲۳۰(۱۲۲۹)

رساله ایست در وقوف قرآن و در مجموعهٔ فوق قراردارد و همچنانکه بالا ذکر شد نام مؤلف این رساله بهیچوجه بدست نیامد

آغاز : الحمدلله الذی انزل القرآن حجةً باهرة و جعل حزبه . . .

پایان : سورة الناس قل اعوذ برب الناس .

۱۲۳۱

کشف الآیات این کشف‌الآیات طبق روش مخصوصی است که در دیباچه و همچنین در حاشیه صفحهٔ دوم نسخه به فارسی توضیح داده شد و طبق تذکر مؤلف در قسمت بندی آیات پیرو طریقهٔ وقوف سجاوندی‌است شامل ۲۸ کتاب بترتیب حروف تهجّی بعلاوه یکمقدّمه میباشد که در ضمن آن مشخّص گردیده است که هر سوره در کدامیك از اجزاء قرآن قرار دارد اسامی سوره ها و شماره های آیات بخط قرمز نوشته شده است .

آغاز : کشف قناع عذار عذراءِ المقال باسم الله الکبیر المتعال . . .

پایان : ببیان دولته العلیاء مقرونةً بالتّأسیس وانا العبد المفتقر الی الله القدّوسی ابن مصنّفه نجیب‌الدّین الطّوسی فی ثالث رمضان .

مؤلف : محمد رضا بن عبدالحسین نصیری طوسی است که در ۱۰۵۷ـه از تألیف این کتاب فراغت یافته و این ماده تاریخ را در جمله کشف آیات کلام قدس ضمن شعر ذیل آورده است :

نه این نسخه و سال تاریخ   کشف آیات کلام قدس است

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۸×۲۲ جلد تیماجی مشکی زرکوب و کهنه شمارهٔ صفحات ۵۹۸ سطور هر صفحه ۱۸ خط نستعلیق ریبا کاغذ ترمه کاتب نجیب الدین پسر مصنف تاریخ کتابت ۱۱۲۳ ـ ه شماره دفتر **۱۳۱٦۸**

(۱۲۱۹)۱۲۳۲

مطلع العرفان لبیان معارف التبیان نسخه ناقصی‌است از رساله دوم کتاب مطلع العرفان و جزءِ مجموعهٔ گرانمایـه شماره ۱۲۱۹ است این رساله دربارهٔ کلمات مقطّعه اوائل سورقرآن است مانند : الم . الر . طه . وبیست وهفت نظریه دراین موضوع نقل کرده سرانجام هیچ یك راکافی ندانسته و نظریّه خویش را

صائب میداند امّا آن قسمت از نسخه که متضمن نظریه او و تتمهٔ رساله است سقط شده .

آغاز : الرسالة الثانیه من الجملة الثانیه من مطلع العرفان .

پایان : والحقیق بالتصدیق ماسیتلی علیك .

مؤلف : غیاث‌الدین منصوربن صدرالدین محمدحسینی دشتکی متوفی ۹۸٤ ـ ه است که از اسلاف سیدعلیخان مدنی است و مختصری از ترجمهٔ وی و بعضی از فرزندانش که از دانشمندان بوده اند در این فهرست خواهد آمد .

۱۲۴۳

ناسخ و منسوخ رساله ایست دربارهٔ آیات منسوخهٔ قرآن و تعیین آنها مصنّف رساله مدّعی است که در ٦۳ سورهٔ قرآن آیات منسوخه موجود است و یکایك آنها را با آیات ناسخه آن ذکر کرده است علاوه بر این مدعی است دو قسم دیگر نسخ در آیات قرآن واقع شده‌است یکی رفع خطوط آیهٔ بعلاوهٔ نسخ حکمی که مضمون آن آیه بوده دیگر رفع خط و ابقاء حکم آن است و مدرك این دعوی‌را دوحکایهٔ دانسته و آورده است این رساله با چندین رسالهٔ دیگر که معرفی خواهند شد در یك مجموعه قرار دارد علاوه بر چندین رسالهٔ فارسی و قطعات متفرقه .

آغاز : و قل رب زدنی علماً الحمدلله مکافئةً لافضاله . . .

پایان : فهذا آخرما اردنا ذکره فرغ من تسویدها جامعها عبدالرحمن بن محمدالصایفی و ذلك سنة‌الستّین و سبعمائه .

مؤلف : بطوریکه آغاز و انجام رساله نشان میدهد عبدالرحمن بن

محمد صائفی است و در ۲٦۰ـ ه از تألیف آن فراغت یافته .

ولی در کتب تذکره نام و نشانی از وی نیافتیم .

قطع مجموعه ربعی ۱۲×۱۷/۵ جلد روغنی مشکی شمارهٔ صفحات ٤٦۵ سطور هرصفحه تا ۱٦۳۸۴ صفحات بعد ۳۵ سطری خط نسخ کاغذ ایرانی آهاردار تاریخ کتاب ۱۲۲۱ـ ه کاتب محمد عزیزبن عبدالرسول کاشانی شمارهٔ دفتر ۱۴۳۰۸

۱۲۳۴

غررالحکم و دررالمکلم کتابیست شامل چندین هزار از کلمات قصار حضرت مولی (ع) بترتیب الفباء مؤلف شیوهٔ خاصی که در این کتاب بکار برده و از مزایای آن دانسته ودر دیباچه یادآور شده آنستکه جمله‌هائی که از لحاظ سجع وقافیه تناسب داشته‌اند نزدیك بهم و ردیف آورده و بدینوسیله خواسته‌است فقرات کلمات‌را بصورت‌شعر نامنظمی قراردهداین نسخه با ۵ کتاب دیگر که هریك معرفی خواهند شد در یك مجموعه قرار دارد غرر و درد درقاهره وبمبئی بطبع رسیده وآقاجمال خوانساری که از دانشمندان مشهور شیعه است آنرا ترجمه کرده و نسخهٔ از آن ترجمه در کتابخانهٔ مجلس شورای ملی موجود است .

آغاز پس از خطبه : و بعد فانّ الذی حدانی علی تخصیص فوائد هذاالکتاب . . .

پایان : یقبح بالرّجل ان یقصر عمله عن علمه و یعجز فعله عن قوله .

مؤلف عبدالواحد بن محمد محفوظ تمیمی آمدی (۱) است که از

(۱) آمد از شهرستانهای قدیم عراق عرب بوده است و عدهٔ از مشاهیر دانشمندان عامه و خاصه بدانجا منسوب و شهرتشان آمدی است از اینرو در بارهٔ آنان بسیار اشتباه شده چنانچه آمدی مؤلف کتاب غرررا نیز برخی دراثر اشتراك اسمی از علماء عامه پنداشته‌اند .

فضلای قضاة شیعه و متوفی ۵۱۰ ــ ه است وی در دیباچه این کتاب ابوعثمان‌جاحظ‌را که قبلاً بتألیف کلمات قصاراقدام وفقط صد فقره‌از آن کلمات را گرد آورده بوده سخت انتقاد کرده که چرا باین مختصر اکتفا کرده و از آوردن تعداد بیشتری از کلمات حکیمانه حضرت مولی (ع) دریغ داشته است و این کتاب را کـه خود ضمناً اعتراف میکند شامل قسمت ناچیزی از آن کلمـات است بمنظور تکمیل تصنیف جاحظ نگاشته است .

قطع مجموعه وزیری ۱۹/۵×۲۶/۵ جلد تیماجی قرمز با روپوش ابریشمی کهنه شمارهٔ صفحات ۵۹۴ سطور هر صفحه ۱۸ کاغذ ترمهٔ آبی خط نسخ زیبا کاتب سیدمحمد مهدی طباطبائی شمارهٔ دفتر **۱۳۶۷۰**

۱۲۳۵

نهج البلاغة نسخه ایست قدیمی که طبق شهادت قرائن خط و کاغذ درحدود ۷۰۰ سال پیش کتابت شده وشامل خطب و نامه‌ها و کلمات قصار حضرت مولی علی‌بن ابیطالب (ع) میباشد نهج البلاغه پس از کتابهای آسمانی معروفترین کتاب جهان است کـه مؤلف دانشمند عالیقدر آن از میان خطب و نامه ها و کلمات قصار حضرت مولی (ع) آنچه‌را ازلحاظ سند وانتساب قطعی‌ممتازوازلحاظ متن و مضمون عالی‌تر و جامعتر بوده انتخاب کـرده و بصورت گرانبهاترین کتاب تربیتی و تعلیمی دنیا در آورده است و شروح بسیاری دانشمندان فریقین بر آن‌نوشته‌اند وباعتقاد ابن‌ابی‌الحدید وجماعتی دیگراولین‌شارح آن سعیدبن هبةالله شهیر بقطب راوندی متوفی ۵۷۳ ــ ه است .

آغاز : حمدالله الذی جعل الحمد ثمنا لنعمائه و معاذاً عن بلائه . . .

پایان : و یقع الینا بعدالشذوذ و ما توفیقنا الا بالله علیه توکلنا و هو حسبنا و نعم الوکیل .

مؤلف : رضی الدین محمدبن حسین الطاهر مشهور بشریف رضی متوفی ۴۰۶ ــ ه است بشمارهٔ ۱۲۲۵ این فهرست مراجعه کنید .

قطع خشتی ۱۴×۲۰ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۴۶۹ سطور هر صفحه ۱۴ کاغذ ضخیم ایرانی خط نسخ قدیم شمارهٔ دفتر ۱۲۲۵۱

۱۲۳۶

شرح نهج البلاغه دارای یکمقدمه و ۹ جزء و شامل شرح خطب و مواعظ و کلمات قصار نهج البلاغه و تحقیقات علمی بروش عرفا ومشتمل بر تأویلات بسیاری است که ازاین نظرمورد انتقاد قرار گرفته و سید حبیب الله خوئی درشرح نهج البلاغهٔ خویش قسمت مهمّی از آن انتقادات راذکر کرده است نام این کتاب درصدروذیل نسخه ودرفهرستها ذکر نشده و بشرح نهج البلاغه شناخته میشود ولی در پشت نخستین برگ نسخه مصباح السالکین بعنوان نام کتاب ثبت شده است .

آغاز : سبحانك اللهم و بحمدك توحّدت فی ذاتك فخرّ عن ادراكك انسان كل . . .

پایان : حجّة لی لاعلیّ انه المنان و کتب عبدالله المتجی الی رحمته المستعیذ من ذنوبه بعفوه و کرمه میثم ابن علی بن میثم البحرانی .

مؤلف : میثم بن علی بن میثم مشهور بابن میثم بحرانی است که از حکماء و دانشمندان شیعه درقرن ۷ ومتوفی ۶۹۹ ــ ه میباشد وی یکی ازاساتید علامه حلی ومعاصر خواجه نصیرالدین طوسی بوده وسبب اشتهارش بابن میثم آنستکه از فرزندان میثم تمّار است که ازیاران وپیروان نامی

حضرت علی (ع) بوده است ابن میثم در ۶۷۷ تألیف شرح نهج البلاغه را انجام داده است داستان مراسلات منظومه میان او وجمعی از معاصرینش راکه بسیار جالب است در کتب تذکره آورده‌اند .

قطع : رحلی ۱۶×۲۴ جلد تیماجی براق ومستمل شمارهٔ صفحات ۱۱۰۸ سطور هرصفحه ۲۷ کاغذ فرنگی خط نسخ ریز و زیبا شماره دفتر ۱۲۰۱۴

۱۲۳۷

شرح نهج البلاغه نسخه دیگریست از شرحیکه در بالا معرفی شد دارای سرلوحهٔ مذهّب ومرصّع وجدولهای زرین تاریخ کتابت ندارد ولی طبق یادداشتی که بامضای محمّد بن موسوی زنجانی است نسخه در زمان لطفعلی خان زند خریداری شده و یادداشتی دیگر بامضای حاج میرزا معصوم است که تاریخ آن ۱۲۴۲ ــ هـ است بهرحال طبق نوشته مصنف درذیل نسخه درنیمه شب شنبه ششم‌ماه رمضان ۶۷۷ـ هـ از تألیف آن فراغت یافته است .

آغاز : سبحانك و بحمدك توحدت . . .

پایان : بعفوه و کرمه میثم بن علی بن میثم البحرانی فی منتصف لیلة السّبت سدس شهرالله المبارك رمضان عمت برکته من سنة سبع و سبعین و ستمائه و الحمدلله کما هو اهله .

قطع رحلی بزرگ ۱۶/۵×۲۴/۵ جلد روغنی وزرکوب شماره صفحات ۱۷۰۸ سطورهرصفحه ۲۷ کاغذ فرنگی ضخیم که تاقسمتی برنگ آبی و قسمتی نباتی میباشد شمارهٔ دفتر ۱۳۱۸۷

۱۲۳۸

اللمعة البیضاء شرح کامل خطبه مشهور حضرت فاطمه زهراء(ع) ومشتمل بر تاریخ زندگی آنحضرت وبیان مطالب متنوعه‌ایست باضافه فهرست کامل موضوعات در مقدمه کتاب و پیش از

شروع بشرح خطبه کلیاتی بسیار جالب و دقیق در اسرار مقامات ائمه ذکر میکند و از لحاظ سبك نزدیك بروش شیخ حافظ رجب برسی در مشارق الانوار است .

آغاز : پس از فهرست الحمدلله الذی اقام‌الهدی و نصب رایات‌التقی و لم یترك عباده‌سدی . . .

پایان : وما التنا من عملهم من شی کل امرء بما کسب رهین .

مؤلف : محمدعلی‌بن احمد حافظ دزماری انصاری است که بنام ولیعهد قاجار مظفرالدین میرزا این کتاب را تالیف کـرده و بدستور وی نیز در ۱۲۹۲ ه بطبع رسیده .

قطع : رحلی ۲۰×۳۳ جلد تیماجی مشکی وضخیم شماره صفحات : ۱۸٦ سطور هر صفحه : ۲۳ کاغذ : فرنگی خط متوسط کاتب : احمد بن اسدالله تبریزی شمارهٔ دفتر ۱۱۳۵۱

۱۲۳۹

جواب مسائل رساله ایست متضمن جوابهای شیخ احمد احسائی متوفی ۱۲٤۲ ـ ه بسئوالات یکی از شاگردان خویش بنام سید اسمعیل دربارهٔ اوراد و اذکار و تفسیر کلمهٔ ماشاءالله این رساله با دو رساله دیگر ضمن یك مجموعه است و آن رساله ها در جای خود معرفی میگردند ترجمهٔ شیخ‌احسائی نیز دراین‌فهرست یادخواهد شد

آغاز : الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و بعد فیقول العبد . . .

پایان : ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین .

قطع : وزیری ۱۸×۲٤ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۱۸۵ سطورهرصفحه

۲۰ کاغذ فرنگی خط نسخ متوسط کاتب عبدالمطلب شیرازی تاریخ کتابت ۱۲۷۵ـه
شمارهٔ دفتر ۱۳۹۵۰

۱۳۴۰

دعوات

نسخه ایست که از اول و وسط و آخر آن افتاده و بادو کتاب دیگر که معرفی میشوند دریك مجموعه قرار دارد در مقدمه کلیاتی در باره دعا و آداب وحالات دعا کننده ذکر کرده که قابل ملاحظهاست درکناراولین صفحه نسخهوهمچنین نخستین برگ مجموعه نقش مهری بنام حسینی طباطبائی موجود است .

آغاز : ان الدعاء یرّد القضاء بعد ما ابرم ابراماً . . .

پایان : ملکاً من بطنان السّماء یبشره .

مؤلف : محدّث مشهور شیعه سعید بن هبة الله مشهور بقطب راوندی متوفی ۵۷۳ ـ ه است که باعتقاد ابن ابی الحدید و بسیاری ازدانشمندان نخستین شارح نهج البلاغه است وی شرحی نیز بر کتاب شهاب الاخبار بنام ضیاء الشهاب نوشته .

قطع مجموعه وزیری ۱۵×۲۰ جلد تیماجی قرمزشمارهٔ صفحات ۴۳۲ سطور هر صفحه۲۳ کاغذ ترمه جدول بندی ندارد کاتب عباسقلی تهرانی تاریخ کتابت۱۳۱۹ ـ ه
شمارهٔ دفتر۱۳۶۶۸

۱۳۴۱

مختصر کتاب دعوات الاسماء

رسالهایست درشرح خواص چهل اسم خدا وطریقه دعوت بآنها منتخب از کتاب دعوات الاسماء شیخ اشراق شهابالدین سهروردی ومؤلف این منتخب اندکی از دستورالعملهای آن کتاب را در مورد قسمتی از اسماء نقل کرده و باختصار کوشیده است این نسخه با ۱۶ رساله دیگر در یك مجموعه بنام تسلیة القلوب الحزینهاست بعلاوه مطالب

متفرقه ورسائل فارسی که‌در آن بسیاراست (۱۹رساله های دیگردرجای خود معرفی میشوند) بعضی ازصفحات نسخه مشجّرومانند حاشیه نوشته شده و میتوان حدس زد که بخط مصنّف است .

آغاز : مختصر من شرح ابی الفتوح شهاب‌الدین السهروردی المقتول بحلب . . .

پایان : فلا یتکلّم فی حقّه الا بخیر و الحمدلله وحده و صلی‌الله علی محمّد و آله اجمعین .

مؤلف : حاج‌میرزا محمدبن‌عبدالنبی‌خراسانی معروف باخباری مقتول در۱۲۳۲ـ ه است‌وی پس ازمرگ یکی ازدوستان عزیزخویش که‌گرفتار غم‌واندوه فراوان گردیده‌بوده‌است بمنظورسرگرمی واشتغال‌در ۱۲۱۱ـ ه این‌مجموعه‌را تألیف‌و کتب ورسائل‌وقطعات‌ومطالب‌متفرقه‌ئی‌را که قسمتی از آنها از آثار خود و قسمتی نیز از تألیفات گرانبها و نادر دیگران و از آنجمله همین کتاب منتخب است در آن گرد آوری کرده و بنام تسلیة القلوب الحزینه بصورت یك‌کتاب در ۵ جزء درآورده است (این نسخه جزء ۵ را فاقد است) شرح حال مؤلف (جامع این مجموعه) و شهاب الدین سهروردی در این فهرست خواهد آمد .

قطع رحلی۱۶/۵×۲۲ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۸۹۰ سطور هر صفحه مختلف شمارهٔ دفتر **۱۴۹۹۰**

۱۳۴۳

ریاض‌السالکین نسخه ایستکه در زمان زندگی مؤلف کتابت و بروی قرائت گردیده وبانسخه‌اصل مقابله وتصحیح شده است شامل ٥٤ روضه است که در هر روضه یکی از ادعیّه صحیفه سجادیه شامل خطبه ودیباچه مخصوص شرح گردیده ونخستین شرح کاملی

است که بر صحیفه نوشته شده ودر ۱۰۱۱ ـ هـ تألیف آن انجام یافته شیوهٔ این شرح چنین است که عبارهٔ دعا را نخست کاملاً نقل و سپس بشرح لغات و نکات ادبی و معانی و قسمتی ازاسرار آن بطور مبسوط میپردازد سلسلهٔ مشایخ روایت مصنّف که همه از پدران وی اند با نقل چند حدیث بدانطریق که خود بصورت رسالهٔ در آمده است و در آغاز بعضی از نسخ این شرح درج کرده اند در آخر این نسخه الحاق شده است .

آغاز: اللهم انا نحمدك حمداً تزيناً به من صحائف الحسنات صحيفة كاملة...

پایان : و لم اقف على شيء من ذلك لاحد من السّلف فان اصبت فببركات اهل البيت عليهم السلام والله يقول الحق و هو يهدى السّبيل .

مؤلف : سیدصدرالدین علیخان بن سید نظام الدین احمدمدنی معروف بکبیر است که از معاصرین مجلسی دوبم و متوفی ۱۱۲۰ ـ هـ است وی از اولاد صدرالدین دشتکی پسر غیاث الدین منصور فیلسوف شهیر ایرانی است . در ۱۰۰۵ ـ هـ در مدینه متولد شده و چندی بدعوت قطب شاه بهند رفته و در برهان پور از طرف وی حکومت‌های مختلف ولقب خان دریافت کرده سپس بایران مسافرت کرده و سالهای اخیر عمر خویش را درشیراز بسرمیبرده و در مدرسهٔ منصوریه تدریس میکرده مدفن او نیز در شاه چراغ شیراز است . تألیفات وی همه از لحاظ اتقان ادبی ممتاز واز آنجمله است : انوارالربیع (شرح قصیده بدیعیّه) سلافة العصر ، حدائق الدرجات (که نسخه آن در کتابخانه برلین محفوظ است) و همین کتاب و شرح کبیر بر کتاب صمدیه شیخ بهائی در نحو .

قطع رحلی ۲۹×۴۱/۵ جلد تیماجی قرمز عالی شمارهٔ صفحات ۱۲۱۴ سطورهر صفحه ۲۹ خط نسخ مخلوط بثلث کاغذ آهار دار ضخیم صفحات باا کلیل جدول هندی وحاشیه صفحه اول ازسه‌طرف بعرض‌یك‌سانتیمتر نقاشی مرصع است شماره دفتر **۱۳۱۹۰**

۱۲۴۳

ریاض السالکین نسخه دیگری از آن شرح است مشتمل بر ۲۸ روضه باضافه یك ورق مشتمل برفهرست دعاها و پس ازدیباچه صورت اجازهٔ ازمؤلف برای سید ابراهیم بن مراد حسینی ثبت شده است و در پایان نسخه کاتب چند سطر افزوده متضمن آنکه به دستورامین‌الاسلام شیخ زین‌الدین این کتاب را ازنسخه دیگری رونویس کرده . ذیل ورقه دومهر که بریکی صلوات و دیگری محمدبن‌ابوالقاسم الشریف نقش است موجود است .

آغاز : الحمدالله الذی اکمل بنبیّه احمد نظام الـدین و شرح بوصیّه علی صدرالدّین . . .

پایان : ولوازم الحدوث والله اعلم هذا آخرالروضة الثامنة والعشرین

قطع : خشتی بزرگ ۲/۵×۲۷ جلد تیماجی قرمز کهنه و رنگ رفته شماره صفحات ۳۷۵ سطور هرصفحه ۲۳ کاغذ آهار مهره متوسط خط ، مخلوط از نسخ و ثلث متوسط تاریخ کتابت ۱۲۲۸ - ۵ شماره دفتر **۱۲۰۱۱**

۱۲۴۴

ریاض السالکین بقیه همان کتاب وشامل روضه۲۸ تا٥٤ که آخرین روضه وپایان کتاب‌است‌میباشداین نسخه‌ازنظرخط وکاغذ هیچ شباهت بنسخه قبل نداردعلاوه براینکه ازروضه ۲۸ که دران کتاب نیز بود شروع کرده است بنابراین جلد دوّم آن شمرده نمیشود بلکه نسخه ناقص دیگری‌است صفحات این نسخه باآب طلاجدول بندی شده و عناوین و جملات دعاها بخط قرمز و درشت نوشته شده است .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین الذی فاز بالامان من تضرّع الیه . . .

پایان : فلااعباء بمن ینطق‌عن‌الهوی‌والله یقول‌الحق وهویهدی‌السبیل

قطع : وزیری ۱۶×۲٤ جلد تیماجی ضخیم وقرمزپررنگ شماره صفحات۴۲۵

سطور هر صفحه ۲۶ کاغذ: ترمه عالی بعضی از صفحات صحافی شده است. خط: نسخ ریز و زیبا شمارهٔ دفتر **۱۳۰۱۲**

۱۲۴۵

شرح صحیفه شرح اجمالی لغات و معانی صحیفه کامله سجادیه است که تألیف آن در یکسال انجام و بطوریکه مؤلف خود در پایان کتاب ضبط کرده است در ۱۱۶۹ ـ ه از آن فراغت یافته و توفیق شرح ملحقات صحیفه را نیز آرزو کرده‌است بالای جملات دعاخط قرمز کشیده شده وبدینوسیله مشخص گردیده. ذیل برگ آخر چند سطر نوشته شده که خوانده نمیشود.

آغاز: الحمدلله المدعوّ فی المهمّات القاضی للحاجات...

پایان: مـن شرح الصحیفة السجّادیّه انه موفّق للخیر و الحسنات و واهب العطیّات.

مؤلف: محمد سلیم رازی است که نامی ازوی در کتب تذکره نیافتیم و در شمار شارحین صحیفه نیز آورده نشده است.

قطع: وزیری ۱۲×۲۵ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۴۶۹ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ ایرانی و ضخیم. خط نسخ متوسط شماره دفتر **۱۳۱۷۷**

۱۲۴۶

شرح صحیفه سجادیه شرحیست بر صحیفه سجادیه که تعلیقه نیز گفته میشود شامل شرح ۵۳ دعای صحیفهٔ سجّادیه که مشکلات آنرا طبق اصول فلسفه تشریح وحل کرده است ونسخه‌ایستکه درزمان مصنف وبامر صدر اعظم دولت صفوی در آنوقت و از روی نسخه اصل کتابت شده و در کنار برگ اول این عبارت: لقد ابتداءِ قراءة علیّ ادام الله تعالی جلالته و ابّد

صدارته . بدون امضاء دیده میشود و باین دلیل میتوان حدس زد که صدر اعظم وقت این نسخه را نزد مصنّف قرائت کرده است دارای حاشیه‌هائی ازمصنّف است ودرابتدای نسخه شرحی ازوی دربارهٔ احادیثی که سورهٔ توحیدرا ثلث قرآن دانسته واخباری که علی امیرالمؤمنین(ع)را مصداق سورهٔ توحیدخوانده باحلّ وتطبیق فلسفی وعقلی آنهااضافه شده‌است.

آغاز : الحمدلله الّذی جعل لوح الامر و الخلق صحیفةً لکتبه . . .

پایان : فاستقم کما امرت ولاتکن من القاصرین .

مؤلف : میرزا محمد باقر داماد (بشمارهٔ ذیل نگاه کنید) .

قطع وزیری ، جلد تیماجی برنگ مرمرشماره صفحات ۲۲۶ سطورهرصفحه ۱۲ خط نسخ . صفحات بدون جدول باحواشی وسیع کاتب علی‌تفرشی‌شمارهٔدفتر۱۳۰۰۵

۱۳۴۷

شرح صحیفه سجادیه

نسخهٔ کامل دیگریست از شرح فوق و در بعض صفحات آن جای چند سطر خالی است وگویا در نسخه اصل چنین بوده این نسخه با سه شرح دیگر که معرفی میشوند در مجموعه ایست که متضمن شرح فارسی قاضی یزدی برصحیفه نیز هست وچندین نقش مهر وامضای ملا محمدباقرمجلسی برمواضع متفرقه‌آن دیده میشود این تعلیقه ازص ۱ تا ص ۱۶۶ مجموعه است .

آغاز : الحمدلله الّذی جعل لوح‌الامر والخلق صحیفةً لسعاداته . . .

پایان : والقاصرون من اصحاب‌العصرعن نظائرهذه الدقائق والاسرار من الغافلین فاستقم کما امرت ولاتکن من القاصرین .

مؤلف : میر محمد باقر بن محمد استرابادی مشهور بداماد ومتوفی ۱۰٤۱ـهـ است(۱) که از مشاهیر دانشمندان وفلاسفه معروف عصر صفوی بوده است لقب داماد از پدرش مانده که داماد محقق ثانی بوده منشاءِ این استاد استراباد و محل تحصیلش مشهد و اقامتگاهش اصفهان بود نزد معاصرین خود بسیار محترم بوده ومجالس تدریس وی را مغتنم میشمرده‌اند ازجمله تلامذه و شاگردان صدرالدین شیرازی است که بعد در حکمت اشتهار بزرگی پیدا کرد و استاد سبك اخیر فلسفه شرق شناخته میشود میرداماد تألیفات فلسفی و دینی دارد که همه بزبان عربی واز آنجمله است کتاب الصّراط المستقیم و قبسات در مسائل حکمت و کشف الحقائق که فلسفی و دینی است میر داماد به تخلّص اشراق اشعار فارسی گفته و یك مثنوی باسم مشرق‌الانوار نیز سروده است .

قطع مجموعه وزیری جلد مقوائی شمارهٔ صفحات ۶۸۰ سطور هر صفحه مختلف و یکی از رسائل مجموعه بشکل مثلثات (مانند حواشی) نوشته شده است . خط نسخ . تاریخ کتابت ۱۰۵۲ ـ هـ شمارهٔ دفتر **۱۲۲۴۹**

۱۲۴۸ (۱۲۴۷)

شرح صحیفه یا التّحفةالرضویه این نسخه نیز درمجموعه فوق از ص ۲۹۹ تا ۵۲۱ و شرح بر دعاءِ ۱ و۲ صحیفه است بضمیمه شرح خطبه و سند آن

آغاز : نحمدك یامن وشّحت مفتتح الصحیفةالکاملة لطاعات اعمالنا . . .

پایان : في الوجود العیني ثـم شرح الدعاءِ . . . یوم الجمعة السادس

(۱) ناگفته نماند بطوریکه کاتب ذیل نسخه نوشته این نسخه از روی نسخه اصل که بخط مصنف بود در زمان حیات وی کتابت شده در صورتیکه تاریخ کتابت در ۱۰۵۲ ـ هـ ضبط کرده و با توجه بتاریخ وفاة مصنف که ۱۰٤۱ ـ هـ است مسلماً اشتباهی رخ داده است .

عشر من شهر شوال سنة سبعين والف من الهجرة النبويه .

مؤلف : قاضی بن کاشف الدین از معاصرین شاه عباس صفوی است . وبطوریکه دردیباچه متذکر گردیده تألیف این شرح را بنام آن پادشاه کرده و در ۱۰۷۰هـ از تألیف این قسمت یافته است سال درگذشت مصنف بدست نیامد .

۱۲۴۹ (۱۳۴۷)

شرح صحیفه این نسخه نیز ازهمان مجموعه فوق ازصفحهٔ ۵۲۲تا ۶۱۱ وشرحست بر دعاءِ صحیفه سجادیه مشتمل بر حواشی مصنّف و یکی از شاگردانش بنام هادی ابن حاجی ابراهیم خاتون آبادی و در ۱۰۱٦ ـ هـ بامر وی نوشته است .

آغاز : الحمدلله فالق الاصباح و خالق المساءِ و الصّباح . . .

پایان : و الله هوالمعطی للمسئول و هوالمرجوّ والمأمول .

مؤلف : محمد صادق بن زین العابدین .

۱۲۵۰ (۱۳۴۷)

شرح صحیفه یا الحدیقةالهلالیه شرح دعاء۴۳ صحیفهٔ سجادیه ویکقسمت ازشرح کاملیست که بنام حدائق الصالحین در دست تألیف بوده وازصفحه ۶۱۲ تا ۶۸۰ از مجموعه فوق است

آغاز : نحمدك یامن اطلع فی فلك الهدایه شمس النبوّة وقمرالولایة . . .

پایان : و تقبّله منّا انك ذوالفضل العظیم تـمّ تألیف الحدیقة الهلالیّه من کتاب حدائق الصّالحین .

مؤلّف : بهاءالدین محمد بن حسین عاملی(شیخ بهائی)متوفی ۱۰۳۰ـهـ است که ترجمهٔ وی در ایـن فهرست خواهد آمـد و بنوشتهٔ سید علیخان

کبیر در ریاض السالکین (شرح صحیفهٔ) شیخ بهاءالدین از کتاب حدائق الصالحین جز همین یك حدیقه که در شرح چهل و سیمین دعاء صحیفه سجادیه است تألیف نکرده و موفق بانجام تصمیم خویش نگردیده .

۱۲۵۱

صحیفهٔ سجادیه نسخه کامل صحیفه کامله سجّادیّه بضمیمهٔ قسمتی از ملحقات است که جزءِ ادعیه صحیفه ثانیه سجادیه تألیف شیخ حرّ عاملی بشمار میرود کتیبه و حواشی ورق اول با شنجرف و زنگار و رنگ طلائــی نقاشی شده صفحات همه با لاجورد و اکلیل جدول بندی کامل و متن آنها اکلیل پاشی است (صحیفه مجموعه از دعاها و منشأت حضرت علی بن الحسین(ع) است کــه با وسائط و اسناد معتبر بدست رسیده است .

آغاز : حدّثنا السیّد الأجل نجم الدّین بهاءالشّرف ابوالحسن محمد بن محمد بن الحسن .

پایان : و تمّم احسانك فی مابقی من عمری کما احسنت فیمامضی منه یا ارحم الراحمین .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۲×۲۰ جلد مذهب کشمیری شمارهٔ صفحات ۳۷۷ سطور هرصفحه ۱۰ خط ثلث زیبا کاتب نورالدین محمد رازی ابن میرزا بیك . تاریخ کتابت ۱۰۹٤ کاغذ ترمه نازك شمارهٔ دفتر **۱۳۹۹۷**

۱۲۵۲

عدة الداعی از کتب نفیسه ادعیّه و نسخه ایست که در ۱۲٤۰هـ محمد بن محمدفصیح مراغی آنرا مقابله و تصحیح کرده شامل ٦ باب و یکمقدّمه است که در باره کلیات دعا و مسائل مربوط بآن بحث میکند در کنار صفحات آن حــواشی از کتب لغت مانند صحاح و

مهذّب و تاج العروس و از کتب ضوء الشهاب و در پشت نخستین برگ خط و امضائی بنام محمد مراغی و خط و مهری نیز بنام محمد قاسم حسنی شیرازی موجود است .

آغاز : الحمدالله سامع الدّعاء و دافع البلاء و مفیض الضیاء . . .

پایان : ما اختلف الصّباح و المساء و اعتقب الظّلام و الضّیاء :

مؤلّف : ابوالعباس جمال‌الدین احمد بن فهد حلی متوفی ۸٤۱ هـ است که بداشتن مقامات عالیه معنوی معروف وکتاب‌التحصین فی صفات العارفین‌المهذب البارع شرح مختصر نافع شرح الفیه وشرح ارشاد نیز از تألیفات او است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۲×۲۳ روی جلد تیماج قرمز شمارهٔ صفحات ۳۷۸ سطور هرصفحه ۱۵ - کاغذ ایرانی خط نسخ ریز شمارهٔ دفتر **۱۳۹۹۱**

۱۲۵۳ (۱۲۳۴)

فلاح السائل دراعمال ودعاها و آداب عبادات روز و شب وجزء اوّل‌ازپنج کتابیست که مؤلف‌بنام : تتمّاتٌ لمصباح مصباح المتهجد و مهمّاتٌ فی صلاح المتعبّد تألیف کرده و هر کتابی را بنامی اختصاص داده این نسخه باکتاب شماره۱۲۳٤ دریکمجموعه است وکاتب پس از پایان آن ازمغلوط بودن نسخه اصلی شکایت بسیار نوشته و شجره نسب مؤلف را ضبط کرده است .

آغاز : یقول السیّد الامام العالم الحبر العامل الفقیه الکامل . . .

پایان : من عـافیة و تمام مراده انه و صلی الله علی سید المرسلین محمد النبی و آله الطاهرین .

مؤلف : رضی الدین علی بن موسی بن جعفر مشهور بابن طاووس و متوفی ۵۸۹ - ه است وی در اشتهار بـه مقامات معنوی و علمی مستغنی

از شرح و ترجمه است و در کتب مبسوط تذکره زندگی وی تشریح شده است .

ابن طاووس شهرت جمعی از دانشمندان فامیل بنی‌طاووس است ولی تنها علی بن موسی که مورد ترجمه ما است از عالیقدر ترین علماء شیعه شمرده میشود وپس ازفتح بغداد ازطرف هلاکوچندی نیز نقابت اشراف در بغداد بدو مفوض بوده تألیفات متعددی دارد و در شعر وادب نیز ممتاز بوده و از اشعار اواست که بسیار غالب و انتقادی است .

عدمنا الجود الا فی الامانی — و الا فی الدّفاتر و الامالی
فیالیت الدّفاتر کنّ قوماً — واثری الناس من کرم الخصال
و لوانّی جعلت امیر جیش — لما حاربت الا بالسّؤال
لان الناس ینهزمون منه — وقد ثبتو الاطراف المعالی

۱۲۵۴

کنوز المعرفه شرح است بردعای مشهور حضرت حسین علیه‌السلام در روزعرفه (۹ ذیحجه) ومؤلف درحاشیه صفحه ۲ درخطوط مذهب شرح حال پدرونسبت خویش را بطوراجمال نوشته . تاریخ این حاشیه۱۲۹٤ ـ ه است ومیتوان حدس زد موافق تاریخ تألیف کتاب نیز باشد دارای سرلوحه مرصع وجدول بندی صفحات بآب طلا و شنجرف و زنگار است .

آغاز : الحمدلله‌الّذی جعل‌الدّعا مرتقیً یترقّی به‌الی‌ذری‌الأرب . . .

پایان : و من الدّخان والابخرة تکوّنت السّماء .

مؤلف : علی‌اکبر متخلص بمولوی ابن نصرالله حائری موسوی است که بنام حاج فرهاد میرزا در هنگام ولایت وی در فارس این تألیف را

انجام داده و دردیباجه از وی و ناصرالدین شاه نام برده و تجلیل کرده .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۷ جلد تیماجی قرمزشماره صفحات ۵٤۰ سطور هرصفحه ۱۵ کاغذ : فرنگی خط نسخ متوسط شماره دفتر ۱۳۱۸۸

۱۲۵۵

مصباح المتهجد کتاب دعائی است شامل عبادات سالیانه و اقسام مکررات وغیرمکررات آنهاوقسمتی ازمسائل فقهیّه مربوطه واعمال وعبادات مخصوصه ماهها وقسمتی که مربوط بمسائل فقهیّه است درفصل جداگانه دراوّل کتاب قرارداده شده است نسخه‌ایست مصحح . صفحات آن با آب طلا و قلم آبی جدول بندی وتفسیربعض لغات مشکله از صحاح و قاموس در حواشی آورده شده است .

آغاز : الحمدلله ولی الحمدومستحقه وصلی الله علی خیرته من خلقه . . .

پایان : حتی لا اتکلّف مالا احتاج الیه یا ذاالجلال و الاکرام .

مؤلف : شیخ الطّائفه ابوجعفر محمد بن حسن طوسی متوفی ٤٦۰ هـ است ترجمه وی در فصل (کتب اخبار) ذیل کتاب استبصار خواهدآمد .

قطع وزیری بسانتیمتر ۱٤×۲۳/۵ جلد روغنی بانقشی ورنگ آمیزی وحواشی مذهب که تذهیبات آن مقداری ریخته شمارهٔ صفحات ٤۲۲ ، سطور هرصفحه ۲۳ . کاغذ ترمهٔ نازک خط نسخ ریز شمارهٔ دفتر ۱۳۰۰۸

۱۲۵٦

مصباح المتهجد صغیر یا **مختصر مصباح** منتخباتی است که مؤلف مصباح (کتاب فوق) بمنظوراختصار وتسهیل از آن کتاب فراهم و جداگانه تألیف و در دیباچه باین منظور اشاره کرده است نسخه‌ایست که اکثر برگهای آن رطوبت دیده و وصالی شده است وبرگهای آن باستثنای برگ اوّل جدول ندارد . عناوین دعاها با قلم قرمز نوشته شده و در پایان نسخه چند دعا و عوذه و پشت برگ

آخر یادداشتها وتاریخ تولّدهائی ثبت گردیده است در کنار صفحه ۱ تا ۵۳۵ حاشیه هائی متضمن اذکار و ادعیّه موجود است که بیشتر آن باتعمیر از بین رفته تنها از تاریخ و امضای ذیل آن حواشی ابن الصائم الحسینی خوانده میشود ولی از سبك خط پیداست که تاریخ این حاشیه نیز قدیم و مقارن و یا نزدیك بتاریخ نسخه است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة علی خیرخلقه محمدو آله الطیبین...

پایان : نحوز به خیرالدارین والله ولی ذلك وهوحسبی و نعم الوکیل .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۵ جلد تیماجی قرمز ومنگنه شده ، شمارهٔ صفحات ٤۰۰ سطور ۱۷ ، کاغذ خوب و ضخیم ، خط نسخ و در صفحه آخر سه سطر ثلث درشت و زیبا نوشته شده کاتب عبدالحی صوفی تبریزی تاریخ کتابت ۷۸۷ ــ ه شماره دفتر ۱۴۱۴٦

۱۲۵۷

کامل الزیارات کتابیست شامل زیارات چهارده معصوم(ع) وبعضی امامزادگان وآداب زیارت ایشان مشتمل بر ۱۰۸ باب وفهرست منظم ابواب وبطوریکه ازدیباچهٔ آن برمیآید مؤلف بتقاضای یکی از دوستان این کتاب را تألیف و تعهد کرده است که اخبار مجمل و منقول از غیر معاریف را نقل نکند این نسخه با رساله توحید مفضل و اهلیلجیه دریکمجوعه قرار دارد وکتیبهٔ برگ اول آن وهمچنین کتیبهٔ برگ اول مجموعه مذهب مرصع است و همه صفحات با اکلیل و لاجورد جدول کشی شده است .

آغاز : الحمد لله اهل الحمد و ولیه و الدال علیه . . .

پایان : و ان الله تع نظر لك و ذخر ها لك عنده .

مؤلف : جعفر بن محمد بن جعفر بن موبن قولویه استاد شیخ محمد بن محمد بن نعمان مفید و متوفی ۳٦٦ یا ۳۷۷ ــ ه است .

قطع : وزیری کوچك بسانتیمتر ۱۴×۱۹/۵ جلد تیماجی کوبیده و لیموئی شماره صفحات ۶۸۸ سطور هر صفحه ۱۷ خط نسخ کاغذ ترمهٔ نازك کاتب کتاب کامل محمد شفیع کرمانی است و تاریخ ندارد کاتب دورساله دیگر محمد ابراهیم اصفهانی است . تاریخ کتابت آنها ۱۹۰۳ - ه شمارهٔ دفتر ۱۳۱۶۶

۱۲۵۸

استبصار مشتمل بر اخبار فقهیه است از طهارة تادیات بضمیمه سلسله طرق روایت مؤلف که دراصطلاح مشیخه نامیده میشود وطبق گفته مصنف دارای ۵۵۱۱ حدیث وبمنظورجمع آوری اخبار متعارضه و دستور طریقه جمع میان آنها تـألیف شده و در این موضوع بیسابقه است کتیبهٔ برگ نخستین با آب طلا و شنجرف نقاشی و همه صفحات با آب طلا جدول بندی شده است عناوین و آغاز روایتها با خط قرمزی که بالای آن کشیده شده است مشخص گردیده و برای مشیخه که در آخر نسخه فصل مخصوصی دارد . کتیبهٔ زرینی جداگانه قرار داده شده است و طبق یادداشت آخر نسخه بر میرزا رفیعای نائینی که از اعلام قرن ۱۱ ه است قرائت شده ولی بـاز هم مشتمل بر اغلاط بسیار است استبصار یکی از کتب چهارگانه است که مدارك مهمه فقه و از اصول شیعه‌اند کتاب تهذیب از مصنف ، کافی کلینی و من لایحضره الفقیه شیخ صدوق بقیه کتب اربعه شمرده میشوند استبصاربارها در هند و ایران چاپ شده است .

آغاز : الحمدلله ولی الحمد ومستحقه والصلوة علی خیرته من خلقه...

پایان : تشتمل علی خمسة آلاف وخمسائة واحد عشر حدیثاً حصرتها لئلا یقع فیها زیادة او نقصان .

مؤلف : محمد بن محمد حسن مشهور بشیخ طوسی و شیخ الطائفه است

که از بزرگترین فقهاء شیعه و مؤلف کتاب تهذیب و نهایه و مبسوط و کتب دیگر است وی در میان عامه و خاصه باستادی شناخته شده و از طرف خلفاءِ عباسی معاصرش کرسی تدریس بدوتفویض گردیده بوده است و در ٤٥٨ ـ هـ وفات کرده است وی از تلامذه شیخ مفید و سید مرتضی علم الهدی و تأسیس کننده مرکز روحانی و علمی شیعه در نجف است شاگردان وحاضرین مجلس تدریس شیخ‌الطائفه ازعامّه بیشماروازعلمای خاصه که درجه تخصص واجتهادیافته‌اند زیاده برسیصدتن بوده اند شاهد بر اینموضوع علاوه بر کتب فقهاء نقل علامه مجلسی از اساتید خویش است تألیفات وی بیشتردرفقه واخباربوده و درتفسیر . اصول . فقه . عقائد رجال و تاریخ نیز تألیفات دارد مشهورترین تصنیفات وی درفقه و اخبار : کتاب مسائل‌الخلاف ، مبسوط ، نهایة ، الجمل والعقود ، استبصاروتهذیب و در اصول فقه عدة الاصول و در کلام مختصر شافی علم الهدی و اصول العقائد و در تفسیر کتاب التبیان الجامع لعلوم الفرقان که از تفاسیر مهمه قرآن است وددرجال کتاب فهرست وکتاب رجال ودرتاریخ‌مقتل‌الحسین بن علی(ع) واخبارالمختار الثقفی است (در کتب تذکره در حدود ٥٠ کتاب و رساله از تصنیفات وی نام برده اند) شیخ طوسی از مفاخر بزرگ اسلامی وشیعه بود و درشب دو شنبه ۲۲ محرم ٤٦٠ ـ هـ در ۷۵ سالگی در نجف وفات کرده و هم در آنجا در خانه شخصی خویش که اکنون بمسجد طوسی مشهور است دفن گردید و بعدها مسجد ومدرس قرارگرفته است .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۰×۲۳ جدتیماجی‌ضخیم شماره صفحات ۱۱۵۵ سطور هرصفحه ۲۱ کاغذ فرنگی خوب خط ثلث و نسخ شمارهٔ دفتر ۱۲۲۲۳

۱۲۵۹

اشعثیات
یا
جعفریات

از کتب قدیمهٔ روایات است که بترتیب کتب فقهیّه ودارای این ابواب است : طهارة . صلوة . زکوة . صوم . حج . جنائز . نکاح . طلاق . حدود . باب دعاء . سنن وآداب . این کتاب شامل هزار روایت است که همه را اسمعیل بن موسی بن جعفر(ع) از پدرخویش امام موسی(ع) وآنحضرت ازپدران خویش ازحضرت علی(ع) نقل میکنند ومحمد بن محمدبن اشعث کوفی درسال ۳۱۲ ــ ه این روایات را بواسطه پسر اسمعیل (موسی بن اسمعیل) از وی بصورت یك کتاب نقل و نشر کرده است و از این روباشعثیات اشتهار یافته و باحترام امام جعفرصادق(ع) بجعفریات نیز معروف است .

ونگفته نماند که جماعتی که ازآنجمله ابوعبدالله معروف بابن السقاء است این کتابرا از محمد بن محمد بن اشعث روایت کرده اند و این نسخه همان طریق ابن سقاء است وبهرحال معتمد بودن این کتاب از نقطه نظر روایت کنندگان آن و صحت انتساب آن بمحمد بن الاشعث مورد بحث مین دانشمندان وفقهاء قرن اخیرقرارگرفته وصاحب مستدرك که یکی ازعلماء رجال وتذکره نیز هست براین کتاب اعتماد داشته وجزء مهمترین مدارك تصنیف خویش (مستدرك الوسائل) قرارداده است و در۱۳۲۹ ـ ه برای اولین بار بضمیمه کتاب قرب الاسناد حمیری که آنهم از کتب قدیمهٔ اخبار است بدستورزعیم وعلامه معاصر حاج آقاحسین طباطبائی بروجردی (نزیل قم) بطبع رسیده است .

آغاز : اخبرنا القاضی امین القضاة ابوعبدالله محمد بن علی بن محمد قرائةً علیه و اناحاضر . . .

پایان : و من شرّ کل شیطان و هامّة و من شرّ کل عین لامّة .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۲۰۱/۱۲ جلد تیماجی قرمز کاغذ ایرانی خط نسخ
شمارهٔ صفحات ۲۴۷ سطور هر صفحه ۱۹ شمارهٔ دفتر **۱۳۶۷۱**

۱۲۶۰ (۱۲۳۴)

اهلیلجیه رساله‌ایست مشتمل بر حدیث مفصلی که مفضل ابن عمرو دربارهٔ توحید و اثبات خدا از حضرت صادق (ع) روایت کرده است مفضّل که از اصحاب و شاگردان نامی آنحضرت بوده است نامهٔ متضمن اینکه گروهی از مسلمین در مسئله آفرینش شبهاتی دارند و انکار ربوبیّت میکنند بدیشان نوشته آنحضرت جواب مفصل و مشروحی بدان نامه داده‌اند که درمقدمه‌اش بمناسبتی نام هلیلج (هلیله) برده شده وبعداً این حدیث بصورت رساله مستقلی بنام اهلیلجیه گردیده و حکیم عبدالله لاهیجی شرحی براو نگاشته این رساله ضمیمه توحید مفضل و هم در ضمن جلد یکم بحارالانوار مجلسی درج وطبع شده است واین نسخه نیز بانسخه توحید مفضل درمجموعه شماره ۱۲۳٤ این فهرست قرار دارد .

آغاز : قال حدثنی محرز بن سعید النحوی بدمشق . . .

پایان : و تکبّر عن الشرکاء و الانداد .

۱۲۶۱ (۱۲۳۴)

توحید مفضل نسخهٔ از حدیث مفصلیست که مفضّل بن عمرو از حضرت جعفر الصادق (ع) نقل کرده وبواسطه تفصیل و اشتمال وی بسر مسائل مهم توحیدی و استدلالات مفید آن در رسالهٔ جداگانه تدوین و چندین بار نیز بطبع رسیده و ترجمه گشته است . . . تاریخچه این حدیث آنستکه مفضل‌بن عمررا بایکی ازمادیین آن عصر

ملاقات و مباحثهٔ در بارهٔ خدا و مسئله آفرینش دست میدهد مفضّل در این مباحثه شکست خورده و پس از مراجعه بامام(ع) این جواب مفصل و مشروح را دریافت میکند (این نسخه بدست عوض بن حیدر شوشتری بدستور حاتم بیك (یکی از حکام شوشتر) مقابله و تصحیح شده و جزء مجموعه فوق (ضمیمه اهلیلجیه) است .

آغاز : روی محمدبن سنان قال حکی المفضل بن الفضل بن عمر . . .

پایان : قال المفضل فانصرفت من عندمولای بمالم ینصرف احد بمثله .

۱۲۶۲ (۱۲۴۰)

الجرائح والخرائج نسخه ایست که قسمت مهمی از اول آن افتاده و با کتاب شمارهٔ : ۱۲٤۰ در یك مجموعه است جرائح بمنظور نقل کرامات ١٤ معصوم(ع) تالیف شده و بطبع نیز رسیده .

آغاز : و قال فی ذلك السید الحمیری فی قصیدة . . .

پایان : فتبین ارتداده بعد التوقیع احد عشر یوماً .

مؤلف : سعید ابن هبة الله (قطب راوندی) متوفی ۵۷۳ ــ ه است بشماره ۱۲٤۰ این فهرست مراجعه کنید .

۱۲۶۳

شرح اصول کافی جلد اول شرح احادیث اصول کافی و شامل تمامی ابواب کتاب العقل والجهل است مگر باب اختلاف الحدیث (آخرین ابواب کتاب العقل و الجهل) . که فقط حدیث اوّل آنرا متضمن میباشد .

اصول کافی یکقسمت از کتاب حدیث بسیار مشهور ومعتبر است که

تألیف کلینی بزرگترین و مقدم ترین عالم و محدث شیعه متوفی ۳۲۹ ـ ه است و قسمت دیگر کتاب کافی درفروع وشامل کتب فقهیه است شروح و حواشی بسیار بر اصول و فروع کافی نوشته شده است . این شرح که اینك نسخه جلد اوّل آن معرفی میشود تنها بر اصول کافی و بروش و مسلك عرفاء نوشته شده و از شروح مهمّه آن کتاب شمرده میشود و در ایران بطبع رسیده . حدیث مشهور هشام را که در موضوع عقل و جهل است بطور بسیار مبسوط و در ضمن ۲۱ مشهد شرح کرده است . پشت صفحات اضافی نسخه چند یادداشت و فهرست تمامی عناوین کتاب موجود است .

آغاز : الحمد لله الذی جلّ عن مطارح اضواء الفکر جلاله و ارتفع عن مواقع .

پایان : اوانه خرج علی سبب خاص فهو مقصور علیه ولاینقل .

مؤلف : صدر الدین محمد بن ابراهیم شیرازی (ملا صدرا) متوفی حدود ۱۰۵۰ ـ ه است مراجعه شود بشماره ۱ این فهرست .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۸ × ۳۰ . جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۳۸۶ سطور هر صفحه ۲۹ کاغذ . فرنگی و آهار دار . جدول متن و حواشی و سرلوحه ذهبی . عناوین شنجرف . چند برگ ازاول وصالی شده کاتب عبدالرسول بن شیخ عبدالقادر لاهوری جنابی شماره دفتر **۹۳۱۹۶**

۱۲۶۴

شرح اصول کافی

جلد دوم ومتمم کتاب شمارهٔ پیش وشامل احادیث کتاب التوحید اصول کافی است چند برگ آخر این نسخه وصالی شده و در بقیه مشخصات مانند نسخه گذشته است .

آغاز : باب حدوث العالم و اثبات المحدث اخبرنا ابوجعفر محمد بن یعقوب .

پایان : بمنّه و کرمه وسعة رحمته وجوده و الحمدلله رب العالمین اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۸×۳۰ روی جلد تیماج قرمز و کهنه شماره صفحات ۲۲۰ سطور هر صفحه ۲۹ . شماره دفتر **۱۳۱۹۷**

۱۲۶۵

شرح اصول کافی

نسخه ناقصی است از کتاب فوق که فقط شامل شرح کتاب توحید از اصول کافی است وقسمت اوّل آن مشتمل برحواشی از ملاعلی نوری میباشد .

آغاز : سبحانك اللهم وبحمدك توحّدت فی ذاتك فخرّ عن ادراك . . .

پایان : و یتفضّل علینا بما هو اهله من العفو و الغفران و التجاوز و الاحسان بمنّه .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۸×۳۰ جلد تیماج سبز شماره صفحات ۵۴۰ شماره صفحات ۵۴۰ شماره سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ فرنگی متوسط خط نسخ تاریخ کتابت ۱۲۰۹ شماره دفتر **۱۲۹۸۰**

۱۲۶۶ (۱۲۴۰)

ضوء الشهاب

شرح است بر کتاب شهاب الاخبار که تألیف ابوعبدالله محمد بن سلامة قاضی قضاعی متوفی ۴۵۴ ــ ه است شهاب را بسیاری از علماء از جمله قطب راوندی شرح کرده اند دیباچه نسخه و چندین برگ از وسط وآخر آن افتاده وبا کتاب دعوات شماره ۱۲۴۰ در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : ان فیما یقرّبنا من طاعته ویزلفنا الی مرضاته بفضله ورحمة . . .

پایان : ولهذا یقال فیه کرّم الله وجهه لانه کرم وجهه ان یضعه لغیرالله من .

مؤلف : سید ضیاءِ الدین فضل‌الله راوندی کاشانی است که از علمای شیعه قرن ٦ـ٧ـ هـ و دارای تألیفات بسیار بوده و این شرح بسیارمورد تمجید علماءِ شرح الحدیث قرار گرفته و بر خلاف شرح معاصر خویش قطب روائدی بسیار مورد استفاده است وی طبع شعری لطیف نیز داشته و اشعاری شیوا بعربی از وی نقل شده است تاریخ وفاتش دردست نیست اما تا ٥٤٨ حیات داشته و از اساتید ابن شهر آشوب شمرده میشود .

١٢٦٧

عوالم العلوم والمعارف جلد اول ازکتاب دهم عوالم‌العلوم مشتمل برذکر حوادث هنگام وفات حضرت رسول(ص) و وقایع پس از آن تا غصب فدك و اولین جلد از مجلدات امامت و زندگانی حضرت مولی(ع) است از کتاب عوالم العلوم این جلد بضمیمه دو جلد دیگر از عوالم که ذیلاً معرفی میشوند در یك مجموعه است که نقش مهرمهدی بن علی طباطبائی فرزند صاحب ریاض درپشت صفحه اوّل آن موجود است (از کتابخانه وی نسخه هائی که بعضی از آن نیز بخط نسخ شیوای خود او است در کتابخانهٔ مجلس شورای ملّی موجود است) .

آغاز : الحمدلله‌الذی جعل بالنص الجلی الخلافة‌التی هی ام المطالب ...

پایان : ولا تدعنّ صاحبها فأن ترکها اخفّ علیك الیوم واسلم .

مؤلف : میرزاعبدالله ابن نورالله بحرانی است که ازشاگردان مجلسی ثانی (ملا محمد باقر) و در عین حال گمنام و چنانچه از مقدمات کتاب عوالم استفاده میشود دچار فشارهای مادی نیز بوده است وی کتاب‌عوالم را پس‌ازاستادخویش درصد جلد وباصطلاح‌خودصدکتاب تصنیف کرده

و بیشتر آنها که قسمت مهمی از آن نیز بخط مصنف است در کتابخانه مجلس شورای ملی موجود است عوالم در نامگذاری اجزاء و ابواب و ترتیب آنها براسلوب بحارالانوار تألیف ملامحمد باقر مجلسی نوشته شده و با آن کتاب مشترکات اصولی بسیار دارد بطوریکه مطالعه کننده در ابتداء یقین میکند که فقط باتغییرات و اضافاتی ازبحارالانوار گرفته شده ولی مصنف گذشته از آنکه نامی ازبحار نمی برد برخی گفته های وی نیز شاهد آنست که اقتباس و پیروی از کتاب بحار نداشته و در جلد اول که بمنزله مقدمه وفهرست مجلّدات عوالم است ازمجلسی بسمت استادی خویش فراوان نام برده و متذکر شده است که از وی اجازه داشته و از نسخ کتابخانه او استفاده های شایان برده است ولی درعین حال بسیار بعید و غیرقابل قبول است که ازتألیف کتاب بحار بیخبر بوده و گویا نظر باین نکته ونکات فوق است که حاجی میرزا حسین نوری در کتاب الفیض القدسی درشرح حال مجلسی باختصار نامی ازوی و کتاب عوالم برده و آنرا متخذ ازبحار خوانده است وبهرحال عوالم دارای امتیازاتی است که مایه برجستگی و استقلال آن است اینك بارزترین امتیازاتش یادمیشود : **الف** ـ شمارهٔ از اخبار را که دردسترس نبوده بیش از آنچه مرحوم مجلسی بدست آورده جمع کرده است **ب** ـ کاملترین دوره تاریخ وشرح زندگانی حضرت رسول(ع) را در ده جلد که مجموعاً کتاب نهم عوالم را تشکیل میدهد داراست . **ج** ـ شرح زندگی حضرت مولی علی(ع) را از نقطهٔ نظر معاصر بودن با خلفاء و همچنین با طلحه و زبیر و معاویه و روابط ایشان با آنها هریك را بنباه مستقل در چند جلد تدوین کرده و قسمت فتن و محن را نیز که مربوط بگوشهٔ دیگری از حیات آنحضرت است در دو جلد مستقل و

سپس تاریخ عمومی زندگانی ایشان را در جلد ۱۵ در ۸ جزء نگاشته در صورتیکه مجلسی تمام خصوصیاتیکه از حیات امیرالمؤمنین(ع) ضبط کرده در جلد ۸ و ۹ بحار گنجانده است. د ـ تمامی ابواب فقه را دارا و از کتاب ۵۱ تا ۹۸ بمسائل فقهیه اختصاص دارد. هـ ـ طبق گفته مؤلف (در مقدمات) روایاتی راکه از یکی از ائمه(ع) نقل کرده در صورتیکه از هیچیك دیگر معصومین(ع) نقل نشده باشد با نقطه قرمز مشخص ساخته ولی نسخهٔ اصل که بخط مؤلف است باندازهٔ مغشوش و درهم است که تشخیص عبارات و کلمات آن نیز مشکل و یا غیرممکن است در نسخه هائی که بطور متفرقه کتابت شده بواسطهٔ همین اشکال این نکته مراعات نشده و در نتیجه این امتیاز از کتاب گرفته شده است مشخصات و ترجمه کامل مؤلف را درهیچیك از کتب تذکره نیافتیم ولی بطوریکه قبلاً اشاره کردیم حاج میرزا حسین نوری نیز در الفیض القدسی ویرا از تلامذه مجلسی نامبرده و کتاب عوالم را متخذ ازبحار دانسته وبیش از این دربارهٔ مؤلف توضیحی نداده است.

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۲/۵×۳۴ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ٤١٤ سطور هر صفحه ۲٦ کاغذ فرنگی مهره شده خط نسخ کاتب محمد رضا تاریخ کتابت ۱۲٦۱ هـ شمارهٔ دفتر ۱۳٦٦۵

۱۲٦۸ (۱۲٦۷)

عوالم العلوم جلد دوم از کتاب غصب خلافت وفتن است که دهمین کتاب عوالم (همان کتاب فوق) و مشتمل است برذکر پارهٔ حوادث در زمامداری ابوبکر و عمر و با نسخه بالا در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الجزء الثانی من کتاب غصب الخلافه والفتن التی بعدوفات النبی...

پایان : ومن تعاقدنا علی اهل هذا البیت ان قبض رسول‌الله الاّ تولّی منهم احداً .

۱۲٦۹ (۱۲٦۸)

عوالم العلوم این نسخه نیز که بانسخهٔ فوق دریک مجموعه است جزء اول از کتاب ۱۳ عوالم (همان کتاب فوق است) ، کتاب سیزدهم عوالم دارای سه جزء و مربوط بتشریح زندگی حضرت مولی علی (ع) است در ایام خلفاءِ ثلثه واین نسخه جزءِ اول آن کتاب و مشتمل برزندگی ایشان در ایام خلافت ابوبکر است تا مرگ وی

آغاز : الحمدلله الذی خلق الناس و بیّن لهم قواعد احکامهم . . .

پایان : اقول امّاافتخارهم بدفنه فی جوارالنبی (ص) فسیأتی الکلام فیه بحیث من تکلم فی‌هذالباب و افتخر تقدر ان تملأ من‌التراب ثقبة فیه .

۱۲۷۰

عوالم کتاب ٢٦ از مجلدات عوالم العلوم و المعارف در تاریخ زندگـی و غیبت حضرت مهدی بن حسن العسکری (ع) است مهر وامضای سید کاظم رشتی درپشت یکی ازصفحات اضافی اول نسخه موجود است .

آغاز : ـ الحمدالله الذی اتمّ‌الحجّة علی عباده فی‌الغیبه والاظهار . . .

پایان : خروج الاموات و قیام السّاعة للحساب و الجزاء و الله اعلم .

قطع : رحلی بسانیمتر ۱۲ × ۳۲ جلدتیماجی سبزرنگ و کهنه شماره صفحات ٤٢۲ سطور هر صفحه ۳۱ . خط نسخ . کاغذ آهار دار و ضخیم شمارهٔ دفتر **۱۳۷۳**

۱۲۷۱

کتاب الحجه یکقسمت از جلد اوّل کتاب وافی است که شامل کلیات اخبار مربوط بمعرفه امام و سرّ احتیاج بامام و حقیقه امامت و آغاز خلقت ائمه اثناعشر (ع) و مقامات و مراتب

علوم و تاریخ زندگانی ایشان میباشد بضمیمه فهرست ابواب .

وافی کتاب بزرگیست در سه جلد که جامع همه اخبار کتب اربعه (تهذیب واستبصار شیخ طوسی وکافی کلینی ومن لایحضره الفقیه صدوق) است با حذف مکررات و توضیح مشکلات دو بار در ایران چاپ شده و دربار دوم جلد سوم چاپ نشده است .

آغاز : الحمدلله و الصلوة و السلام علی رسول الله . . .

پایان : و یتلوه فی الجزء الثالث کتاب الایمان و الکفر انتهی .

مؤلف : محسن بن الشاه مرتضی شهیربه فیض کاشانی از بزرگان علماء امامیه قرن ۱۱ ـ هـ و متوفی ۱۰۹۱ است ترجمه مختصر وی ذیل معرفی تفسیر اصفی در این فهرست گذشت .

قطع وزیری ۱۸×۲۴ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۴۳۶ سطور هر صفحه ۲۲ کاغذ ترمه متوسط ، خط نسخ ،شمارهٔ دفتر **۱۲۲۹۱**

۱۲۷۲

قرب الاسناد مجموعهٔ احادیثی است از ائمهٔ شیعه(ع) دربارهٔ مسائل مختلفه فقهی که بترتیب ابواب فقه نیست در ذیل نسخه دو اجازه موجود است که اجازه دوم از مؤلف کتاب است برای ابا عمر سعید بن عمر وتاریخ آن صفر ۳۰۴ ـ هـ است این نسخه با کتاب نهایه شیخ طوسی وچند کتاب فقه دیگر که درفصل خود معرفی میشوند در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : عن مسعدة بن صدقه قال حدّثنی جعفر عن ابیه قال کان یقول . . .

پایان : وجب علیها الغسل آخر الجزء الثالث من کتاب قرب الاسناد .

مؤلف : عبدالله بن جعفر بن حسن حمیری(۱) قمّی مکنّی بابی العبّاس

(۱) حمیری منسوب بحمیر بن سبا پدر یکی از قبائل یمن ونیز نام قسمتی ازغرب یمن است که محل آن قبیله بووده است .

است که از ثقات اصحاب امام علی النقی وامام حسن عسکری(ع) بوده در ۲۹۷ ـ بکوفه رفته و از محدثین آنجا استماع حدیث کرده ابوغالب زراری و محمد بن یحیی عطار از وی روایت کرده اند سال وفاتش بدست نیامده اجازه‌ئی ازاوبتاریخ ۳۰۴ ـ هـ برای یکی ازفرزندانش بنام محمدبن عبدالله بن جعفر موجود است عبدالله بن جعفر کتاب دیگری نیز بنام التوقیعات الصادرة من الناحیه المقدسه تألیف کرده است.

قطع: رحلی ۱۵×۲۵ جلد تیماجی قرمز منگنه شده ترنج آب طلائی شماره صفحات ۷۶۸ سطور هر صفحه ۲۹ کاغذ آهار مهره خط نسخ متوسط کاتب بتصور نگارنده محمد بن خضر است که امضایش ذیل کتب مجموعه و پشت بعضی ازصفحات آن موجود است تاریخ کتابت ۱۲۴۶ ـ هـ شماره دفتر **۱۳۱۲**

۱۲۷۳

مسانید العشره مشتمل بر روایات واخباریست که مسنداً(۱) ازعشره مبشّره نقل شده است عشره مُبشّره در اصطلاح علماءِ اهل سنّت این ده نفرند که به اعتقاد آنها از میان اصحاب حضرت رسول مژده بهشت یافته اند: ابوبکر، عمر، عثمان، حضرت علی(ع)، طلحه، زبیر، عبدالرحمن بن عوف، ابوعبیده جرّاح، سعدوقاص، سعیدبن زید

چندین برگ ازاوّل کتاب افتاده واوراق اول و آخر آن کهنه وصحافی شده است و نسخهٔ بسیار قدیمی است.

آغاز: عمی عندالموت ان یقوله فلم یقله . . .

پایان: عن ابیعبدة الجراح الوضوء تکفّر به الخطایا .

مؤلف: امام ابوبکر احمد بن جعفربن حمدان قطیفی است در کشف ـ

(۱) مسند در اصطلاح درایة الحدیث حدیثی است که تمام رجال سند صریحاً نامبرده شده باشد و از اضمار وتعلیق خالی باشد.

الظنون همینقدر معرفی کرده و در باره عصر مؤلف و مشخصات دیگر وی توضیحی بدست نیامد.

قطع وزیری ، بسانتیمتر ۱۶/۵×۲۸ روی جلد تیماج زرکوب و روغنی شماره صفحات ۱۲۰۰ شمارهٔ سطور هرصفحه ۳۰ ،کاغذ فرنگی بسیار نازك ، خط نسخ . اوراق اول و آخر کهنه و صحافی شده است شمارهٔ دفتر ۱۳۷۲۴

۱۲۷۴

ملاحم و فتن کتاب مفصل و مبسوطی است در ذکر حوادث و وقایعیکه طبق پیشگوئیهای قبلی کتب آسمانی و یا انبیاء وکاهنان رخ داده است و همچنین حوادثیکه درقرآن و روایات برای آینده پیش بینی شده برگهای نسخه از هم جداست تاریخ کتابت ندارد و میتوان حدس زد که مربوط بحدود ۲۰۰ سال پیش است.

آغاز : الحمدلله مداول الایام بین اجیال نسم الانام . . .

پایان : نعوذبالله منها ومن جمیع المکارم والاثام والحمدلله رب العالمین .

مؤلف وتاریخ تألیف بدست نیامد ولی مسلم است که مؤلف درقرن سوم هجری بوده زیرا از کسانیکه در اواسط قرن دوم بوده اند مانند یحیی بن معین و احمد بن حنبل بیك واسطه نقل حدیث کرده بیشتر روایات را به پنج یا شش واسطه از حضرت رسول الله(ص) نقل کرده است ظهور حضرت مهدی را نیز پیش بینی و چندین خبر بطرق و متون مختلفه در اینباره یاد کرده است.

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۲/۵×۱۹ جلد تیماج قرمز بدون مقوا شماره صفحات : ۱۲۳ سطور هر صفحه : ۲۴ کاغذ : متوسط خط : نسخ شماره دفتر ۱۲۱۶۵

۱۲۷۵

من لایحضره الفقیه شامل اخبار وروایات مربوطه بفقه است ازطهارة تا ارث و مشتمل بر حواشی از کتاب دروس شهید اول و مصباح المنیر و قاموس و غیره است این کتاب از اصول اربعه

شیعه است ومصنف آن ملتزم شده است کــه تنها اخبار صحیحه و مورد اعتماد را در آن جمع کند بیشتر اسناد احادیث را حــذف و بقسمت اخیر کتاب موکول کرده است . در آخــر کتاب سلسله طرق روایت خود را تاامام(ع) که مشیخه نامیده میشود جداگانه ذکر کرده است کتیبهٔ صفحه اول و کتیبهٔ قسمت اخیر نسخه با آب طلا ولاجورد نقاشی وهمه صفحات نیز با آب طلا جدول بندی شده است در حـاشیه صفحه ۶۸۲ صورت اجازهٔ روایت اخبار کتاب از طرف موسی بن ابراهیم تونی بکاتب نسخه محمد یوسف ثبت شده است من لایحضره الفقیه بارها در ایــران و هند بطبع رسیده است .

آغاز : اللهم انی احمدك و اشكرك و او من بك . . .

پایان : من كتاب الفقيه تصنيف ابی جعفر محمد بن علــی بن الحسين بن بابويه .

مؤلف : ابوجعفر محمدبن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی مشهور بصدوق است که ازقدماء وعلماء نامی شیعه ومتوفی ۳۸۱ــ هـ است . صدوق درمیان علماء شیعه مقام شامخی دارد وچنان مورد وثوق واعتماد است که مرسلات اورا مانندمسانیدمیپذیرند وبنوشته کتب تذکره ازطرف حضرت حسن عسکری پدرحضرت مهدی حجةابن الحسن(ع) درتوقیعی که برای پدر وی(علی بن بابویه) صادرفرموده بشارت چنین فرزندی داده شده بوده است تا حدود ۳۰۰ تألیف بدونسبت داده‌اند و دررجال نجاشی نزدیك به ۲۰۰ تألیف از وی نام بــرده کــه همه در فقه و اخبار و اصول مذهب و از آن جمله است : ۱ ــ اثبات الخلافه لامیرالمؤمنین(ع) ۲ ــ اثبات النص علــی امیر المؤمنین(ع) ۳ ــ اخبار ابی ذر غفاری ٤ ــ اخبار و تاریخ زندگی

سلمان ۵ ـ زندگانی ابیطالب ۶ ـ ارکان الاسلام ۷ ـ امالی و مجالس ۸ و ۹ ـ تفسیر بزرگ و کوچك ۱۰ ـ توحید ۱۱ ـ الجمعة و الجماعة ۱۲ ـ صفات الشیعه ۱۳ ـ عیون اخبار الرضا ۱٤ ـ الناسخ و المنسوخ ۱۵ ـ المصابیح دررجال ۱۶ـ صفات الشیعه ۱۷ـ النبوه ۱۸ ـ المعراج این عالم بزرك با رکن‌الدوله پدرعضدالدوله دیلمی معاصر وموردا‌حترام وی بوده رکن‌الدوله شنیده بود که ابوجعفرصدوق معتقد است که سر مطهر حسین(ع) قرائت قرآن کرده این موضوع راکتباً ازوی استفسار کرد صدوق در جواب نوشت این قضیه نقل گردیده ولی از ائمه اطهار سخنی دراین‌باره نرسیده‌اما امکان آنرا نمیتوان انکار کرد . تاآخرجواب این پاسخ نشانه آن است که این دانشمند بسیار آزاده و از تعصب بدور بوده وجزبر آنچه درمییافته وباور میداشته بنیان عقیده نمیگذاشته‌است بهرحال در ۳۰۰ ـ ه ببغداد رفته و مشایخ و بزرگان فرقهٔ امامیه ازوی استماع‌حدیث وتحصیل‌علم کرده‌اند مانند شیخ‌مفید وابن‌شاذان وغضائری

دو برادر وی بنام حسن و حسین نیز از علماء ومحدثین بوده ودر کتب رجال یاد شده اند .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۸×۳۰ جلد تیماجی مشکی کهنه شماره صفحات ۷۱۳ سطور هر صفحه ۲۵ کاغذ ترمهٔ متوسط خط نسخ ریز تاریخ کتابت ۱۰۷۹ ـ ه شماره دفتر **۱۲۲۳۱**

۱۲۷۶ (۱۲۲۰)

نسخه‌ایست شامل‌مکتوب منتسب بحضرت امام ابی‌الحسن العسکری که خطاب بشیخ‌علی‌بن بابویه پدرابوجعفرمحمدصدوق (صاحب کتاب‌من لایحضره الفقیه) صادر شده است و از نسخهٔ که از روی خط امام نوشته شده بود رونوشت شده وباتفسیر سورهٔ فلق شمارهٔ ۱۲۲۰ این فهرست در

یکمجموعه است .

آغاز : هذا مکتوب الامام ابی محمد العسکری(ع) الذی کتبها الی الشیخ السعید . . . .

پایان : والسّلام علیك وعلی جمیع شیعتنا و رحمةالله و برکاته حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر .

۱۲۷۷

احیاء العلوم جامعترین ومهمترین کتاب مربوط به سیر وسلوك واخلاق است که درچهارربع تألیف شده ربع اوّل عبادات دوّم عادات سوّم مهلکات چهارم منجیات . .

هرربع مشتمل برده کتاب است و در ایران ومصرچاپهای متعددشده است . این نسخه فقط مشتمل برسه ربع : عبادات . عادات . مهلکات . وربع چهارم یعنی ربع منجیات را فاقد میباشد . فهرست کامل کتاب که بعضی صفحات آن مندرس است نیز دراول کتاب اضافه شده اول نسخه که شامل خطبه وقسمتی ازفهرست اجمالی کتاب بوده ودر دیباچه قرار داشته سقط شده است .

آغاز : کتاب العلم . کتاب قواعد العقائد : کتاب اسرارالطهارة . . .

پایان : وجعلت وضعها ذخیرةً لی عندالله عزّ وجلّ و انا لنحی من الله ان اسر ذخیرة ما اوجزها عندالله .

مؤلف : فیلسوف دانشمند بلندقدرایرانی امام محمد غزالی متوفی ۵۰۵ یا ۵۰۷ ـ ه است که دارای تألیفات بیشمار وگرانبها در فلسفه و منطق و بیشتر فنون مذهبی بوده مشهورترین تألیفات وی همین کتاب احیاء العلوم وکیمیای سعادت . تهافت الفلاسفه . مقاصدالفلاسفه . جواهر القرئان . المنقذ

من الضلال . معیار العلم . الوجیز والوسیط و البسیط را که درفقه شافعی نوشته و کتابهای بسیاری‌است درتصوف واخلاق وتفسیروسیروسلوك تألیف کرده کتاب احیاءِ العلوم را نیز تلخیص کرده و آنرا لباب الاحیاءِ نامیده غزالی در قریهٔ طابران یا غزاله(۱) از قراءِ طوس بسال ۴۵۰ یا ۴۵۱ ـ ﻫ متولد شده پس از چندی به نیشابوررفته ودردرس امام الحرمین جوینی حاضر شده وتکمیل مراتب علمیّه کرده پس ازوفات استاد بسامراء رفته و نزد خواجه نظام الملك حرمتی یافته ودر ٤٨٤ ـ ﻫ منصب تدریس در مدرسه نظامیه بغداد بدو تفویض گردیده‌است . سپس منقطع شده وعزلت اختیار کرد و بحج رفت و چندی نیز در شام و بیت المقدس بسر برد سرانجام بموطن خویش : طوس مراجعت و در آنجا خانقاهی برای صوفیه ومدرسهٔ برای طلاب تأسیس کرد و خود بتدریس علوم باطن و سلوك و تصوف و قرآن مشغول گردید و هم در آنجا درگذشت غزالی بتصوف تمایل بسیار داشته و در اصول طریقت بشیخ ابوعلی فارمدی منتسب بوده است .

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۴×۴۲/۵ جلد تیماجی مشکی با مقوای بسیار ضخیم شمارهٔ صفحات ٤٧٦ سطورهر صفحه ۳۵ کاغذ ایرانی ضخیم ومهره نشده خط نستعلیق بسبك هندی تاریخ کتابت ۷۰۳ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر **۱۲۲۳۷**

۱۲۷۸

ابواب الجنان رساله‌ایست مشتمل بر ده قسمت که باعنوان : وصلٌ شروع میشوددربارهٔ حقوق اخوان وآداب معاشرت بامردم ودوستان ووظایف انسان نسبت به پدر و مادر . مؤلف اسراری از

(۱) غزالی را غزّالی بتشدید زای ازغزّال بروزن دلال بمعنی ریسنده نیز گفته‌اند از لحاظ انتساب بپدرش که شغل پشم ریسی داشته است .

طریقت ومسلك مخصوص خویش را در این رساله فاش کرده این نسخه با ۱۲ کتاب دیگر ازتألیفات مؤلف این کتاب دریکمجموعه قراردارد بقیه کتب را درفصل های مربوطه معرفی خواهیم کرد فهرست کامل مجموعه دراول نسخه موجود است و دارای برگهای سفید اضافی بسیارمیباشد.

آغاز : الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین والهداة الراشدین . . .

پایان : و هذ آخر ما قدّرالله و قضی من اشحان هذه الرسالة باسرار حقیقة السلوك .

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجارمتوفی ۱۲۸۶ ـ هـ است واجمالی از ترجمه اش در این فهرس نگارش خواهد یافت .

قطع مجموعه : رحلی جلد تیماجی قرمزشماره صفحات ۶۲۳ سطوردرصفحه ۲۹ کاغذفرنگی مهره شده خط نسخ دارای جدول وسطربندی کامل کاتب محمدتقی تاریخ کتابت ۱۲۷۱ ـ هـ شماره دفتر **۱۲۹۴۶**

۱۲۷۹ (۱۲۳۴)

تحفة الامثال مجموعه ایست از مثلها وجملات عربی مشتمل بر حکمت و اندرز که با کتاب شمارهٔ ۱۲۳٤ این فهرست در یکموعه و شامل سه قسمت است قسمت اول امثال از قرآن قسمت دویم امثال از گفته‌های اولیا وبزرگان قسمت سوم مثالهای منظوم دیباچه کتاب فارسی ولی متن کتاب تمام عربی است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصلوة علی محمدوآله الطاهرین . . .

پایان : هدموا قصورهم بدار بقائهم وبنوالعمرهم القصیر قصوراً .

مؤلف : نظام‌العلماء آمیرزا محمد رفیع بن آمیرزا علی اصغر حسینی طباطبائی تبریزی متوفی ۱۳۲۷ ـ هـ است که ازادباءِ مشهور تبریز بوده

وازتألیفات اواست : انیس الادباء که کشکولی فارسی است وترجمه وشرح عهدنامه مالك اشتر و چندین کتاب دیگر .

۱۲۸۰

تنبیه الراقدین رساله ایست در بیان رذیلت های اخلاقی وامراض روحی و دستور معالجه آنها و بیان راه نجات از قساوت قلب وسنگدلی و پارهٔ از رذائل نفسانی . نسخه ایست که باچند رسالهٔ دیگر که هریك دراین فهرست معرفی میشوند دریك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله الذی خلقنی فهو یهدین والّذی هو یطعمنی . . .

پایان : یا ضامن المحسنین و مصلح المفسدین

مؤلف : ملا محمد طاهر بن محمد حسین و متوفی ۱۰۹۸ ـ ﻫ است که اصلاً شیرازی و موطن او قم و هم در آنجا در عهد شاه سلیمان صفوی شیخ الاسلام بوده ملامحمدطاهر قمی بافلاسفه وعرفا ومتصوفه مخالفت شدید میکرده است وی با معاصر خویش فیض کاشانی نیز چندی مخالف بوده است بین ایشان وهمچنین بین او وملاخلیل قزوینی جریاناتی واقع شده است که در کتب تذکره آورده اند ملا محمد طاهر از مشایخ اجازهٔ ملا محمد باقر مجلسی و شیخ حر عاملی صاحب وسائل الشیعه بوده است .

قطع مجموعه : خشتی ۱۲ × ۱۵ جلد تیماجی قرمزشماره صفحات ۴۱۲ سطورهر صفحه مختلف وبعضی از برگها مشجر ومانند حواشی نوشته شده کاغذ کاهی خط نسخ متوسط(کاتب نسخه ها مختلف ودرذیل معرفی آنها نامبرده ایم) شمارهٔ دفتر **۱۴۲۰۴**

۱۲۸۱ (۱۲۴۱)

رساله این نسخه رساله ایست درنصائح ومواعظ که با کتاب شماره ۱۲۴۱ دریك مجموعه است مؤلف این کتاب را بنام سیدمحمد نامی تألیف کرده و اوپس ازچند ماه در ۱۲۰۴ ـ ﻫ وفات

یافته مؤلف هم اشعاری بفارسی وعربی درمرثیه وی گفته وضمیمه رساله کرده است.

آغاز: الحمدلله کما هو اهله و صلی‌الله علی محمد وآله . . .

پایان: بدکردن خلائق برهان اختیار است.

مؤلف: حاج میرزا محمد اخباری مقتول۱۲۳۲ ـ هـ است نگاه کنید بذیل کتاب شماره ۱۲٤۱ این فهرست.

۱۲۸۳ (۱۲۴۱)

رساله این نسخه رساله ایست در شرح حدیث علت خلق ذره (مورچه) که صدوق علی‌محمد بن‌علی بن‌بابویه درکتاب علل از حضرت علی (ع) روایت کرده است این رساله با کتاب شماره ۱۲٤۱ دریك مجموعه قراردارد.

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین اما بعد . . .

پایان: وتغتذی من الهواءِ الممزوج بالماء.

مولف: شیخ‌احمداحسائی متوفی۱۲٤۲ـهاست ورساله را بدرخواست سید محمد قاری در ۱۲۰٦ ـ هـ تألیف کرده است ترجمه شیخ احسائی در این فهرست خواهد آمد.

۱۲۷۹

عیون‌الحکم والمواعظ نسخه ایست مشتمل بر۱٦۲۷ قطعه ازکلمات قصار و دستورها و اندرزهای حضرت مولی علی(ع) و دارای۳۰ باب است که۲۹ باب از آن بترتیب الفبا ویك‌باب جداگانه بگفتار آنحضرت درباره توحید وادعیه اختصاص داده شده عناوین فصول وابواب ونقطه‌های فقرات کلمات

شنجرف و مصادر کتاب و فهرست اجمالی ابواب آن در دیباچه ذکر شده هیچگونه مشخصات دربارهٔ مؤلف پس ازتتبع بدست نیامد .

آغاز : الحمدلله خالق الجنه و باری النسم موجدالاشیاء بعدالعدم . . .

پایان : فلیحذرالذین یخالفون عن امره الایه تمّ الکتاب وربنا محمودٌ وله المکارم العلی .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۶×۲۲ روی جلد تیماج قرمز و وصالی شده شمارهٔ صفحات ۴۰۱ سطور هر صفحه ۱۵ خط، نسخ. کاغذ، فرنگی آهاردار شمارهٔ دفتر ۱۴۱۷۱

۱۲۸۰ (۱۲۷۶)

کلمات طریفه این رساله نسخه‌ایست که با کتاب شماره ۱۲۷۶ در یك مجموعه مشتمل بر صد موضوع است که ذیل آن قسمتی از مواعظ و نصایح اخلاقی و عملی ایراد شده است .

آغاز : سبحان‌الله الذی خلق الانسان من طین ثم جعل نسله . . .

پایان : هذا آخر الکلام فی الکلمات الطریفه و هی مائه کلمه وافیة شافیه و الحمدلله اولاً و آخراً .

مؤلف : مولی محسن مشهور بفیض کاشانی متوفی ۱۰۹۱ ـ هـ است . (بذیل تفسیر اصفی در این فهرست مراجعه شود) .

۱۲۸۱ (۱۲۳۴)

کنز الواعظین کتابیست مشتمل بر مواعظ و اندرزهای صادره از انبیاء و ائمه شیعه(ع) و از آخر نسخه مقداری افتاده این نسخه که ضمیمه کتاب شماره ۱۲۳۴ این فهرست دریك مجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمدو آله الطاهرین...

پایان : کیف یطمئن الیها و من یؤمن بالقدر کیف ینصب .

مؤلف : ملامحمدصالح برغانی قزوینی صاحب تفسیربحرالعرفان ومتوفی ۱۲۷۰ـ ه است بترجمه وی درذیل کتاب شماره ۱۲۲٤ (تفسیربحرالعرفان) مراجعه کنید.

۱۲۸۲ (۱۲۲۰)

هرمس الهرامسه این نسخه رساله‌ای ازمجموعهٔ گرانمایه‌است ومشتمل برچهار فصل که باخطاب بانسان شروع میشود و شامل پند و تشویق انسانست بکوشش در راه سعادت و طلب کمال این رساله منسوب بادریس نبی‌است که هرمس[1] نیز نامیده شده‌است مترجم و جامع آن معلوم نیست.

آغاز : هذه رساله یشتمل علی‌عدة فصول منقول عن هرمس‌الهرامسه

پایان : فاحسن الاخلاق فانّه بمعونته یحصل المرام.

۱۲۸۳

اثنی عشریة صلوتیه رساله ایست دارای ۱۲ فصل و هر فصل دارای ۱۲ مطلب و بهمین مناسبت اثنی عشریة نامیده شده است وموضوع آن واجبات ومستحبات نماز است این رساله یکی از ۵ رساله اثنی‌عشریه ایست که مؤلف در بارهٔ نماز و روزه و حج وبعضی دیگرازموضوعات فقهی تألیف کرده و نسخه ایست که درحال حیاة مؤلف بتاریخ ۱۰۱۲ ـ ه بخط نسخ محمد مؤمن کتابت شده‌و باشش رسالهٔ دیگر که همه از تالیفات مؤلف این رساله است در مجموعه ایست که تاچهارمین رساله آثنی عشریه را دارا

(۱) «هرمس بمعنی مجسمه رب‌النوعست وهرمس‌الهرامسه یعنی بزرگ ارباب انواع و بمناسبت مقام بزرگی که ادریس درنظر قدماء فلاسفه یونان داشته بدان نام نامیده میشده است».

است و کناره های آن خورده شده ولی بخطوط آسیبی نرسیده . صفحات سفید اضافی بسیار دارد ورساله ها بخطوط و تاریخها مختلفند رساله های اثنی عشریه این مجموعه بترتیب پس ازاین رساله و رساله‌های دیگر هریك در فصل خود دراین فهرست معرفی میشوند .

آغاز : الحمدلله الذی وفقنا للاهتداء بشریعة اشرف المرسلین . . .

پایان : و وّفقه للعمل فی یومــه لغده قبل ان یخرج الا مر من یده و الحمدلله اولاً و آخراً .

مؤلف : بهاء الـدین محمدبن حسین بن عبدالصمد عاملی مشهور بشیخ بهائی عالم بلند قدر متوفی ۱۰۳۰ هـ ـ است و ترجمه او در این فهرست خواهد آمد .

قطع مجموعه وزیری کوچك بسانتیمتر ۱۴×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۶۵ ۲ سطور هرصفحه ۱۱ و ۱۲ کاغذ کاهی و آهار شده شمارهٔ دفتر ۱۴۴۰۴

۱۲۸۴ (۱۲۸۳)

اثنی عشریة صلوتیه

رساله دیگریست ازمؤلف رسالهٔ فوق که درهمان مجموعه بالا و بنام اثنی‌عشریه است درباره واجبات و مستحبات روزه و بطوریکه مصنف در دیباچه متذکر شده‌است پس ازتألیف اثنی‌عشریه صلوتیه و حجّیه بدرخواست یکی از دوستان تألیف گردیده و مانند رسالهٔ پیش دارای ۱۲ فصل وحواشی ازمصنّف ونسخه ایست که درحال حیات مؤلف بتاریخ ۱۰۲۱ ـ هـ بخط نستعلیق محمد مؤمن کتابت شده .

آغاز : الحمدلله الذی جعل الصوم جُنّةً من النّار . . .

پایان : الثّانیة انّ ثواب تلاوة آیة واحــدة فیه کثواب ختم القرآن فی غیره .

۱۲۸۵ (۱۲۸۳)

اثنی عشریة (طهارتیة)

این رساله که سومین اثنی عشریه از مؤلف رساله‌های بالااست وباآنها دریك مجموعه قراردارد درمبحث طهارت (ازمباحث فقه) و فاقد برگ اوّل است که شامل خطبه وقسمتی ازفهرست اجمالی مطالب کتاب بوده و بجای آن صفحه اول رساله حج گذارده شده این اشتباه حتماً هنگام تعمیر ومجموعه ساختن این رساله ها روی داده است این نسخه نیز بخط محمد مؤمن وبتاریخ ۱۰۲۰ ـ هـ است وبقرینه آنکه زیر حواشی مصنّف (منه رحمه الله) گذارده شده کتابت نسخه پس ازوفات وی بوده ودر اینصورت میتوان استفاده کرد که تاریخ وفات شیخ بهائی برخلاف گفته بسیاری از مورخین که ازان جمله نظام الدین ساوجی ۱۰۳۱ و صاحب سلافه العصر ۱۰۳۱ و صاحب ریاض العارفین ۱۰۳۲ ضبط کرده اند از ۱۰۳۰ متجاوز نبوده است .

آغاز : الحادی عشر کیف الطهارة الثانیعشر ماالذی یتبع الطهارة . . .

پایان : شیئاً علیه اسم الله او احدالائمه المعصومین .

۱۲۸۶ (۱۲۸۳)

اثنی عشریه

چهارمین رساله‌ایست از مؤلف رساله های فوق و هم در آن مجموعه است این رساله نیز که دارای ۱۲ فصل و۱۲ مطلب درموضوع زکوة وخمس است مشتمل برحواشی ازمصنف وحاشیه‌هائی است منقول از کتاب حبل المتین تصنیف مؤلف . تاریخ کتابت و سبك خط و کاتب مانند رسالهٔ فوق است .

آغاز : حمدك اللهم علی جمیل آلائك و جزیل نعمائك . . .

پایان : ورزقنا الشهادة بین یدیه بحق محمد و آله .

۱۲۸۷

ارشادالاذهان متن کامل فقه و مشتمل برفروع مهمه فقهیه است شیخ احمد محقق اردبیلی وشهید ثانی هریك شرح مفصل وناتمامی بر آن تألیف کرده‌اند شهیداول نیزحاشیه بر آن نگاشته مصنف این کتاب را بخواهش فرزند خویش محمد که خوداز فقهای بزرگ و به فخر المحققین مشهوراست نوشته واین موضوع را دردیباچه یادآور شده است.

آغاز: الحمدلله المتفرّد بالقدم و الدوام المنزّه عن مشابهة الاعراض والاجسام...

پایان: فعلیه بما افدناه فی التحریر و تذکرة الفقهاء اوقواعدالاحکام اوغیر ذلك من کتبنا و السلام علی من اتبع الهدی.

مؤلف: حسن بن یوسف بن مطهر مشهوربعلامهٔ حلی متولد ۶۴۷ و متوفی ۷۲۶ است که از مشهورترین علمای امامیه بوده وشرح حال وی در اینجا نگنجد. قصّه مسافرتش ازحلّه بایران وبکیش شیعه درآوردن سلطان الجایتومحمد مغولی (شاه خدابنده) وجریان اولین مجلس حضور وی در سلطانیه و همچنین تأسیس وی مدرسه سیاره را درکتب تراجم ضبط است. علامه درعلوم شرعیه ازشاگردان خالوی خویش محقق حلی (صاحب شرایع) ودرفلسفه تلمیذخواجه نصیرالدین‌طوسی و کاتبی‌قزوینی بوده است وتألیفات بسیاری که بنوشته سید حسن‌صدرشمارهٔ آنهامتجاوز از ۵۰۰ ودرقسمتهای مختلف علوم دینی است دارد.

قطع: وزیری مستطیل بسانتیمتر ۱۳×۲۵ روی جلد تیماج قرمز ومندرس شمارهٔ صفحات ۴۹۴ سطور هرصفحه ۱۸ کاغذ ایرانی آهار دار خط: نسخ متوسط کاتب محمد تقی بن حسینعلی تاریخ کتابت ۱۰۷۳ - ه درذیل صفحه آخر نقش مهربنام محمد سعید بن جلیل موجود است شماره دفتر **۱۳۱۷۵**

۱۲۸۸

انوار الریاض تعلیقهٔ مبسوطی است برجلد اول از کتاب ریاض‌المسائل که شرح برمختصرنافع محقق حلی وتألیف سید علی طباطبائی مشهور بصاحب ریاض است .

کلام مؤلف ریاض را پس از: قوله ذکر کرده سپس به شرح وتعلیق پرداخته و در ۱۲۵۱ ـ هـ از تألیف آن فراغت یافته است .

آغاز : نحمدك اللهم علی ماشرحت لناصدورنابریاض المسائل شرحاً کثیراً .

پایان : فأنی قد شرعت فیها بعد ما فرغت من هذالمجلد من دون تراخٍ و مهلةٍ . . .

مؤلف : سید محمد بن عبدالصمد شهشهانی (۱) است که از تلامذه سید محمد طباطبائی (پسر صاحب ریاض) مشهور به سید مجاهد بوده سید مجاهد همان کسیستکه برای کمك بعباس میرزا وجهاد با روس تزاراز کربلا بایران عزیمت کرد شهشانی ازاساتید حاج‌میرزا محمد حسن‌شیرازی زمامدار بزرگ شیعه در قرن ۱۴ و سید محمد باقر خوانساری صاحب روضات الجنات بوده‌است و کتاب عروة الوثقی در فقه والغایةالقصوی در اصول نیزازتألیفات‌اوست منظومهٔ هم درفقه دارد وی در۱۲۸۷یا۱۲۸۹ـ هـ دراصفهان درگذشته است .

قطع ؛ رحلی بسانتیمتر۱۷×۲۸ جلد تیماجی قرمز ، شماره صفحات ۷۲۴ سطور هرصفحه ۲۱ کاغذ فرنگی خط نسخ ریز شمارهٔ دفتر **۱۲۴۹۶**

---

(۱) شهشهان نام یکی از محلات اصفهان و بر وزن سروران است .

۱۲۸۹ (۱۲۷۲)

اشارة السبق الی معرفة الحق متن فقهی است بدون استدلال و شامل ٥ رکن در طهارة - صلوة - زکوة - صوم - حج و جهاد است قسمتی از اصول اعتقادات را که بنام ارکان تکلیف عقلی در آغاز این تصنیف قرارداده شده بوده است این نسخه فاقد و ناقص است این نسخه با کتاب شماره ۱۲۷۲ که معرفی گردید دریك مجموعه است که شامل ۷ کتاب فقه است وبترتیب، بقیّه آن کتب معرفی میشوند.

آغاز : و اذا تقدّم الکلام فی ارکان التکلیف العقلی فنشیر بعده . . .

پایان : وکافی من توکّل فی جمیع اموره علیه وبه توفیق نیل المستنیل و هو حسبی و نعم الوکیل.

مؤلف : علاء الدین ابی الحسن علی بن ابوالفضل حسن بن ابی المجد حلبی ازعلماء امامیه است وتاریخ زندگانی ووفاتش کاملا دردست نیست.

شیخ اسدالله تستری در مقابس نقل کرده است نسخهٔ از این کتاب را که تاریخ کتابت آن ۸۰۸ ـ ﻫ بوده دیده و داشته است.

۱۲۹۰

المحجة البیضاء ربع دوم از چهار ربع کتاب محجة البیضاء فی احیاء الاحیاء و شامل بحث در رذائل و مهلکات نفسانی وشرح حالات وعجائب قلب وخلاصه از کتب مهمه اخلاق است المحجة البیضاء بمنظور تهذیب و تلخیص کتاب احیاء العلوم غزالی تألیف شده و اضافات بسیاری نیز براودارد . ربع اول ودوم کتاب محجة مانند احیاءالعلوم درعادات و ربع سیم و چهارم در مهلکات و منجیات است تمام این کتاب در تهران با کاغذ کاهی بطبع رسیده است.

آغاز : الحمدو لله الّذی تحیّر دون ادراك جلاله العقول و الخـواطر و تدهش . . .

پایان : وبتمامه تمّ المهلکات من المحجّه البیضاء فی احیـاء الاحیاء و ویتلوه انشاء فی ربع المنجیات کتاب التوبه .

مؤلّف : مولی محسن معروف بفیض کاشانی صاحب کتاب وافی متوفی ۱۰۹۱ ـ هـ است .

ترجمهٔ فیض ذیل معرفی تفسیر اصفی بشماره ۱۲۱۶ نگارش یافت .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۷×۳۲ جلد تیماجی یشمی شماره صفحات ۴۲۲ سطور هر صفحه ۲۵ خط نسخ عالی . کاغذ ایرانی مهره شده تاریخ کتابت ۱۲۵۶ . هـ کاتب حسن خوانساری شماره دفتر **۱۳۱۸۴** (۱)

۱۲۹۱ (۱۲۷۸)

الجامع فقه استدلالیست شامل تمامی ابواب فقه از طهارت تاارث و یکمقدمه متضمن سه مقصد دراد لّه و مدارك کتاب بضمیمه مختصری از اصول عقائد ومقدمات عبادات و در خاتمه کتاب زیر عنوان العادات والنوادر قسمتی از آداب ومستحبات و مکروهات ذکر شده از کتاب الحج تا آخر کتاب بخط کاتب دیگری است این نسخه با کتاب شماره دریك مجموعه قرار دارد .

آغاز پس از خطبه : انّ ما حدانی الی تصنیف هذا الکتاب ان جماعة من الاخوان . . .

پایان : یستحب اسکات الیتیم عن بکائه .

مؤلف : حاج محمدکریمخان قاجار متوفی ۱۲۸۸ ـ هـ است کهشرح

---

۱ ـ این کتاب اشتباهاً برخلاف ترتیب قرار گرفته ومیبایست ذیل فصل (کتب اخلاق) بجای کتاب شمارهٔ ۱۲۸۳ معرفی شود

حالش را در این فهرست نگارش داده‌ایم وبطوریکه در دیباچه این نسخه نگاشته شده این کتاب را پس از استاد خویش سید کاظم رشتی در اثر مراجعه ودرخواست جماعتی تألیف وتعهد کرده است که از شرح متون و نصوص اخبار صحیحه تجاوز نکرده واز اعمال رأی واستنباط وباصطلاح اجتهاد خودداری کند .

و ناگفته نماند که اصولاً طریقه و روش او و اسلاف و اخلافش بر اینستکه در فروع فقهیّه ومسائل عملیّه از اجتهاد امتناع ورزند و بعمل بمتون اخبار دعوت کنند وازاین نظر کتابهای بسیاری در رد وانتقاد اصولیّین تألیف کرده اند .

۱۲۹۳

جامع المقاصد نسخهٔ ناقصی است که فقط شامل یکقسمت از کتاب الطهاره و شرح بر قواعد علامه حلی است این نسخه بضمیمه کتاب دروس شهید اول محمدبن مکّی عاملی که معرفی خواهد شد دریك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله العلّی الکبیر . . . العلیم القدیر الذی خلق الخلق . . .

پایان : والتّغییر حقیقةً انّما هوالحسّی واختیار المص .

مؤلّف : علی بن عبدالعال کرکی[1] مشهور بمحقّق کرکی و محقق ثانی متوفی ۹٤۰ یا ۹۳۷ یا ۹۳۸ ـ قاست که از اکابر مجتهدین امامیه و معاصر شاه تهماسب صفوی ۹۳۰ ـ ۹۸٤ ـ و از شاگردان احمد ابن فهد حلی و علی بن هلال جزائری ومحمدبن خاتون عاملی بوده و پس از

(۱) کرك بروزن قمرنام قریه‌ایست در نزدیکی جبع (از نواحی جبل عامل) و از کتاب مراصد نقل شده‌است که کرك بروزن عرش قریه‌ایست دردامنه کوهی ازجبل لبنان

بپایان تحصیلات درشام و بصره بعراق رفته و چندی در آنجا اقامت داشته وشهرت علمی یافته است سپس بایران مسافرت کرده ومورد تجلیل فراوان شاه تهماسب شده وشیخ‌الاسلام رسمی ایران گردیده است شاه ایران تمام اختیارات خویش‌را درهمه شئون کشور بدوتفویض داشته واصولاً تصرفات خویش‌را بر اجازه محقق موقوف ومشروط میدانسته است محقق نیز کمر سلطنت بست وهمه‌جا فرمانها بعزل‌ونصب وضع مالیات واخذ خراج صادر میکرد و مجری‌میگردید ضمناً از موقعیّت خویش استفاده کرده علماء اهل‌سنّت‌را بسیار محدود کرد و درهریکی ازشهرستانها امامی نصب کرد که اقامه جماعت ونظارت براجراء وظائف دینیه کند .

شیخ ابراهیم قطیفی که ازمعاصرین‌محقق کرکی‌بوده باوی برسرقبول اختیارات واخذ خراج بسیارمخالفت میکرده واین کاررا برخلاف قواعد مذهبی میدانسته و علناً بر او خرده میگرفته و مباحثات سخت داشته رساله‌هائی نیز در این باب بنام خراجیه میان آن دو مبادله میشده است که پس از آنان سوژه و موضوع بحثی برای علماء گشته و رساله هائی بطرفداری هریك از طرفین تألیف گردیده است و بعضی از آن رساله‌ها با ۲ رساله نخستین در یکمجموعه درطهران چاپ شده است .

بهرحال محقق تألیفات بسیاری دارد که بیشتر آنها درفقه واز آنجمله است : ۱ ــ جامع‌المقاصد (که اینك معرفی گردید) واز کتب مهمه‌فقه متأخرین شمرده میشود . ۲ ــ جعفریه ۳ ــ حاشیه برارشاد علامه حلّی و همچنین حواشی بر تحریر . دروس . الفیه . قواعد مختصر نافع و مختلف علامه ٤ ــ قاطعةاللجج فی‌حل‌الخراج که درجواب شیخ ابراهیم قطیفی است . ٥ ــ النجمیّه در کلام .

پس از درگذشت محقق ثانی منصب شیخ الاسلامی از طرف شاهنشاه ایران بشیخ علی‌منشار پدر زن شیخ بهاءِ الدین‌عاملی وسپس بشیخ بهائی تسلیم گردید.

فرزند شیخ علی بن عبدالعال(۱) بنام عبدالعال بن علی نیز از فقهاء ومتکلمین شیعه و از تلامذه پدر خویش و میرداماد بوده حاشیهٔ بر کتاب مختصر نافع و رسالهٔ در قبله و شرح براشد و الفیّه شهید تألیف کرده و در ۹۹۳ ـ ﻫ درگذشته است.

قطع: رحلی بسانتیمتر ۱۸×۳۴ جلد تیماجی نارنجی بامنگنهٔ ترنج شماره صفحات ۳۶۶ سطور هرصفحه ازکتاب جامع المقاصد ۲۹ و خط آن نسخ عالی و ازکتاب در وس ۳۰ وخط آن نسخ متوسط. تاریخ کتابت ۱۰۸۵ ـ کاتب عین علی قوهجی ابن ملا محمد زمان شمارهٔ دفتر **۱۳۱۸۳**

۱۲۹۳

جعفریه

یا

واجبات الصلوة

کتابیست مشتمل برشرح وتفصیل واجبات وقسمتی از مستحبات نماز با ذکر ادله و مدارك ادله و در ۹۱۷ ـ ﻫ تصنیف شده‌است این نسخه بارساله نفلیه شهید اول که بعداً معرفی میشود دریك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الحمدلله الولیّ الحمید المبدی المعید الفعّال لما یرید...

پایان: بمشهد سیّدی و مولای ثامن الائمه الاطهار ابی‌الحسن علی بن موسی الرضا علی ابائه و اولاده المعصومین افضل الصلوة و السلام.

مؤلف: علی بن حسین بن عبدالعال شهیر به محقق کرکی‌است بشرح ذیل شماره قبل رجوع کنید.

(۱) وباید دانست که محقق کرکی معاصری همنام خویش داشته واو علی بن عبدالعال میسی است که آزعلماء شیعه است و به میسی مشهوراست

قطع مجموعه : وزیری بزرگ بسانتیمتر ۱۰×۲۰ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۲۸۶ سطور هر صفحه ۱۰ خط نسخ زیبا کاغذ ترمهٔ ضخیم شمارهٔ دفتر ۱۲۲۳۵۰

۱۲۹۴ (۱۲۷۸)

جواب مسائل رساله‌ایست متضمن بحث دربارهٔ ۱۹ موضوع فقهی واصولی درپاسخ سؤالات شیخ احمد بن شُکر نجفی

مؤلف متن یکایک سؤالات را نقل کرده وسپس بجواب مشروح پرداخته است این نسخه بضمیمه کتاب شماره ۱۲۷۸ این فهرست درمجموعه‌ایست شامل ۱۳ رساله و کتاب بقیه کتب آن نیز در فهرست در جای خویش معرفی شده است و همه از تألیفات مؤلف این رساله است .

آغاز : الحمدلله شاکراً لآلائه مثنٍ علی عظیم نعمائه . . .

پایان : و ان یحتاط فی‌الاعمال ما استطاع ولاقوة الا بالله .

مؤلف : حاج محمد کریم خان ابن ابراهیم خان قاجار کرمانی است که از علمای نامی اواخر قرن ۱۳ ـ هـ و دارای تألیفات بسیار و متوفی ۲۲۸۶ ـ هـ است .

وی یکی از رهبران بزرگ فرقهٔ شیخیه (کریمخانیه) بوده است . ریشهٔ پیدایش این فرقهٔ که ازشیخ احمداحسائی شروع میشود وفرقه‌های انشعابی آن تاریخچهٔ مبسوطی دارد که مجال نگارش آن در اینجا نیست و موکول بکتب تذکره‌است بهرحال حاج محمد کریمخان که از سلسلهٔ قاجار نیز بوده از دانشمندان بزرگ و از شاگردان سید کاظم رشتی بوده است اعتمادالسلطنه که معاصر وی بوده در کتاب مآثر وآثار شرح حال و ماجراهائی را که پس از مهاجرت وی از عراق بایران و تهران روی‌داد ومباحثاتش‌را با آقاعلی مدرس نگاشته است درفلسفهٔ وشرعیات دارای روش‌مخصوص وپیرو مکتب مرحوم شیخ احمد احسائی بوده است .

۱۲۹۵

حاشیهٔ بر شرح لمعه

این نسخه حاشیه ایست بر کتاب الروضه تألیف شهیدثانی (شیخ زین‌الدین عاملی) که آن خود شرح است بر اللمة الدمشقیة محمدبن مکی عاملی مشهور بشهید اوّل و ترجمه هریك در این فهرست نگارش خواهد یافت و مشتمل است برحواشی جلد اوّل تا آخر کتاب التجارت (از کتاب شرح لمعه) این نسخه با۶رساله دیگر که هریك بجای خود دراین فهرست معرفی خواهند شد دریك مجموعه قرار دارد صفحات اضافی سفید در اواسط مجموعه بسیار است امضاء ومهری بنام حیدرعلی بن عزیزالله بن محمد تقی مجلسی پشت نخستین برگ نسخه دیده میشود .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصّلوة علی اشرف خلقه محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : و تمام التحقیق فیهذا المبحث ذکرته فی‌الحاشیه فمن اراده راجعه .

مؤلف : علی بن محمد بن حسن (صاحب معالم فرزند شیخ زین‌الدین عاملی) متوفی ۱۱۰۳ یا ۱۱۰۴ ـ ﻫ است وی در جوانی از وطن خویش (جبل‌عامل) به صفهان مهاجرت ودر آنجا اقامت کرده‌است حواشی فاضلانه ومفیدی برجلدین شرح لمعه (تألیف جدّ خویش) دارد و در ضمن آن متعرّض ایراداتی که سلطان‌العلماء (درحاشیهٔ خویش‌برشرح لمعه) بر آن کتاب دارد گردیده ودفع کرده است ولی بطوریکه خود در دیباچه این کتاب متذکر شده است در انوقت که بتألیف حاشیه شرح لمعه مشغول بوده فقط قسمتی ازحاشیه سلطان‌را در دست داشته وبعدها بقیه حواشی

سلطان‌را بدست آورده‌واین کتاب را بمنظوردفع بقیه اعتراضات سلطان العلما بعنوان تعلیقه برشرح لمعه تصنیف کرده است .

تألیفات دیگری نیز دارد و از آنجمله است شرح براصول کافی بنام الدّر المنظوم من کلام المعصوم حاشیه بر کتاب مـن لایحضره الفقیه و حواشی برصحیفه سجادیه . الفیه شهید اول . معالم الاصول ـ مختصر نافع ـ و رساله در حرمت غنا شعر نیز میگفته ومرثیهٔ عالی در مرگ برادرش زین الدّین گفته که مطلعش اینست .

الایانسیماً قاصداً ارض لبنان   تحمّل رعاك‌الله من بعض اشجانی

قطع مجموعه ، وزیری بسانتیمتر ۱٤×۲۷ جلدتیماجی سبزرنگ شماره صفحات ۲۰۲ سطور هر صفحه ۱۸ .کاغذ فرنگی و مهره شده خط نسخ ریز کاتب ابوطالب ابن ابی تراب تاریخ کتابت ۱۰۹۸ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۴۸۲۰

۱۲۹۶

حاشیهٔ ارشاد این نسخه تعلیقه ایست بر کتاب ارشاد علامه حلی و تعلیقات آن مربوط بتمام قسمتها و ابواب آن کتاب است متن از شرح باقوله و اقول ممتاز گردید .

آغاز : الحمدلله العظیم‌الشأن العلیم الاحسان . . .

پایان : و منع الشیخ وابن‌الجنید و ابن البرّاج من ذلك وهوالمشهور بین الاصحاب .

مؤلف : در نسخه مشخص نیست ولی بتصور نگارنده تألیف شیخ علی کرکی معاصرشاه تهماسب صفوی است (بشماره ۱۲۹۲ این فهرست رجوع کنید .

قطع ، وزیری بسانتیمتر ۱٤×۲٥ جلد تیماجی مشکی‌شماره صفحات ٤۱۹ سطور هرصفحه ۲۷ کاغذ ایرانی و آهار دار . خط نسخ متوسط شماره دفتر ۱۳۱۸۰

۱۲۹۷

الحبل المتین فقه استدلالی وفقط شامل کتاب طهارت وصلوة است ولی بطوریکه از دیباچه استفاده میشود مؤلف در نظر داشته است این کتابرا باین ترتیب تألیف کند: یك مقدمه در فضلیت نماز وچهار منهج منهج اول در عبادات ۲ ـ عقود ۳ ـ ایقاعات ٤ ـ احکام (سیاسات حدود و کفّارا) ومتأسفانه ناتمام مانده است این نسخه درحیات مؤلف نوشته شده ومشتمل برحواشی از مصنف است وبضمیمه آن حواشی در ایران چاپ شده است.

آغاز: الحمدلله الذی دلنا علی الطریق القویم و منّ علینا بالهدایة الی الصّراط المستقیم . . .

پایان: وکتب مؤلف الکتاب محمد المشتهر ببهاءالدین العاملی تجاوز الله عنه بعدالفراغ من تعقیب صلوة صبح الجمعه الثامن عشر من شهر شوال ختم بالسعاده والاقبال سنه الف و سبع من هجرة سید المرسلین سلام الله علیه و آله الطاهرین .

مؤلف: بهاءالدین محمد بن حسین عاملی شهیر بشیخ بهائی متوفی ۱۰۳۰ ـ ه است که ترجمه او در این فهرست نگارش یافته و بطوریکه عبارت پایان نسخه نشان میدهد درمشهد رضوی پس از تعقیب نمازصبح روز ۱۸ شوال ۱۰۰۷ ـ ه از تالیف آن فارغ شده است.

قطع: وزیری ۱٤×۲۷ جلد تیماجی کوبیدهٔ سبزرنگ ومستعمل شماره صفحات ۲٤۰ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ آهار دار خط نسخ متوسط کاتب حسین سبزواری شماره دفتر **۴۳۱۹۸**

۱۲۹۸ (۱۲۹۲)

دروس ازمتون مفصله و مهمه فقه شیعه ونسخه ایست که با نسخه ناقص جامع المقاصد که بشماره ۱۲۹۲

معرفی گردید در یك مجموعه است . شامل کتاب الطهارة تا کتاب رهن و از این بیش تألیف نگردیده وحواشی مختلفه بسیار از شیخ علی وشهید ثانی وهمچنین از کتب فقهیه بر کنار صفحات آن موجود است .

آغاز : الحمدلله‌الذی انطق‌السنتنا بحمده والهم قلوبنا شکر رفده . . .

پایان : و هذان الفرعان مع اشتراط الراهن‌البیع هذا آخر کلامه .

مؤلف : محمد بن مکی عاملی مشهور بشهیداول مقتول ۷۸٦ ـ هاست (وشرح حال او را در این فهرست ثبت کرده ایم) و ناگفته نماند که همچنانکه از ذیل این نسخه استفاده میشود دروس آخرین تألیفات وی بوده و پس از اتمام آن بقتل رسیده است .

۱۳۹۹

ذکری الشیعه کتاب فقه استدلالیست شامل یکمقدمه متضمن هفت مقاله در تذاکرات لازمه وقسمتی ازمسائل مهمّه اصول فقه و ٤ قطب که قطب اوّل آن در عبادات میباشد . این نسخه جلداول از کتاب ذکری وشامل کتاب‌الطهارت وکتاب‌الصلوة است . و بیش از اینمقدار که دراین نسخه هست بتألیف نرسیده است و صفحات آن باقلم زرد و آبی جدول‌بندی شده‌است . کتاب ذکری درمیان تألیفات شهید ممتاز و تألیفات وی در فقه همه از معتمد ترین کتب فقه شیعه بشمار میرود .

آغاز : الحمدلله الذی شرع الاسلام فسهّل شرائعه للواردین . . .

پایان : ولیکن هذا آخر المجلّدالاوّل من کتاب ذکری الشیعه و یتلوه انشاءالله المجلدالثانی کتاب الزکوة .

مؤلف : محمد بن مکی عاملی (شهید اول) مقتول در ۷۸٦ ـ ه است .
(ترجمهٔ شهید درهمین فصل نگارش خواهد یافت) .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۵ جلد تیماجی سبز ومندرس شمارهٔ صفحات ۷۸۲ سطور هرصفحه ۲۵ کاغذ ایرانی و تعمیر شده ، خط نسخ ، تاریخ کتابت ۹۹۳ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۰۰۳

۱۳۰۰ (۱۲۷۸)

رسالة این رساله نیز با کتاب شماره ۱۲۷۸ دریك مجموعه و مشتمل است بر پاسخهای حاج محمد کریمخان قاجارمؤلف رسالههای مجموعه به ۱۳ سؤالی که ازوی درباره پارهٔ مستحبات وواجبات ودرآخر قسمتی ازاعتقادات ضروریه شده بود ودرسال ۱۲٦۰ ه آنرا تألیف کرده است . مؤلف یکایك آن سؤالات را نقل کرده آنگاه بجواب و حل اشکال پرداخته است .

آغاز پس از خطبه : ان بعض الاخوان صانه‌الله عن طوارق الحدثان قد سئلنی . . .

پایان : وفیما ذکرت لك عجالة غنیة الی ان یحدث‌الله بعد ذلك امراً
مؤلف : حاج محمدکریمخان قاجارمتوفای ۱۲۷٦ ـ ه است که ترجمه‌اش ذیل کتاب جامع فقه در همین فصل نگارش یافت .

۱۳۰۱ (۱۲۷۸)

رسالة رساله ایست درجواب هشت مسئلهٔ فقهیه که حاج ملا حسن مراغی آنها را نزد حاج محمدکریمخان قاجار (مؤلف رساله بالا) طرح و از وی در خواست جواب کرده است وی نیز این رساله را در پاسخش تألیف کرده سؤال چهارم مربوط بسید علیمحمد باب است که او نیز با مصنف ازشاگردان سید کاظم رشتی بوده

و مؤلف در جواب این سؤال ازسید باب شدیداً انتقاد کرده وبسیاری از اسرار دعاوی اورا فاش ساخته است و در ۱۲٦۰ ـ ه از آن فراغت یافته (این نسخه نیز با کتاب شمارهٔ ۱۲۷۸ در یك مجموعه است).

آغاز: الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطیبین و رهطه المخلصین . . .

پایان: و هذا آخر مسائله ایده الله بصنوف تأییداته.

مؤلف: حاج محمد کریمخان قاجار (برساله بالا رجوع کنید).

۱۳۰۲ (۱۳۸۳)

رسالة نسخه ایست که بارساله های اثناعشریهٔ گذشته در یك مجموعه ونیزازمؤلف آنها است در بارهٔ کر(۱) (مقیاس معروفی که در فقه اسلام مصطلح و موضوع احکامی است) و تعیین دقیق آن برحسب وزن و مساحت و مشتمل براشکال هندسی بقلم قرمز است این نسخه بخط شکسته و نستعلیق سنجر موسوی و بدون تاریخ است.

آغاز: نحمدك یا من ملاء حیاض قلوبنا بماءِ ولاءِ النبی والآل . . .

پایان: و غفلت عنه عوائق الدهر الخوّان.

مؤلف: بطوریکه فوقاً اشاره شد شیخ بهاءالدین عاملی متوفی ۱۰۳۰ ه است و بنام شاه تهماسب صفوی آنرا تألیف کرده است.

۱۳۰۳

رسالة نسخه ایست در تفسیر و شرح مقادیریکه موضوع احکام شرعیه قرارگرفته‌اند مانند: صاع ، فرسخ .

---

(۱) کر حد و اندازه آبیست که از نظر فقه اسلام میتوان در آن تنظیف کرد البته با این شرط که خود آب آلوده نباشد و نشود.

و غیره و با کتاب القوائدالحائریه و چند کتاب دیگر که معرفی میگردد در یکمجموعه است پس ازپایان این رساله در آن مجموعه ۹ صفحه شامل قسمتی از احکام متعه و روش اجرای صیغه و بعضی از قواعد رجالیّه از شیخ یوسف بحرانی نقل شده است .

آغاز : الحمدلله الذی ارتفع عن مطارح الافهام . . .

پایان : ولیکن هذا آخر ما اردنا ایراده فیهذه الرساله و الحمدلله اولاً و آخراً .

مؤلف : مولی محمد باقر بن محمدتقی مجلسی اصفهانی صاحب بحارالانوار وکتابهای بیشمار و مشهور دیگر معاصر شاه سلطانحسین صفوی و متوفی ۱۱۱۱ ـ ه .

قطع مجموعه : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۳۰ جلد تیماجی قرمز ، شمارهٔ صفحات ۳۸۲ سطور هر صفحه ۱۴ ، کاغذ ایرانی ، کاتب عبدالعظیم بن مشهدی رحیم ساوجی . تاریخ کتابت ۱۲۷۲ ـ ه شمارهٔ دفتر **۱۳۲۰۹**

۱۳۰۴ (۱۳۰۳)

رساله این نسخه رسالهٔ عملیّه‌ایست که از اول طهارت تا مبحث نصاب از کتاب الذکوة را شامل است و با کتاب فوق در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین صلوةً دائمةً الی یوم الدین و ایاه نستعین . . .

پایان : بل کل اربعین درهماً نصاب وان بلغ الأف‌الوف الی مالایحصی

مؤلف : در نسخه نامبرده نشده ولی مسلم وبطوریکه ازمطالب آن نیز استفاده میشود آقا باقر بهبهانی متوفی حدود ۱۲۰۵ ـ ه است ترجمهٔ وی در این فهرست مفصلاً نگارش خواهد یافت .

۱۳۰۵

شرایع متن کامل فقه شیعه است از طهارت تادیات و در حاشیه آخرین صفحهٔ آن این خط و امضاء که کاملاً با نمونه خط شیخ بهائی تطبیق میکند بسختی خوانده میشود :

قد انتقل مِنْ اولاد المصنّفِ الحلّی و آنا البهائی العاملی .

طبق این یادداشت این نسخه ازورثه مصنّف بدست شیخ بهائی رسیده ونگارنده احتمال قوی میدهم که قسمتی ازکتاب بخط خودمصنّف نوشته شده باشد و ازاین نظربسیار گرانبهاست پس‌ازپایان نسخه کاتب نام خود وتاریخ کتابت رابضمیمهٔ تمجید بسیاراز مؤلف باقلم قرمز یادداشت کرده ودر ذیل صفحه چند شعر متضمن نام کتابها وتألیفات مؤلف ثبت نموده است

آغاز : اللّهم انی احمدُكَ حمداً یقلّ فی‌انتشاره حمد کلّ حامد . . .

پایان : ولوقیل یعقل عصبتهُ المسلمون کان حسناً لانّ میراثه لهم علی الاصحّ .

مؤلف : ابوجعفر محمد بن حسن حلّی شهیر بمحقّق حلی است که از فقهاء بزرگ شیعه در قرن ۷ - ه و استاد علاّمه حلی و مصنّف کتابهای معتبر و مختصر نافع ومعارج‌الاصول بوده که هریك از آنها از کتب مهمّه شیعه است . (برشرایع ومختصرنافع بسیاری از دانشمندان شرح وحاشیه نوشته اند) .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۲×۱۵ جلدتیماجی قرمز و کهنه شماره صفحات : ۵۴۵ سطور هر صفحه ۱۵ یا ۱۶ یا ۱۷ است و اصولاً سطربندی کامل ندارد کاغذایرانی ضخیم خط : مخلوط از نث و نسخ . تاریخ کتابت ۸۰۹ - ه شماره دفتر ۱۳۲۵۴

۱۳۰۶ (۱۲۴۱)

العقدالطهماسبی کتابیست پر تحقیق در بارهٔ وسواس در عبادات و بخصوص طهارت و نجاست شامل قسمتی از احکام

فقهیه با استدلال و کیفیتی از اسرار الصلوة و دستورات اخلاقـی .

مؤلف : بطوریکه از دیبچه استفده میشود این رساله را بدرخواست شاه طهماسب صفوی تألیف ودرضمن آن از مسئله نماز جمعه بحث کرده و فتوی بوجوب عینی آن داده اینك قسمتی ازعبارت آن در اینموضوع :

و مما یتحتّم فعله فی زماننا صلوة الجمعه اِمّا لدفع تشنیع اهل السنه اذ یعتقدون انا نخالف الله و الرسول واجماع العلماء فی ترکها وظاهر الحال معهم واِمّا بطریق الوجوب الحتم والاعراض عن الخلاف لضعفه لقیام الادلّة القاطعة الباهرة . . . (این نسخه با کتاب شماره ۱۳٤۱ در یك مجموعه قرار دارد) .

آغاز : الحمدلله الذی انزل من السماء ماء طهوراً . . .

پایان : و قد کتبت فی سفر فی حال الکتب و انه الموفق للعمل .

مؤلف : شیخ حسین بن عبدالصمد حارثی عاملی است که پدر شیخ بهاء الدین عاملی وازفقهاء نامی شیعه بوده ونسبتش به حارث اعورهمدانی که از خواص یاران حضرت مولی علی(ع)بشمار میرفته میرسد وی از طرف شاه تهماسب صفوی درخراسان منصب شیخ‌الاسلامی داشته وخود در راه تعلیم وترتیب ونشرعلم کوشش فراوان بکار برده است وبااختیارات وسیعی که باو تفویض شده بوده دراین راه خدمات گرانبهائی انجام داده و تألیفات بسیار در شعب مختلفه علوم اسلامی داشته است و ناگفته نماند که برخی کتاب العقد الطهماسبی را با کتاب دیگر او العقد الحسینی اشتباه کرده و یکی دانسته اند .

۱۳۰۷

فوائد القواعد تعلیقات ناتمامی است برکتاب قواعد علامه شامل کتاب الطهارت تا کتاب التجارت وخطبه قواعد را در

قسمتی جداگانه شرح کرده و ناگفته نماند که علامه حلی مصنف قواعد در دیباچه گفته است که کتابرا بخواهش و پیشنهاد فرزند خویش محمد نوشته از اینرو شارح در دیباچه بنکته ومشکلی توجه یافته که خلاصه‌اش اینست که سن وی در این موقع مناسب با این پیشنهاد نبوده زیرا که میلاد وی ۶۸۲ - ه است درصورتیکه علامه در کتاب خلاصة الرجال که در ۶۹۳ مشغول تألیف آن بوده نام کتاب قواعد را جزء تالیفات خویش یادمیکند درنتیجه سن وی هنگام این تألیف مسلماً کمتر ازده سال بوده است نکته دیگری که بر اشکال میافزاید آنستکه فخر المحققین در کتاب ایضاح در ضمن شرح خطبه چنین میگوید : انی لما اشتغلت علی والدی فی المعقول و المنقول و قرأت علیه کثیراً من کتب اصحابنا التمست منه تصنیف الکتاب . وخلاصه مقصود وی اینستکه پس از آنکه مقدارزیادی از کتب را نزد پدرم آموختم تقاضای تصنیف کتاب قواعد را ازوی کردم. بهرحال نسخه شامل حواشی از مصنف و یك حاشیه منقول از کتاب مدارك میباشد . در پشت صفحه اول خط و امضای مولی محمد باقر مجلسی دیده میشود دورساله دیگر ازمحق حلی ضمیمه این نسخه دریکمجموعه است که در جای خود معرفی میشود .

آغاز : قوله الحمدلله المتفضل بارسال انبیائه لارشاد . . .

پایان : لاملك رقبته کما نقله فی الدروس هذا ما وجدناه من هذه الحاشیه و الحمد لله وحده و صلی الله علی محمد وآله وکتبها لنفسه بیده الفانیه الجانیه الفقیر الی رحمة ربه الغنی المغنی حسین بن علی بن طعمه الخوارزی .

مؤلف : درآغاز وانجام نسخه تعیین نشده‌است . چندین یادداشت که

در پشت کتاب موجود است مؤلف را شهید ثانی زین الدین احمد عاملی متوفی ۹۶۶ ـ ﻫ ثبت کرده است وحتی یك یادداشت استدلال کرده است که چون پسر شهید ثانی (صاحب معالم) نظریه‌ای را که درفقه معالم از حاشیه القواعد پدرخویش نقل کرده دراین کتاب موجود است درنتیجه مسلم میشود که این کتاب از تألیفات اوست . نگارنده گوید : مسلم است که شهیدثانی تعلیقه وحاشیه بر کتاب قواعد علامه تألیف کرده ودر کتب تذکره مسطور است و آن نظریه همچنان که در آن یادداشت ثبت شده در این نسخه موجود است ولی باز تطبیق یقینی و قطعی نمیتوان کرد .

قطع مجموعه : خشتی بسانتیمتر ۱۴×۱۷ جلد تیماج مشکی شماره صفحات ۲۴۷ سطور هر صفحه مختلف وحدود ۲۰ کاغذ فرنگی کهنه وتعمیر شده . خط نسخ متوسط تاریخ کتابت رساله اول ۱۰۵۱ و رساله ۲ و ۳ ۹۸۱ ـ ﻫ کاتب حسین بن علی بن ضمه خوارزمی شماره دفتر ۱۴۳۵۹

۱۳۰۸

شرح قواعد نسخه ایست کمیاب وگرانبها در شرح بر قسمت معاملات از قواعد علامه حلّی شامل کتاب التجارة تا بیع صرف در اواسط بیع صرف مطلب ناتمام مانده وبیش از اینمقدار از دست مؤلف بیرون نیامده است در کنار آخرین برگ (بلغ) وهمچنین نقش مهر دیده میشود که خوانا نیست .

آغاز : الحمدلله الذی اشتقّ نور الوجود من ظلم العدم . . .

پایان : ـ و الاّ یُجهل قدره جاز بیعه بجنسه .

مؤلف : شیخ جعفر بن شیخ خضر نجفی است شهیربشیخ اکبر و کاشف الغطاء است که اصلاً از اهالی جنـاح حله و ساکن نجف و از اکابر فقهاء متأخرین بوده است و جمعی از بزرگترین دانشمندان و فقهاء اخیر از

شاگردان وی بوده اند مانند شیخ محمد حسن صاحب جواهر الکلام و سید محمد باقر رشتی. شیخ محمد تقی اصفهانی صاحب هدایة المسترشدین وسیدصدرالدین عاملی و اعسم. اساتید مشهوروی آقا باقر بهبهانی وسید مهدی بحرالعلوم و سید فحّام بوده اند.

شرح مسافرت وی بایران و ملاقاتهای اومخصوصاً با فتحعلیشاه قاجار و اقامت کوتاهش در اصفهان در کتب تراجم ثبت است و بهرحال وی از اساتید بزرگ فقه درمتأخرین بوده وتصنیفاتی دارد که مشهورترین آنها کتاب کشف الغطاءاست که نشانهٔ احاطه وبلندی مقام علمی اووسبب اشتهار وی واعقابش بکاشف الغطاء میباشد. کتاب الحق المبین فی تصویب المجتهدین و تخطئة الاخباریّین. العقائد الجعفریه - اثبات الفرقة النّاجیه نیز از تألیفات کاشف الغطاء است فرزندان شیخ جعفر مخصوصاً شیخ حسن صاحب انوارالفقاهه از اساتید مشهور فقه بوده و تاکنون نیز از آن فامیل در نجف دانشمندانی هستند و بآل کاشف الغطاء مشهورند. شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء که از بزرگترین خطباء و نویسندگان اسلامی عصر ما بوده نیز از آن نژاد عالی است.

قطع: وزیری بسانتیمتر ۱۶ × ۲۲ جلد تیماج سبز شماره صفحات ۲۱۱ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ فرنگی آهار مهره خط نسخ متوسط شمارهٔ دفتر **۱۳۱۷۱**

۱۳۰۹

شرح مقنعه
یا
تهذیب الاحکام

نسخه ایست از کتاب تهذیب (یکی از کتب اربعه حدیث شیعه) از کتاب المزار تا آخر ابواب فقه (تهذیب شرحست بر کتاب مقنعهٔ شیخ مفید بغدادی که استاد مؤلف بوده) طبق اجازهٔ که محقق سبزواری: محمدباقر بن محمد مؤمن متوفی ۱۰۹۰ هـ ذیل

صفحهٔ ۲۱٤ برای محمد بقاء کرزانی بتاریخ ۱۰۷۹ ـ هـ نگاشته و در آن اجازه روایت فتاوی و مرویات خویش را بوی داده و همچنین اجازهٔ که علامه محمد باقر مجلسی متوفی ۱۱۱٤ ـ هـ ذیل صفحه ۷۰٤ برای ابوالبقاء و بتاریخ ۱۰۷۳ ـ هـ نگاشته و اجازه روایت کتب اربعه را بوی داده این نسخه بر آن دو دانشمند قرائت وتحت نظر ایشان تصحیح گردیده و مخصوصاً در اجازه مجلسی بدین موضوع تصریح شده و تا آخر نسخه : بلغ قبالاً و تصحیحاً دارد وذیل صفحهٔ ۱۸ کتابت آن از روی نسخه اصل قید شده حواشی بسیاری بخط مولی محمد باقر مجلسی بامضای (م ق ر سلمه‌الله) که رمز نام خود اوست وحواشی دیگری بامضای م ت ق رحمه‌الله که بحدس قوی نگارنده رمز نام محمد تقی مجلسی پدر وی است در کنار برگهای نسخه موجود است حاشیه‌هائی نیز از کتب فقه وکتب لغت و امضاء های دیگری در کنار صفحات دیده میشود .

آغاز : کتاب المزار من کتاب التهذیب مختصرٌ فی ذکر انساب النبی و الائمه علیهم السلام و زیاراتهم و تواریخهم . . .

پایان : و قد ذکرنا نحن مستوفی فی کتاب فهرست الشیعه و الحمدلله وحده .

مؤلف : ابوجعفر محمد بن حسن طوسی مشهور بشیخ الطائفه متوفی ٤٦۰ هـ ـ است (بشماره ۱۲۵۸ صفحه ۲۷ این فهرست مراجعه کنید) .

قطع : رحلی بزرگ بسانتیمتر ۲۵×٤۰ جلد تیماجی قرمز عطف دامن دار شماره صفحات ٦۳۲ سطور هر صفحه ۲۹ خط نسخ کاغذ اصفهانی آهار مهره شده شمارهٔ دفتر **۱۳۱٦۷**

۱۳۱۰(۱۲۷۲)

فقه الرضا

کتاب فقهیست شامل ابواب طهارت . صلوة . صوم و غنائم . نکاح . طلاق . حدود و دیات و با کتاب

اشارةالسّبق شماره ۱۲۸۹ در یك مجموعه قرار دارد ذیل نسخه قسمتی از نظریاتی که مجلسی درباره آن کتاب نوشته نقل شده است.

آغاز : الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین... یقول عبدالله علی بن موسی الرّضا...

پایان : تم و کمل الکتاب المبارك المنسوب الی الرضا علیه السلام والحمدلله رب‌العالمین.

مؤلف این کتاب باعتقاد مجلسی وبرخی از دانشمندان و مطابق نامی که بر آن نهاده اند امام علی بن موسی (ع) است نسخهٔ آن برای اولین در بوسیله مولی محمدتقی مجلسی اول در شرح فقیه و فرزند وی مولی محمدباقر مجلسی ثانی در کتاب بحار نقل ونشر گردید وهردو درباره نسبت آن بامام(ع)اظهار اعتماد کرده وازمدارك مهمه فقه شیعه شمرده‌اندمجلسی اول میگوید سیدفاضل محدث‌قاضی‌امیرحسین پس ازمراجعت ازمکّه این کتاب را همراه داشت و میگفت هنگام مجاورت در مکّه آن را در دست جماعتی از حُجّاج قم یافته و استنساخ کردم و بطوریکه قاضی امیرحسین (که از علماء وفقهاء اصفهان بوده) نقل میکرده خط امام (ع) واجازات چندین نفر از فضلاء و قرائن قطعی برصحت این نسبت بر آن نسخه موجود بوده.

پس از مجلسی هیچیك از فقهاء شیعه جز شماره کمی بر آن اعتماد نکرده و نسبت آن را بامام (ع) قطعی ندانسته اند بحرالعلوم‌طباطبائی یکی از فوائد کتاب الفوائد خویش را ببحث در بارهٔ فقه الرضا اختصاص داد و بر آن اظهار اعتماد کرده حاج میرزا هاشم چهار سوقی اصفهانی (برادرصاحب روضات‌الجنات) رسالهٔ مستقل ومبسوطی دربارهٔ آن تألیف

ودر صحت نسبت آن اعتراضات بسیار کرده است .

۱۳۱۱

کافی فقه استدلالی و شامل قسمتی از اصول اعتقادات است اما تمامی ابواب فقه‌را ندارد واصولاً از کتاب کافی نسخه کاملتری دردست نیست این نسخه ایست که برای سید محمدباقر رشتی (حجة‌الاسلام) کتابت شده و نقش مهروی پشت نخستین برگ آن موجود است و در برخی صفحات سطور نوشته نشده وسفید بسیار است و بشهادت کاتب در نسخه اصل نیز چنین بوده .

آغاز : واشترط فرض الطّاعة في المريد كالقديم سبحانه وتعالى . . .

پایان : وحدّالجزاء إنّه وليّ ذالك والقادر عليه .

مؤلف ابو الصلاح تقی‌الدین بن نجم‌الحلبی است که ازشاگردان‌شیخ طوسی وسید مرتضی علم‌الهدی ونماینده وی درحلب بوده تألیف‌دیگری بنام التقریب و نیز شرحی بر کتاب ذخیرهٔ استاد خویش علم الهدی دارد تاریخ وفاتش در دست نیست

قطع خشتی . بسانتیمتر ۱۶×۲۲ جلد تیماجی مشکی‌شمارهٔ صفحات ۲۵۵ سطور هرصفحه ۱۸ . کاغذ آهردار . خط نسخ متوسط کاتب‌ابوالفتح شریف حسینی‌اصفهانی تاریخ کتابت ۱۲۳۰ ـ ه شمارهٔ دفتر **۱۴۳۵۴** .

۱۳۱۲

کافی نسخه‌ایست قدیم و ناقص از کتاب فروع کافی که مقداری از اول آن کتاب را فاقد است و از اوائل باب نکاح شروع میشود ولی از آخر نقصی ندارد و تا آخر کتاب‌الروضه را شامل است این‌نسخه بخط محمدبن‌حسن شهیر بحرّعاملی صاحب‌کتاب وسائل‌الشیعه ومتوفی ۱۱۰٤ کتابت‌شده‌است وذیل هریك‌از ابواب‌نام‌خود

و تاریخ کتابت را ضبط کرده و بتصحیح ومقابلهٔ آن شهادت داده است در ذیل کتاب الوصایا نوشته است که این نسخه ازروی صحیح ترین نسخهٔ کافی که بدست شهید ثانی تصحیح گردیده است رونوشت شده ودر کنار بسیاری ازبرگها بلغ قبالاً و تصحیحاً دارد حواشی بسیاری نیز از کاتب با امضای (مدح) و همچنین تفسیر برخی از لغات کتاب بنقل از کتب لغت درکنار برگهای نسخه موجود است وبا توجه بمشخصات فوق نسخه نفیسی است ولی متأسفانه برگهای آن کهنه ووصّالی شده است بسیاری ازبرگهای آن رطوبت دیده وبقسمتی از آن دراثر وصّالی وتعمیرمحو گردیده . احادیث نسخه با خط قرمزی که روی آن کشیده شده است مشخص گردیده است پشت آخرین برگ . نسخهٔ از صنعت کیمیا بعربی موجوداست .(۱)

آغاز : لکثره خوضنا لما لم نقم فیه علی شیٔ و اجمعه الکلام فقال مه ان فعلت لم اجا لسك .

پایان : منکراً الا انکره تمّ کتاب الرّوضه وبتمامه تمّ کتاب الکافی تألیف الشیخ الجلیل ثقةالاسلام ابی جعفر محمد بن یعقوب الکلینی رض. بتاریخ سادس ذی القعده سنة ستین و الف بقلم العبد محمدبن حسن الحرّ .

---

(۱) کتاب کافی نخستین و مهمترین کتب چهارگانه است که مجموعه‌هائی از روایت صحیح و مورد وثوق و مدارك فقه شیعه بشمار میروند و کتب اربعه نامیده میشوند پس از کافی کتاب من لا یحضره‌الفقیه را محمدبن حسین بن بابویه مشهوربشیخ‌صدوق و پس از آن کتاب تهذیب شرح مقنعهٔ شیخ مفید و استبصار را محمدبن حسن‌مشهور بشیخ طوسی تألیف کرده‌اند مؤلفین این کتب هرسه از دانشمندان‌نامی شیعه ومورد تعظیم بسیار و بمحمدین ثلث مشهوراند زیرا هر سه نامشان محمد است وروایات این کتب کمتر مردود میشود و کتاب کافی رتبهٔ اول را در اتقان و وثوق حائز است .

مؤلف ابوجعفر محمدبن یعقوب بن اسحق کلینی[۱] است که مفتی فریقین و اولین کسی بوده است که به ثقةالاسلام اشتهار یافته و مخصوصاً ازنظر شیعه بسیار مورد احترام و تعظیم بوده‌وهست وی ازسعدبن‌عبدالله اشعری وحمیدبن زیاد نینوائی وعبداللهبن‌جعفرحمیری وعلی‌بن ابراهیم قمی وخالوی خویش علان کلینی که از مشایخ بزرگ حدیث بوده‌نقل حدیث میکند و جمعی از بزرگان محدثین مانند جعفربن محمدبن قولویه و ابوغالب زراری از وی روایت میکنند مدت عمر وی در دست نیست ولی بطور مسلم ٦۹ سال پس از وفات امام حسن عسکری در ۳۲۹ ـ ه در بغداد وفات کرده است (وفات حضرت عسکری در ۲٦۰ ـ ه بوده است) و قبرش دربازار بغداد است ازتألیفات کلینی این چندکتاب راکه در کتب تذکره نامبرده‌اند یادداشت میکنم .

۱ ـ کتاب تعبیرالرؤیا ۲ـ نقض بر قرامطه ۳ـ رسائل‌الائمه ٤ـ کتاب الرجال ٥ـ ماقیل فی‌الائمة من‌الشعر متأسفانه‌کتاب رسائل‌الائمه که‌بسیار جالب بوده است در دست نیست . کتاب کافی دارای سه قسمت اصول فروع و کتاب‌الروضه وحاوی ۱٦۱۹۹ حدیث است و آنچه دراین‌شماره معرفی گردید فقط نسخهٔ ناقص ازقسمت فروع آن کتاب است .

قطع ربعی . بسانتیمتر ۲٦×۳۰ . جلد تیماجی قرمز . شمارهٔ صفحات ٥٦۹ سطور در صفحه ۲۸ . کاغذ کاهی ضخیم . خط نسخ کاتب محمدبن حسن حرعاملی . تاریخ کتابت ۱۰٦۰ ـ ه شماره دفتر **۱۳۱۹۱** .

۱۳۱۳

کفایةالاحکام فقه استدلالی شیعه واز کتب معتمده ومورد نظر فقهاء است این نسخه دوجلد دریکجلد وشامل

---

(۱) کلین بر وزن زبیر یکی از قراء ری بوده و قبر پدر کلینی (یعقوب) نیز در آنجا است .

کتاب‌الطهارت تا کتاب‌الارث‌است و گویا بیش ازاینمقدارتصنیف نشده در کنارصفحات وهمچنین روی برگهائی که درمیانهٔ اوراق بقطعهای مختلف قراردارد حواشی بسیاری ازمصنف وهمچنین قسمتهائی ازمدارك و کتب دیگر نوشته شده فهرست اجمالي ابواب کتاب درپشت صفحهٔ اول نسخه ثبت شده است .

آغاز: کتاب‌الطهارة وفیه فصول وفیه ابحاث‌الاول . . .

پایان : ویؤیّده عدم ظهورالفائده‌الاعلی قول‌المفید .

مؤلف محمد باقربن محمد مؤمن‌سبزواری‌است که درمیان متأخرین بمحقق سبزواری‌مشهورمیباشد وازشاگردان‌مجلسی اول وشیخ بهاءالدین عاملی ومعاصر آقا حسین خوانساری وشاه عباس ثانی متوفی ۱۰۷۸ وشاه سلیمان صفوی بودمویا آقا جمال خوانساری‌نیزخویشاوندی داشته ملامحمد باقرساکن اصفهان و منصب شیخ‌الاسلامی و تدریس مدرسه ملا عبدالله شوشتري وامامت‌جمعه بدومفوّض بوده ونزد شاه‌عباس ووزیروی خلیفة ـ السلطان(سلطان‌العلماء)بسیارمورد تعظیم واحترام بوده است وی‌درفلسفه وکلام نیزتحصیلات داشته وازمیرفندرسکی فراگرفته وبجز کتاب کفایة این تصنیفات را داشته است :

۱ـ حاشیهٔ الهیات شفا ۲ـ حاشیهٔ شرح اشارات ۳ـ کتاب ذخیرةالمعاد درشرح برارشاد علامه (درفقه) که درطهران چاپ شده است ٤ ـ روضة ـ الانوارفی آداب‌الملوك ٥ ـ شرح زبدةالاصول شیخ بهائی . علاوه براین کتب‌رسائل دیگری‌دربارهٔ موضوعات‌فلسفی دارد که‌دربارهٔ آنهابا معاصر خویش آقاحسین‌خوانساری‌مناظره کرده‌ورساله‌های‌طرفین‌باچندین کتاب ورسالهٔ دیگردرطهران چاپ شده‌است این رباعی نیزازوی منقول ونشانهٔ

کتاب‌الطهارت تا کتاب‌الارث‌است و گویا بیش ازاینمقدارتصنیف نشده در کنارصفحات وهمچنین روی برگهائی که درمیانهٔ اوراق بقطعهای مختلف قراردارد حواشی بسیاری ازمصنف وهمچنین قسمتهائی ازمدارك و کتب دیگر نوشته شده فهرست اجمالی ابواب کتاب درپشت صفحهٔ اول نسخه ثبت شده است .

آغاز: کتاب‌الطهارة وفیه فصول وفیه ابحاث‌الاول . . .

پایان : ویؤیده عدم ظهورالفائده‌الاعلی قول‌المفید .

مؤلف محمد باقربن محمد مؤمن‌سبزواری‌است که درمیان متأخرین بمحقق سبزواری‌مشهورمیباشد وازشاگردان‌مجلسی اول وشیخ بهاءالدین عاملی ومعاصر آقا حسین خوانساری وشاه عباس ثانی متوفی ۱۰۷۸ وشاه سلیمان صفوی بودهوبا آقا جمال خوانساری‌نیزخویشاوندی داشته ملامحمد باقرساکن اصفهان و منصب شیخ‌الاسلامی و تدریس مدرسه ملا عبدالله شوشتری وامامت‌جمعه بدومفوّض بوده ونزد شاه‌عباس ووزیروی خلیفة ـ السلطان(سلطان‌العلماء)بسیارمورد تعظیم واحترام بوده است وی‌درفلسفه و کلام نیزتحصیلات داشته وازمیرفندرسکی فراگرفته وبجز کتاب کفایة این تصنیفات را داشته است :

۱ـ حاشیهٔ الهیات شفا ۲ـ حاشیهٔ شرح اشارات ۳ـ کتاب ذخیرةالمعاد درشرح برارشاد علامه (درفقه) که درطهران چاپ شده است ٤ ـ روضة ـ الانوارفی آداب‌الملوك ٥ ـ شرح زبدةالاصول شیخ بهائی . علاوه براین کتب‌رسائل دیگری‌دربارهٔ موضوعات‌فلسفی دارد که‌دربارهٔ آنهابا معاصر خویش آقاحسین‌خوانساری‌مناظره کرده‌ورساله‌های‌طرفین‌باچندین کتاب ورسالهٔ دیگردرطهران چاپ شده‌است این رباعی نیزازوی منقول ونشانهٔ

لطف طبع وذوق سرشاراواست .

در عالم تن چه ماندهٔ بیمایه پائی بردار وبگذرازنه پایه

ازمشرق‌جان‌برتوتتابدنوری تاازپی‌تن‌همیروی‌چون سایه

محقق سبزواری در۱۰۹۰ ـ ﻫ دراصفهان درگذشته است واین مصرع را درمادهٔ تاریخ وی گفته‌اند :

شد شریعت بی‌سروافتاد ازپا اجتهاد . (مقصود حذف ش ازشریعت و د ازاجتهاد است) .

قطع : رحلی : بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلدتیماجی نارنجی شمارهٔ صفحات۲۸۲ سطور هرصفحه ۲۵ کاغذ آهاردار ونازك خط نسخ کاتب ابوالفضل ابن محمد موسوی تاریخ کتابت (طبق نوشتهٔ پشت برگ اول ذیل فهرست اجمالی کتب) ۱۲۶۸ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر ۱۳۱۹۵

۱۳۱۴

اللؤلؤ المسجور نسخه‌ایست که با کتاب مقابس‌الانوار که در همین فصل معرفی خواهد شد در یك مجموعه قرار دارد

موضوع این رساله شرح معنی : طهور . واثبات اینست که طهور بمعنی مطهر میباشد نه‌طاهر ودر۱۲۱۶ ـ ﻫ ازتألیف آن فراغت یافته است . چند فقره حاشیه بر صفحه اول آن از مصنف موجود است . (صفحه ۴۱۲ تا ۴۳۱) .

آغاز: الحمدالله‌الّذی انزل من‌السّماءِ ماءً طهوراً لیطّهر به‌النّاس من ـ الادناس . . .

پایان : وطهّرقلبك بالتقوی والیقین عند طهاره جوارحك بالماً .

مؤلف شیخ اسدالله بن حاج اسمعیل شوشتری است که در کاظمین سکونت داشته و از محققین فقهاءِ اخیر و تلامذهٔ آقا باقر بهبهانی و شیخ

جعفر کاشف‌الغطاء (پدر همسر خود) بوده و از تألیفاتش که نشانه‌تحقیق و اطلاع او دراصول وفقه است یکی کشف‌القناع عن وجه حجیه‌الاجماع و دیگری مقابیس در فقه میباشد در ۱۲۲۰ یا ۱۲۲۲ یا ۱۲۳۷ ـ ﻫ وفات کرده است .

قطع مجموعه : رحلی بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۴۳۱ سطور هرصفحه ۳۱ . کاغذ فرنگی نازك خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۲۶۲ ـ ﻫ کاتب عبدالحسین بن محمد امین شراره‌العاملی‌القتونی شمارهٔ دفتر ۱۳۱۸۴

۱۳۱۵

مجمع الفائده و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان

نسخهٔ ناقصی است که فقط شامل شرح بسر باب متاجر از کتاب ارشاد الاذهان تألیف علامه حلی و از آغاز کتاب متاجر است تا قسمتی از کتاب العطایا و الهبات نسخه کامل این کتاب که آنهم تمام دوره فقه نیست وبنام شرح ارشادمعروف است درطهران بطبع رسیده‌است . درپشت یکبرگ اضافی اوّل نسخه فهرست ابواب کتاب‌بقلم قرمز ونیز رونوشت‌نامه بی‌تاریخی‌است‌ازشیخ جعفر نجفی باهل خوی که متضمن ملامت آنها است درموضوع نفوذ مبلّغین وهابیّت درایشان‌دوبرگ سفید واضافی در آخر کتاب بوده که بریده شده است .

آغاز : کتاب المتاجر وفیه مقاصد الاوّل فی المقدمات وفیه مطالب ...

پایان : و لعلّ دلیلهم الاجماع مستنداً الی اصل ابقاء المال علی ملك المالك .

مؤلف : احمد بن‌محمد اردبیلی مشهور به محقق‌اردبیلی متوفی ۹۹۳ ـ ﻫ است که معاصرشیخ‌بهاءالدین عاملی بوده وباشاه عباس مراسلات معروفی دارد که در تذکره ها ثبت شده مقامات علمی ومعنوی وی مورد تعظیم

تمامی متأخرین است . وی درفقه دارای روشی مخصوص ومبتنی بر تحقیق ودقت کامل دراسناد اخبار و احادیث و بکاربردن اصول و قواعد فن درایة الحدیث درباره تصحیح آنها وحجة و دلیل ندانستن دعاوی اجماع (اجماع منقول) بوده است و این روش را جمعی از شاگردان و متأخرین از او پیروی کرده‌اند .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۷/۵×۳۰ روی جلد قرمزشماره صفحات ۵۰۱ سطور هرصفحه ۴۰ کاغذ ترمهٔ نازك ، خط نسخ ریز شماره دفتر **۱۲۹۸۴**

۱۴۱۶

مختلف الشیعه کتاب فقهیست که فقط بمنظور جمع آوری مسائلی که مورد اختلاف میان فقهاءِ شده است تألیف گردیده و شامل کتاب الطهارت تا کتاب الاقرار میباشد .

موضوعات کتاب باعنوان : مسئلهٔ . شروع شده حواشی بسیاراز کتاب مهذب بارع . قواعد . صحاح . قاموس . مدارك وازملاتاجاوحواشی دیگری بی امضاء و باامضاء رمز در کنار صفحات نقل شده است . کتاب مختلف در ایران بطبع رسیده است .

آغاز : الحمدلله محق الحق و مظهره و قامع الباطل و مدمره و ممیّز الانسان عن غیره . . .

پایان : فینفذ کغیره من العقلاءِ و کلّ اقرار فانه بخلاف الظاهر .

مؤلف : علامه حلّی حسن بن یوسف ابن المطهر متوفی ۷۲۶ ه است که در این فهرست ترجمه‌اش نگارش یافته است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۵ جلد تیماجی مشکی و مشتمل شماره صفحات ۹۰۶ سطور هرصفحه ۲۶ کاغذکاهی آهاردار صفحات اول وآخرصحافی شده و کهنه خط نسخ ریزمسئله‌ها باقلم موضوعات کتاب که با (مسئلهٔ) شروع میشود باقلم قرمز مشخص شده است تاریخ کتابت ۹۷۴ ـ ه شماره دفتر **۱۳۱۷۸**

۱۳۱۷

مختلف الشیعه این نسخه جزءِ سوّم ازمختلف (همان کتاب فوق) و شامل باب حج و متاجر است از آنکتاب تا آخر باب اقرار و در عصر مؤلف اندکی پس ازتاریخ تألیف آن که بسال ۷۰۲ـهـ بوده است بدست محمدبن ابیطالب آبی که از اکابر تلامذه علامه بوده است نوشته شده یادداشتهائی ازهمان عصر درپشت صفحه اول دیده میشود که بعضی‌از آنها تراشیده وحك شده ودرکنار بیشتر برگهای نسخه آثار رطوبت دیده میشود .

آغاز : المقصد الاوّل فی‌افعال الحج وفیه فصولُ الاول فی‌الاحرام ...

پایان : وکل اقرارٍ فانّه بخلاف الظاهر .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱٦×۲٦ روی جلد تیماج قرمز کهنه شماره صفحات ۲٤٠ سطور هرصفحه ۲۹ کاغذ ایرانی ضخیم کاتب محمد بن ابیطالب آبی تاریخ کتابت ۷٠٤ ـ هـ شماره دفتر ۱۴۱۴۱

۱۳۱۸ (۱۳۰۷)

المسائل العزیه جواب استدلالی ۹ مسئله فقهیست که امیرعز الدین (یکی ازامراء حلّه) ازمصنف سئوال کرده بوده است . مقداری از مسأله دوم و قسمت بیشتر از مسئله سوم سقط شده و جای آن سفید است . فهرست مسائل بطوریکه پشت‌صفحه اول ثبت‌شده و با کتاب نیز تطبیق میشود از اینقرار است . مسئله اول در کر حاصل از طاهر ونجس . دوم : اعتبار نیّت در طهارت . سوم : نقض بر فقهاء عامه درموضوع غسل‌ومسح . چهارم : درغسل‌جنابت . پنجم : دراوقات فرائض ششم درقضاءِ صلوة . هفتم : در مرابحه . هشتم : در متعه . نهم : وطی‌الحلائل فی‌الدبر این‌رساله‌با کتاب‌فوائدالقواعد شماره۱۳۰۷دریکمجموعه است .

آغاز : الحمد لله رافع الدّین و مظهره و قامع الشرك ومدمّره وناصر الحق و جابره . . .

پایان : هو معارض باحادیث کثیره من اهل البیت علیهم السلام والکثره امارة الرجحان .

مؤلّف نجم الدین جعفر بن حسن بن سعید حلی مشهور بمحقق حلّی متوفی ٦٧٦ است به شرح حال وی که دراین فهرست نگارش یافته ذیل کتاب شماره . . . مراجعه کنید .

۱۳۱۹ (۱۳۰۷)

المسائل المصریه جواب استدلالیست از پنج موضوع فقهی بدین ترتیب : مسئله اول . شرح باب اول از نهایه شیخ طوسی ـ دوم بحث دربارهٔ ازاله نجاست بمایعات که نظریه آن منسوب به سید مرتضی وشیخ مفید است . سوّم مسئله نجاست آب قلیل بملاقات چهارم مسئله نجاست آب چاه . پنجم مسئله آب مستعمل در غسل جنابت ین نسخه بانسخه بالا درمجموعه شماره ۱۳۰۷ است .

آغاز : اقول بعد حمدالله علی ما اکرمنا من فضله والهمنا بحبّ العلم و اهله والصلوة علی محمد الرسول الهادی الی الخیر کلّه . . .

پایان : و نستقصی الایرادات و فیه مقنع للمستبصر انشاء الله و حسبنا الله و نعم الوکیل .

مؤلّف این رساله نیز از محقق حلّی است و با رساله المسائل العزّیه هردو از رسائل نفیسه و قلیل النسخه مصنف است .

۱۳۲۰

مشرق الشمسین نسخه‌ای از کتاب فقه وفقط شامل کتاب طهارتست وبیش از این مقدار تألیف نشده . مؤلّف درحدود

چهارصد حدیث را در این کتاب شرح کرده و در سال ۱۰۱۵ روز ۱۷ ذیقعده در قم از آن فراغت یافته چند سطر از آخر نسخه که مربوط بکتاب نیست افتاده است و در پشت نخستین صفحه مؤلّف در یادداشتی امتیازات این کتاب را بر حبل‌المتین (که کتاب دیگر اوست درفقه) شرح داده و مهمترین آنها اشتمال این کتاب است بر شرح و تفسیر همه آیات مربوطه بموضوع در هرمبحثی . مشرق الشمسین در ضمن چندین کتاب دیگر از مصنف در یك مجموعه در تهران بطبع رسیده .

آغاز : الحمدلله الذی هدانا بانوار کتابه‌المبین .

پایان : و کتب مؤلفه احوج الخلق الی رحمةالله الغنی محمدالمشتهر .

مؤلف بهاءالدین محمدبن حسین‌بن عبدالصمد حارثی معروف بشیخ بهائی متوفی ۱۰۳۱ ـ هـ . است و ترجمه‌اش دراین فهرست نگارش یافته است .

قطع ، ربعی بسانتیمتر ۱۲×۲۰ روی جلد تیماج قرمز شماره صفحات ۲۳۲ سطور هرصفحه ۱۷ کاغذ ، فرنگی متوسط خط نسخ ریز شماره دفتر **۱۳۷۳۶**

۱۳۲۱

معارج‌التحقیق فقه‌استدلالی‌است مشتمل بر کتاب طهارت وصلوة و یکمقدمه در خلاصهٔ از اصول فقه و بطوریکه مؤلّف درذیل نسخه مینویسد جلددوم این کتاب‌از کتاب‌الزکوة شروع میشود .

آغاز : الحمد لله الذی هدی سبله للمجاهدین . . .

پایان : ولکن هذا آخرالمجلدالاول من کتاب معارج‌التحقیق و یتلوه المجلدالثانی کتاب‌الزکوة .

مؤلّف ابو محمد بسطامی است که به شیخ با یزید ثانی نیز معروف و از شاگردان شیخ عبدالعال (محقق کرکی) متوفی ۹۴۰ ـ هـ بوده

است و در تألیف این کتاب ازسبك مقدس اردبیلی در تصحیح اخبار وردّ اجماعات منقوله پیروی کرده است باضافه نقل اقوال عامّه.

قطع خشتی بسانتیمتر ۱۷×۲۵ جلد تیماجی مشکی و کهنه شماره صفحات ۱٦۷۹ سطور هرصفحه ۲۷ یا ۲۸ کاغذ ایرانی وخط نسخ تاریخ کتابت ۱۰۰۱ ـ ﻫ شماره دفتر ۱۰۳۳۲ .

۱۳۲۲

معتبر کتابی مفصّل و استدلالیست در فقه شیعه با اشاره باقوال علماء اهل سنت و استدلالات آنان شامل قسمتی از مباحث اصول فقه در اول آن . و از کتاب‌الطهارت شروع شده و بکتاب‌الحج خاتمه یافته . و مؤلف این کتابرا بمنظور شرح بر شرایع (کتاب فقه مشهور خویش) نوشته وتا تمام گذارده است . معتبر شخصاً کتاب استدلالیست که از مؤلف در دست وبسیار مورد اعتماد فقهاءاست مؤلف به اقوال علماء اهل سنت و استدلالات آنان در مسائل نیز اشاره کرده در پشت صفحات زائد اول کتاب یادداشتها و مهرهائی است کهاز آن میان خط و امضای محمد علی ابن خاتون جلب نظرمیکند .

آغاز : الحمدلله ذی‌القوة‌الباهرة والسطوة‌القاهرة والنعمة‌الغامرة . . .

پایان : فالنیة حاصلة مع ایقاع کل منسك فلاوجه لما قال والحمدلله رب‌العالمین .

مؤلف جعفربن الحسن مشهور بـه محقق حلی متوفی ٦۷٦ ﻫ است (بذیل کتاب شمارهٔ همین فهرست مراجعه شود) .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۷×۲٦ جلدتیماجی سیاه و کهنه شماره صفحات ۵۸۳ سطورهر صفحه ۲۹ کاغذایرانی ضخیم ومهر دار تاریخ کتابت ۹٤۱ خط : نسخ شماره دفتر ۱٤۱۹٦

۱۳۲۳

مفاتیح الشرائع فقهیست شامل تمامی ابواب فقهیه بترتیب وروش مخصوص بااشاره بادلّه . این کتابرا مصنف بترتیب

کتاب فقه بزرگ خویش که تألیف آنرا بپایان نرسانده و دراین شروع کرده مشتمل بر دو فن و هر فن دارای شش کتاب ویکخاتمه قرارداده است وکتاب بزرگ خویش راکه معتصم‌الشیعه نام داده‌بوده بجای شرح این کتاب نهاده است حاشیه‌هائی بامضای مهدی بر کنار صفحات این نسخه موجود است که بحدس قوی از بحرالعلوم طباطبائی است اجازهٔ بخط ومهر آقا باقر بهبهانی برای شیخ علی بن شیخ محمد در پشت یکی از صفحات اضافی آخر کتاب موجود است و تاریخ تألیف این کتاب ۱۰٤۲ ـ ه است که مؤلف آنرا با حروف عربی همین تاریخ با حذف واو عاطفه بدینطریق : اثنان اربعون‌الف تطبیق کرده است یعنی‌این سه کلمه مادهٔ تاریخ تألیف این کتاب است .

مؤلف مولی محسن فیض کاشانی است مراجعه کنید بذیل تفسیرصافی از این فهرست .

قطع نیم خشتی و مستطیل بسانتیمتر ۱۲/۵×۲۲ جلد تیماجی قهوهٔ کوبیده شماره صفحات ٥۷٤ سطور هرصفحه ۲۳ کاغذ آهاردار ، خط نسخ متوسط ، تاریخ کتابت ندارد ولی تاریخ یکی از یادداشتهای متفرقهٔ پشت صفحات اضافی نسخه ۱۱۲۸ ـ ه است شماره دفتر ۱۱۳۴۹

۱۳۲۴ (۱۳۱۴)

مقابس‌الانوار فقه استدلالی وشامل کتاب طهارت (ناتمام)مکاسب وعقود (ناتمام) نکاح (ناتمام) است در مقدمهٔ کتاب علائم ورموز واصطلاحات مخصوص خویش وشرح‌حال جمعی‌ازفقهاء راذکر کرده‌است‌این نسخه باکتاب‌اللؤلؤ المسجور فی‌معانی‌الطّهور شماره ۱۳۱٤ در یکمجموعه قرار دارد .

آغاز: نحمدك یا من افلج بمقابس انوارهدایته شرائع‌الاسلام وقواعد الاحکام .

پایان : روایة الفضل السابقه ومن المعلوم تأخر الارضاع

مؤلف شیخ اسدالله تستری است بشماره ۱۳۱٤ این فهرست مراجعه کنید .

۱۳۲۵ (۱۳۷۲)

مقنعه فقه کامل با استدلال بنصوص اخبار است بضمیمه مختصری از اصول عقاید که در آغاز آن بطور مقدمه نوشته و از کتب قدیمه و معتبره فقه امامیه است و تهذیب شیخ الطائفه متوفی ٤٦۰ـ هـ شرح بر آن میباشد این نسخه نیز با کتاب قرب الاسناد شماره ۱۲۷۲ در یکمجوعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله الّذی نهج السّبیل الی معرفته و یسّر . . .

پایان : لا یولّی علی مثلها و ذلك فی شهر کذا فی سنة کذا .

مؤلف : محمد بن محمدبن نعمان بغدادی مشهور بشیخ مفید است که از بزرگترین فقهاء و متکلمین امامیه و متوفی ٤۱۳ ـ هـ است . مولد وی عکبرا(۱) بوده و پس از چندی تحصیل علم بغداد رفته و در درس ابوعبدالله جعل حاضر گردیده . مناظرات او با ارباب مذاهب و تألیفات وی در این باب در کتب تراجم مسطور و ضبط شده است از جمله اسانید وی جعفر بن محمد بن قولویه و محمد بن بابویه صدوق و احمد بن محمد بن حسن بن ولید و ابوغالب زراری بوده وعدّهٔ بیشماری ازبزرگترین اساتید ومشایخ نزدوی تحصیل وازمحفل تدریسش استفاده کرده‌اند مانندعلم‌الهدی (سید مرتضی) سید رضی (صاحب نهج البلاغه) و شیخ‌الطائفه طوسی ابوالفتح کراچکی و نجاشی (صاحب کتاب رجال معروف) .

تألیفات شیخ مفید که بیشتر درانتقادات وتحقیقات مذهبی است بسیار

(۱) عکبرا بروزن کربلا ناحیه ایست در ده فرسخی بغداد .

وشاگرد وی ابو العباس نجاشی متوفی ۴۵۰ ـ ﻫ متجاوز بر ۱۷۰ تصنیف از او نامبرده است و از بعضی مطلعین واهل فن نقل شده است که تألیفات شیخ مفید متجاوز بر ۲۰۰ کتاب و رساله است .

اینك نام برخی از آن تألیفات که بنظر نگارنده بسیار جالب است :
۱ ـ الارشاد . (که چاپ شده) . ۲ ـ الاقناع (در لـزوم دعوت) .
۳ ـ الاعلام فی ما اتفقت الامامیه علیه من الاحکام . ۴ ـ اقسام المولی و بیان معانیه . ۵ ـ امالی (چاپ شده است) .

۱۳۲۶ (۱۲۷۳)

مقنع متن فقه وشامل اکثر ابواب فقه است بطور اختصار و با کتاب فوق در یکمجموعه قرار دارد .

آغاز : قال محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه . . .

پایان : واذاشتکی احدکم علة فلیقرء آیةالکرسی ویضمر فی قلبه .

مؤلف : محمد بن علی بن بابویه قمی مشهور بصدوق متوفی ۳۸۴ ـ ﻫ است نگاه کنید بشماره ۱۲۷۵ این فهرست .

۱۳۲۷

المناهج السویه شرحست بر کتاب الطهارت از کتاب روضة البهیه (شرح شهید ثانی بر لمعه) خطبه را مزجی و بقیه را زیر عنوان قوله شرح کرده و انجام تألیف آن ۱۰۹۱ ـ ﻫ است .

آغاز : الحمدلله الذی صدّر بحمده مفخر کتبه المعجز لعباده . . .

پایان : و اوقفت علی نجوم اللیالی و شموس الایام . . . کان الله له یوم الدین و زوّجه فی جنانه بحور ها العین .

مؤلف محمد بن حسن اصفهانی که نزد فقهاء مشهور بکاشف اللثام است وی در بیشتر علوم رسمی مهارت داشته وتألیفات کرده است وچنانچه در

ترجمه اش مینگارند در ۱۲ سالگی بتألیف شروع کرده و تا ۸۰ تألیف بدو منسوب داشته اند بهرحال وی با اینکه اصفهانی بوده ولی چون با پدر خویش ملاتاجا در جوانـی چندی در هند اقامت داشته برخلاف رضای خویش بهندی و فاضل هندی مشهور شده است وفاتش درروز های فتنه افغان ۱۱۳۵ یا ۱۱۳۷ ـ ﻫ واقع شده است یکی از تألیفات وی کشف اللثام شرح بر قواعد علامه حلی میباشد و از آن رو بکاشف اللثام اشتهار یافته است.

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۲×۳۱ جلد تیماجی سبز شماره صفحات ۵۹۲ سطور هر صفحه ۳۱ کاغذ ترمهٔ آهاردار و متوسط . خط نسخ ریز کاتب نجفعلی سمنانی بن حاج رجبعلی تاریخ کتابت ۱۲۳۷ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر ۱۴۱۹۰

۱۳۲۹ (۱۳۳۴)

مواسعه و مضایقه رساله ایست درضمن مجموعه شماره ۱۳۳٤ این فهرست درباره یکی از مسائل فقهیّه که باین نـام شهرت یافته است موضوع این بحث قضاء نماز های فوت شده است کـه از نظر لزوم تعجیل وجواز تأخیرمورد بحث علماء اسلام قرار گرفته است مولف ملتزم شده است بنقل اخباری کـه از ائمه شیعه در بارهٔ مضایقه و لزوم تعجیل روایت شده اکتفا کند و از اظهار نظر خود داری کند .

آغاز پس از خطبه : یقول علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس الحسنی . . .

پایان : واخذا دواته من دارنا و خرج فلم ادر الی این مضی .

مؤلف : رضی الدین علی بن مـوسی بن جعفر مشهور بابـن طاووس متوفی ۵۸۹ ـ ﻫ است بشماره   این فهرست مراجعه شود .

۱۳۳۰ (۱۲۹۳)

نفلیه شامل بیـن مستحبات نماز و آداب مقدماتـی آن است (مؤلف کتاب دیگری بنام الفیه متضمن بیان

واجبات نماز پیش از این کتاب تألیف کرده بوده و نقلیه را ور تکمیل آن نوشته) . این نسخه با کتاب واجبات الصلوة شماره **۱۲۹۳** در یک مجموعه است .

آغاز : الحمدلله الذی ختم النشر بجمع الشتات . . .

پایان : ثم یسجد سجدتی الشکر والحمدلله رب العالمین .

مؤلف : محمد بن مکی عاملی معروف بشهیداول است که از بزرگترین فقهاء شیعه بوده و با عمر کوتاه خود که از ۵۱ سال تجاوز نکرده دارای تصنیفات بسیاری است که بیشتر آنها در فقه وهمه باستحکام و اتقان مبانی معروف و بسیار مورد اعتماد فقهاء قرار گرفته است . شیوهٔ زندگی وی غیر عادی وممتاز بوده وسرگذشت عجیب و مفصلش که سرانجام در۷۸۶هـ در دمشق (برحسب فتوی ودستورقاضی مالکی مذهب) منتهی بقتلش گردید درکتب تراجم ثبت شده . اشعاری نیز بعربی از شهید نقل شده است از آنجمله این یك بیت است کـه متضمن ابراز تنفر از منت خلق بردن و مشتمل بر نکته لطیف و ابتکاری است :

و اعشق کحلاء المدامع خلقة — لئلا اری فی عینها منة الکحل

۱۳۳۱

نهایة المرام شرحی است برمختصر نافع (تألیف محقق حلی صاحب شرایع) . مشتمل برکتاب نکاح تا ایمان و نذور و مجلدات قبلی وبعدی این کتاب دردست نیست وخوداین نسخه نیزکمیاب وگمنام است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین حمداً یلیق بحاله وصلی الله علی محمد وآله ...

پایان: ضحی نهار الخمیس السادس من شهر شوال المبارك سنة اثنی عشر و الف من هجرة خاتم النبین و المرسلین و سید العالمین صلی الله علیه و آله.

مؤلف: سید محمد بن علی بن ابی الحسن الموسوی عاملی مشهور به صاحب مدارك است که با صاحب معالم (شیخ حسن فرزند شهید ثانی) معاصر بوده وروابط بسیاردوستانه داشته واز مشاهیرعلماء وشاگردان شیخ احمد اردبیلی میباشد. وی در این کتاب به پیروی از روش استاد خویش دقت کامل در اسناد و اخبار داشته و براجماعات کمتر اعتماد کرده است و بطوریکه خود در پایان کتاب نوشته روز پنجشنبه ٦شوال ۱۰۲۲ ـ ه از تألیف آن فراغت یافته است تألیف دیگرش بنام مدارك شرح بر شرائع مشهور است تاریخ وفاتش سال ۱۰٦۳ ـ ه

قطع: وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۲ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۵۸۰ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ ایرانی متوسط خط نسخ مغلوط و نازیبا شماره دفتر **۱۰٦۸۰**

۱۳۳۳ (۱۲۷۲)

نهایة متن کامل فقه و از مدارك مهمه فقه شیعه بشمار میرود این نسخه نیز با کتاب شماره ۱۲۷۲ دریك مجموعه است.

آغاز: الحمد لله مستحق الحمد و مستوجبه و صلی الله علی خیرته من خلقه . . .

پایان: وكان قد اظهره لم یكن علیه شیء علی حال.

مؤلف: محمد بن حسن طوسی مشهور بشیخ الطائفه از بزرگترین فقهاء شیعه متوفی ٤٦۰ ـ ه است. مراجعه کنید بشماره ۱۲۵۸ این فهرست.

۱۳۳۳

هدایه الامة فی مسائل الحل و الحرمة

کتابیست در فقه شامل دو جزء که از آخر جزء دوم آن یکبرگ بریده شده است جزء اول در طهارت و صلوات یومیه و فروع آن جزء دوم در سائر فرائض ولی ناتمام است وبطوریکه دردیباچه نوشته شده تصنیف آن بخواهش یکی ازدوستان مؤلف که درمکه در ۱۲۶۱ ــ ھ باوی ملاقات کرده انجام گرفته وازجزء اوّل در ۱۲٦٤ــ ھ فراغت یافته. طبق نوشته پشت صفحه اول وقرائن دیگر نسخه بخط مصنف است. پس از پایان جزء اول روی صفحات اضافی چند دعا و طلسم یادداشت شده است

آغاز: الحمدلله الذی نور قلوبنا بانوار مصابیح الایمان...

پایان: و ارادت ولو بالبیع و الهبه ونحوهما کلاً او بعضاً.

مؤلف محمد بن حاجی محمدبن ابراهیم کرباسی است که شناخته نشد.

نگارنده احتمال قوی میدهم که اسم پدر مؤلف در نسخه خطا است وصحیح آن محمد ابراهیم است که همان دانشمند مشهوربحاجی کلباسی متوفی ۱۳٦۲ ــ ھ و صاحب تألیفات مشهور است حاجی کلباسی علاوه برفرزند مشهورش میرزا ابوالمعالی فرزند دیگری داشته بنام محمد یا محمدمهدی که کتابی هم بنام قواعد بسبك عوائد نراقی از وی دیده‌ام وهم اوبحدس نگارنده مؤلف این کتاب است.

قطع: خشتی بسانتیمتر ۱۵×۱۸ جلد تیماجی سبزروشن. شماره صفحات ۷۲۹ سطور هرصفحه ۱۹ خط نسخ متوسط کاغذ آهار دار ونازك شمارهٔ دفتر **۱۴۱۹٦**

۱۳۳۴ (۱۲۷۲)

الهدایه

متن فقه بدون استدلال وقسمت بیشتر آن نصوص روایات شیعه است متضمن کتاب‌الطهارت تادیات

و در آغاز مشتمل بر ابوابی مربوط باصول اعتقادات است . مؤلف در ذیل هریك ازابواب فقه (بروش کتب اخبار) یکباب درنوادر ومطالب متفرقه مربوطه بآن باب ضمیمه کرده است این نسخه با کتاب شماره ۱۲۷۲ در یکمجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله الذی خلق الامر و هواحسن الخالقین . . .

پایان : و لم یرث الاخ من الولادة و الله اعلم بالصواب .

مؤلف محمد بن علی بن بابویه قمی مشهور بصدوق متوفی ۳۸۱ ــ هـ است بشماره مراجعه کنید .

۱۳۳۵

اجتهاد و اخبار یا الفوائدالحائریه رساله ایست که در بارهٔ مرام اخباریین و بمنظور انتقاد از آن تألیف شده است و مؤلف آن علماء طرفدار آن مرام را سخت مورد اعتراض و تنقید قرارداده این نسخه با ٥ رساله دیگر که معرفی خواهند شد در یکمجموعه قراردارد .

آغاز : الحمد لله رب العالمین حمداً لایقوی علی احصائه الا هو . . .

پایان : مع ان تهذیب الاخلاق من اوجب الاشیاء کمالا یخفی .

مؤلف محمد باقر بن محمداکمل مشهور بآقای بهبهانی است که مُجدّد اساس اجتهاد و بسیار مورد تعظیم دانشمندان متأخر از خویش است و باستاد اکبرمعروف میباشد وی ازشاگردان سید صدرالدین قمی صاحب وافیه بوده و نسبش از مادر منتهی بمجلسی میشود وجمعی از بزرگترین فقهاء متأخر مانند سید مهدی بحرالعلوم طباطبائی متوفی ۱۲۱۲ هـ . و شیخ جعفر صاحب کشف الغطاء متوفی ۱۲۲۷ هـ . نزد وی تحصیل علم

کرده اند . تألیفات وی بسیار و از آنجمله است : ۱ ــ ابطال القیاس ۲ ــ اجتهاد واخبار (همین کتاب) ۳ ــ حاشیه منهج‌المقال ٤ ــ حاشیه بر ارشاد علامه و حواشی متعدد بر کتب فقه و اصول . آقا باقر پس از چند سال از درگذشت مجلسی ثانی در اصفهان متولد شده و مدتی در بهبهان اقامت سپس در کربلا سکونت گزیده است و در ۱۲۰۵ ــ یا ٦ــ یا ۸ــ هـ وفات کرده‌است پدروی مولی‌محمد اکمل نیز ازعلماء وشاگردان مجلسی اوّل و ملا میرزای شیروانی بوده است .

قطع : مجموعه خشتی بسانتیمتر ۱۲×۱۵ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۳۸۲ سطورهرصفحه ١٤ کاغذ ایرانی کاتب عبدالعظیم بن مشهدی رحیم ساوجی قمی تاریخ کتابت ۱۲۷۲ ــ هـ شمارهٔ دفتر **۱۳۳۰۹**

۱۳۳٦ (۱۲۳۳)

اجتماع امرونهی نسخه ناتمامی است درمسئله اجتماع امرونهی که یکی ازمسائل علم اصول فقه است و نزد اصولیین قرن اخیر از مهمترین و غامضترین مباحث آن علم شمرده میشود نسخه کامل این رساله نیزموجوداست (این نسخه باکتاب شماره **۱۲۳۳** دریك مجموعه است) .

آغاز : پس ازخطبه امابعدفهذا اصل یتضمن تحقیق القول باستحالة .

پایان : لعدم وضوح الامر مع ان الاصل عدمه .

مؤلف علی بن‌محمد طباطبائی‌مشهوربصاحب ریاض‌فقیه واصولی‌مشهور است که بسیاری ازمتأخرین بروی تلمذ کرده مانند حجة الاسلام شفتی حاجی محمد ابراهیم کرباسی و شریف العلماء مازندرانی . وی پدر سید محمد مجاهد (صاحب مناهل فقه ومفاتیح اصول) است که از عراق برای پشتیبانی عباس میرزای قاجار علیه روس تزار بایران آمد مشهورترین

تألیفاتش ریاض المسائل درشرح مختصر نافع است ودر ۱۲۲۱ ـ ه وفات کرده است .

۱۳۳۷ (۱۳۳۳)

اجماع و استصحاب

این رساله بطوریکه مصنف در صدر دیباچه آن متذکرشده است بمنظور بحث در این دو مسئله اصولی (استصحاب و اجماع) و بدرخواست شیخ سلیمان عاملی تألیف شده است ولی این نسخه تنها مسئله اجماع را دارا و آن نیز ناتمام است و با کتاب شماره **۱۳۳۳** یکمجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام علی اشرف خلقه محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : ان کان الاجماع بالمعنی المصطلح عند هؤلاء المرده .

مؤلف : سید علی طباطبائی مؤلف رسالهٔ فوق است .

۱۳۳۸

البدیع

نسخهٔ قدیمست در اصول فقه مشتمل بر ٤ قاعده قاعدهٔ ۱ ـ در مبادی که شامل قسمت مهمی از مباحث الفاظ است بسبك قدیم این فن . قاعدهٔ ۲ ـ درادله سمعیه واقسام و احکام آن . قاعدهٔ ۳ ـ در مبحث اجتهاد و تقلید و مفتی و مستفتی . قاعدهٔ ٤ ـ درترجیحات (تعادل وتراجیح) . بر کنارصفحات نسخه حواشی بی امضای بسیاریست و در کناریکی از برگها مهریست بشکل دائره و نقش آنرا که بخط نزدیك بتعلیق الواثق بالمعبود احمدبن محمود است بسختی میتوان خواند . موضوعات و مباحث کتاب با (مسئلهٔ) شروع میشود پشت برگ اول یادداشت هائی است که بیشتر آنها دراثر وصالی محو گردیده .

آغاز : الخير دأبك اللهم يا واجب الوجود و الفيض شعارك يا واسع الرحمة و الجود . . .

پایان : و النص المختصر و المطول واحد و القلة و الكثرة صورةً و الترجيح ليس الا بالمعاني والله الموفق . تم الكتاب بحمدالله تعالى ولطفه .. تا اینکه نوشته : يثق بالله الكريم الولي عبدالله بن موسى بن علي حامداً لله تعالى و مثنياً عليه .

مؤلف احمد بن علی بن تغلب یا ثعلب است که ملقب به مظفرالدین ومشهور بابن الساعاتی (۱) ودراصل بعلبکی وساکن بغداد بوده ابن الساعاتی از فقهاء اهل سنّت و در حسن خط وعلوم عربیّت نیز مشهور بوده است . ودرمدرسه مستنصریه بغداد تدریس میکرده است ودر ۶۹۰ـ ه درگذشته است و ناگفته نماند که برخی دیگر ازدانشمندان شهرتشان ابن الساعاتی است و بوسیله اسم ولقب مخصوصشان ازمظفرالدین ابن الساعاتی مُترَجم ها مشخص میشوند مانند : ۱ ــ فخرالدین رضوان یا رمضان بن رستم متوفی ۶۱۸ ــ ه که از وزراء امویه و اساتید موسیقی و فیلسوف طبیب بوده است ۲ ــ بهاءالدین علی بن رستم (برادررضوان) متوفی ۶۰۴ ــ ه که از مشاهیر شعراء و این هر دو بمناسبت شغل پدرخویش (که ساعت ساز بوده) بابن الساعاتی مشهور شده‌اند .

قطع : وزیری کوچك بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلد تیماجی سبزکوبیده و مندرس شماره صفحات : ۲۶ سطور هرصفحه ۱۵ خط نسخ کاغذ ضخیم متوسط آهارومهره شده کاتب عبدالله بن موسی بن علی تاریخ کتابت ۷۴۰ ـ ه شماره دفتر **۱۴۱۴۴**

(۱) پدر احمد : علی بن تغلب منجم مشهوری بوده است و ساعتهائی که بر دروازه مستنصریه بغدادقرارداشته بدست وی ساخته شده بوده واز این روخود او بساعاتی و پسرش احمد بابن الساعاتی اشتهار یافته است .

۱۳۳۹

تمهیدالقواعد نسخه‌ایست از کتاب تمهید القواعد که مشتمل بر قواعد مهمّه از اصول فقه و مطالب دیگری است که ازمبادی و مقدمات لازمه علم فقه شمرده میشود و بطوریکه مصنف در دیباچه نگاشته است این کتاب دارای دو قسمت است قسمت اول در قواعداصولیه با اشاره بتفریعات فقهیّهٔ آن. قسمت‌دوّم درقواعد‌ودستورات علم عربیت با اشاره بتفریعات فقهیّه و هرقسمت دارای ۱۰۰ قاعده است باضافه مقدمات ومسائل وفوائدی که درتکمیل مقصودمفید است . پس از پایان نسخه رساله دیگری با دیباچه و خاتمه جداگانه از مصنف کتاب تمهید ومشتمل برفهرست کامل آن است که در آن بجای رقم حروف الفبارا طبق حساب جمل بکار برده است و پایان فهرست چنین است : تم فهرست کتاب تمهیدالقواعد علی ید مصنفه الفقیر الی‌الله زین‌الدین‌بن‌علی‌بن احمد الشامی . . . پشت برگ اول فهرست و همچنین ذیل نسخه تمهیدالقواعد نقش مهرهائی بنام محمد طاهر رضوی موجود است .

آغاز : الحمدلله‌الذی وفقنالتمهید قواعدالاحکام‌الشرعیه وتشیید . . .

پایان : فرغ من تألیفه عصر یوم الجمعه المفتتح لشهرالحرام محرم المفتتح لعام ثمان وخمسین وتسعمائه و مؤلفه الفقیر . . . و عفی عن سیئاته بکرمه حامداً مصلیاً مسلماً مستغفراً .

مؤلف زین‌الدین ابن علی‌بن احمد الشامی العاملی مشهور بشهید ثانی ۹۶۶ ـ ه است (ترجمه‌اش در این فهرست نگارش یافته است) .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲/۲/۳ ۲۴ جلدتیماجی برنك لیموئی‌شمارهٔ صفحات ۳۵۲ ـ سطور هر صفحه ۱۸ کاغذ کاهی نازك خط نسخ تاریخ کتابت ۱۰۸۱ ـ ه

شمارهٔ دفتر **۱۳۵۴۷**

۱۳۴۰ (۱۲۳۳)

حجیت شهرت این رساله نیز در بارهٔ یکی دیگر ازمسائل اصول فقه است که رساله های مستقل در بارهٔ آن نوشته شده و با کتاب شماره در یك مجموعه است.

آغاز : الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : لیس هذا محل نشرها هذا آخر ما انتهی الیه .

مؤلف : سید علی‌طباطبائی‌صاحب ریاض مؤلف رسائل فوق (اجتماع واجماع واصحاب) است .

۱۳۴۱ (۱۲۳۳)

رساله رساله مختصریست در مسئلهٔ صحیح و اعم که یکی دیگر از مباحث علم اصول فقه است و در مجموعه شمارهٔ ۱۲۳۳ضمیمه رسالهٔ فوق است .

آغاز : الاولی اعلم ان اصل العدم و اصل البرائه لا یجریان مهیة العباده . . .

پایان : و بالجمله فالمسئله جزئی من جزئیات مسئلة التراجیح .

مؤلف طبق آنچه بالای صفحه اوّل نسخه با قلم قرمز ثبت شده شیخ مهدی نجفی است که ترجمه‌وی بدست نیامد .

۱۳۴۲ (۱۲۴۱)

رساله رساله ایست درمجموعه شماره۱۲٤۱ متضمن نقل و نقض‌استدلالات میرزا ابوالقاسم‌قمی‌صاحب قوانین که با مؤلف معاصر بوده در بارهٔ انسداد باب علم و حجیّت ظن مطلق که ازمسائل مهمّ‌علم اصول فقه است .

آغاز : اما بعد فهذا ما ذکره الفاضل المیرزا ابوالقاسم سدده‌الله . . .

پایان : انتهی ما التقطناه من کلام القائم عجل الله فرجه .

مؤلف : حاج میرزا محمد اخباری مقتول ۱۲۳۲ ـ ه است .

۱۳۴۳

رساله رساله ایست در انتقاد از نظریهٔ که فتوی مجتهد را انشاء حکم میداند نه حکایة از حکم واقعی مؤلف روی سخن با یکی از پشتیبانان این نظریه داشته واو را تنقید و گفته های او را نقل کرده و پاسخ میگوید این نسخهٔ با کتاب شمارهٔ در یک مجموعه است و در ذیل آن جوابی آمیخته بمسخره و تحقیر از طرف آن شخص مورد نظر مؤلف در یکصفحه نقل شده .

آغاز : و بعد قال بعض الفضلاء المعاصرین فی بیان بطلان . . .

پایان : فیعود التسلسل المذکور فتدبر بعون‌الله و حسن توفیقه .

مؤلف این رساله بهیچوجه شناخته نگردید .

۱۳۴۴ (=۱۳۳)

رسالة جمع بین‌الاخبار رساله‌ایست در اقسام جمع بین اخبار متعارضه و مشتمل بر دقائق و ابتکارات فنی است و با رسالهٔ : الفوائد الحائریه که بشمارهٔ ۱۳۳۵ معرفی گردیده در یك مجموعه است .

آغاز پس از حمد : فهذه رساله فی الجمع بین الاخبار من تحقیقات استادنا الاعظم الافخم محمد باقر . . .

پایان : هذاالاقسام مِمّا سنح بخاطری الفاتر واما غیرها من اقسام الجمع فلو کان متحققاً یعلم حاله مما ذکر .

مؤلف مولی باقر بهبهانی متوفی حدود ۱۲۰۵ ــ ﻫ است .

۱۳۴۵

الزهرة البارقة این کتاب در اصول فقه و شامل مباحث حقیقت ومجاز تا مسئلهٔ صحیح واعم است دارای یکمقدمه درتعریف حقیقت و چندین باب و خاتمه بضمیمه حاشیه‌هائی از مصنف و همچنین از یکی ازشاگردان او است که این نسخه را بخط خود برای کتابخانه استاد خویش هنگام حیاتش نوشته است .

آغاز : الحمدلله‌الذی تنزهت حقیقته عن‌مجازیّة العقول القادسة . . .

پایان : فاتضح الحال و ارتفع الاشکال .

مؤلف سید محمد باقر بن محمد تقی موسوی مشهور بحجةالاسلام رشتی است که اصلاً از اهالی شفت (گیلان) ولی‌مسکن او اصفهان بوده و از زمامداران بزرگ روحانیت شمرده میشود وی از شاگردان بحرالعلوم طباطبائی و کاشف الغطاء بوده و تألیفات بسیاری دارد که مهمترین آنها کتاب مطالع الانوار در فقه و شرح بر کتاب شرایع‌الاسلام محقق حلّی است‌رسالهٔ نیز در وجوب اقمه‌واجراء حدود (کیفرهای‌مقرره درشرع) برمجتهدین تألیف وخود نیزعمل میکرده است . مسجد بزرگ بیدآباد اصفهان که بمسجد سیّد مشهور است ازتأسیسات او است و در۱۲۶۰ ــ ﻫ درگذشته است .

و نا گفته‌نماند که درپشت برگ اول‌نسخه نام علامه مجلسی ثانی‌بعنوان مؤلف ضبط شده و منشأ این اشتباه مشابهت نام این دودانشمند میباشد .

قطع : خشتی ، بسانتیمتر ۱۳×۱۵ روی جلد تیماج قرمز ، شمارهٔ صفحات ۴۰۸ سطور هرصفحه ۱۹ ، کاغذ فرنگی آهار دار ، خط نسخ ، شمارهٔ دفتر ۱۴۱۴۲

۱۳۴۶

سفینة النجات درموضوع اجتهادو تقلیدو مشتمل بر یك فقره حاشیه از مؤلف است این کتاب با چهار کتاب دیگر که معرّفی میشوند در یك مجموعه قرار دارد و در عصر مؤلف بدست یکی از ارادتمندان وی کتابت شده است .

آغاز : الحمدلله الذی نجّانا بسفینة اهل بیت نبیّه . . .

پایان : تمت سفینة النّجات وصار اسمها تاریخها اذا بدلت عشراتهـا بالاحادواحادها بالعشرات بدّل الله سیّئاتنا حسنات وجعل حسناتنا سیئات .

مؤلف مولی محسن فیض کاشانی متوفی ـ ۱۰۹۱ ـ ه است وی در این کتاب مرام اجتهاد و مجتهدین را سخت انتقاد کرده است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۳×۱۶ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۴۱۲ سطور مختلف کاغذ کاهی خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۰۸۹ شمارهٔ دفتر ۱۴۲۰۴

۱۳۴۷

شرح تهذیب الاصول شرح مفصل ومبسوطیست بر کتاب تهذیب الاصول تألیف علامه حلّی که ازکتب مختصرهٔ علم اصول فقه است . رسالهٔ بفارسی در عدم قراءت منسوب بمیر سید علی همدانی پس از پایان کتاب در ۵ صفحه ضمیمه نسخه شده است .

آغاز : اللهم ان العجز عن احصاء ثنائك مقام سید انبیائك فانّى لنا دعوی العجز . . .

پایان : قال الشارح المحقق قد فرغ العبد المفتقر الی الله الغنی جمال الدین عبدالله بن محمد الحسنی الحسینی الجرجانی عن تعلیق ما هو عدّله الشرح فی اواسط شهر ربیع الاخر سنة تسع و عشرین و تسعمائه .

مؤلف : جمال‌الدین عبدالله بن محمد بن‌حسن حسینی جرجانی است‌که از فقهاء و محققین اواسط قرن ۱۰ ـ ﻫ و معاصر با محقق کرکی صاحب جامع المقاصد و یا ازشاگردان وی بوده است . وی ازطرف شاه اسمعیل صفوی (کبیر) مقام صدارت یافته و از تألیفاتش جز همین شرح تهذیب در دست نیست که طبق نوشته خویش در ۹۲۹ ـ ﻫ از تالیف آن فارغ گردیده . تاریخ وفاتش نیز مشخص نیست وازبعض قرائن حدس میتوان زد که در حدود ۹۷۶ ـ ﻫ وفات کرده است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۳×۲۵ روی جلد تیماج کهنه و قرمز شماره صفحات ۸٤۸ سطور هر صفحه ۲۱ کاغذ ایرانی و صحافی شده تاریخ کتابت ۹۷۵ کاتب ابوالعلاء بن علاء الدین استرابادی شماره دفتر **۱۳۹۸۳**

۱۳۴۸

شرح وافیه نسخه ناقصیست از شرح بروافیه سید صدرالدین دراصول فقه شامل مباحث حقیقت و مجاز تاپایان مبحث صحیح و اعم و قسمتی از مسئله ترجیح اشتراك برمجاز و بیش ازاینمقدار ازتألیف خارج نشده . این نسخه باکتاب فوائد تألیف مصنف که بعداً معرفی میشود در یکمجموعه است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : کما فی قوله رایت اسداً و انما الفرق بینهما ان .

مؤلف : همچنانکه مشهوراست سیدمهدی بن‌مرتضی طباطبائی مشهور ببحرالعلوم است . بحرالعلوم یکی از بزرگترین فقهای شیعه است که گذشته از درجه علمی در مقامات معنوی نیز برجسته و ممتاز بوده است درکتب تراجم شرح حال کامل ومفصل وی مندرج است شاگردانی بزرگ

مانند شیخ جعفر کاشف‌الغطاء . حجة الاسلام شفتی ـ سید جواد عاملی ـ سید صدرالدین عاملی تربیت کرده واساتید وی آقاباقربهبهانی و آقامحمد باقرهزارجریبی وشیخ یوسف بحرانی بوده‌اند در۱۲۱۲ بسن۵۷ سالگی درنجف وفات یافته‌است وناگفته نماند که نسب بحرالعلوم بوسیله یکی از رشته های نژادی پدر خویش بمولی محمد نصیر بن مولی عبدالله پسر مجلسی اول و برادر صاحب بحارالانوار منتهی میگردد .

قطع مجموعه : ربعی مستطیل بسانتیمتر۱۶×۲۲ جلدتیماجی مشکی شماره صفحات ۲۲۱ سطورهرصفحه ۲۱ کاغذترمه متوسط خط نسخ زیبا وریزتاریخ کتابت۱۲۳٤ کاتب عباس علی بن عوض عمی میلانی شماره دفتر ۱۲۹۸۳

۱۳۴۹

عیون‌الوصول الی علم الاصول

کتابیست شامل کلیه مباحث اصول فقه از مبحث الفاظ تا اجتهاد وتقلید جداول صفحات آب طلائی وعناوین آن شنجرف است . پشت برگ اوّل چند شعر در تقریظ کتاب از میرزاعبدالکریم متخلص بسیما یادداشت شده .

آغاز : الحمدالله الذی هدانا الی معالم الاسلام و ارشدنا الی شرائع الدین . . .

پایان : ولیکن هذا آخر ما اردنا تحریره من قواعد الاصول .

مؤلف : محمد مهدی ابن محمد ابراهیم است واین کتابرا در سفریکه بتهران کرده در زاویه (حضرت عبدالعظیم) بتألیف آن پرداخته و در ۱۲۵٦ ـ هـ انجام داده نشانی دیگری از وی در کتب تذکره و فهرستها نیافتیم و اینمقدار که نوشته شد از دیباچه نسخه استفاده میشود .

قطع : وزیری باریك بسانتیمتر ۱٤×۲۳ جلد تیماجی کوبیده سبز رنگ شمارهٔ صفحات ٦۰۷ سطور هر صفحه کاغذفرنگی خط نسخ متوسط کاتب محمد باقربن محمد ابراهیم تاریخ کتابت ۱۲۰۷ ـ هـ شماره دفتر ۱۴۲۴۵

۱۳۵۰ (۱۲۴۱)

فتح الابواب الی الحق والصواب رساله مبسوطیست دراثبات انفتاح باب علم ونقض برقائلین به انسداد (یکی از مسائل مهم اصول فقه) مشتمل بر پنج مرشد (که عنوان پنج موضوع کتابست) ونسخه ایست که با کتاب شماره ۱۲٤۱ در یك مجموعه است.

موضوع جالب توجه دراین کتاب آنست که مؤلف به ۵۸۰ آیه از قرآن برمذمت عمل بظن استدلال کرده و آنرا بدرخواست یکی از شاگردان خویش بنام عبدالحسین تألیف کرده و در آخر اجازهٔ روایت این کتاب و جمیع مرویات خویش را برای او نوشته است.

آغاز : نحمدك یا من فتح لنا ابواب نعمه الظاهرة و الباطنة...

پایان : المعروفین تجاوز الله عنا ببرکاتهم یوم الدین.

مؤلف : میرزا محمد بن عبدالنبی نیشابوری مشهورباخباری مقتول در ۱۳۲۸ ــ ه است (ترجمه اش در اینفهرست نگارش یافته است).

۱۳۵۱

الفصول المهمه کتابیست مشتمل برقواعدکلیه مربوط باصول و فروع فقه که از قرآن و اخبار استفاده میشود مشتمل بریك مقدمه متضمن ۱۲ فائده درمطالب وکلیات مربوطه بمباحث کتاب ومتجاوز بر ۱۰۰۰ باب است مؤلف دراین کتاب اصولیین را سخت انتقاد کرده و استنباط و اجتهاد را با در دست داشتن اصول و قواعدیکه خود در این کتاب گرد آورده بیهوده و نابجا شمرده چنانچه در دیباچه کتاب دراینباره میگوید : فاعتمدفی دینك علی هذه الاحادیث الصحیحه المعتمده و ارجع الی هذه القواعد الکلیه المرویة و الاصول الممهّدة

الثابته بالنصوص المتواترة . . . تا آنکه میگوید : استغن عن الاستنباطات الظنیه والادلة الضعیفه العقلیه و الطریقة التی اخترعهاالعامة بعقولهم . . .
مؤلف پس از بیان مقدمه نخست قواعدکلیهٔ مربوط باصول دین و سپس کلیاتی از اصول فقه ذکر آنگاه بذکر کلیاتی از قواعد فقهیه و بعد از آن کلیاتی در طب و موضوعات متفرقه که مخصوص اخبار و روایات است پرداخته است .

آغاز : الحمدالله الذی عرّفنا نبذةً من الاصول الکلیه . . .

پایان : و المسئول ان لایحرمنی الاجر و الثواب .

مولف : محمد بن الحسن عاملی مشهور بشیخ حرّعاملی است که ازاهل مشغره (یکی از نواحی جبل عامل) بوده وتحصیلات خویش رانزد دانشمندان فامیل خویش و شیخ زین الدین سبط شهید ثانی در مشغره و جبع که محل دیگری است از جبل عامل بپایان رسانیده بعراق و سپس بایران مهاجرت کرده و درخراسان ساکن گردیده . مسافرتی نیز باصفهان نموده و در آنجا باشاه سلیمان صفوی و مولی محمد باقر مجلسی ملاقات کرده و با مجلسی اجازات متقابل دارند شیخ حرّ از محدثین عالیمقام و مؤلفین بزرگ شیعه شمرده میشود . مشهورترین تألیفاتش وسائل الشیعه درسه مجلد وکتاب امل الآمل (دررجال) است سال وفاتش ۱۱۰۳ ـ ه است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۸ × ۲٤ جلد تیماجی سبز رنگ شمارهٔ صفحات ٤۸٦ سطور هرصفحه ۱٦ کاغذ فرنگی و ضخیم و آبی رنگ . خط نستعلیق متوسط کاتب محمد صدیق تاریخ کتابت ۱۲۱۷ ـ ه شمارهٔ دفتر **۱۳۱۷۹**

۱۳۵۲ (۱۳۴۸)

فوائد مسائل متفرقه ایست که بیشتر آن مربوط بعلم اصول فقه و قسمتی مربوط بعلم درایت الحدیث و رجال است و هر مسئله زیر عنوان فائدةٌ شروع شده است و یکی از

فوائد آن ببحث درباره کتاب فقه الرضا اختصاص داده شده این نسخه با شرح وافیه شماره ۱۳٤۸ در یك مجموعه است .

آغاز : قد جرت عادة الاصولیین بتعریف اصول الفقه بکلا معنیه الاضافی والعلمی . . .

پایان : و هوالعلم بکون ما تضمّنه هو عین کلام الحجّة .

مؤلف : مهدی بن مرتضی طباطبائی مشهور به بحر العلوم متوفی ۱۲٤٦ ــ ه است (مراجعه شود بکتاب شماره ۱۳٤۸ این فهرست) .

۱۳۵۳

مصادر الانوار این کتاب درباره مسلك اخباریین وانتقاد اصولیین با استناد بآیات و اخبار ومهمترین کتاب است در اینموضوع وچاپ نشده درآخر نسخه قسمتی ازاصطلاحات علماء اخباری در دوصفحه گردآوری شده و تعلیقهٔ بامضای محمد باقر بن محمد علی لاری برچند فقره از عبارات کتاب در سه صفحه موجود است در ذیل نسخه با خط قرمز نوشته شده است که این کتاب در۱۲۳۳ـه با نسخه اصل مقابله شده است .

آغاز : الحمدلله الذی ندبنا الی صراط الرشاد وبعث الینا خیر العباد . . .

پایان : فی تحقیق الاجتهاد والاخبار قد فرغ من تسوید ها مؤلفها . . . فی مشهد السبط الشهید .

مؤلف : حاج میرزا محمد بن عبدالنبی نیشابوری مشهور باخباری است که در ۱۲۳۸ ـ ه میانه بلوای اصولی و اخباری در کاظمین مقتول شد شرح حال وفهرست مؤلفاتش را یکی ازشاگردان وی بنام مولی فتحعلی شیرازی در پشت صفحه اول نسخه ثبت کرده و در آخر آن صفحه نامهٔ

را که میرزامحمد ششماه پیش ازمرگ بدو نوشته و کشته شدن خویش را در آن پیش بینی کرده بوده نقل میکند اینک قسمتی از آن نامه : جان من داستان فتن ومصائب بی اندازه که ازنفوس شریره امویّه بظهور خواهد رسید عنقریب بسمع شریف خواهدرسید . سپس ماده تاریخ قتل خودرا باجمله : صدوق‌غلب که ضمن شعر آورده تطبیق کرده ونامه را باین شعر خاتمه میدهد :

قاتلم کوکز شهادت سرخ رو سازد مرا
خنجر بیداد او از خویش پردازد مرا

حاج میرزا محمد تألیفات بسیاری در رشته های مختلف مذهبی و علوم غریبه و حروف واعداد دارد که گواه عظمت مقام علمی واطلاعات وسیع او است و شمارهٔ آن به ۸۰ میرسد در بارهٔ موضوع همین کتاب نیز کتاب دیگری بنام قبسة العجول فی‌الاخبار والاصول نوشته که میرزا ابوالقاسم قمی صاحب قوانین کتابی بنام عین العین در نقض آن نوشته مؤلف نیز درپاسخ میرزای قمی کتاب انسان‌العین را تألیف کرده است . کتاب قطع الاساس فی بعض اساس‌الاصول ـ دوائر العلوم ـ الکتاب‌المبین ـ انموزج المرتاضین نیز از تألیفات او است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۱ جلدتیماج قرمزبدون مقوا شماره صفحات ۲۳۲ سطور هر صفحه ۱۷ شماره دفتر ۱۲۲۴۴

۱۳۵۴

معارج الاصول اصول فقه مختصری است مشتمل بر ۱۰ باب ویك مقدمه. این نسخه متضمن برحواشی بسیاری بامضای فیض ومیرزا جان وغیره است وفهرست اجمالی ابواب کتاب در پشت‌صفحه اوّل بضمیمه یادداشتهای متفرقه ومهر سیدمحمد باقر رشتی (حجةالاسلام)

وهمچنین در آخر نسخه دیده میشود . یادداشتهای متفرقه‌ای کـه ازجمله قسمتی ازمبحث خبر واحد کتاب عدةالاصول است موجود است .

آغاز : الحمدلله علی سابغ نعمه وسائغ عطیّته . . .

پایان : فعلی هذا النّهج یکون احتجاجك علی مایرد علیك من هذا الباب والله اعلم .

مؤلف : نجم الدین ابوالقاسم جعفر بن حسن حلّی متوفی ٦٧٦ ـ هـ است . مراجعه شود بشماره ۱۳۰۵ (کتاب شرائع).

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱٤×۱۷ روی جلد تیماج قرمز ، شماره صفحات ۱۵۵ ، سطور هرصفحه ۱٤ خط نسخ متوسط ، کاغذ ضخیم ، کاتب صالح بن محمد بن عبدالله سلامی ، تاریخ کتابت ۱۰۱۹ ـ هـ شماره دفتر **۱۴۸۱۷**

۱۳۵۵

مفاتیح الاصول دارای دو جلد و در اصول فقه است وگویا نام مفاتیح از طرف مؤلف برای این کتاب گذارده نشده ولی چون مباحث آنرا باعنوان مفاتیح‌ومفتاح شروع کرده درمیان علماءِ باین نام اشتهاریافته است . این نسخه بخط سیدمحمد باقرخونساری صاحب روضات الجنات است و یادداشت و مهر وی دربشت صفحه اوّل و متضمّن ستایش مؤلف وتصریح باینموضوع وهمچنین درذیل صفحه آخر نسخه موجود است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین باب مفاتیح اللغات . . .

پایان : فیه اشکال ولکن الاحتمال لا یخلو عن قوة و الحمدلله اولاً و آخراً .

مؤلف : سید محمد مشهور به سید مجاهد فرزند سیّد علی طباطبائی

صاحب ریاض است سید محمد برای کمك بعباس میرزا قاجار وجهاد علیه روس تزار ازعراق بایران مهاجرت کرد ودر ۱۲۶۱ ـ هـ وفات یافت کتاب مناهل درفقه نیز از تألیفات او است .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۱×۳۱ جلد روغنی و نقاشی شده شماره صفحات ۵۰۰ سطور هرصفحه ۳۶ کاغذ نازك وآهاردارخط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۲۴۴ هـ شمارهٔ دفتر ۱۴۳۰۷

۱۳۵۶ (۱۳۴۴)

مقدمهٔ واجب رساله ای است مشتمل برتحقیقات گرانبها در فن اصول فقه و حواشی ازخود مؤلف . این رساله با ۱۳ رساله دیگر که معرفی میگردند دریك مجموعه قرار دارد . یکی از رساله های این مجموعه بشمارهٔ ۱۳۴۳ معرفی گردید .

آغاز : الحمدلله الذی جعل امتثال اوامره سبباً لاقتناص الثواب . . .

پایان : و جعل خواتیم امور تاخیراً من المقدمات هذا آخرما اردنا ایراده فی هذه الرساله .

مؤلف : آقاحسین بن جمال‌الدین خونساری مشهور بمحقق خونساری و معاصر شاه سلیمان صفوی و متوفی ۱۰۹۹ است ، وی دارای تصنیفات محققانه ایست که مهمترین آنها در فقه بنام « مشارق الشموس » شرح بر کتاب دروس شهید اول است که بتقاضای شاه سلیمان نوشته و دیگر حاشیه بر « شفا » و « اشارات » شیخ‌الرئیس و ترجمهٔ کتاب غرر و درر آمدی بفارسی است . مؤلف با مولی محمد باقر سبزواری شهیر « بمحقق سبزواری » معاصر بوده و با یکدیگر روابط علمی و مباحثات دوستانه مفصلی داشته اند چندین رساله در مسائل مختلفه و نقض بر یکدیگر نگاشته‌اند که پاره‌ای از آنها در همین فهرست معرفی میشود .

قطع مجموعه : وزیری ۱۷×۲۴ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۴۶۴ سطور هرصفحه ۱۷ کاغذ ترمهٔ نازك خط نسخ متوسط شماره دفتر ۱۲۲۴۶

۱۳۵۷ (۱۳۴۱)

منتخب هداية الابرار در فرق میان مجتهد و اخباری و تحریر وتشخیص ومحل نزاع درآن مسئله ومشتمل بردوبحث است ۱ ـ در تشریح علل وجود اختلاف ۲ ـ در نقل روش قدماءِ فقهاءِ درمورد تصحیح وتخطئه روایات

(این نسخه با کتاب شماره ۱۲٤۱ در یك مجموعه قرار دارد) .

آغاز : المقدمه فی بیان اصل الاختلاف و تحریر محل النزاع . . .

پایان : من کتاب هدایة الابرار تصنیف الشیخ حسین بن شهاب الدین العاملی .

مؤلف حاج میرزامحمد اخباری مقتول در۱۲۳۸ ـ ﻫ ومؤلف کتاب مصادرالانوار است که این کتاب را از کتاب هدایةالابرار تألیف شیخ حسین بن شهاب‌الدین عاملی پدرشیخ‌بهاءالدین ومتوفی اختصارکرده‌است

۱۳۵۸

منهاج الوصول الی علم الاصول نسخه‌ایست دراصول فقه شامل دورهٔ کامل این فن درهفت کتاب ـ کتاب ۱ ـ مباحث کتاب (قرآن مجید) کتاب ۲ ـ سنت (اخبار وروایات) کتاب ۳ ـ اجماع کتاب ٤ ـ قیاس . کتاب ٥ ـ ادله و مدار کیکه اعتبار آنها مورد اختلاف است . کتاب ٦ ـ تعادل و تراجیح . کتاب ۷ ـ اجتهاد و تقلید . (این نسخه باسه کتاب دیگر که معرفی خواهند شد در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : تقدّس من تمجّد بالعظمة و الجلال و تنزّه من تفرّد . . .

پایان : و لنا فیه نظرولیکن هذا آخر کلامنا و الله الموفق الهادی .

مؤلف ناصرالدین ابوسعید عبدالله ابن عمر بن احمد شیرازی مشهور بقاضی بیضاوی است که ازمعاصرین خواجه نصیرالدین طوسی ومتکلمین اشعری مسلك ومحدثین شافعی مذهب بوده وصاحب تفسیر انوارالتنزیل مشهور بتفسیر بیضاوی است که شیخ بهائی براو تعلیقه نگاشته.

قاضی تألیفات متعدده در اصول وفقه و منطق و کلام دارد وفاتش در تبریز بوده و تاریخ آن را ۶۷۲ و ۶۹۶ ـ ه احتمال داده اند.

قطع مجموعه: ربعی بسانتیمتر ۱۳×۱۷ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۴۲۲ سطور هر صفحه مختلف میان ۹ـ۱۰ تا ۱۵ کاغذ کاهی ضخیم و بیشتر آن وصالی شده خط نسخ و خط رساله آخردرشت تر از بقیه کاتب علی بن محمد خطیب اربلی که درخانقاه مظفریه اربل کتابت کرده تاریخ کتابت ۷۸۸ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۵۴=۱۳۵۹ (۱۲۹۵=)

الابانة عن المماثله رساله مفصّلی است که جزء مجموعه شماره ۱۲۹۵ و درباره اثبات آنستکه مسئله امامت از مسائل فرعی نبوده و در ردیف اصول عقاید مذهبی است وبامسئله نبوت همدوش و از لحاظ دلیل نزدیك بیکدیگرند مؤلف پس از بحث و استدلالی که دراین باره میکند برای تشریح موضوع. نمایشی ازیك جلسه بحث میان یك یهودی و یك مسلمان معتزلی و یك شیعی ترتیب داده است.

آغاز: الحمدلله علی ما منحنیه من ارشاده وهدایتة

پایان: بین طریق النبوّة و الامامة فیه غنیٌ و کفایه و الحمدلله اوّلاً و آخراً.

مؤلف اگر چه در نسخه نامبرده نشده ولی بطور مسلّم ابوالفتح

---

(۱) بیضاء از شهرستانهای فارس بوده وجمعی بدانجا منسوبند از جمله قاضی ابوسعید مؤرخ مؤلف نظام التواریخ است که بعضی از نویسندگان تذکره و رجال باشتباه آنرا تألیف بیضاوی صاحب کتاب تفسیر و منهاج الاصول ضبط کردهاند.

کراچکی است که در ۴٤۹ هجری وفات کرده واز شاگردان شیخ محمد بن نعمان مفید و سید مرتضی علم الهدی بوده و در مصر سکونت داشته وی دررشته‌های مختلف نجوم . هیئت ، فقه و کلام تألیفاتی دارد کهمشهورترین آنها کنز الفوائد است . مخصوصاً نوشته های او در امامت بسیار محققانه و دارای روش مخصوص وجالب است واز آنجمله کتاب الکرّ والفر که در کتب تراجم از آن بااهمیت وبنام مهمترین کتاب درامامت یادشده‌است .

۱۳٦۰

ابکار الافکار از کتب مبسوطه علم کلام و مبتنی برهشت قاعده است که همه مباحث کلامیه وقسمتی ازمبادی آنرا متضمن است قاعده ۱ ــ فی العلم و اقسامه ۲ ــ فی النظر و ما یتعلق به ۳ ــ فی الطرق الموصلة الی المطلوبات ٤ ــ فی انقسام المعلوم الی الموجود و المعدوم و مالیس بموجود ولامعدوم ٥ ــ فی النبوات ٦ ــ فی المعاد و ما یتعلق به من السّمعیات واحکام الثواب والعقاب ۷ــ فی الاسماء والاحکام ۸ ــ فی الامام ومن له الامر بالمعروف والنهی عن المنکر. تألیف این کتاب در ٦۱۲ ــ ه انجام یافته است . چند برگ از اوّل نسخه که مشتمل بر فهرست کتاب است و چند برگ از آخر آن وصالی شده در ذیل برگ آخر دو نقش مهر محو شده موجود است .

آغاز : الحمدلله الذی لایبلغ مدی عظمته الواصفون . . .

پایان : و لمّا انتهینا الی هیهنا تم الکتاب و الله المسئول . . . وکان الفراغ من تألیفه فی منتصف شهر ذی‌الحجة من شهور سنة اثنی عشر و ستّمائه من الهجرة .

مؤلف : سیف‌الدین علی بن محمد سالم آمدی‌است که ازمشاهیرعلمای عامه ومعاصر الناصرلدین الله عباسی وحنفی مذهب بوده‌است درشهر آمد

متولد شده و تحصیلات خودرا دررشته‌های مختلفه علوم اسلامی دربغداد وشام ومصر تکمیل کرده وخدمت جمعی از اکابر وقت ازجمله شیخ شهاب سهروردی رسیده و گویا دراواخر مذهب شافعی را اختیار کرده است. در ۶۳۱ ـ هـ درشام درگذشته وتألیفات وی درفقه و اصول و کلام ومنطق بسیار است . دریکی ازبرگهای اضافی اول نسخه اشتباهاً نام مؤلف علی بن علی بن علی یادداشت شده است .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۹×۳۱ جلد تیماجی قرمزومستعمل شماره صفحات ۷۷۰ سطورهرصفحه ۲۷ خط نسخ ،کاغذفرنگی معمولی . تاریخ کتابت ۱۰۷۰ ـ هـ شماره دفتر ۱۳۳۲۰

۱۳۶۱

احقاق الحق

از کتب کلامیه بسیار مشهور است که مخصوصاً در قسمت مبحث امامت بسیارمبسوط ومفصل بحث کرده است . این کتاب در ۱۰۱۴ ـ هـ بمنظور انتقاد از کتاب ابطال نهج‌الباطل و کشف العاطل تألیف فضل بن روزبهان در مدت ۷ ماه تألیف شده است و فضل نیز آن کتاب را در انتقاد از کشف الحق علامه حلی نگاشته .

این نسخه مشتمل برحواشی از خود مؤلف میباشد درپشت نخستین برگ آن یادداشتهای موجوداست که تاریخ قدیمترین آنها ۱۱۸۰ـ هـ است

آغاز : الحمدلله الذی جعل مقام تبعة الحق علیّاً . . .

پایان : و تحول البدن کالشن البالی وکان آخرها آخر ربیع الاول المنتظم فی سلك شهور سنة الف و اربع عشره فی بلده اکره اکره .

مؤلف ، قاضی نورالله شوشتری است که صاحب کتاب مجالس المؤمنین والصوارم المهرقه وتألیفات دیگر واز دانشمندان معروف شیعه ایران است. تألیفاتش در حدود ۸۰ کتاب بفارسی و عربی است . قاضی شعر نیزخوب

میسروده است ودر۱۰۱۹ در اثر ضربات چوب خاردار که بدست دشمنان مذهبی و بدستور حاکم وقت براو وارد گردید کشته شد . ترجمه مفصل وی در این فهرست نگارش یافته است .

قطع ، وزیری بسانتیمتر ۱۹×۳۰ جلد تیماجی قرمز ، شماره صفحات ۹۰۸ شماره سطور هر صفحه ۲۸ کاغذ آهار مهره و نازك ، خط سبك هندی و نستعلیق شماره دفتر **۱۲۰۸۱**

۱۳۶۲

الفین کتابیست درامامت واثبات لزوم عصمت امام وابطال شبهات مخالفین این عقیده بابراهین عقلیّه و بطوریکه مؤلف درآغاز کتاب ذکر کرده است این کتاب مشتمل برمتجاوز از دو هزار قیاس و برهان عقلی است هزاردلیل بر اثبات امامت حضرت مولی علی(ع) و هزار دلیل درابطال شبهات و اعتراضاتیکه ممکن است ازطرف مخالف وارد گردد امّا آنچه در این نسخه و در نسخ دیگر (طبع شده) نیز موجود است هزاردلیل نخستین هم تمام نشده است و بیش‌ازاینمقدار در دسترس نیست و از بعض قرائن استفاده میشود که مؤلف نیز بیش از این تألیف نکرده و موفق بانجام مقصود نگردیده ، وی این کتابرا بتقاضای فرزند خویش فخرالمحققین محمد صاحب ایضاح‌القواعد تألیف کرده ومشتمل بر یکمقدمه و دو مقاله وخاتمه قرار داده‌است . صفحات نسخه بدون جدول وبعضی از آنها رطوبت دیده است .

آغاز : الحمدلله مظهر الحق بنصب الادلّة الواضحه و البراهین . . . الی . . فاوردت من الادله الیقینیّة و البراهین العقلیه و النقلیه الف دلیل علی امامة سید الوصیین علی بن ابیطالب(ع) و الف دلیل علی ابطال شبه الطاغین و اوردت فیه من الادلّة علی باقی الائمه(ع) مافیه کفایة . . .

پایان : فلا نعنی من الامام غیرالمعصوم فهذا اخر ما وجدناه من کتاب الالفین . سپس کاتب نسخه این عبارت را ازذیل نسخه اصل نقل کرده است : و ذلك فی غُرة رمضان المبارك سنة اثنی عشر وسبعمائه وکتب حسن بن المطهر بیلدة جرجان فی صحبة السلطان المعظم غیاث الدین محمد و فرغ من تبییضها مولانا الامام الاعظم فخر الدین ابن المصنّف سنة اربع و خمسین و سبعمئه ببلدة الحلّة .

مطابق همین نوشته ذیل نسخه تألیف کتاب الفین در ۷۱۲ ــ ﻫ تا اینجا که دردست است در گرگان انجام شده وفخرالدین محمد فرزند مؤلف برای نخستین بار در ۷٥٤ یعنی پس از ٤۲ سال از تألیف درحلّه آنرا پاکنویس کرده است .

مؤلف : حسن بن یوسف بن مطهر (علامه حلی) متوفی ۷۲٥ ـ ﻫ است . ترجمه علامه حلی در این فهرست نگارش یافته است .

قطع : ربعی مستطیل بسانتیمتر ۱٥×۲٤ جلد تیماجی قرمز و مندرس شماره صفحات ٤۲۷ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ ایرانی ، خط مخلوط نسخ و ثلث کاتب محمد مشهدی تاریخ کتابت ۱۱۰۱ شماره دفتر **۱۳۱٦۸**

۱۳٦۳

الزام النواصب این نسخه که با کتاب خزانة الخیال که معرفی خواهد شد دریکمجموعه قراردارد درامامت است و از زبان یکی از اهل کتاب که تازه مسلمان شده و برای انتخاب یکی از مذاهب مسلمین مطالعه میکند و سرانجام باتوجه بادله و مدارکیکه بیان کرده است مذهب شیعه را ازلحاظ اصول و فروع قابل قبول دانسته و میپذیرد نوشته شده است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین . . . و بعد فانه یجب علی کلّ عاقل ان

ينظر لنفسه قبل حلول رمسه . . .

پایان : و ويل للّذين كفروا من النار وصلى الله على محمّد و آله الاطهار.

مؤلف این کتاب بگفته شیخ حرّ عاملی در امل الامل مجهولست ولی در پشت صفحه اوّل آن یادداشت بدون امضائی است متضمن اینکه بعضی از فضلای عصر اینکتابرا تألیف شیخ ابراهیم قطیفی میدانستهاند . سید اعجاز حسین هندی در کشف الاستار نقل کرده که بعضی آنرا بسید رضی الدین سبط علی بن طاوس نسبت دادهاند . بهرحال نزد نگارنده قرینه بر صحت هیچیك از احتمالات موجود نیست .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۸×۲۰ جلد تیماجی نارنجی شماره صفحات ۲۴۸ سطور هر صفحه ۱۹ برگهائی از وسط مجموعه (فاصله دو کتاب) سفید است کاغذ آهار دار خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۱۱۳ ـ ه شماره دفتر **۱۳۶۸۳**

۱۳۶۴

اعتقادات از کتب قدیمه کلام (اصول عقائد) و بهمین نام مشهوراست هریك ازمواداصول اعتقادات (ازنظر شیعه) را دریك باب بعنوان : اعتقاد ، طرح وبرآن استدلال کرده است این نسخه با الفصول المهمه مالکی که دراین فهرست معرّفی میگردد در یك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله رب العالمين وحده لا شريك له وصلى الله على سيدنا محمد النبى و اله . . .

پایان : و ساجرّ و فيذلك كتاباً بمشيّة الله و عونه انشاالله تم .

مؤلف : محمد بن علی بن بابویه مشهور بصدوق متوفی ۳۸۱ ـ ه است . ترجمه اش در این فهرست (درفصل کتب اخبار) ذیل کتاب من لا يحضره الفقيه نگارش یافت .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۶ جلد تیماجی مشکی که کناره های آن باتیماج قرمز وصالی شده شماره صفحات ۵۳۶ سطور هر صفحه از کتاب اعتقادات ۱۱ وخط آن نسخ و از کتاب دوم ۱۶ وخط آن باستثنای صفحات آخر نستعلیق سبك هندی است کاغذ ایرانی کاتب محمد جی بن حافظ نورالدین قریشی تاریخ کتابت ۱۰۲۸ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۴۳۶۹

۱۳۶۵ (۱۲۲۰)

اعتقادات نسخه‌ایست از اعتقادات صدوق (کتاب بالا) این نسخه نیز با کتاب شمارهٔ ۱۲۲۰ دریك مجموعه است.

آغاز : الحمدلله رب العالمین وحده لا شریك له . . . باب ۱ فی صفة اعتقاد الامامیّه فی التوحید . . .

پایان : و سجرّد فی ذلك کتاباً بمشیّة الله وعونه انشاء الله تعالی

۱۳۶۶ (۱۲۲۰)

اعتقاد نسخهٔ رساله ایست درعقائد ضروریه و از نسخهٔ که ضمیمه کتاب الفیه ابن ابی جمهور احسائی و کاتب آن محمدبن عبدالمطلب حسینی بتاریخ ۷۶۸ ـ ه بوده برداشته شده . کاتب این نسخه در ذیل آن تاریخ کتابت ویادداشتهای موجود درنسخه مقدم بر این نسخه و تاریخ کتابتهای آنها را ضبط کرده تاریخ قدیم ترین آن نسخ ۷۶۸ ـ ه است این رساله با رساله شماره ۱۲۲۰ دریك مجموعه است .

آغاز : اعلم ایّدك الله ایّها الاخ العزیز انّ اقلّ مایجب اعتقاده . . .

پایان : فی کتاب قواعد العقاید فلیطلب منه و الحمدلله وحده .

مؤلف : ابوجعفر نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی مشهور بخواجه نصیر از بزرگترین فلاسفه و علماء ریاضی ایران و مفاخر شرق است که اصلش از توابع قم بوده و خود در ۵۹۷ ـ ه در طوس تولد یافته ودرسلك علمای درجه اول ایران درآمده وباامرای اسمیعیلیّه روابط داشته

سپس وزیر ومستشار هالاکوخان گردیده و بدستور وی رصدخانه مراغه وزیج ایلخان‌را ترتیب‌داده وتألیفات‌مشهوروگرانبهائی درقسمتهای‌مختلفه فلسفه تألیف کرده است هلاکو دراثر تشویق خواجه در ٤٥۷ ـ ﻫ دستور ساختن رصدخانهٔ مراغه را زیرنظر خود او داد وعلاوه بر اموال بسیاری که اوخود وپسرش آباقاخان‌خودصرف‌هزینه‌تأسیس‌رصدخانه‌کردندویابعمال دولتی دستورپرداخت وتعهدآنراداده بودند ، اوقاف‌سراسرکشورایران را برای تأمین بودجهٔ آن تحت اختیار خواجه گذارد تاآنها را پس ازوضع مخارج و اداء وظیفه‌ها و مستمریها صرف ساختمان رصدخانه و احضار و دعوت‌دانشمندان نجوم وریاضی کند . خواجه برای رصدخانه تل بلندی راکه در شمال غربی شهر مراغه (پایتخت مغول در آنوقت) واقع و اکنون به رصد داغی مشهور است انتخاب کرد و ساختمان با شکوه و بزرگی زیر نظرمهندس معروف‌آنوقت احمدبن عثمان مراغی ایجاد کرد وبطوریکه خوددرمقدمه زیج ایلخانی میگویدهیئت علمیهٔ‌ازهمه‌جا دعوت واحضار گردیده‌وزیرفرمان‌خواجه‌مشغول کارشدند.ازآنجمله‌مؤیدالدین عریضی از دمشق . نجم الدین دبیران از قزوین . فخرالدین اخلاطی از تفلیس و فخرالدین مراغی ازموصل اعضاء رئیسه این هیئت بوده‌اند . جمعی دیگر ازدانشمندان نیز مانند قطب الدین شیرازی . محیی‌الدین مغربی و فرید الدین ابوالحسن علی سمت معاونت ودستیاری ایشان را داشته‌اند خواجه زیج ایلخانی را هم بنام هلاکوخان تألیف کرد امّا متأسفانه کار رصد خانه و زیج هر دو پس از وفات خواجه تعطیل شد و ناتمام ماند غیاث‌الدین جمشید کاشانی (که ترجمه‌اش دراین فهرست نگارش خواهد یافت) زیج‌ایلخانی‌را تکمیل وبنام زیج خاقانی‌موسوم کرده‌است . خواجه

در مراغه مدرسهٔ با عظمتی تأسیس کرد که گروه بیشماری از استادان و محصلین در آن مشغول بکار بودند و کتابخانه آن مدرسه دارای ۴۰۰۰۰۰ هزار کتاب بود. خلاصه آنکه خواجه نصیر خدمات اساسی مهمی در قسمتهای مختلف علمی واجتماعی و مذهبی انجام داده که تاریخچه مبسوط آن در کتب تراجم نگارش یافته است. محقق طوسی علوم نقلیه را از پدر خویش فخر الدین محمد بن حسن (که او خود از شاگردان فضل الله راوندی که وی نیز شاگرد سید مرتضی علم الهدی بوده است) و دیگران فرا - گرفته و درمجلس درس محقق حلّی صاحب شرائع نیز حاضر گردیده و مذاکراتشان دربارهٔ قبلهٔ اهل عراق. ضبط شده است و فلسفه و کلام را از قطب الدین مصری کمال الدین یونس مصری. فریدالدین داماد وشیخ معین الدین سالم بن بدران مصری فرا گرفته است علامه حسن بن مطهر حلّی و قطب الدین شیرازی و بسیاری از اساتید فلسفه نزد وی تحصیل میکرده اند مجلس درس او بسیار باشکوه وقبله مشکلات ومرجع استفاده دانشمندان فریقین بوده است. تألیفات خواجه که بیشتر درفلسفه وریاضیات است بسیاروبنزدیك به ۱۰۰ کتاب از تألیفات وی در کتب ترجمه نامبرده شده است بفارسی وعربی هم شعر میسروده است واین یك رباعی شیرین نمونهٔ شعر او است.

نظام بی نظام ار کافرم خواند   چراغ کذب را نبود فروغی
مسلمان خوانمش زیرا که نبود   مکافات دروغی جز دروغی

خواجه در ۶۷۲ یا ۶۷۵ ـ ه در بغداد وفات کرد(۱).

(۱) طبق وصیت او جنازه اش بکاظمین برده شد و از طرف علاء الدین جوینی صاحب دیوان و جمهور مردم تشییع گردید پائین پای حرم مطهرجائی درنظر گرفتند سنگی کشف شد که بر او نوشته شده قبریستکه ناصر بالله عباسی برای خود ذخیره کرده. شگفت آور آنستکه تاریخ حفر آن قبرموافق سال ولادت خواجه ۵۹۷ ـ ه بوده است (ناصر بالله عباسی برخلاف وصیت دررصافه دمشق مدفون گردیده است).

۱۳۶۷

الاساس فی عقاید الاکیاس کتاب کلامیست بسیار قدیم و بر اصول مذهب زیدیّه . عناوین آن با قلم درشت و قرمز نوشته شده و مؤلف آن شناخته نگردید .

آغاز : الحمدلله الذی فلق اصباح العقول فی قلوب اعلام بریّته .

پایان : ثم یجزیه الجزاء الاوفی و سلام علی المرسلین و الحمد لله رب العالمین .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۰ . جلد تیماجی سبز کهنه شمارهٔ صفحات ۱۲۴ سطور در صفحه ۱۶ . کاغذ ایرانی ضخیم . خط نسخ مخلوط و ناخوانا کاتب سید احمد بن علی . تاریخ کتابت ۱۰۳۲ ـ ه شماره دفتر **۱۲۹۰۸** .

۱۳۶۸

حق الیقین از کتب کلامیّه و مشتمل است بر ۵ باب که باب اول در اثبات صانع و باب پنجم در اثبات معاد جسمانی است و از لحاظ اینکه در مباحث از روایات و آیات قرآن شاهد و دلیل آورده و با موضوعات تطبیق کرده است از دیگر کتب کلام ممتاز است صفحات نسخه با قلم قرمز جدول بندی شده است .

آغاز : الحمدلله الذی تقدس عن ادراك الافهام . . .

پایان : لانها من الله و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب .

مؤلف : سید عبدالله بن محمد رضا شهیر بشبّر متوفی ۱۲۴۲ ه . است (مراجعه کنید بشماره ۱۲۱۸ این فهرست) واین کتاب را در۱۲۳۶ ـ ه تألیف کرده .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۶ جلد تیماجی مشکی کوبیده شماره صفحات ۵۱٤ سطور هر صفحه ۲۲ کاغذ آهار دار خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۲۲۸ ـ ه شماره دفتر **۱۴۱۷۲** .

۱۳٦۹

حوض النهر شرحست بر منظومهٔ بنام روض الزّهر و مانند خود منظومه دارای یك مقدمه و چهار فصل و یکخاتمه است، در کلیات فضائل ائمه اثنا عشر ولزوم احترام ومحبّت فرزندان ایشان در پشت صفحات اضافی اول نسخه یادداشتهای متفرقهایست که از میان آنها یادداشتی از دانشمند فقید آقا میرزا محمدعلی اردوبادی دربارهٔ شارح جلب نظر میکند . درذیل نسخه نوشته شدهاست که حسب الامر امیرمیران سلیمان پاشا کتابت و مقابله و تصحیح شده است .

آغاز : الحمدلله القوی الشدید المحل . . .

پایان : قدّرالله و ماشاء فعل حسبنا الله و نعم الوکیل ولاحول ولاقوة الاّ بالله العلی العظیم .

مؤلف شرح سید حیدر علی حسنی عامی است که با ناظم (سید محمد برزرنجی شافعی) معاصر بوده وچنانچه ازدیباچه برمیآید سید حیدرعلی خود درپی آن بوده است که در بارهٔ موضوع کتاب تألیفی کند ، روزی این منظومه را از طرف ناظم بضمیمهٔ نامهٔ متضمن در خواست شرح آن دریافت کرده است ، سید حیدرعلی نیزمنظوردیرین خود را با شرح آن منظومه عملی میکند و بهرحال بر ترجمهٔ وی دست نیافتیم و امّا ناظم را هرچندمرحوم اردوبای دریادداشت خویش همان سید برزنجی مؤلف کتاب مولدالنبی (ص) دانسته وازوی تمجید کردهاست ولی نام صاحب کتاب مولد النبی جعفر بن حسن برزرنجی متوفی ۱۱۷۷ ــ ﻫ است درصورتیکه نام ناظم دراین نسخه سیدمحمد حسنی ضبط شده واین نام فقط با سید محمدبن عبدالرسول شافعی حسنی تطبیق میکند که ببرزنجی معروف و در مدینه

ریاست علمی داشته ودر۱۱۰۳ ـ ه درگذشته است . ولی این منظومه را در شمار آثار وی نیاورده اند و نیز با سایر مؤلفات وی که از آنجمله کتاب نواقض الروافض است تناسبی ندارد .

قطع : وزیری بسانتیمتر۱۶×۲۲ جلد تیماجی قرمزو کهنه شماره صفحات ۲۴۰ سطور هرصفحه ۲۱ کاغذ فرنگی . خط نسخ متوسط تاریخ کتابت۱۲۴۲ ـ ه شماره دفتر ۱۲۶۶۷

۱۳۷۰ (۱۲۹۵)

رسالة نسخه ایستکه جزء مجموعه شماره ۱۲۹۵ متضمن صورت مناظره مأمون خلیفه عباسی با علماء عامه است در موضوع امامت که از روایات مشهوره و راوی آن یحیی بن اکثم میباشد . این مناظرهٔ مفصل در بسیاری از کتب نقل شده و دراین مجموعه بصورت یکرساله تدوین شده و جامع آن معلوم نیست .

آغاز : هذه مناظرة مأمون عبدالله بن‌هارون .. الی . . روی‌عن یحیی بن اکثم قال امرنی المأمون باحضار جماعة من اهل الحدیث و الفقهاء

پایان : ثم افترقوا ولم یجتمعوا بعد ذلك حتی قبض المأمون و الحمد لله رب العالمین و قد ظهر الحق علی لسان عدوّ امیرالمؤمنین و الفضل ما یشهد به الاعداء .

۱۳۷۱ (۱۲۲۰)

رساله نسخه دیگریست ازصورت مباحثه مأمون عباسی باعلماء عامهو با آنکه ناقل مناظره همان یحیی بن اکثم است این دو نسخه فرق بسیار بایکدیگر دارند و این نسخه که درمجموعه شماره ۱۲۲۰ است کاملتر از نسخهٔ سابق است . دربرگهای ۲۳۲ ۲۳۳ و ۲۳۴ جای چند سطر سفید گذارده شده .

آغاز: روی عن شیخ من اهل البصرة انه قال . . .

پایان: هذا آخر ما وجدنا من حکایة المجلس والمناظرة .

در ذیل این رساله قصهٔ ملاقات و مذاکره ابوالهذیل بصری با دیوانهٔ زندانی در دیر زکی (نزدیك عراق) در چندین صفحه نقل شده است .

۱۳۷۲ (۱۲۹۵)

رساله این نسخه رسالهایست که در ضمن مجموعه شماره ۱۲۹۵ متضمن حکایت جلسه مناظره وسؤال وجواب رکن‌الدوله دیلمی با صدوق محمد بن علی بن بابویه قمی در بارهٔ مسائلی چند مربوط بامامت وتدوین کننده آن مجهولست .

آغاز: قال الملك ایها الشیخ العالم اختلف الحاضرون . . .

پایان: و قد عرض لوط نبی الله بناته علی قومه وهم کفار .

در ذیل این حکایت قسمتی از کتاب مثالب النواصب قاضی نورالله نقل شده است .

۱۳۷۳ (۱۲۹۵)

رساله این نسخه نیز رساله ایست ازمجموعهٔ فوق متضمن صورت سه جلسه بحث ومناظره درموضوع امامت که ابن ابی جمهور احسائی با یکی ازمشایخ اهل سنّت که هراتی بوده و درخراسان با وی ملاقات کرده انجام داده است . مصنّف در دیباچهٔ رساله شرح مقدمات و خصوصیات ملاقات خویش را ذکر کرده است .

آغاز: الحمدلله حق حمده و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد و آله ...

پایان: علی الاقصاء والحمدلله رب العالمین علی اظهار الحق وابطال الباطل .

مؤلف : محمد بن ابی جمهور احسائی صاحب کتاب مجلی است . ترجمهٔ وی دراین فهرست درهمین فصل (ذیل کتاب مجلی) نگارش خواهد یافت .

۱۳۷۴ (۱۲۹۵)

رساله

رساله لطیفی است از مجموعه سابق بشماره ۱۲۹۵ متضمن حکایت صورت بحث شیخ حسین بن عبدالصمد حارثی پدر شیخ بهائی با یکی از فضلاء حلب که از رفقای وی واهل سنت بوده است در موضوع امامت.

آغاز: و صار من خواص الشیعه والحمدلله اولاً وآخراً وباطناً وظاهراً

مؤلف: شیخ حسین عاملی والد شیخ بهائی است که ترجمه اش بشماره ثبت شده است و چنانچه رساله نشان میدهد این مباحثه سرانجام منتهی بقانع شدن آن فاضل حلبی گردیده وتاریخ تألیف آن ۹۵۱ هجری است. پس از این رساله صورت عهدنامه مفصل ومشهور عمر بمعاویه نقل گردیده

۱۳۷۵ (۱۲۹۵)

رساله تعجب

این نسخه نیز رساله ایست از مجموعه فوق در بیان خطاها وتناقضات علماء اهل سنت در موضوع امامت ودارای فصول بسیاریست. در هریک از فصول یکی از اشتباهات وتناقضات آنان را مورد بحث و تشریح قرار داده و بطوریکه از دیباچه استفاده میشود بتقاضای یکی از دوستان خویش وبمنظور تتمیم بحثی که شیخ مفید در آخر کتاب اوائل المسائل در این موضوع ایراد کرده است تألیف کرده در حاشیه صفحه اول یادداشتی از یکی از احفاد مجلسی ثانی در باره مؤلف رساله موجود است.

آغاز: اللهم انا نحمدك على ما انعمت و اعطيت . . .

پایان: و قضاءً لحق السائل والحمدلله ولیّ النعم الكامل ومسدالكرم المتواصل.

مؤلف : ابوالفتح محمد بن علی بن عثمان کراچکی است که ترجمه اش در همین فهرست نگارش یافته است .

۱۳۷٦ (۱۲۲۰)

شرح عقائد رسالهٔ مختصریست در مجموعه شماره ۱۲۲۰ متضمن شرح مزجی بر رساله عقیده درذکر اجمالی عقائد لازمهٔ و اصول دین اسلام و مذهب شیعه . در ذیل نسخه یاد داشتی بعربی است متضمن آنکه محمود بن محمد نصیر خادم در مکه بالای کوه ابوقبیس نسخه اصل این نسخه را در ۱۰۰٤ ــ ه کتابت کرده است .

آغاز : احمد من وهب عذبته والطافه لخلقه . . .

پایان : اسأل الله لی ولك العتق من النار و الفوز بالجنه .

مؤلف . متن و شرح بطوریکه در ذیل نسخه ضبط شده یوسف بن برکة بن حاجی صدقة اسدی است که بتقاضای جمال الدین شیخ قاسم ابن احمد تألیف کرده است .

۱۳۷۷

شافی از کتب معروفه است در امامت که در نقض کتاب المغنی عن الحجاج تألیف قاضی عبدالجبار(۱) طبق تقاضائی که ازمصنف شده تألیف کرده است . مصنف بطوریکه در دیباچه نیز نگاشته قسمت اوّل و یا فقط قسمت مورد نظرخود را ازعبارت کتاب مغنی بعنوان قال صاحب الکتاب نقل کرده . سپس زیرعنوان :فیقال . بنقض و انتقاد میپردازد . و همچنانکه خود اظهار نظر کرده است جامعترین کتب امامت است .

---

(۱) ابوالحسن احمدبن عبدالجبار بغدادی شافعی معتزلی متوفی ٤١٤ ـ هاست که از مشهور ترین دانشمندان عصر خویش و مورد تجلیل صاحب ابن عباد وقاضی القضاة بلادری بوده است .

این کتاب بضمیمه تلخیص الشافی که ملخص آن و تألیف شیخ الطائفه محمد بن حسن طوسی متوفی ٤٦٠ ـ ﻫ است بطبع رسیده است. این نسخه مشتمل است برحواشی زیاد بی امضاء وبا امضاء ﻫ ـ م متضمن توضیح متن ویانقل بعضی روایات ومطالب مناسبه وصفحات آن باآب طلا جدول کشی شده است.

آغاز : الحمدلله وسلامٌ علی عباده الذین اصطفی محمد وآله الطاهرین الابرار الاتقیاء...

پایان : و صلوته علی خیرته من خلقه محمد نبیه و الطبین من عترتة و ذریته و سلامه و رحمته و برکاته.

مؤلف علم الهدی علی بن حسین بن موسی بن جعفر بن محمد بن موسی ابن ابراهیم ابن موسی بن جعفر است که با پنج واسطه نسبش بامام کاظم متصل میشود. وی برادر سید رضی صاحب نهج البلاغه و خود از بزرگترین دانشمندان اسلامی بشمارمیرود. تالیفات وی درهمه فنون دینی بسیار و گذشته از آن در شعر و ادبیات عرب نیز مانند برادرش از نوابغ شمرده میشود. از شاگردان شیخ مفید و خود استاد شیخ الطائفه طوسی بوده. وفاتش در ٤٣٦ ـ ﻫ است.

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلد تیماجی قرمز و ضربی شمارهٔ صفحات ٦٥٩ سطور هرصفحه ۲۳ کاغذ ترمهٔ معمولی خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۱۲۱ ـ ﻫ شمارهٔ دفتر ۱۳۱۷۴.

۱۳۷۸

الصراط المستقیم الی مستحقی التقدیم در کلام است ولی منظور اصلی مصنف بحث در امامت واثبات آن طبق مذهب شیعه وذکر فضائل و مناقب اهل بیت بوده است. مشتمل بر ۱۷ باب است که باستثنای باب ۱ و ۲ ـ همه ابواب آن درباره

امامت است . در دیباچه مدارك کتاب که اکثر آن کتب مهمه عامه است نقل گردیده است . نسخه ایست قدیمی ولی تاریخ کتابت آن معلوم نیست پس از پایان ، ابیاتی در تقریظ کتاب درج شده است .

آغاز : الله احمد حمداً لا یضاهی علی وجوب وجوده . . .

پایان : لاعوام دق ندتمام خاله . . .؟

مؤلف زین الدین علی بن یونس عاملی مشهور ببیاضی[1] متوفی ۸۷۷ هـ است که از دانشمندان جامع وعالیمقام شیعه بشمار میرفته است وتألیفاتش همه مورد توجه دانشمندان بوده مخصوصاً کتاب الصراط المستقیم که بی نظیر تلقی شده است مانند :

۱ ـ الامامت . ۲ ـ الباب المفتوح الی ماقیل فی النفس والروح (که مجلسی تمام آنرا در جلد ۱٤ بحار نقل کرده . ٤ ـ لمعه در منطق ٥ ـ زبدة البیان (مختصر مجمع البیان) (نا گفته نماند که یونس یکی از اجداد مؤلف بوده و با حذف نام های فاصله علی بن یونس گفته اند) .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱٥×۲۰ جلد تیماجی مشکی وصالی شده شماره صفحات ۰ ٤ ٥ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ ایرانی متوسط و آهارمهره خط نسخ شماره دفتر ۱۳۱۷۳

۱۳۸۹

الصوارم المهرقه این کتاب در امامت و بمنظور نقض کتاب صواعق محرقه ابن حجر عسقلانی است . فقرات عبارات کتاب صواعق را با (قال) و گفتار مؤلف با (اقول) شروع گردیده . کتیبهٔ برگ اول نسخه با چند قلم آب طلائی و سیماب و زنگار ترسیم وصفحات آن نیز با این سه قلم جدول کشی شده است .

(۱) گویا علت اشتهار او و بعضی دیگر از دانشمندان بیاضی آن بوده که در ایام خلفاء عباسی که لباسی سیاه رسمیتی داشته یکی از پدران ایشان که بالباس سفید در مجلس آنان حضور یافته جلب نظر کرده و بیاضی معرفی میشده است .

آغاز : الحمدلله علی ما حجرعنّا حجارة ابن حجر وصیّر نارصواعقه رماداً . . .

پایان : یستلزم بطلان الثّانی وکذا الکلام فی خلافة عثمان و الله المستعان .

مؤلف قاضی نورالله شوشتری مقتول در ۱۰۱۹ ـ ه است . (ترجمه قاضی در این فهرست نگارش یافته است) .

قطع ، رحلی بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلد تیماجی روغنی سبزرنگ باجدولهای قرمز شماره صفحات ۲۲۴ سطور هر صفحه ۲۰ . کاغذ فرنگی عالی و ضخیم ، خط نسخ عالی کاتب محمد کاظم بن محمد حسین خوئینی تاریخ کتابت ۱۲۹۱ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۱۷۱

۱۳۹۰

الطرائف این کتاب مشتمل بر دوجزء در امامت و اثبات بر حق بودن مذهب شیعه اثناعشریه است مؤلف نام خود را ذکر نکرده و از زبان یکنفر ذمی (اهل کتاب) که عبدالمحمود بن داود نام داشته و او بدقت تمامی مذاهب اسلام را مورد نظر قرار داده و درباره آنها قضاوت کرده نوشته است . انتقادیکه درباره هریك ازاحکام ومعتقدات ومذاهب اربعه : مالکیه ، شافعیّه ، حنبلیه ، حنفیه ، دارد بعنوان یك طریفه نقل میکند . نگارنده تصور میکنم کتاب اصلاً دارای دو جزء نبوده ونویسندهٔ نسخه آنرا بصورت دوجزء نوشته است . این کتاب درایران چاپ سنگی شده است .

آغاز : رب وفقنی لاتمامه بحمدواله الحمدلله کما یستحقه . الی . وبعد فانی رجلٌ من اهل الذمه ولی بذلك علی اهل الاسلام ثبوت حرمة . . .

پایان : ولو کنتُ اَهویٰ مِلّةً غیرملّتی + لما کنت الاّ مُسلماًاتشیّع تم الکتاب باسره و حسبناالله العالم بالسّرائر المرجوفی الاوائل و الاواخر

مؤلف طبق تصریح کتب تذکره و رجال سید رضی الدین علی ابن طاوس متوفی ۵۸۹ ـ ه است مراجعه شود بصفحهٔ ۳۳ این فهرست .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۴×۲۰ جلد تیماجی مشکی کوبیده شماره صفحات ۴۴ ه سطور هر صفحه ۱۹ . خط نستعلیق متوسط . کاغذ فرنگی و معمولی تاریخ کتابت ۱۰۷۷ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۱۷۲

۱۳۹۱ (۱۲۳۰)

قواعد العقائد کتاب کلام است بر اصول مذهب شیعه و با کتاب شماره ۱۲۲۰ در یك مجموعه قراردارد بالای برگ اوّل . تألیف رساله بغلط بشیخ بهائی نسبت داده شده است .

آغاز : الحمد لله المنقذ من الحيرة و الضّلالة والصّلوة على محمد المخصوص بالرّساله . . .

پایان : بحسب ادراکها لذاتها ولا بدلها منه والله اعلم بحقائق الامور .

مؤلف : خواجه نصیر طوسی (محمد بن محمد بن حسن) متوفی ۶۷۲ ـ ه است (بترجمهٔ وی در این فهرست مراجعه شود) .

۱۳۹۲

کشف الحجاب فی تفضیل العترة علی الکتاب تألیف جامع ومبتکری است در موضوع تشخیص برتری قرآن وعترت پیغمبر بر یکدیگر از نظر تأثیر در تربیت وارزش حیاتی اجتماعی . طبق نوشته مصنف در دیباچه این موضوع مورد بحث علماء اصفهان بوده و از وی درخواست تألیفی در این باره شده این کتاب شامل یکمقدمه در بیان وجه افضلیت (مابه التفاضل) و شرح منازل و معانی قرآن و طرح محل نزاع و ۵ فصل است .

آغاز : الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب وشرّف آیاته . . .

پایان : و المهدی صاحب الزمان و مولی الامان و مولی الانام .

مؤلف : مکی بن صالح بحرانی است (که بطوریکه از نسخه استفاده میشود) ساکن اصفهان بوده و این موضوع موردبحث علماء قرار گرفته و از وی در خواست تألیفی در آن باره میکنند.

قطع ، ربعی مستطیل ۱۴×۲۰ جلد تیماجی قرمز (بدون مقوا) شمارهٔ صفحات ۱۹۷ سطور هر صفحه ۱۷ ، کاغذ آهاردار خط نسخ زیبا تاریخ کتابت ۱۱۸۰ ـ ه
شمارهٔ دفتر **۱۳۹۴۳**

۱۳۹۳

الکشکول نسخه‌ایست که صفحه اوّل آن افتاده و مجدداً کتابت وضمیمه شده است . بطوریکه در خطبه ذکرشده این کتاب بمنظورتشریح علل وجودتفرقه وانشعاب درمیان مسلمین تألیف شده است . آنچه در این کتاب جلب نظر میکند قضاوتهای مصنف است که درهرمبحثی پس ازنقل گفته‌های طرفین‌دارد . درموضوع امامت باین سبك تألیف از قدما دیده نشده . این رساله با یکرساله دیگر در طرح و حلّ یك معما در یك مجموعه میباشد . در یکی از صفحات اضافی آخر نسخه قصیدهٔ بعربی درمرثیه شهیدثانی ازشیخ بهاءالدین عاملی وهمچنین متن کتیبهٔ آستان قدس رضوی که بانشاءِ آقا حسین خوانساری است نقل شده است .

آغاز : الحمدلله وسلامالله علی عباده الّذین اصطفی ...

پایان : وتشرك معی فی هذا الدعاء سایر اولیاءِ محمد و آل محمد برحمتك یا ارحم الراحمین .

دربارهٔ مؤلف کتاب اختلاف‌شده وشیخ حرّعاملی در کتاب امل الآمل آنرا از کتب منسوبه بعلامه حلّی شمرده ولی بطوریکه یکی از مطالعه کنندگان نسخه نیز متوجه شده و در پشت صفحه اول یادداشت کرده این نسبت صحیح نیست زیرا تاریخ تألیف کتاب که دردیباچه آن مذکور

است ۷۳۵ هجری است در صورتیکه تاریخ وفات علامه حلی ۷۲۶ یعنی ۹ سال قبل از تاریخ تألیف این کتاب میباشد. قاضی نورالله شوشتری آنرا منسوب بسید حیدر آملی دانسته و مرحوم شیخ یوسف بحرانی در درة النجفیة آنرا تأیید کرده. سبك نگارش کتاب نیز با تصانیف علامه شبیه نیست و اصطلاعات عارفانه ومخصوص آن قول اخیر را کاملاً تأیید میکند (ترجمه سید حیدر آملی در این فهرست نگارش خواهد یافت)

قطع مجموعه: وزیری ۱٦×۲۵ جلد تیماجی قهوه ای بی رنگ شماره صفحات ٤۸٦ سطور هر صفحه تا صفحه ٤۷۲ ۲۹ و برگهای دیگر ۱۱ خط نسخ ریز و بهم پیوسته عناوین شنجرف کاتب عبدالله بن محمد تاریخ کتابت ۱۲۸۳ هـ شمارهٔ دفتر ۱۳۷۱۹

۱۳۹۴

المجالی درعلم کلام وشامل الهیات وطبیعیات وهمه مباحث مربوط بفن کلام است باضافه حواشی از مؤلف.

این نسخه با نسخه اصل که بخط مؤلف است مقابله و تصحیح شده است

آغاز: اللهم یاذالمن الجسیم و الطول العظیم و الشأن القویم.

پایان: وکان یومئذ مجاور المشهد الامام علی بن موسی الرضا وکانت القدمة الثالثة من قدماتی الیه والزیارة الثالثه من بلاده معوّلاً فی الذنوب علیه

مؤلف محمد بن علی بن ابی جمهور احسائی از علماء نامی امامیه در قرن ۹ و ۱۰ هـ است. کتاب مشهور دیگرش غوالی اللئالی است دراخبار امّا اعتبار آن مورد اختلاف فقهاست. مؤلف کتاب دیگری در کلام تألیف کرده بوده بنام مسلك الافهام آنگاه حواشی بر آن افزوده سپس شرح کاملی بنام منجی (همین کتاب) بر او نوشته که مبتنی است برجمع میان مرام علماء اشراق و مشاء و روش متکلمین و صوفیه و بقول خودش که در دیباچه در بارهٔ آن گفته: انه فی مرتبة جمع الجمع من التوحید و جامع

الجمیع فی مقامات التفرید .

قطع : وزیری ۱۷×۲۶ جلد تیماجی سیاه و ضخیم شماره صفحات ۴۲۷ سطور هر صفحه ۲۱ کاغذ : ایرانی مندرس و صحافی شده خط نسخ متوسط شمارهٔ دفتر ۱۱۳۵۶

۱۳۹۵ (۱۲۲۰)

نفحات اللاهوت فی لعن الجبت والطاغوت رساله مفصلی است که جزء مجموعه شماره ۱۲۲۰ و در اثبات جواز لعن بر جبت وطاغوت است بااستفاده از روایات عامه و کتب صحاح و مسانید ایشان و استناد بشواهد تاریخی . مشتمل بر یك مقدمه و چندین فصل .

آغاز : اللّهم فاطر السّموات و الارض عالم الغیب والشّهادة . . .

پایان : عمّا اقترفنا من الذّنوب و اشتملنا من قبیح العیوب .

مؤلف : علی بن عبدالعال کرکی عاملی متوفی ۹۴۵ ـ ه است . ترجمه وی در فصل کتب فقه ذیل کتاب شماره ۱۲۹۲ معرفی گردید .

۱۳۹۶

نهج الحق از کتب کلامیّه است که بر طبق اصول مذهب شیعه و در مبحث امامت دارای مباحث مبسوطی میباشد (فضل بن روز بهان اصفهانی کتابی در نقض این کتاب بنام ابطال الباطل تألیف کرده و قاضی نورالله شوشتری کتاب احقاق الحق را که در همین فصل معرفی گردید بمنظور نقض کتاب ابطال الباطل وطرفداری از کتاب نهج الحق نگاشته است) بر پشت نخستین و آخرین برگ این نسخه که بسیار قدیمیست یادداشتهائی قدیمی بوده که قسمت بیشتر آن محو گردیده است . ذیل نسخه کاتب از نسخه اصل نقل کرده است که مؤلف در پایان آن تاریخ تألیف کتاب را ضبط کرده و نوشته است که در شهر سلطانیه از

تألیف آن فراغت یافته است.

آغاز : الحمدلله الذی غرق فی بحار معرفته افکار العلماء . . .

پایان : وفیما اوردناه فیهذاالکتاب کفایةٌ لمن له ادنی تحصیل فکیف من یستغنی عن کثیرالتنبیه بالقلیل و الله الموفق للصواب و الیه المرجع و المآب .

مؤلف حسن بن یوسف بن مطهر حلی مشهور بعلاّمه حلّی متوفی ۷۲٦ ـ ھ است (ترجمه اش در این فهرست نگارش یافته است) .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲٦ جلد تیماجی سبز و منگنه دارای ترنج آب طلائی در وسط شماره صفحات ۲۷۲ سطور هر صفحه ۲۳ خط نسخ کاغذ متوسط و ضخیم آهار شده کاتب محمد بن احمد بن ناصرالدین علوی تاریخ کتابت ۷۵۷ ـ ھ شماره دفتر ۱۳٦۸۹

۱۳۹۷ (۱۲۱۹)

آراء اهل المدینة الفاضلة

این رساله درفلسفه عالیه ومطالب آن بهم پیوسته و غیر مبوب است ولی درحواشی نسخه آغازفصول ومطالب تعیین شده است . یاداشتی بعربی در کنار صفحه اول آن موجوداست که خلاصه آن اینست :

ابونصر فارابی در ۳۳۰ هجری در بغداد شروع بتألیف این رساله کرد و بسال ۳۳۱ در دمشق بانجام رساند . پس از تجدید نظر، ابواب و عناوین مطالب آنرادرحاشیه نوشت . سپس در۳۳۸ بخواهش جمعی هنگامی که ساکن مصربود رساله را دارای ٦ فصل قراردادو آن فصول را بکتاب الحاق کرد

آغاز : بعد حمدالله تعالی جدّه قال ابونصر الموجود الاوّل . . .

پایان : و لایجعل شیئاً محالاً اصلاً و ذلك خلاف الحکمة .

مؤلف فارابی محمد بن طرخان بن اوزلغ فیلسوف مشهور متوفی حدود ۳٤۰ ـ ھ است که نخستین فیلسوف اسلامی بوده ودرقبال ارسطو

بمعلم ثانی اشتهار یافته است . فارابی نخست در مولد خود شهر فاراب(۱) علوم ابتدائی را فرا گرفته وپس از چندی اقامت وادامه تحصیل در ایران ببغداد رفته ونزد ابوبشر متی بن یونس تحصیل علم منطق کرده و با صاحب بن عباد وشیعه‌های بغداد مصاحبت میداشته . برای تکمیل منطق نزد یوحنا بن خیلان مسیحی نیز بحرّان مسافرت سپس ببغداد مراجعت کرده و در فرا گرفتن ریاضیات و فنون فلسفه قدیم که شامل طب وموسیقی نیز بوده است سخت کوشیده و تمامی کتب وتألیفات ارسطو را درس خوانده و تتبع کرده و در بارهٔ وی بینهایت اظهار اعتقاد میکرده است . فارابی سرانجام بمصر وشام نیز رفته وجلب توجه سیف‌الدوله بن حمدان حکمران آنجا را کرده و تا آخر زندگی ازوی وظیفهٔ مختصری دریافت و بقناعت امرارمعاش میکرد . بهرحال مهارت ومقام بلند فارابی درفلسفه وموسیقی مشهورتر از آنست که توصیف شود ، تألیفات بسیاری دررشته های مختلف فلسفه دارد واز آنجمله ۱ ـ الابانة عن غرض ارسطو فی کتاب مابعدالطبیعه ۲ ـ ابطال احکام النجوم . ۳ ـ الاجتماعات المدنیّة . ٤ ـ ادب الجدل . ٥ ـ التعلیم (که تهذیب فلسفه یونانی است) . ٦ ـ الجمع بین الرأیین افلاطون وارسطو . ۷ ـ حرکة الفلك وانها سرمدیه . ۸ ـ السیاسة المدنیة (در اقتصاد سیاسی) . ۹ ـ فصوص الحکمه . ۱۰ ـ المدخل الی صناعة الموسیقی وغیر اینهاست که متجاوز بر ٤۰ تألیف است و در کتب تراجم نام‌برده شده است . ابونصر فارابی بسیار زاهدانه ودور از مردم در کنار آبها زیر درختها بسر میبرده و مرکزی برای خویش اتخاذ نمیکرده وبیشتر

---

(۱) فاراب بطوریکه از کتاب مراصد وغیره نقل شده نام شورمزار وجنگلستانی است در منتهای بلاد ترکستان (آذربایجان) وهم نام شهریست از آن ولایت .

بتصنیف میپرداخته است بعربی وفارسی اشعاری نغز میسروده و این یك رباعی نمونهٔ ازشعر فارسی او است :

اسرار وجود خام و ناپخته بماند وان گوهر بس شریف ناسفته بماند

هر کس بدلیل عقل چیزی گفتند آن نکته که اصل بوده نا گفته بماند

فارابی در ۳۲۷ یا ۳۶ یا ٤۰ یا ۳٤٤ ـ ﻫ درحدود ۸۰ سالگی دردمشق درگذشته وهم در آنجا مدفون گردید(۱) .

۱۳۹۸ (۱۳۴۳)

آصفیه رساله ایست در بارهٔ تحقیق در رابطهٔ جزء و کل و وجود نسبت علیت و معلولیت میان آنهاست که یکی ازمسائل فلسفی میباشد . این نسخه بارساله مقدمه واجب آقاحسین خوانساری که قبلاً معرفی گردید دریك مجموعه بشماره ۱۳٤۳ قراردارد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و السلام علی خیر خلقه . . .

پایان : و مصلین علی نبیه و آله علیه و آله الصلوة و السلام .

مولف : میرزا محمدبن حسن شیروانی مشهور بملامیرزا ومدقق شیروانی ومتوفی ۱۰۹۸ یا ۱۰۹۹ ـ ﻫ است . مولد ملامیرزا اصفهان بوده وهم در آنجا تحصیلات خودرا نزد آقاحسین خوانساری دانشمند مشهور تکمیل کرده چندی نیز بعراق مسافرت و درآنجا توطن کرده سرانجام بدعوت شاه سلیمان صفوی باصفهان مراجعت نموده است . مولی محمدا کمل ومیرزا عبدالله افندی صاحب ریاض العلماء از شاگردان وی بوده اند و تصنیفات و تعلیقات بسیاری در فقه و اصول و کلام و فلسفه دارد شعر نیز

(۱) بنوشته بعضی ارباب سیر فارابی در راه مکه با دزدان تصادف و جنگ کرد تا کشته شد .

میسروده است(۱).

۱۳۹۹ (۱۲۲۰)

اشارات نمط تاسع وقسمتی از نمط عاشر اشارات شیخ الرئیس ابن سینا است بضمیمه حواشی که از یکی از شروح اشارات نقل شده است و با کتاب شماره ۱۲۲۰ در یك مجموعه قراردارد.

آغاز: ان للعارفین مقاماتٍ و درجاتاً یخصون بها فی حیاتهم الدنیا . . .

پایان: قدبان لك ان الهیآت السابقة الی النفس قد.

مؤلف کتاب اشارات، شیخ الرئیس ابن سینا است. (اجمالی از ترجمه‌اش دراین فهرست بنظر خواهد رسید).

۱٤۰۰ (۱۲۲۰)

الالواح العمادیه نسخه‌ایست درمجموعه شماره ۱۲۲۰ ودرباره فلسفه الهی بشیوه فلاسفهٔ اشراق و سبك مخصوص مؤلف دارای یك مقدمه و چهار لوح در مباحث مربوطه بمبدء و معاد.

آغاز: تبارك اسمك اللهم و تعالی ذکرك و عظمت قدرتك . . .

پایان: النّار هوالاب المقدس روح القدس و هوالنّار الّذی جاء.

مؤلف شهاب الدین یحیی بن حبش سهروردی مقتول در حدود ۵٦۱ ـ ﻫ است. (ترجمه‌اش درهمین فصل خواهدآمد). این کتاب را طبق پیشنهاد و اصرار عماد الدین ارسلان بن داود بن ازبلكو بنام وی تألیف کرده است. و باید دانست که هرچند نوشته های مؤلف همه دارای شیوهٔ لطیف و مخصوص بخود اواست ولی امتیازخاصیکه این کتاب دارد آنست

(۱) ملا میرزا داماد مولی محمد تقی (مجلسی اول) بوده و پسری بنام ملا حیدرعلی داشته که اونیز ازفقهاء گردیده اما اقوال وآراء نادر وبرخلاف مشهوری بدومنسوب و مورد طعن دیگران شده است وی تعلیقهٔ بر کتاب مسالك الافهام تألیف کرده‌است.

که در هر مطلب آیاتی چند ازقرآن را نیز تطبیق باموردکرده وگواه آورده‌است . چنانچه خودش درباره آن گفته (ما اظنّ انه قدصنف مثله) .

۱۴۰۱ (۱۲۱۹)

ایضاح براهین مستنبطه این نسخه نیز در مجموعه گرانمایه و از رسائل ابن‌سیناست مشتمل برسه فصل . فصل اول برهان وجود خدا . فصل دوم برهان برجوهربودن نفس فصل سوم برهان بر بقاء نفس .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و صلواته علی محمدو آله الطاهرین قال الشیخ‌الرئیس اعلی الله درجته‌هذه رسالة یشتمل‌علی‌ایضاح‌براهین مستنبطة فی مسائل عریضة شریفة . . .

پایان : وانحیاز ها الی صفحة الملاء الاعلی متعلقة بالجلایا العقلیّة .

۱۴۰۲ (۱۲۲۰)

براهین الحکمة رساله ایست متضمن براهین تناهی ابعاد (یکی از مسائل فلسفهٔ قدیم) و ازاول مقداری ناقص است و با رساله شماره ۱۲۲۰ این فهرست در یك مجموعه است . پس ازاین نسخه رساله ایست بفارسی در دستور خط و بیان اقسام خطوط .

آغاز : ای عارض و اراد به التناهی . . .

پایان : منع امکان تحقق عدد غیر متناه مجتمعه .

مؤلف : نامبرده نشده وتصورمیشود خواجه نصیر الدین طوسی باشد

۱۴۰۳ (۱۲۱۹)

بقاء النفس رساله مختصری است که بمنظور توضیح نظریه حکماء و ادلّه آنان بربقاء نفس پس‌ازتلاشی بدن تألیف شده است و جزء رسائل مجموعه گرانمایه است .

آغاز : هذه رسالة صنفها ملك الحكماء المتأخرين نصير الدين الطوسي في ما افاده . . .

پایان : مع استعمال الوقت في ما استفدته من كلام الحكماء في هذا الباب .

مؤلف : محمد بن حسن طوسي (خواجه نصير الدين طوسي) است . (مراجعه كنيد بشرح حال خواجه نصير الدين ذيل كتاب شمارهٔ ۱۳۶۶ اين فهرست) .

۱۴۰۴

التحصين في صفات العارفين در تشويق بعزلت وگوشه نشيني است با استناد بآيات و اخبار مشتمل بر سه قطب ۱ ــ تعريف ماهيت عزلت ۲ ــ اداب وشرائط آن ۳ ــ خواص ونتايج آن . اين نسخه با دو كتاب ديگر در سير وسلوك كه معرفي ميشوند در يكمجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله الذي تجلّى لعباده فشغلهم عن الشهوات . . .

پایان : ليخرجكم من الظلمات الى النور و ان الله لرئوف رحيم .

مؤلف جمال الدين احمد بن محمد بن فهد حلّى صاحب كتاب عدة ـ الداعي ومتوفي ۸۴۱ ـ هـ است كه ترجمه‌اش دراين فهرست نگارش يافت .

قطع : وزيري بسانتيمتر ۱۶×۲۵ جلد تيماجي قرمز شمارهٔ صفحات ۱۹۲ سطور هرصفحه ۱۷ خط نسخ متوسط كاغذ ضخيم آهاردار كاتب يوسف جمالي تاريخ كتابت ۱۲۱۰ ـ هـ شمارهٔ دفتر **۱۳۷۳۷**

۱۴۰۵

التحصين في صفات العارفين نسخه ديگريست از كتاب فوق كه باچندين كتاب ورساله فلسفي ديگر كه معرفي خواهد گرديد دريك مجموعه قراردارد . اين مجموعه كه بشكل بياض است علاوه بررساله هاى فلسفي عربي مشتمل است بر

رساله هائی در فلسفه بفارسی و چندین مکتوب فارسی از خواجه محمد دهدار و قطعات مختلف عربی و فارسی . صفحات نسخه دارای جدول‌هائی بقلم سیاه وآب طلائی میباشد . تاریخ کتابت و نام کاتب ندارد ولی خیلی قدیم نیست .

آغاز : رب وفق بحق امیر المؤمنین علیه الصلوة و التحیة و التسلیم الحمدلله الذی تجلّی لعباده فشغلهم عن الشهوات . . .

پایان : هذا آخر ما تعلّقه فی هذا الاوراق و نسأل الله ان ینفعنا بما املیناه ویجعلنا من اهل الوصف بما ذکرناه انه احق مدعوّ واعلی مرجوّ وهو الذی ینزل علی عبده ایات بینات لیخرجکم من الظلمات الی النور و ان الله لرئوف رحیم .

قطع مجموعه : مستطیل بسانتیمتر ۶×۲۵ جلد تیماجی برنگ قرمز بدون مقوا شماره صفحات ۲۷۲ (باستثنای صفحات اضافی اول وآخر) سطور هر صفحه مختلف وبشکل بیاض دعا کتابت آن مشجر است شمارهٔ دفتر ۲۴۹۱۷۰

۱۴۰۶ (۸۳۱۹)

تحقیق در وجود وصفات واجب

نسخه رساله ایست از مجموعه گرانمایه که در بارهٔ وجود و صفات خدا وکیفیت آفرینش و صدور موجودات ازپروردگار بطریقه متکلمین وحکماء و صوفیّه بحث‌میکند ، وروشها و نظریات این سه فرقه را بایکدیگر مقایسه وباتمایل بروش متصوفه میان آنها حکومت میکند .

آغاز : الحمدلله الّذی تجلّی بذاته فی باطن علمه مجالی ذاته وصفاته . . .

پایان : قارنت حصول الشرائط و ارتفاع الموانع .

مشخصات مؤلف این رساله را پس ازتحقیق وتفحص بدست نیاوردیم .

۱۴۰۷ (۱۳۱۹)

رساله تحدید جهات نسخه‌ایست از اجزاء مجموعه گرانمایه درباره تحدید جهات زمین وبحث در کرویت آن . مشتمل بریك مقدمه متضمن تعریف و بیان معنی جهت وسمت.

آغاز : ما مقصد حركات الطالبین و منتهی اشارات الواصلین . . .

پایان : والمنطق نعم العون علی ذالك هذا ما یحضرنی فی هذه الساعة و لنختم الرساله شاكراً لله مصلیاً علی خاتم النبوة و الرسالة .

مؤلف نامش از دیباچه سقط شده و فقط نام پدرش محمد الحسینی مذكور است و بطور مسلم غیاث الدین منصور دانشمند مشهور است (ترجمهٔ غیاث الدین ازنظر خوانندگان محترم این فهرست خواهد گذشت)

۱۴۰۸ (۱۳۱۹)

رساله تقدیر ارزاق این نسخه نیز كه ازمجموعه گرانمایه‌است ازتألیفات ابن سینا و در جواب باعتراضی است كه درباره اختلاف ارزاق و اختلاف سطح زندگی مردم دیده میشود نوشته است .

آغاز : الحمدلله و نعوذ بالله ان یسلمنا الی الجهل بعدله . . .

پایان : حتی لا یوجد من العالم شیئٌ باطل .

۱۴۰۹ (۱۳۱۹)

رسالهٔ توحید این نسخه نیز رساله ایست از مجموعه ، فوق در اثبات وجود ووحدت حقیقی خدا بروش متألهین مشتمل بریك مقدمه ودومقصد وخاتمه وچند حاشیه ازمؤلف كه درمتن رساله بطور مشجر نوشته شده .

آغاز : سبحانك اللهم یا هادی المجاهدین فیه سبله القویم . . .

پایان: و المزیل للزّیغ والارتیاب فی کل باب هذا آخرما اوردنا فی هذه الرساله .

مؤلف میر نظام‌الدین احمد در نسخه ضبط شده است و چند دانشمند بدین نام ولقب‌اند ولی بحدس قوی نگارنده؛ تألیف نظام‌الدین احمدبن محمد معصوم متوفی ۱۰۱۵ ـ ه پدر سید علی خان کبیر مدنی صاحب ریاض السالکین (شرح صحیفهٔ سجادیّه) است که در این فهرست ترجمه اش نگارش یافت . سه کتاب درتوحید بنام اثبات‌الواجب کبیر واثبات‌الواجب وسیط و اثبات‌الواجب صغیر بدو نسبت داده اند .

نگارنده هر چند آن کتابها را ندیده‌ام ولی روش و سبك آنها را که نقل کرده‌اند بسیار با وضع این رساله شبیه یافته‌ام .

۱۴۱۰

جامع‌الاسرار کتاب جامع و مبسوطیست در توحید حقیقی و شرح معنی حقیقت‌وطریقت‌وشریعت‌ودفع‌انتقادات از فرقـه صوفیه شیعه و تطبیق مسلك ایشان با کتاب و سنت . مشتمل بریك‌مقدمه وسه‌اصل که‌هر اصل شامل‌چهارقاعده میباشد . صفحات نسخه باقلم قرمز ولاجوردی جدول کشی شده . این کتاب طبع نشده ونسخ آن کمیاب است .

آغاز: الحمدلله‌الذی کشف عن جماله المطلق حجاب الجلال المسمی بالکثرة . . .

پایان: ادین بدین الحق انّی توجّهت رکائبه ارسلتُ دینی‌وایمانی

مؤلف سید حیدر بن علی عبیدی حسینی آملی است کـه از فقهاء و عرفاءِ قرن ۸ ـ ه و معاصر با فخر المحققین پسرعلامه حلی متوفی ۷۷۱ میباشد . وی جامع علوم ظاهری و باطنی بوده و تصنیفاتش که دراین دو

رشته است معرف جامعیّت ودقت اوست . اینك نام بعضی از تألیفات وی :
۱ ـ تأویلات که تفسیر قرآن است . ۲ ـ جامع الحقائق . ۳ ـ رافعة الخلاف عن وجه سکوت امیر المؤمنین عن الاختلاف . ٤ ـ جامع الاسرار (همین کتاب) که بعضی از مؤلفین سیر و تراجم اشتباهاً آنرا تفسیر دانسته اند . ۵ ـ منتخب التأویل . ٦ ـ الارکان . ۷ ـ رسالة الأمانة . ۸ ـ رسالة التنزیل
مؤلف، کتاب جامع الاسرار را بطوریکه درمقدمه آن نوشته است پس از تألیف منتخب التأویل و کتاب ارکان ورساله های دیگر خویش بخواهش جماعتی از دوستان تألیف کرده است(۱).

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۶×۲۳ جلد تیماجی زرد بی مقوا شمارهٔ صفحات ٤۳۴ سطورهر صفحه ۲۰ کاغذ فرنگی خط نسخ متوسط کاتب میرزا حسین بن احمد کرجی تاریخ کتابت ۱۲۷٤ ـ ه شمارهٔ دفتر **۱۴۱۹۱**

(۱۲۲۰) ۱۴۱۱

حاشیه تعلیقه ایست بر رساله که خواجه نصیر الدین در باره اثبات جواهر مفارقه (یکی از مسائل فلسفه الهی) تألیف کرده . این نسخه با کتاب شماره ۱۲۲۰ دریکمجموعه قراردارد. عبارات متن رساله بوسیله خط قرمزی که روی آن کشیده شده از تعلیقه وشرح ممتاز گردیده است .

آغاز : بعد حمدالله مبدع الحقائق و الصلوة و السلام . . .

پایان : منفرداً عن علم آخر به و هو باطل اتفاقاً بل ضرورةً .

مؤلف : محمد بن اسعد صدیقی است (بملاجلال دوانی مراجعه شود) .

(۱) یك نسخه از کتاب جامع الاسرار نیزدر کتابخانه شادروان حاج میرزا عبدالحسین ذوالریاستین شیرازی نعمت اللهی قطب سلسله نعمت اللهیه موجود بود و یکی از نویسندگان قسمتی از آنرا بدستور ایشان تصحیح و تمامی کتاب را ترجمه کرده ـ نسخه آن ترجمه نزد نگارنده موجود است .

۱۴۱۳

الحکمة العرشیه شامل مسائلی چند مربوط بمبدء و معاد است که بشیوه مخصوص و لطیفی درباره آنها بحث میکند

کتیبهٔ ورق اوّل دارای نقاشی زیبا و بالاجورد و آب طلا رنگ آمیزی شده است. چند فقره حاشیه ازمؤلف واز کنزاللغه نیز درمیان نوته های آب طلائی نوشته شده است. همهٔ برگهای نسخه با آب طلا جدول بندی کامل و آغاز فصلها و عناوین با قلم آبی نوشته شده است. پس از پایان کتاب کاتب در ۳ صفحه تمجید بسیار از احتشام‌الدوله (پسر فرهاد میرزا) والی فارس و سپس نام خود و تاریخ کتابت را چنین ضبط کرده است: بیداقل الطلاب نصرالله یا ناصرمن استنصره انصرنا بحق نصر من الله وفتح قریب فیشهر رجب‌المرجب من شهور سنه ۱۳۰۶.

آغاز : الحمدالله الذی جعلنا ممن شرح صدره للاسلام فهو علی نور من ربه . . .

پایان : و نور قلوبنا بانوارالحکمه والیقین بمحمد وآله الطاهرین.

مؤلف: صدرالدین محمد بن ابراهیم شهیر بملاّ صدرای شیرازی فیلسوف بلند قدرایرانی متوفی ۱۰۵۰ ـ ه است. بترجمه وی ذیل کتاب شماره ۱ این فهرست مراجعه کنید.

قطع: ربعی، بسانتیمتر ۱۳×۱۵ جلد تیماجی قرمز بامقوای بسیار ضخیم، شمارهٔ صفحات ۲٤۰ سطور هر صفحه ۹، کاغذ ترمهٔ عالی خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۳۰۶ ـ ه شمارهٔ دفتر ۱۳۲۵۴

۱۴۱۴ (۲۳۴۴)

حکمت العارفین منظومه ایست تائیّه متضمّن تحقیق دربارهٔ توحید وجودی و براهین وحدت حقیقیّهٔ الهیه (باصطلاح

متألهین وعرفا) ومتجاوز بر ۱۰۰۰ بیت است . مؤلف درهمه مباحث این کتاب بآیات قران وروایات استناد کرده وبا آنکه اصطلاحات فلاسفه وعرفا را بکار برده بمبانی آنان سخت بدبین است وآنها را ناروا دانسته است . چنانچه این دو بیت از آن ، گواه بدبینی او است :

و لقبته فصل الخطاب لانه سیفصل بین الحکمة النبوية

و بین خیالات الفلاسفة التی قداشتهرت مابین اهل الدراسة

این منظومه با کتاب شماره ۱۲٤۱ این فهرست دریك مجموعه قراردارد

آغاز : لك الحمد یامن لم یزل بالهوية توحّد بالتمجید بالازلیّة

پایان : والا خبیث ناکب عن صراطه ولیس علی منهاج اهل السّعادة

مؤلف . حاج میرزا محمد اخباری نیشابوری مقتول در ۱۲۳۳ ـ هـ . است گردآورنده مجموعه نیزخود اوست (شرح حال وی دراین فهرست نگارش یافته است) .

۱۴۱۴ (۱۲۱۹)

رسالة الامامت نسخه رساله ایست ازمجموعه گرانمایه دراثبات امامت ائمه اثناعشر بسبك مخصوص بااستناد براهین عقلیّه

دراین رساله که نامش ذکر نشده مباحث مهم امامت درپنج مسئله خلاصه گردیده بدین ترتیب : مطلب ما ، مطلب هل ، مطلب ـ لم ، مطلب کیف و مطلب من .(۱) مقصود ازطرح وحلّ این سؤالات بحث دربارهٔ ماهیت امام

(۱) در اصطلاح منطقی مطلب ما ومطلب هل ومطلب لم رمز تحقیق ازجهات مختلفه اشیاء هستند وازآنها بمطالب ثلثه وامّ المطالب تعبیرمیشود : مطلب کیف ومطلب من را خواجه از نظر توضیح و تناسب موضوع رساله اضافه کرده اند وگرنه محتاج بذکر نبوده است .

وجود و علت وجود امام. کیفیت و صفت لازمه در امام و تعیین شخص امام است. اولین صفحه نسخه تابجا در جای دیگر یعنی (صفحه ۵۰۲) ازمجموعه صحافی شده است وشماره گذاری صفحات مجموعه‌نیز برطبق همین صحافی غلط انجام یافته است.

آغاز: قال المولی الامام المحقق المکمل . . .

پایان: و اذ قدو فینا بما وعدنا فلنقطع الکلام حامدین مصلّین.

مؤلف: فیلسوف شهیرخواجه نصیرالدین محمد بن حسن طوسی متوفی ۶۲۲ ـ ه است (بترجمه وی صفحه ۱۲۷ این فهرست مراجعه کنید).

۱۴۱ـ (۱۳۶۴)

الفصول المهمه فی معرفة الائمة شرح جامعیست اززندگی۱۲ امام(ع) که بترتیب از حضرت علی(ع) شروع و بامام مهدی(ع) ختم کرده و مشتمل بر ۱۲ فصل میباشد.

آغاز: الحمدلله‌الذی جعل من‌صلاح هذاالامة نصب‌الامام‌العادل . . .

پایان: نعم المولی ونعم‌النصیر و لاحول و لاقوة الا بالله العلی العظیم

مؤلف: نورالدین علی‌بن محمدمکی مالکی متوفی ۸۵۵ ـ ه. مشهور بابن صباغ است. بعضی نیز مؤلف را ابوالحسن سفاقی مکی دانسته اند ولی صحیح همان اول است. ابن صباغ از اکابرعلماء مالکیه قرن ۹ ـ ه بوده است. و نا گفته نماند که صاحب روضات الجنات نام و نسب صاحب ترجمه را برخلاف مشهورصالح بن عبدالله بن جعفر اسدی کوفی ملقب به محیی الدین ضبط کرده(۱).

(۱) تذکر داده میشود که کتاب‌الفصول المهمه وکتاب (شماره پیش) برخلاف ترتیب اشتباهاً در این فصل معرفی گردیده اند و از لحاظ ترتیب میبایست در فصل کتب کلام ذکر شوند.

۱۴۱۶ (۱۲۱۹)

رساله سؤال و جواب نسخه یکرساله ایست شامل جوابهائیکه شیخ الرئیس ابوعلی سینا بسؤالات ابی ریحان بیرونی فیلسوف و منجم مشهور داده است. ابن سینا پس از آنکه مقام علمی ابوریحان راستوده تمام متن هریك از سؤالات وی را نقل کرده و بجواب آن پرداخته است. ابوریحان ۱۷ سؤال طرح کرده که ۱۰ سؤال آن درباره اشکالاتی در گفته های ارسطو و مربوط بمسائل علم طبیعی است. این رساله نیز از رسائل مجموعه گرانمایه است.

آغاز: قال الشیخ الرئیس هذه رسالة الی ابی ریحان محمد بن احمد البیرونی فی جواب مسائل انفذها الی من خوارزم والحمدلله حمدالشاکرین

پایان: الجواب لان الماء عند جوده ینحصر فیه اجزاء هوائیة یمنعه عن الرسوب الی الاسفل.

۱۴۱۷ (۱۲۱۹)

رساله حدود این نسخه نیز که از رساله های مجموعه فوق و تألیف ابن سیناست در شرح و بیان حد عقل و نفس و جوهر و عرض و تعریف آنها و قسمتی دیگر از مصطلحات فلسفی است. دارای یکمقدمه در شرح معنی حد و رسم حقیقی و غیر حقیقی طبق اصطلاح منطقیین.

آغاز پس از حمد: قال الشیخ ابوعلی بن سینا روح الله روحه امابعد فان بعض اصدقائی...

پایان: و هو الواحد الحق تعالی عما یقول الظالمون علواً کبیراً و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین.

مؤلف : شیخ الرئیس ابوعلی سینا متوفی ۴۲۸ ــ ﻫ است و بطوریکه ازدیباچه رساله استفاده میشود آنرا دراثر اصرار جاعتی تألیف کرده است (ترجمه ابن سینا در این فهرست خواهد آمد)

۴۴۱۸

رساله نسخه رساله‌ایست که مؤلف دربارهٔ چندین مسئله مربوط بفلسفه الهی و دستورات سلوك و لطایف عرفانی در پاسخ بسئوالات بعضی از دوستان خویش نگاشته است . بحث ازحقیقت عشق مجازی وحقیقی وهمچنین حقیقت وجود ومسائل مربوط بوجود نیز از مباحث این کتاب است . نسخه ناتمام است و پس از صفحه ۲۲٦ نیز مقداری سقط دارد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة علی خیر خلقه . . .

پایان : و قوله او مثلها اشارةٌ الی ایه مماثله .

مؤلف میرزا محمد حسین بن محمد کاظم منشی کرمانی است اینمقداردر نسخه معرفی شده و بیش از این دربارهٔ ترجمه وی بدست نیاوردیم . امّا احتمال میرود همان شاعرعارف، متخلص برونق متوفی ۱۲۲۵ ــ ﻫ باشد .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۵×۱۰ جلد تیماجی قرمز (بدون مقوا) شماره صفحات ۲۴۰ سطور هرصفحه ۱۲ کاغذ فرنگی برنگ آبی . خط نستعلیق زیبا کاتب علی اکبر تاریخ کتابت ۱۲۹۳ ــ ﻫ شماره دفتر **۱۳۷۳۱**

۴۴۱۹ (۱۲۲۰)

رسالة الوان در کیفیّت وعلل پیدایش رنگ اجسام روی اصول علم طبیعی قدیم . موضوع رساله یکی ازعبارات شیخ الرئیس است که دربارهٔ آن ازمصنف سئوال شده ووی این رسالهرا درجواب تألیف کرده است. این نسخه بارساله شماره ۱۲۲۰ این فهرست دریك مجموعه است.

آغاز : قال مولانا الامام افضل حکماء الاسلام نصیرالملة والدین . . .

پایان: علی مافیه من الخلل و النقصان و الله خیر الراشدین.

مؤلف: خواجه نصیرالدین طوسی است و چنانچه در دیباچه تصریح کرده است سؤال کننده کاتبی قزوینی معاصر وی است که از او بنجم الدین یاد کرده است.

۱۴۲۰ (۱۲۲۶)

رساله مراتب نفس نسخه رساله ایست در تحقیق مراتب خمسهٔ نفس و شرح حدیث بنی الاسلام علی خمس و با کتاب شماره ۱۲۲۶ در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الحمدلله قامع الکفرة و دافع السّحرة و غارس الشجرة...

پایان: و حج البیت وصوم رمضان و الحمدلله رب العالمین.

مؤلف طبق آنچه در صدر نسخه بخط قرمز نوشته شده سعدالدین محمد حمّوئی است(۱) که از بزرگان عرفا و مشایخ صوفیه بوده و اصلاً اهل نیشابور و تحصیلاتش در شام و عراق وخوارزم و از مریدان شیخ نجم الدین کبری بوده و با صدرالدین قونوی نیز ملاقات کرده و روابط دوستانه داشته. سرانجام درخراسان ساکن گردیده. از تألیفات اواست: سجنجل الارواح ونقوش الارواح ۲ــ سکینة الصالحین ۳ ــ قلب المتقلب رباعیات لطیفی نیز بفارسی از او نقل شده است و از آنجمله است:

گر باغم عشق سازگار آید دل ‌‌‌‌‌‌ بر مرکب آرزو سوار آید دل
گر دل نبود کجا وطن سازد عشق ‌‌‌ ور عشق نباشد بچه کار آید دل

(۱) حموئی منسوب حمّویه است که نام یکی از اجداد مصنف است و جمعی دیگر از علماء این فامیل بدین نسبت مشهورند و نام یکی از دهات غوطهٔ شام نیز هست واین غیر از لماة است که یکی از نقاط خوش آب و هوای شام و مقابل حلب است و نسبت بدانجا حموی میباشد و یاقوت حموی صاحب معجم البلدان از آنجاست.

یکی از تألیفات او بنام محبوب المحبین درعلم حروف و دوائرحرفی است که گویند کسی تاکنون قادر بحل رموز آن نگردیده است . از معتقدات عجیب وی که از آن کتاب نقل شده اینست که اطلاق کلمهٔ : ولی جزبر ائمه معصومین(ع) جائز نیست . درگذشت وی در ٤٥٠ ـ ه واقع گردیده است .

۱۴۲۱ (۱۳۳٦)

رساله واردات رساله ایست مشتمل بر نکات مربوطه بسیر و سلوك وتوحید (عرفا و صوفیه مطالبی‌را که بوسله کشف بدست میآورند واردات مینامند) اولین وارد را چنین آغاز میکند : من وجدالحق کفاه بل لم یجد سواه اذکل ماسویه باطل . . این رساله بارساله شماره ۱۲۲٦ که معرفی شد درمجموعه ایست‌که متضمن چند رساله فارسی و قطعات متفرقه نیز هست .

آغاز : الحمدلله اللّطیف بالعباد الهادی الی الرشاد . . .

پایان : بعد ما اردناه حقاً و الحمدلله رب العالمین .

مؤلف‌عزیزالدین محمود کاشانی است که‌بعزیز نیزمعروف وازبزرگان عرفا است . ترجمه کتاب عوارف و شرح قصیدهٔ تائیه ابن فارض و مثنوی عشق نامه و عقل نامه ازتألیفات اواست . تاریخ زندگی و وفاتش در دست نیست اما ازقرن ۷ـ۸ بیرون نبوده است . این رباعی که در برخی از نسخ رباعیات عمرخیام‌دیده میشودازاوست وخودآنرادراین کتاب‌آورده‌است :

دل گفت مرا علم‌لدنی هوس است تعیلم کن اگرتورا دسترس است
گفتم که‌الف گفت‌دگر گفتم هیچ درخانه‌اگر کس‌است‌یکحرف‌بس‌است

در صدر نسخه نام مؤلف باشتباه عزالدین کاشی ضبط شده .

۱۴۲۲ (۱۲۳۹)

رساله در علم حق این رساله با کتاب شماره ۱۲۳۹ در یکمجموعه قراردارد و در انتقاد از رساله مولی محسن فیض کاشی است دربارهٔاین موضوع . مؤلف این کتاب، عبارات فیض‌را بتمامی نقل و سپس رد کرده است .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی‌محمد وآله الطّاهرین وبعد فیقول العبد . . .

پایان : علیه توکلت و الیه انیب و لاحول و لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم .

مؤلف شیخ احمد احسائی متوفی ۱۲٤۲ ـ ھ است و بطوریکه در دیباچه تصریح شده رسالهٔ فیض در اصفهان بدست مصنف افتاده وی آنرا مطالعه‌کرده است و ازنقطه نظر اینکه آن رساله براساس مذهب وحدت وجود (رأی جمعی از عرفاء درحقیقة توحید) تألیف شده بوده وبامشرب و طرز فکر شیخ احمد احسائی مخالفت داشته‌است بنقض و انتقاد آن در این رساله مبادرت ورزیده‌است (ترجمه شیخ احمداحسائی دراین فهرست نگارش یافته است) .

۱۴۲۳ (۱۲۳۹)

رسالة نسخهٔ رساله ایست درسیر و سلوك و حالات سالك و مانند کتاب بالا با کتاب شماره ۱۲۳۹ در یك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : فانّ ما ذکرنا کفایةٌ لمن اراد الحق و الصواب و الحمد لله

في المبدء و المأب .

مؤلف سيد كاظم بن سيدقاسم رشتي است كه بزرگترين شاگردان شيخ احمد احسائي وازخودپيشوايان بزرگ فرقه شيخيه(۱) بوده است . تأليفات وي بسيار و در حدود ۱۵۰ كتاب و رساله درفنون مختلفه مذهبي و علوم غريبه وعلم حروف وطلسمات ميباشد . سيد كاظم درتأليفات خويش روش مخصوصي دارد كه درنتيجه كمتر مورد استفاده ميتواند واقع شود ولي اين كتاب برخلاف بيشتر آثاروي ، ساده وقابل فهم وحاوي دستورالعمل هاي دقيق و گرانبها است . يكي ازتأليفات سيد كه بصورت يك كتاب لغز ومعما تلقي شده است شرحيست كه برقصيدهٔ ميرعبدالباقي . (درمدح حضرت موسي بن جعفر ع) نگاشته وطبع شده است وي ساكن كربلا بود ودرسال ۱۲۵۹ ـ ھ در آنجا وفات كرد. فرزندان وي نيز هنوز مقيم آن شهرند .

۱۴۲۴ (۱۲۱۹)

رساله اعتقاد حكماء نسخه رسالهٔ مختصريست كه جزء مجموعه گرانمايه و در بيان عقائد حكماء و عرفاء اسلام و دفع اتهاماتيست كه در باره آنها شايعست . (احتمال ميرود كه نام اين رساله اعتقاد الحكماء باشد زيرا كتابي بدين نام در شمار تأليفات مؤلف اين رساله ذكر شده است) .

آغاز : اما بعد حمدالله تعالي والصلوة علي نبيّه محمد و آله فهبب تحرير هذه الكلمات . . .

(۱) در فرقه شيخيه قبل ازمرگ سيدكاظم انشعابي بوجود نيامد وهمچنين از دعوت بابيت نيزتا پس ازوي اثري نبوده است . سيدعليمحمدباب ازتلامذه سيدكاظم بود وپس ازوي دعوي بابيت و چيزهاي ديگر كرده بود حاج محمد كريمخان قاجار كه او هم از شاگردان سيد رشتي بود دعوي ركنيت كرد و علم ديگري بر افراشت اما او برخلاف سيدباب بسيار دانشمند بوده است .

پایان : و یفرّج بها فی دارالبقاء و اسئل‌الله التوفیق فانه قدیر و بالاجابة جدیر .

مؤلف شهاب‌الدین یحیی بن حبش یا (حسین) بن‌امیرك سهروردی(۱) مشهور بشیخ اشراق‌است که طرفدار جدی ومجدّد مشرب اشراق درفلسفه الهی و بدون تردید از شخصیت ها و استعداد های برجسته و فوق العاده بوده است . شیخ اشراق علاوه بر ذوق لطیف وافکار برجستهٔ که در فلسفهٔ اشراق داشته‌واز آن جهت‌سر آمدارباب‌فن‌وفلاسفهٔ اشراق دراسلام گردیده است، درسبك‌نگارش‌وانشاء مطالب‌وشیوهٔ‌تألیف ذوق ممتازواستعدادخاصی داشته است . بفارسی و عربی نیز شعر میگفته و اشعار عربی وی مانند نثرش بسیاردلکش وجذّاب وشورانگیز است . ابن‌خلکان دروفیات‌الاعیان چند نمونه از نظم ونثرش را یادکرده‌است ازانجمله این چندبیت از یك قصیدهٔ قافیه است که دربارهٔ روح بلند پرواز ودل انسان که (شیداوعاشق کمال مطلق میباشد) گفته است :

خلعت هیاکلها بجرعاء الحمی — وصبت لمغناها القدیم تشوّقاً
و تلفّتت نحوالدیار فشاقها — رَبعٌ عَفتْ اطلاله فتمزقا
وقفت تُسائله فردّ جوابهـ — رجعُ‌الصّدی‌ان‌لاسبیل‌الی‌التّلقا
فکانّما برق تألّق بالحمی — ثم انطوی فکانّما ما ابرقا

این رباعی نیز نمونهٔ شعرشیرین فارسی شیخ اشراق است :

هان تا سررشته خرد گم نکنی — خودرا زبرای‌نیك‌وبدگم نکنی
ره رو توئی و راه توئی منزل تو — هش‌دارکه‌راه‌خودبخودگم‌نکنی

(۱) سهرورد بنوشتهٔ مراصدالاطلاع شهری بوده‌است نزدیك زنگان (نگارنده گوید در این اواخر در حفریاتیکه در نزدیکی زنجان انجام شده نشانیهائی ازیك شهر فرو رفته بدست آمده که طبق اظهار مطلعین همان شهر سهرورد بوده است .

شهاب‌الدین سهروردی فلسفه و اصول فقه را در مراغه از مجدالدین جیلی استاد فخر رازی، و قسمت های دیگر علوم را از دیگر اساتید فرا گرفته‌است. تألیفات وی گواه بلندی مقام‌علمی اومیباشند. اینك نام پارهٔ از تألیفات او:

۱ ــ آواز پر جبرئیل. ۲ ــ اعتقادالحکماء. ۳ ــ البارقات‌الهیه. ٤ ــ تلویحات. ٥ ــ تنقیحات در اصول فقه. ٦ ــ حکمة الاشراق. ۷ ــ دعوات‌الکواکب. ۸ ــ رمزالوحی. ۹ ــ شرح اشارات. ۱۰ــ صفیر سیمرغ. ۱۱ ــ الغربة الغربیه. ۱۲ ــ النغمات‌السماویه. ۱۳ ــ النفحات (دراصول‌تصوف). ۱٤ ــ هیاکل‌النور (درفلسفه). ۱٥ ــ یزدان شناخت که با تصحیح حاج سید نصرالله تقوی در تهران چاپ شده است.

شیخ اشراق (ابوالفتوح) سرانجام به‌حلب‌رفت، ودرآنجا بقتل‌رسید. ولی عللیکه بقتلش انجامیده وهمچنین‌کیفیت و چگونگی و تاریخ کشته شدن او مورد اختلاف است. و از ٥۸۱ تا ٥۸۸ ـ ﻫ احتمال داده شده است. سن وی را نیز ۳٦ سال و ٤۰ سال گفته‌اند ۷۸ سال نیز احتمال داده‌اند. ولی قول اول (۳٦) بصحّت نزدیك‌تر است[۱].

---

(۱) نا گفته نماند که بجز شهاب‌الدین یحیی یکی‌دیگر ازدانشمندان و عرفاء بزرك نیز شهاب سهروردی‌شهرت دارد ولی نامش‌عمربن محمدقریشی است و کنیه‌اش ابوحفص و نسبش بابی‌بکر منتهی و مؤسس یکی از سلاسل متصوفه (سهروردیه) بوده و مصاحبت شیخ عبدالقادر گیلانی را دریافته است و سالها شیخ‌الشیوخ بغداد بوده و بارشاد اشتغال داشته و کتاب مشهورعوارف‌المعارف ازتألیفات‌اواست. بعلت اشتراك لقب دربسیاری موارد باشیخ اشراق اشتباه میگردد وبهمین‌علت برخی کتاب‌تلویحات را ازتألیفات ابوحفص شمرده‌اند. شهاب‌الدین عمرابوحفص در حدود ٦۳۰ ـ ﻫ در بغداد وفات کرده‌است.

١٤٢٥ (١٢١٩)

رساله در علت اولی و معلول

رسالهٔ اسکندرافرودیسی است متضمن بیان اقسام حرکات و انفعالات موجودات و علل آن و اثبات وجود علت اولی و محرّك اوّل . این نسخه نیز از رسائل مجموعه گرانمایه است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحیم رسالةالاسکندرالافرودیسی فی العلة الاولی و المعلول . . .

پایان : و لذلك قُلنا ان العالم لا یَفسد و بالله الحول و القوة .

١٤٢٦ (١٢١٩)

رساله معاد جسمانی

نسخه ناتمام از یکرسالهٔ مفصلّی است دربارهٔ اثبات حشر ومعاد جسمانی وردّ برمنکرین آن بروشی نزدیك بطریقت متکلمین . مشتمل بر چهار مقاله و از رسائل مجموعه گرانمایه میباشد . (مسئله معاد یکی ازمباحثیست که از نظرفلاسفه ومتکلمین هر دومورد تحقیق وبحث قرار گرفته است) .

آغاز : اعوذُ الیك و اعوذمنك بعد حمدالله . . .

پایان : لاینفعهم انکار عالم المثال و صور ها سیما استدل .

مؤلف : غیاث الدین منصورحسینی دشتکی متوفی حدود ٩٤٠ ــ هـ است (ترجمه وی در فصول بعدی این فهرست نگارش یافته است) .

١٤٢٧ (١٢١٩)

رساله جزءلایتجزی

این نسخهنیز رسالهایست ازمجموعهگرانمایهکه نام آن تصریح نشده ، دربارهجزء لایتجزّی وترکیب مادّه و صورت (قسمتی از مباحث فلسفه طبیعی)

و دارای سه مقاله و هر مقاله مشتمل برچندین فصل میباشد .

آغاز : اللهم اَمِدَّنا لتقریر ما اتی به سیدنا محمدٌ سید الوری . . .

پایان : بل النفس باقیة بمدارك یخصّها .

مؤلف : غیاث‌الدین منصور دشتکی مؤلف رسالهٔ قبل است وبطوریکه ازدیباچهٔ رساله استفاده میشود یکی ازاساتید وی قبلاً دربارهٔ جزءلایتجزی و چگونگی ترکیب ماده وصورت رسالهٔ تالیف کرده بوده ولی از آنجا که بسیار دقیق و مشکل و یا بر خلاف طرز فکر معاصرین او بوده مورد انتقادات و اعتراضات آنان گردیده است . غیاث منصور ، بمنظور دفع اعتراضات و انتقادات و توضیح مشکلات آن رساله ، این تالیف را انجام داده است .

۱۴۲۸ (۱۲۱۹)

رساله مبادی اجسام

نسخه رساله ایست ناقص از تألیفات ابونصر فارابی و در ضمن مجموعه گرانمایه قرار دارد . موضوع این رساله مبادی ومراتب اجسام (یکی ازمباحث فلسفهٔ طبیعی) است .

آغاز : قال ابونصرالفارابی المبادی التی بها قوام الاجسام . . .

پایان : المتساویه یتفاضلون بعد ذلك بتفاضلهما .

۱۴۲۹ (۱۲۱۹)

رساله حدوث و قدم

این نسخه‌رساله مفصلی است‌از مجموعه فوق درموضوع حدوث‌وقدم‌عالم‌، وانتقاد از رساله‌یکی‌ازدانشمندان معاصر مؤلف که نام ویرا ذکرنکرده وفقط متن کلامش را نقل وانتقاد میکند . در کنار یکی از

صفحات حاشیه ای از مؤلف دیده میشود . سطر ٥ از برگ ۱ ـ دوجمله سقط دارد .

آغاز : حمداً لاحدٍ اَمَدّنا بمحمد سیدنا سید اعلام الاسلام . . .

پایان : مفاتیح الهدی و مصابیح الدّجی و مجاویح التقی .

مؤلف هرچنددرنسخه تصریح‌نشده امابحدس‌قوی نگارندمغیاث‌الدین منصوراست و تصور میکنم بامراجعه بسبك انشاء خطبه و دیباچه کتابهای غیاث ، این حدس از نظرخوانندگان محترم تأیید شود .

۱۴۳۰ (۱۲۴۱)

رساله رساله‌ایست که با کتاب شمارهٔ ۱۲٤۱ دریکمجموعه قراردارد ودربیان تشابه وتناسب میان عوالم‌هستی ونشآت وجود است ، با استفاده ازآیات واخبار ، و همچنین مشتمل است برشرح مفصلی دربارهٔ مراتب تجلیات وجود وظهورات ولایت کبری . نام این رساله در نسخه تصریح نشده است .

آغاز : اما بعد فهذا ما اشرف فی سویداء الفؤاد من انوار . . .

پایان : امّن لایهدی الا ان یُهدی ولکلّ قومٍ هادٍ .

مؤلف حاج میرزا محمد اخباری خراسانی متوفی ۱۲۳۲ ـ هـ است ترجمه وی در این فهرست نگارش یافته است . (بشمارهٔ ۱۲٤۱ و ۱۳۵۳ مراجعه کنید) .

۱۴۳۱ (۱۲۴۱)

رساله جوابیه نسخه رساله‌ایست که باکتاب شماره ۱۲٤۱ دریك مجموعه است ، در جواب بسؤالات سید محمد بن عبدعلی قطیفی است از مصنف دربارهٔ موضوعات مختلفه مانند تفسیر بعضی ازآیات قرآن وشرح قضا و قدر ونظائر آن .

آغاز پس از خطبه : اما بعد فیقول العبدالمسکین احمدبن زین‌الدین
پایان : واتّصلت وانفصلت فی‌الثالث عشرمن شوال سنه ۱۲۰۸ حامداً ذاکراً مصلیاً .

مؤلف : شیخ احمد احسائی متوفی ۱۲٤۲ ـ هـ است و بطوریکه در دیباچه بآن تصریح کرده است در ۱۲۰۸ ـ هـ از تألیف آن فراغت یافته است . (ترجمه شیخ احسائی در این فهرست نگارش یافته است) .

۱۴۳۲ (۱۲۴۱)

رساله جوابیه این نسخه نیز که بـا کتاب شمارهٔ ۱۲٤۱ در یك مجموعه است مانند رساله ، فوق از همان مؤلف و درجواب سئوالات همان سئوال کننده است . مؤلف سئوالات را متن و جواب خویش را شرح قرار داده است . ازآخر نسخه چند برگ ساقط گردیده است .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین ...
پایان : کان‌الاصل من‌الاب والفرع من‌الام .

۱۴۳۳ (۱۲۴۱)

رساله جوابیه این رسـالـه نیز جوابهائی از شیخ احمد احسائی (مؤلف رساله های بالا) است به هشت مسئله‌ئی‌که شیخ علی تولی (یکی‌ازشاگردان وی) از او سئوال کرده است . این نسخه ناقص وفقط شامل جواب‌ازسئوال‌اول وقسمتی ازسئوال‌دوم‌است . موضوع سئوال‌اول تفسیروشرح کلمهٔ‌باطن وظاهروبرخی‌ازدعاوی متصوّفه‌وحقیقت صناعت کیمیا است . موضوع سئوال دوم فرق میان ابداع و ابداع ثانی باصطلاح فلاسفه و کیفیّت تأثیر اسماء الله و خواص آنها است

آغاز : الحمدلله ولّی ما اولی من نعمه بالجود و الکرم ...

پایان : وتكتب اربع كلمات الحنيّة من ذلك الخمس بنفس واحدة اخرى
و اللدرون ، و اللهون ، و السون ، ارسون ، ميطرون انهار .
هرون هان سون

۱۴۳۴ (۱۲۷۸)

رساله

رساله ایست كه با كتاب شمارهٔ ۱۲۷۸ در يك مجموعه قرار دارد و در بارهٔ شرح و توضیح دوحدیث است حدیث اول : ان لنا مع الله حالات نحن فيها هو . . . حدیث دوم : ان امرنا سرّ مستسر... تألیف این رساله بدرخواست یکی ارادتمندان مؤلف در ۱۲۵۷ھ انجام گرفته و پاسخهای مؤلف برطبق اصول فلسفی و روش خاص وی میباشد .

آغاز پس از خطبه : اما بعد فقد امرني بعض الاخوان صانه الله عن الحدثان . . .

پایان : والمرجو أنْ تعذرني في الاقتصار والصلوة على محمد وآله الاطهار.
مؤلف حاج محمد كريمخان قاجار متوفی ۱۲۸۵ ـ ھ است .
(بدین كتاب شمارهٔ ۱۲۹٤ صفحه ٤۹ این فهرست مراجعه كنید) .

۱۴۳۵ (۱۲۷۸)

رساله جزء لايتجزى

نسخهٔ رساله ایست كه با كتاب شماره ۱۲۷۸ در يك مجموعه ومربوط به شرح وتوضیح عبارتی از ملاصدرای شیرازی است ، كه دربارهٔ اثبات جزء لايتجزى و از عبارات مشكله است .

آغاز : الحمدلله وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد . . .

پایان: يكون مثناها على التكرار ضعفا والسلام على من اتبع الهدى .
مؤلف حاج محمد كريمخان قاجارمتوفی ۱۲۸٦ـ ھ استوبطوريكه درنسخه تصريح شده این رساله را مؤلف، بدرخواست یکی ازارادتمندان

خویش در شهرستان یزد بتاریخ ۱۲۶۲ ـ هـ تألیف کرده وشروع وختم آن دریك مجلس بوده است .

۱۴۳۶ (۱۲۷۸)

رساله سؤال وجواب

نسخه رساله ایست ازمجموعه فوق (شمارهٔ ۱۲۷۸) در جواب بچهار سئوال سید حسین نهبندانی . مؤلف، تمامی متن هریك ازسئوالها را نقل وپس از کلمه اقول بشرح و جواب پرداخته است . موضوع سئوال اول دلیل کشفی شیخ احمداحسائی است برخلود اهل نارسئوال دوم یکی ازعبارات مشکله سید کاظم رشتی است سوم وچهارم دوحدیث مربوط ببعضی اسرار نبوت و ولایت است و در ۱۲۵۶ ـ هـ آنرا تألیف کرده .

آغازپس ازخطبه : انه قدارسل الیّ السیّدالاجل الاکرم المتسربل بالزین . . .

پایان : او نبی مُرسل او مؤمنُ ممتحن .

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجار (مؤلف رسالهٔ سابق) است و در ۱۲۵۶ ـ هـ تألیف آنرا انجام داده است .

۱۴۳۷ (۱۲۷۸)

رساله

این نسخه نیزرساله ایست که باکتاب شماره ۱۲۷۸ دریك مجموعه ودرجواب بسئوالیست که موضوع آن مربوط بفرق میان کتاب وکلام حق وتوضیحی میباشد که شیخ احمداحسائی (درشرح برعرشیه ملاصدرا) دراینباره داده ونسبت میان آن دورا مثل نسبت و تشابه آدم وعیسی (که درقرآن شریف آمده) دانسته است .

آغازپس ازخطبه : ـ انه قدالقی الیّ الجناب الاکرم الاجل . . .

پایان : فوق جمیع العلماء وتحت کلام المعصومین .

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجار متوفی ۱۲۸۶ ـ ه است .

۱۴۳۸ (۱۲۲۰)

رساله فهرست فلسفه نسخه ایست که بـا کتاب شماره ۱۲۲۰ در یك مجموعه ومتضمن فهرست ابواب مهمه فلسفه ومنطق است .

آغاز : الحمدلله علی نعمائه و الصلوة و السلام علی محمد وآله بیان اقسام الحکمه . . .

پایان : ای الشعر فهذا الجمیع اقسام الحکمه .

بطوریکه درنسخه ذکرشده این رساله از رساله که ابن سینا (فیلسوف شهیر شرق) دراین باره تألیف کرده بود، استخراج گردیده ولی استخراج کننده آن تصریح نشده است .

۱۴۳۹ (۱۲۱۹)

رساله سر القدر این نسخه از رسائل مجموعه گرانمایه و نیز از تألیفات ابن سیناست وی این رساله را درپاسخ بسئوال یکی ازمعاصرین خود که گویا ابوریحان بیرونی بوده نوشته است. موضوع سئوال، تفسیر این کلمه مشهور بین صوفیه وعرفاء است :

من عرف سرّ القدر فقدالحد .

آغاز : وسئل ایضاً قدّس الله روحه عن معنی قول الصوفیه . . .

پایان : لأنه لیس بغایة بل هو تبعٌ ضروری والله اعلم .

در ذیل این رساله فائده‌ای از علامه دوّانی در باره کلمه توحید در نصف صفحه نقل گردیده .

۱۴۴۰ (۱۲۱۹)

رساله العشق از رسائل مشهور ابن‌سیناست که بطبع نیز رسیده است این نسخه نیز از رسائل مجموعه گرانمایه و مشتمل برشش فصل و خاتمه است که از لحاظ جالب بودن آن ذیلاً بطوراجمال فهرست‌میشود : فصل اوّل سریان عشق درهمه موجودات فصل دوّم وجود عشق در جواهر بسیطه و جمادات فصل سوّم عشق درمعدنیات فصل‌چهارم عشق درحیوانات فصل پنجم عشق ظریفان وجوانان فصل ششم عشق نفوس مجرّده . خاتمه درعشق غریزی هرموجودنسبت بخیر وکمال مطلق . مقداری از خاتمه درین نسخه ناقص مانده ونوشته نشده است .

آغاز : سئلت اسعدك‌الله یاعبدالله الفضولی ان اجمع رسالةً لك . . .

پایان : من‌غیران یکون السّخونه والسّواد مثالها الكنّ .

۱۴۴۱ (۱۲۱۹)

رساله الفیض الالهی این رساله نیز از مجموعه گرانمایه و از تألیفات ابن‌سینا ودرباره اقسام‌فعل وانفعالات و تأثیراتیست که موجوداتدریکدیگردارند . درمقدّمه‌رساله میگویدمؤثراتازاین چهارقسم بیرون‌نیست تأثیر موجود نفسانی در نفسانی ، جسمانی در جسمانی ، نفسانی در جسمانی ، جسمانی در نفسانی و بدین ترتیب فهرست‌کلّی و اجمالی مطالب کتاب را بیان کرده است .

آغاز : الحمدلله ربّ‌العالمین‌وصلواته‌علی‌محمد واله‌الطاهرین‌الافعال والانفعالات لایتفاوت . . .

پایان : و عند هذاالموضع خاتمة قولنا هذا والحمدلله واهب‌العقل و ولّی‌المنة والطّول وصلّی‌الله علی محمد وآله .

۱۴۴۲ (۱۲۱۹)

رسالة الفردوس این نسخه نیز از کتب مجموعهٔ گرانمایه وازتألیفات گرانبهای ابن سیناست که درحکمت الهی ولی بدون رعایت وترتیبونظم معمول در کتابهای فلسفه نگاشته شده وازاین نظر کاملاً شبیه بکتاب تعلیقات تألیف دیگر مؤلف است.

آغاز: قال الشیخ الرئیس روح الله رمسه الامور الموجوده قلنا الکلّ منها ماهیةٌ وهویة ولیست ماهیّته هویّته.

پایان: و سلب الماهیات ماسیستحقها بنفسها من البطلان و کل شیٔ هالك الاّ وجهه.

۱۴۴۳ (۱۲۱۹)

رساله الوجود این نسخه نیز از رسائل مجموعه گرانمایه ودراثبات اصالةالوجود(یکی ازمسائل مشهورفلسفه)است.

آغاز: الوجود ای ما بانضمامه الی الماهیات یترتب علیها آثارها المختصّة بها.

پایان: و کونه قائماً بالمجموع فلا یُجدی نفعاً.

مؤلف درنسخه یادنشده واز خارج نیز نام ومشخصات وی بدست نیامد.

۱۴۴۴ (۱۳۴۳)

رساله در حل شبهة استلزام نسخه رسالهایست درطرح وحلّ یك شبههٔ فلسفی که شبههٔ استلزام نامیده میشود(۱) وبارساله حکم مجتهد (شمارهٔ ۱۳۴۳) این فهرست در یك مجموعه قرار دارد.

---

(۱) شبهه استلزام ازشبهات و (لغزهای) فلسفه است ودربارهٔ آن محقق خونساری آقاحسین و مولی محمد باقر سبزواری معاصر وی معارضات و مبادلات بحثی مفصلی دارند ورسالههائی درنقض یکدیگر تألیف کرده اندونسخه فوق یکی ازآن رسالههااست آنرسالهها با رساله مقدمه واجب تألیف آقاحسین خونساری درتهران چاپ شدهاست.

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی خیرخلقه محمد وآله . . .

پایان : وهو عناراض والله‌المستعان فی‌کل حال .

مؤلف مولی‌محمد باقر سبزواری مشهوربمحقق سبزواری متوفی . . . ﻫ است که معاصر آقا حسین‌خونساری‌ومؤلف دو کتاب‌فقه ذخیره و کفایه بوده است (بترجمه وی دراین فهرست مراجعه کنید) .

۱۴۴۵ (۱۳۴۳)

رساله حل شبهه استلزام این نسخه نیز رساله ایست دربارهٔ شبههٔ مزبوره و نقض بر رسالهٔ پیش وبا آن در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمدلله‌الذی هو قادرٌ علی ان یجیب مسئول کل سائل . . .

پایان : فلنختم الکلام حامدین مصلین مستغفرین .

مؤلف حسین‌بن جمال‌الدین‌خونساری متوفی ۱۰۹۹ ـ ﻫ است(بترجمه وی در این فهرست مراجعه شود) چنانچه قبلاً متذکر شدیم این نسخه یکی ازرسائلیست که مؤلف‌بامحقق سبزواری دربارهٔ شبههٔ‌استلزام‌مبادله کرده اند .

۱۴۴۶ (۱۳۴۳)

رساله شبهه استلزام رساله ای است در تقریر و دفع شبهه استلزام و با کتاب شماره۱۳٤۳بضمیمه رساله های گذشته در یك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله الذی لاشبهة فی وجوده و لامریة فی فضله وجوده

پایان : و لاحاجة الی‌التعرض لحال ما افاد هذا احتراماً اردنا ایراده فی هذا الرساله .

مؤلف در نسخه تصریح نگردیده ولی بنظر میرسد که آقا حسین خوانساری مؤلف رساله گذشته باشد که در نقض بر مولی محمد باقر سبزواری تألیف کرده است .

(۱۳۴۳) ۱۴۴۷

رساله

این نسخه رساله‌ای است درتقریر وحل یك شبهه واشکال فلسفی وبا کتاب شماره ۱۳٤۳ این فهرست بضمیمه رساله های گذشته در یك مجموعه است .

آغاز : کل شیئی لایستلزم وجوده دفع عدمه السابق . . .

پایان : و کذا فی العبرة التالیة له .

مؤلف این رساله در نسخه تصریح نگردیده است .

(۱۳۴۳) ۱۴۴۸

رساله در یك مسئله طبیعی

این نسخه نیز رساله‌ای است در بیان یك مسأله طبیعی از طبیعیّات فلسفه قدیم و با کتاب شماره ۱۳٤۳ در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : اذا کان میزان معتدل الکفتین . . . .

پایان : فمن افهم منّ لا یصل الیه فافهم .

متصل باین رساله ٤ مسأله مختلف هر یك در ۲ یا ۳ صفحه نوشته شده‌است:

الف ـ حل یك مسأله طبیعی .

ب ـ یك مسأله فقهی .

ج ـ دفع اشکال از نظریه قابل تقسیم بودن جسم تا نامتناهی .

د ـ بحث در یك موضوع منطقی .

۱۴۴۹ (۱۳۴۳)

رساله اقسام تشكيك

رسالهايست كه با كتاب شماره ۱۳٤۳ ورساله های گذشته دريك مجموعه قرار دارد ودراقسام تشكيك است . (اين بحث نيز ازجمله مباحث فلسفی است).

آغاز : الحمدلله رب العالمين والصلوة على خير خلقه..

پايان : وهذا آخر ما قصدنا فی هذاالتعليق .

والحمدلله اولا وآخراً .

۱۴۵۰ (۱۳۴۳)

رساله اقسام تشكيك

تعليقهايست بر رساله فوق وهم باآن دريك مجموعه از اين فهرست قرار دارد .

آغاز : الظاهران المراد بالاولوية . . .

پايان : وهو ظاهر هذا آخرما اردنا ايراده فيهذه المقالة .

مؤلف اين رساله و رسالهٔ فوق در نسخه تصريح نگرديده است .

۱۴۵۱ (۱۳۴۳)

رساله تشكيك در ماهيت

اين نسخه رسالهايست كه با كتاب شماره ۱۳٤۳ بضميمه رسالههای گذشته دريك مجموعه قراردارد. و متضمن تحقيق در مسأله تشكيك و توضيح در باره ماهيت اختلاف تشكيكی ميباشد كه ازمباحث مهمّ فلسفی است .

آغاز : اما بعد حمدالله المتعالی عن الوصف المتجلی بالصفات . . .

پايان : و كان الفراغ فی عشيّة يوم الثلاثاء التاسع من شهر ذی‌القعده الحرام سنه ثلث و خمسين بعدالالف .

مؤلف . میرزا رفیعا (رفیع‌الدین محمدبن‌حیدر طباطبائی) نائینی از علماء قرن ۱۱هجری وصاحب حاشیه معروف براصول کافی‌است وبطوری که درذیل نسخه نوشته شده در۱۰۵۳ ـ ه ازتألیف آن فراغت یافته است وی از اساتید مجلسی ثانی (مولی محمدباقر) و شیخ حرّ عاملی و خود از تلامذه شیخ‌بهاء الدین عاملی ومیرزا خلیل قزوینی صاحب شرح براصول کافی بوده‌است . میرزا رفیعا ازدانشمندان عالیقدرامامیه شمرده میشود و تألیفاتش گواه عظمت مقام علمی او است اینك نام برخی ازتألیفات وی:

۱ ـ حاشیه اصول کافی(که چاپ نشده وسه نسخه از آن در کتابخانه مسجد سپهسالار موجوداست[۱]) . ۲ ـ حاشیه برشرح اردبیلی برارشاد علامه . ۳ ـ حاشیه برشرح حکمت العین (میرك بخاری) . ٤ ـ حاشیه برشرح مختصرالاصول عضدی . وغیراینها ازحواشی وتعلیقاتی که بر کتب فقه وادعیه وفلسفه است . وفات میرزا رفیعا طبق نوشته سید علیخان کبیر درسلافةالعصر که باتاریخ سنگ مزاروی (تخت پولاداصفهان) نیز مطابقت میکند ۱۰۸۰ ـ ه است . آنچه‌ازصاحب‌مستدرك‌الوسائل‌حاج‌میرزاحسین نوری‌نقل گردیده که تاریخ وفات وی۱۰۹۹ ـ ه است صرفاً اشتباه‌است .

(۱۴۰۵)۱۴۵۳

رساله شرح مراتب توحیدو مصطلحات عرفا بطوریکه از دیباچه این نسخه استفاده میشود سئوالات بسیاری در بارهٔ قسمتی از مسائل عرفان و تصوف و مصطلحات خاصه عرفا و صوفیه مانند حضرات‌خمس ، مراتب‌توحید ، عبودیت، فنا وغیب اقسام تجلیات ، و غیرها از طرف کسی که نام‌وی تصریح‌نشده‌طرح‌وتقاضای پاسخ وحلّ آن‌شده بوده‌است‌مصنّف . این‌رساله

(۱) نسخه ناقصی از حاشیه نیزنزد نگارنده موجود است

نخست متن کامل سئوالات‌را که دردوصفحه ازین نسخه‌است بدین‌طریق: عن قول السائل ما توحید الفناء و ما توحید الدّلیل . . . نقل کرده سپس بپاسخ یکایك سئوالات بدین‌ترتیب (قول‌السائل .) و(قلت). پرداخته‌است. ذیل سئوالات (پیش از شروع در پاسخها) چنین نوشته شده است: المسئول ممّن وقف علی هذه‌الاسئولة من‌ساداتنا ومشایخنا رضی‌الله عنهم ونفع بهم ایضاح الاجوبة علی‌الترتیب شافیاً کاشفاً عن‌الشبه علی‌نسق‌الشریعة المطّهره محفوفاً بالاسرار و التعالیل‌اللائقه . . . از این عبارت وهمچنین از صدردیباچه چنین‌استفاده میشود که سئوالات متوجه شخص‌خاصّی نبوده و بهرصورت ، بدین ترتیب بدست مصنف رسیده و بمنظور شرح وجواب آنها‌این رساله را تألیف کرده است . (این نسخه با کتاب شماره۱۰۵۰ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد) .

آغاز : و صلی‌الله علی سیدنا محمّد وآله و صحبه و سلم . مـا جواب سادات المسلمین و ائمتهم من‌اهل‌العلم .

پایان : یتجلّی بالتّصفیه و یزول بنور التجلّی لبقاء الایمان معه و الله اعلم بحقایق الامور .

مؤلف بطوریکه بالای نسخه‌بقلم قرمز نوشته شده، محیی‌الدین‌اعرابی متوفی . . . . ـ ه است . دراینصورت حتمال‌میرود با کتاب‌شرح اصطلاحات عرفاء از تألیفات وی تطبیق کند ولی با مطالعه شیوه این رساله نمیتوان بصحت این نسبت اعتماد کرد .

(۱۴۰۵)۱۴۵۳

رساله سئوال و جواب فلسفی

نسخه رساله‌ایست درتشریح قسمتی ازمباحث‌مهمه مربوطه بفلسفهٔ الهی مانند کیفیت صدور خلق از آفریدگار ، سر ارتباط موجودات بپروردگار ، حقیقت رجوع‌خلق بخدا (یعنی‌معاد) ونظائر آنها

این رساله درپاسخ بسؤالیستکه سعدالدّین حمّوئی متوفّی ۶۵۰ هـ(۱) دربارهٔ آن موضوعات طرح کرده وازمصنّف درخواست جواب کردهاست این رساله با کتاب شمارهٔ ۱٤۰۵ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد ونخست متن سؤال (که خارج ازرساله است) نقل‌شدهاست . متن‌سؤال بدینگونه‌آغازمیشود : هذه‌صورةما کتبه الشیخ‌المحقّق صدرالملة والدین صدرالدین القونوی . . . بسم‌الله الرحمن الرحیم مسئلةٌ کلیّة فی‌الحقائق یمکن ان یبیّن ویعبّر . . .

آغاز : پس از خطبه : و بعد فقدالتمس منی من هوعلی‌الافق‌المبین مترقیاً فی‌مدارج علم‌الیقین . . .

پایان : فلا اطلاع لهذاالعبد علیه وما کتبته فهو علی وفق‌التماس من سأله و المأمور معذورٌ .

مؤلف صدرالدین محمد بن اسحق قونوی (منسوب بقونیه) است که در فروع پیرو مذهب شافعی و جامع علوم رسمی و معنوی و تألیفاتش بیشتر برمبانی ارباب عرفان و بمشرب اهل ذوق و کشف بوده است .

صدرالدین که‌مکنّی باابوالمعالی‌بوده‌است از کودکی بتربیت‌محی‌الدین اعرابی (ناپدری‌خویش) پرورش یافته وباسعدالدین حمّوئی وخواجه‌نصیر طوسی‌وقطب‌الدین‌شیرازی‌متوفی ۷۱۰هـ ومولوی‌رومی‌صاحب‌مثنوی(۲) معاصربوده‌است ودرمسائل حکمت وعرفان‌مکاتبات بسیاری‌باخواجه نصیر

(۱) سعدالدین حمّوئی متوفی ۶۵۰ هـ و باصدرالدین قونوی (مؤلف‌رساله) معاصر بوده وبا وی مبادلات دوستانه داشته است . ترجمه وی دراین فهرست نگارش‌یافت .

(۲) مولوی هرچند علوم رسمی‌را ازوی فراگرفته، اما درسلوك‌سمت ارشاد داشته. نقل‌شده‌است که روزی‌بمجلس صدرالدین‌درآمد ، وی‌ازمسند برخاست و آنرابمولانا تسلیم کرد ، اما مولوی نیز بر کنار مسند نشست ، و گفت خدا را چه جواب دهم که برسجادهٔ تو نشینم صدرالدین گفت سجادهٔ که تو را نشاید ما را نیز نشاید ؛

داشته است . وی بسیار تحت تأثیر تربیت محی الدین و افکار او قرار گرفته و این موضوع بخوبی از تألیفاتش مخصوصاً از کتابی که بنام فکوك بسبك کتاب فصوص محی الدین ودرحلّ توضیح مشکلات آن تألیف کرده وهمچنین شرح مستقل دیگروی برفصوص ، و کتاب النصوص فی تحقیق الطور المخصوص آشکارا است . کتاب اعجاز البیان (تفسیر سورهٔ فاتحة الکتاب) النّفحات الالهیه ، مفتاح الغیب ، وتبصرة المبتدی و تذکرة المنتهی که بفارسی ودر اصول معارف واطوار ولایت است نیز از تألیفات اواست . صدرالدین قونوی بفارسی و عربی نیز شعر میسروده است .

صدرالدین قونوی در ۶۷۲ یا ۶۷۳ ـ ﻫ درقونیه وفات یافته است (۱) .

(۱۴۰۵)۱۴۵۴

رساله تعلیقه حواشی مختصریست ازمیرمحمدباقر مشهور بمیرداماد متوفی ۱۰٤۱ ـ ﻫ (بصفحه ۳۰ این فهرست مراجعه کنید) بررساله جمع بین الرأیین (تألیف ابونصرفارابی) . این رساله دیباچه و خطبه ندارد و بطوریکه در ذیل نسخه تصریح گردیده این حواشی را میرداماد بر کنار یکی از نسخ رساله جمع بین الرایین نگاشته بوده وبیك واسطه از نسخه اصل (که بخط میرداماد بوده) در این نسخه که ضمن مجموعه شماره ۱٤۰۵ این فهرست است نقل گردیده است .

آغاز : لاشك ان حدوث الکل من ابداع الباری جل جلاله ایاه دفعةً بلازمان هو الحدوث الدهری للکل بتّةً . . .

---

(۱) تاریخ وفات وی را درخزینة الاصفیاء ۶۳۰ ـ ﻫ ضبط کرده است درصورتیکه قطب الدین شیرازی که در آنکتاب نیز ازشاگردان وی شمرده شده است درحدود ۷۱۶ﻫ درگذشته دراینصورت عمر قطب الدین متجاوز بر ۱۰۰ سال خواهد بود وبطورمسلم چنین نبوده است .

پایان : والشیخ المصنف قدحاول بیان اتفاق الحکمین اطباقاً علی القول الاخیر .

(۱۴۰۵)۱۴۵۵

رساله شرح بر رساله زیتون

نسخه رساله ایستکه با کتاب شماره ۱٤۰۵ در یك مجموعه است و بطوریکه در دیباچه آن تصریح شده است شرح وتحریر رساله زیتون کبیر (یکی از شاگردان ارسطو)(۱) ومانند آن دارای این ٦ فصل است . ۱ـ فی الدلایل علی وجود المبدء الاول . ۲ ـ فی الکلام علی صفاته ۳ ـ فی نسبة الاشیاء الیه . ٤ ـ فی النبوة . ٥ ـ فی الشرع . ٦ـ فی المعاد .

آغاز : رب اعنّی فی جمیع الاحوال والاقوال و تمم امورنا فی الحال و الاستقبال قال الحکیم الفیلسوف المعلم الثانی . . .

پایان : فاذا فارقته نفسه بقیت فی حسرة و بلاء نعوذ بالله من عذاب الاخرة .

مؤلف ابو نصر محمد بن طرخان فارابی متوفی حدود ۳٤۰ـ ﻫ است (ترجمه وی دراین فهرست نگارش یافت) بطوریکه فارابی در دیباچه این رساله متذکر شده است مسیحیان رسائل زنون را شرح وتحریر کرده بوده‌اند ولی شرحهای آنان، هم ناقص بوده وهم اضافات والحاقات ناروا داشته اینموضوع وی را بر آن داشته که شرحی آنچنانکه شاید وباید بر آن رسائل تألیف کند . این رساله تحریر نخستین رسالهٔ زیتون است .

---

(۱) زنون Zenon نام دو فیلسوف از فلاسفه یونان قبل از میلاد است که یکی از آنان شاگرد ارسطو بوده است و او را زنون کبیر معرفی و باین وسیله از دیگری مشخص میسازند .

۱۴۰۶ (۱۴۰۵)

رساله اثبات مفارقات

این رساله از تالیفات مشهور ابی نصر فارابی است در اثبات وجود جواهر مجرّده (مفارقات) که یکی از مسائل فلسفی است وبا رساله شماره ۱٤٠٥ این فهرست در یك مجموعه میباشد.

در آغاز برای مفارقات چهار مرتبت ذکر کرده بدین ترتیب : **الاول** الموجودات الذی لا سبب له . و هو واحد . **الثانی** العقول الفعاله . و هو کثیرة بالنوع . **الثالث** النفوس السماویه . وهی کثیرة بالنوع . **الرابع** النفوس الانسانیه . و هی کثیرة بالاشخاص .

آغاز : المفارقات علی اربع مراتب مختلفة الحقائق . . .

پایان : و لیس من الاوساط فی التوالی یقتنص من الرصد والحس .

۱۴۰۷ (۱۴۰۵)

رسالة الزوراء

رساله ایست در اثبات توحید بر اصول مذهب وحدت وجود ، متضمن مباحثی جالب مربوط باسرار و روابط علل و معلولات و نسبت عوالم وجود بیکدیگر . در آغاز مقدمهٔ بعنوان تمهید و در آخر خاتمهٔ که عنوانش : ختمٌ و وصیتٌ میباشد دارد . این رساله با نسخه شماره ۱٤٠٥ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : الحمد لله لذاته بذاته والصلوة منه علی مرتبته الجامعه لجمیع صفاته...

پایان : واشرکنی فی صوالح دعواتك والصلوة والسلام علی القدسین خصوصاً سیدنا سیدالکل فی الکل و آله و اصحابه اجمعین .

مؤلف جلال الدین محمد بن اسعد صدیقی دوانی (۱) مشهور بجلال الدین

(۱) بنوشته کتاب مراصدالاطلاع دوان بر وزن حمام ناحیه ایست از بلاد فارس وبضم اول از نواحی عمان وسواحل دریاست . درمعجم المطبوعات ضمن شرح حال ملاجلال دوان را بدون ضبط و همچنین در روضات الجنات با ضبط بر وزن روان گفته اند که از قراء کازرون است .

دوانی‌است که ازمتکلمین‌وفلاسفه شهیرایران‌ودربدایت‌حال شافعی‌مذهب بوده و سپس تشیع اختیار کرده‌است . دوانی با سلطان ابوسعید تیموری معاصر بوده و مدتی منصب قضاوت فارس بدو مفوض بوده است . متجاوز بر ۱۰۰ تألیف‌فارسی وعربی‌درشعب‌مختلفه علوم‌اسلامی‌مانند تفسیرواخلاق توحید و فلسفه داشته شعر نیز میسروده و فانی تخلص میکرده است از رباعیات اوست :

آن چارخلیفه‌ای که‌دیدی‌همه نغز   بشنو سخن لطیف و شیرین و ملغز
بادام خلافت از پی گردش حق   افکند سه‌پوست تا برون‌آید مغز

۱۴۵۸ (۱۴۰۵)

رساله شرح زوراء رساله‌ایست در شرح کتاب زوراء (نسخه شمارهٔ پیش) از همان مؤلف و در همان مجموعه .

آغاز : اما بعد الحمدلولیه والصلوة علی‌نبیه‌فانی‌لمّافرغت من تهذیب الرسالة الموسومه بالزوراء المشتمله علی زبدة من الحقائق . . .

پایان : من‌القصد فی‌القول والعمل . وله‌الحمد حمداً یوافی عدد نعمه و یکافی فضله وکرمه .

بطوریکه (جلال‌الدین دوانی) دردیباچه این رساله متذکرشده‌است زوراء نام دادن رسالهٔ پیش پس از انجام تألیف آن و بمناسبت رؤیای جالبی بوده که مشروحاً آن را نقل کرده‌است . درآن رؤیا حضرت‌مولی علی(ع) را در ساحل زوراء (دجله) دیده و در همان حال متعهد شده بوده است که رسالهٔ بنام مبارك علوی تألیف کند .

وناگفته نماند که ازوضع این رساله چنین استفاده میشود که قبل از انقلاب مذهبی مصنف تألیف گردیده است .

۱۴۵۹ (۱۴۰۵)

رساله درشرح یکرباعی

این نسخه نیزمانند رساله های گذشته با کتاب شماره ۱۴۰۵ این فهرست دریك مجموعه، وشرحی است بررباعی ذیل که ازدانشمند و عارف مشهور محیی الدین ابن عربی صاحب فتوحات مکیه میباشد:

کنّ حروفاً عالیات لم نقل متعقلات فی ذری اعلی القلل
انا انت فیه ونحن انت وانت هو والکل فی هو هو فسل عمن وصل

دارای ۱۰ مقدمه متضمن بحث وتشریح برخی ازموضوعات عرفانی است که درتوضیح رباعی مؤثر میباشدودر نتیجه رسالهٔ لطیف وجالبیست درتوحید برمشرب اهل ذوق . این نسخه بطوریکه ذیل آن نوشته شده است باسه واسطه ازروی نسخه اصل که بخط مصنف بوده نقل گردیده .

آغاز : الحمدلله الذی علم فی الازل بعین علمه بذاته جمیع ما ظهر له و یظهر الی الابد من تکوناته علی نحوماهی علیه . . .

پایان : الی سبیل النجات عن الرّدی والصلوة علی خیر الخلائق الدلیل علی اقرب الطرائق محمدواله وصحبه اجمعین .

مؤلف شمس الدین محمدبن ابیطالب انصاری است که اهل دمشق واز افاضل قرن ۸ـ ومعاصر ابوالفداء مورخ مشهور بوده است . وی درعلوم غریبه مانندرمل واوفاق وحروف مهارت بسیارداشته ومنقول است که باعتمادفراست وهوش بسیارخوددرهرفنی کتابی تألیف میکرده، هرچندمطالعات کاملی هم قبلاً درآن فن نداشته است . ابن انصاری سرانجام بفقروتصوف گرائید و بمذهب وحدت پیوست . اشعاری لطیف وپرشوربعربی سروده وازتألیفات اواست : السیاسه فی علم الفراسة ونخبةالدهر فی عجائب البر والبحر (این هر دو کتاب درقاهره وپطرزبورك چاپ شده‌اند) شمس الدین درآخرعمر کر

ونابینا گردیده وبتاریخ ۷۲۷ ـ درشهرصفد(۱) درگذشته است .

۱۴۶۰ (۱۴۰۵)

رساله در تأویل بسم‌الله‌الرحمن الرحیم رساله ایست که با رسائل گذشته در یك مجموعه قراردارد . دارای دیباچهٔ مبسوط و پنج مقدمه و موضوع آن بحث در حقیقت صورت نوعیه‌ای که فلاسفه‌وعرفابرای‌انسان وهریك‌ازانواع‌موجودات قائل اند و تأویل آیهٔ : بسم الله الرحمن الرحیم است بصورت نوعیه انسان .

آغاز : الحمدلله الذی خلق الانسان علی صورته و کرّمه تکریماً و اسجدله‌الملئکة‌کلهم وعظّمه‌تعظیماً . . .

پایان: من‌الآیات المبینة للتوحید الذّاتی والله یقول الحق وهویهدی السبیل هذا آخرما اردنا بیانه والحمدلله اولاً وآخراً والصلوة علی رسوله باطناً وظاهراً .

مؤلف داود بن محمود قرمانی مشهور بقیصری است که اصلاً از اهل شام ولی نزیل مصر واز محققین عرفا و صوفیه بوده است . یکی از تألیفاتش شرح مشهوراوست بر کتاب‌فصوص‌الحکم محیی‌الدین ابن‌عربی- داود از شاگردان کمال‌الدین عبدالرزاق کاشی متوفی حدود ۷۳۰ ـ هـ بوده وبطوریکه‌خود دردیباچهٔ‌این‌رساله تصریح کرده‌استادوی ، رساله‌ای درتأویل بسم‌الله . . . بصورت کامله انسنیت نوشته بوده وچون مورد طعن بی بصران واقع گردید داود را مأمورتوضیح وبسط آن رساله کرده ، وی

(۱) صفد بروزن سبدازشهرهای‌جبال لبنان‌است وصفدی ادیب‌شهیرعرب ازآنجااست

بمنظور امتثال امر استاد این تألیف را انجام داده است (۱).

۱۴۶۱ (=۱۴۰۵)

رساله بدایت خلق انسان رساله‌ایست مختصر در تشریح کیفیت آغاز ارتباط روح و جسم انسان روی اصول فلسفه قدیم وطبق مشرب اهل ذوق و عرفان، و با رسائل گذشته در مجموعه شماره ۱٤۰۵ قرار دارد.

آغاز : الحمدلله المبدی المعید الفعال لما یرید . . الی . . فهذا ماسنح فی بدایت خلق الانسان و تعلق الارواح بالابدان . . .

پایان : ولم یرد ماورد علیهم والله الکاشف لاسرار و الحمدلله رب العالمین

مؤلف کمال الدین عبدالرزاق کاشی است که ازمشاهیر عرفا ومتصوفه بوده مذهب وی درفروع مورداختلاف علماء تراجم وسیراست اما ازنظر علمی بسیارمورد تعظیم وتجلیل است بطوریکه ازشهید ثانی (زین الدین عاملی صاحب شرح لمعه) نقل شده است که کتاب تاویلات القرآن وی را درموضوع خود بینظیر دانسته است . شرحی برفصوص الحکم محی الدین و منازل السائرین خواجه عبدالله انصاری و کتب دیگر تألیف کرده است

وفات وی در ۷۳۰ یا ۷۳۵ ـ ه بوده و احتمالات دیگری که در این باره داده شده بسیار ضعیف و غیر قابل اعتماد است.

---

(۱)قیصری کمال الدین عبدالرزاق را بی‌نهایت ستوده وتجلیل کرده وازعبارت اغراق آمیزیکه دربارهٔ وی گفته‌است واینك نقل میشود ،استفاده میشود که وی سمت ارشاد وقطبیت وقت خویش‌را دارا بوده‌است : لما سعدت بخدمت مولانا الاعظم ملك علماء العالم . صاحب علوم الوراثة والدراسه . مبین طرف الحقائق . مکمل نفوس الخلائق . سلطان الموحدین برهان المحققین . قطب العارفین کمال الملة والدین . عبدالرزاق ابن جمال الدین ابی الغنائم القاشانی اداماللّه وجوده علی الطالبین .

۱۴۶۲ (۱۴۰۵=)

رسالة معرفت‌الله

رساله ایست در موضوع معرفت ذات وصفات حق براصول حکما و عرفـا و در بـارهٔ نبوت و ولایت نیز بحث کرده است . مباحث این رساله بهیچوجه ازیکدیگر مشخص نیست وهمه مطالب آن بدون فصل وباب مخصوص وبهم پیوسته است . این نسخه نیزبارساله های گذشته در مجموعه شماره ۱٤۰۵ این فهرست قراردارد .

آغاز : الحمدلله الذی کرّم بنی آدم بالنفس الناطقه للکلّیات الی . . . و الصلوة علی الذین شرفهم بالعقول الکامله و النفوس الزاکیه و القلوب الصافیه القابلة لعکوس التّجلیات و اصطفاهم عن نوع الانسان بالتاییدات السماویه کالوحی والالهام و مُشاهدة المغیبات . خصوصاً علی مُکمّل الشرائع و خاتم النبوات ـ و مفصل الحقائق و جامع الولایات . . .

پایان : مطابقاً للواقع صحیحاً عندالله . و اکتفینا علی هذا القدر لان الوقت لایقتضی الاطناب والله الملهم للصواب .

مؤلف درنسخه تصریح نگردیده ولی بطوریکه ازدیباچه آن استفاده میشود برای یکی ازسلاطین نوشته شده وحدس نگارنده اینستکه نویسنده از دانشمندان ایرانی بوده و آنرا برای یکی از پادشاهان صفویه نوشته است . مؤلف در دیباچه سلطان را چنین یاد کرده است :

ایّها الولدالاعزّ من الروح صاحب النّصرة و الظفر و الفتوح السلطان الاعدل و المقبل الاقبل ذوالنسب الطاهر النبوی و الحسب الطاهر العلوی الذی امتازعن سلاطین الدوران بقبول قلوب اهل الکشف والعرفان وفاق بالعلم و الفهم و العقیدة الطاهرة علی الاقران و اختص بتقویه الاسلام فی

اخر الزمان و وفقك الله لكمال الایقان . ان معرفت ذات الله و صفاته کما هی لایکون مقدورة لغیرالله . . .

دراین فقرات چنانچه ملاحظه میشود مؤلف ، پادشاه را بداشتن سیادت (نسب علوی) و عقیده پاك (که مقصود تشیّع است) و موافقت عرفا و تقویت اسلام و ظفر یافتن بردشمنان ، ستوده و از سلاطین گذشته ، ممتاز دانسته است . بنابراین میتوان گفت مقصود وی شاه تهماسب و یا یکی دیگر از سلاطین مقتدر صفویه بوده‌است علاوه براینکه بطورمسلم سبك انشاء وی ، ایرانی ومشابه علمای عربی نویس ایران است .

۱۴۶۳ (۱۴۰۵)

رسالة الفقر این نسخه که در مجموعه رساله های گذشته است رساله‌ایست بسیار جالب درحقیقت فقر (باصطلاح صوفیه) وحالات فقیرسالك . بطوریکه دردیباچه تصریح گردیده‌این رساله را بدرخواست کسی تألیف کرده و متذکر شده است که فقط مشاهدات و مکاشفات خویش را بیان خواهدکرد . اینك عبارت مؤلف در این باره : فاشرعت الی اجابتك و نقلت عن جریدة قلبی و صحیفة خاطری بعض ماخصنی‌الله تعالی والهمنی بجمیعه وبالله‌التوفیق . طفت بعض الدنیا وجرّبت الامور وباشرت الاشتغال وصحبت‌الرجال ورکبت العظائم و ذُقت مرارت الاشیاء وحلاوتها . . . پس از یکمقدمهٔ مبسوط مطالب اصلی رساله که در ۷ فصل‌است شروع میشود فصل ۱ــ فی‌نعت‌الفقیرالسالك . فصل ۲ــ فی علامت محبت‌الله عبده . فصل ۳ ــ فی حقیقة دخول‌الفقیر فی‌الخلوة وشرح آدابها . فصل ٤ ــ فی معرفة النفس و اتباعها . فصل ٥ ــ فی تفضیل الفقر

علی ما سواه . فصل ٦ ــ فی حقیقة الدنیا و صفتها . فصل ۷ ــ فی صفة طریقة الله .

آغاز : الحمدلله الذی یعلم مکاییل البحر و مثاقیل الجبال . . .

پایان : نفسی ابلیسی جرّبتها . تعوّذوا من شرّ ابلیسی .

مؤلف شهاب‌الدین یحیی بن‌حبش سهروردی متوفی حدود ۵۳۵ــه است (بترجمه وی دراین فهرست مراجعه کنید) هرچند نام وی در رساله تصریح نشده، ولی منسوب باواست، و این نسبت نزد نگارنده ازنظر سبك و روش قطعی و مسلم است، ونا گفته نماند که این رساله در موضوع خود بینظیر واز تألیفات بسیار جالب شیخ شهاب است . وی درپایان، این چند بیت عجیب را بعنوان وصف حال خویش سروده است :

نصحتکم یا اخوتی کلکم   لاتنظروا فی زیّ تلبیسی (۱)
ولا تقولوا انه زاهد   لاتسمعوا قولی وتلمیسی
کیسی وکاسی مثل اوزاری   لاتقربوا کاسی ولا کیسی
اما سمعتم اننی زاهب   تحت‌العبا والعقل قسّیسی
غرسی جهلی وردها ذلة   لاتقربوا وردی وتغریسی
نفسی ابلیسی جرّبتها   تعوّذوا ، من شر ابلیسی

۱۴۶۴ (۱۴۰۵)

رساله خلعیة نسخه‌ایست درمجموعه رساله‌های بالامتضمن شرح جریان مشاهدات ومکاشفات مصنف دریکی از

(۱) میگوید : بشما توصیه میکنم باین لباس فریبندهٔ من نگاه نکنید و بحکم گفتار بزهد و خوبی من حکم نکنید آثارمن مانند من است ، من بتجربت دانسته‌ام شیطان و راهزن خود من هستم شما از شر این شیطان پناه ببرید . علاوه برآنچه در ترجمه وی نگارش دادیم این‌کتاب و این اشعار نمونهٔ از مرتبت بلندی است که شیخ در وارستگی دارا بوده است .

خلوات و باصطلاح عرفا پس از (خلع) بدن و در حال خلسه .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمين وصلوته على سيدنا محمدو آله الطاهرين انى ذات يوم من ايام شهرنا هذا . . .

پایان : فرجعت الى‌الارض البتّاروكوزةالبواروقريةالغرورتارةً اُخرى

مؤلف . میرمحمد باقر داماد متوفی ۱۰۴۱ ـ ھ است وتاریخ آن خلسه طبق تصریح وی در دیباچه جمعه ۱٤ شعبان ۱۰۲۳ ـ ھ است که پس از مداومت و رد یا غنی و یا مغنی دست داده بود است .

۱۴۶= (۱۴۰=)

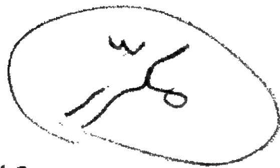
رساله صفت دنیا از نظر حکماء

رساله ایست در باره موضوع دنیا و بحث در بارهٔ خوبیها و بدی های آن از نظر فلاسفه و بروش آنها . این نسخه با رساله های بالا دریکمجموعه است و بطوریکه در صدر آن ذکر شده نسخهٔ از این رساله بخطّ شهید ثانی یافت‌شده‌که وی درآخر آن چنین نوشته بوده است : و هذه رساله مستحقة لان تكتب بالنورعلى خدود الحود و تلازم بالدراسة وتلحظ بالحراسه و كتب الفقير الى‌عون‌الله تعالى زين العابدين بن على بن احمد . . .

آغاز : اما بعد نفعنا الله و اياكم بالاعتبار و جعله مؤدباً لنا و لكم الى الاستبصار . . .

پایان : واول مايجب على‌طلاب‌العلوم ان يبدأ وابه والله أسأل‌توفيقك و عونك .

مؤلف رساله هرچند درصدرنسخه بدلیل آن‌عبارت که فوقاً نقل شد، شهید ثانی معرفی‌گردیده ، ولی بدلیل همان عبارت نمیتوان گفت مؤلف شهید ثانی است؛ زیرا نام شهید ثانی زین‌الدین بن‌احمد شامی است وقابل

۱۴۶۴ (۱۴۰۵)

رسالهٔ معرفت الله

رساله ایست در موضوع معرفت ذات وصفات حق براصول حکما و عرفا و در بارهٔ نبوت و ولایت نیز بحث کرده است. مباحث این رساله بهیچوجه ازیکدیگر مشخص نیست وهمه مطالب آن بدون فصل وباب مخصوص وبهم پیوسته است. این نسخه نیزبارساله های گذشته در مجموعه شماره ۱۴۰۵ این فهرست قراردارد.

آغاز : الحمدلله الذی کرّم بنی آدم بالنفس الناطقه للکلّیات الی ... و الصلوة علی الذین شرفهم بالعقول الکامله و النفوس الزاکیه و القلوب الصافیه القابلة لعکوس التّجلیات و اصطفاهم عن نوع الانسان بالتاییدات السماویه کالوحی والالهام و مُشاهدةالمغیبات. خصوصاً علی مُکمّل الشرائع و خاتم النبوات ـ و مفصل الحقائق و جامع الولایات ...

پایان : مطابقاً للواقع صحیحاً عندالله. و اکتفینا علی هذا القدرلان الوقت لایقتضی الاطناب والله الملهم للصواب.

مؤلف درنسخه تصریح نگردیده ولی بطوریکه ازدیباچه آن استفاده میشودبرای یکی ازسلاطین نوشته شدوحدس نگارنده اینستکه نویسنده از دانشمندان ایرانی بوده و آنرا برای یکی از پادشاهان صفویه نوشته است. مؤلف در دیباچه سلطان را چنین یاد کرده است :

ایّها الولدالاعزّ من الروح صاحب النّصرة و الظفر و الفتوح السلطان الاعدل و المقبل الاقبل ذوالنسب الطاهر النبوی و الحسب الطاهر العلوی الذی امتازعن سلاطین الدوران بقبول قلوب اهل الکشف والعرفان وفاق بالعلم و الفهم و العقیدة الطاهرة علی الاقران و اختص بتقویه الاسلام فی

علی ما سواه . فصل ٦ ــ فی حقیقة الدنیا و صفتها . فصل ٧ ــ فی صفة طریقة الله .

آغاز : الحمدلله الذی یعلم مکائیل البحر و مثاقیل الجبال . . .

پایان : نفسی ابلیسی جرّبتها . تعوّذوا من شرّ ابلیسی .

مؤلف شهاب‌الدین یحیی بن‌حبش سهروردی متوفی حدود ٥٣٥ــهـ است (بترجمه وی دراین فهرست مراجعه کنید) هرچند نام وی در رساله تصریح نشده، ولی منسوب باواست، و این نسبت نزد نگارنده از نظر سبك و روش قطعی و مسلم است، وناگفته نماندکه این رساله در موضوع خود بینظیر واز تألیفات بسیار جالب شیخ شهاب است . وی درپایان، این چند بیت عجیب را بعنوان وصف حال خویش سروده است :

نصحتکم یا اخوتی کلکم — لاتنظروا فی زیّ تلبیسی(۱)
ولا تقولوا انه زاهد — لاتسمعوا قولی وتلمیسی
کیسی وکاسی مثل اوزاری — لاتقربوا کاسی ولا کیسی
اما سمعتم اننی راهب — تحت العبا والعقل قِسّیسی
غرسی جهلی وردها ذلة — لاتقربوا وردی وتغریسی
نفسی ابلیسی جرّبتها — تعوّذوا ، من شر ابلیسی

١٤٦٤ (١٤٠٥)

رساله خلعیة

نسخه‌ایست درمجموعه رساله‌های بالامتضمن شرح جریان مشاهدات ومکاشفات مصنف دریکی از

(۱) میگوید : بشما توصیه میکنم باین لباس فریبندهٔ من نگاه نکنید و بحکم گفتار بزهد و خوبی من حکم نکنید آثارمن مانند من است، من بتجربت دانسته‌ام شیطان و راهزن خود من هستم شما از شر این شیطان پناه ببرید . علاوه بر آنچه در ترجمه وی نگارش دادیم این کتاب و این اشعار نمونهٔ از مرتبت بلندی است که شیخ در وارستگی دارا بوده است .

تطبیق برزین‌الدین‌بن علی‌بن احمد که در آن عبارت است نیست. بنابراین بخط شهید ثانی بودن نسخه اصل نیز اگر بهمین دلیل بوده است غیرقابل قبول است.

۱۴۶۶(۱۴۰۵)

رساله جلالیه رسالهٔ مختصریست در بارهٔ خلق اعمال و تأثیر ارادهٔ حق در افعال. (این مسئله از نظر متکلمین وفلاسفه هردومورد بحث واقع میشود). در پایان رساله توضیح مختصری در بارهٔ مراتب‌توحید: ذاتی وصفاتی و افعالی داده واشارتی بحدیث کمیل‌بن‌زیاد ازحضرت مولی علی(ع) مشهور بحدیث حقیقت کرده است.

آغاز: اقول ان افعال العباد وامره بحسب الاحتمال العقلی بین امور...

پایان: فلینظر المتبصرون بنظر دقیق و یتفکرو فیه بنظر عمیق یتجلی علیه انوارالتحقیق.

مؤلف تصورمیشود ملاجلال دوانی (محمدبن‌اسعدصدیقی) متوفی ـ ه باشد ورساله نیز بهمین‌لحاظ رساله‌جلالیه نامیده شده‌است (ترجمه‌ملاجلال در این فهرست نگارش یافت). وناگفته نماند که درمسئله خلق اعمال، علماء فریقین (شیعه واهل سنت) بفارسی و عربی تألیفات بسیاری بهمین نام یا بنام قضاء وقدر تألیف کرده‌اند، چند شماره از آن رساله ها بضمیمه کتاب و رساله‌های دیگری دریك مجموعه در تهران بچاپ رسیده‌است.

۱۴۶۷(۱۴۰۵)

رساله اسباب خوف این نسخه نیز رساله‌ایست در مجموعه رسائل فوق وموضوع آن بحث در علل پیدایش‌ترس، مخصوصاً ترس ازمرگ درانسان‌است. ابتدای‌رساله هرچند علل وجود ترس و بیم را بطورکلی موضوع قرار

داده ولی بیم از مرگ را عنوان و در باره علل آن بحث کرده است . بعد از آنکه این بیم شدید ترین و عمومی‌ترین بیمهای انسان است .

آغاز : لما كان اعظم مايلحق الانسان من المخاوف هو الخوف من الموت وكان هذا الخوف عاماً . . .

پایان : فلا يفعل المتصدق ذلك الفعل الا بمشاكلته لتلك النفس وعليهذا ايضاً .

مؤلف افضل الدین محمد مرقی کاشانی از مشاهیر شعرای ایرانی عهد هلاکوخان است . بابا افضل از حکماء بلندقدر واز نزدیکترین اصحاب خواجه نصیرالدین طوسی بوی بوده(۱) ورساله‌های بسیاری بعربی و فارسی بدو منسوب است . همچنین اشعار پرمغز ورباعیات حکیمانهٔ میسروده است و سال وفاتش مضبوط نیست .

۱۴۶۸ (۱۴۰۴)

زادالمسافرین رساله‌ایست درسلوك مبتنی بردو منهاج ۱ درسیر آفاقی ۲ درسیر انفسی وبا کتاب تحصین شماره ۱۴۰٤ این فهرست در یك مجموعه است .

آغاز : الحمدلله وسلام على عباده الذين اصطفى محمد وآله . . .

پایان : وعلى من اتبع الهدى وعليكم ورحمة الله وبركاته .

مؤلف در نسخه تصریح نشده وحدس میتوان زد که سید حیدر آملی صاحب جامع الاسرار باشد بشمارهٔ ۱٤۱۰ این فهرست مراجعه کنید .

---

(۱) بنوشته برخی ارباب تراجم بابا افضل خالوی خواجه بوده و بهر حال خواجه او را بسیار میستوده واین شعر در بارهٔ بابا افضل از وی نقل گردیده است :

گر عرض دهد سپهر اعلا — فضل فضلا و فضل افضل
از هر ملکی بجای تسبیح — او ازبر آید افضل افضل

۱۴۶۹ (۱۲۷۸)

سر القدر

این رساله جواب بمسئله ایست که یکی از فضلاء بنام سید حسین بن میرزا ابوالقاسم نائینی در بارهٔ سرّالقدر از مؤلف سؤال کرده ، مصنف جواب مبسوطی ضمن این رساله بوی داده است .(این نسخه با کتاب شمارهٔ۱۲۷۸ دریك مجموعه قراردارد).

آغاز پس ازحمد : انه قدارسال الیّ جناب لب الالباب وزبدة الانجاب...

پایان : فتد برفانی قد جعلت فیها ما یغنیك والحمدلله اولا وآخراً .

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجار متوفی۱۲۸۶ ــ هـ است وبطوریکه در دیباچه این نسخه تصریح گردیده است در ۱۲۶۱ ــ هـ آنرا تألیف کرده است .

۱۴۷۰ (۱۲۳۰)

شرح العبارة المصطلحة

رساله ایست مختصر درتعریف اصطلاحات مخصوص متکلمین و نیز برخی از اصطلاحات مشترك میان متکلمین وفلاسفه ولی از نقطه نظرمتکلمین مانند عقاب . ثواب . خلود . جوهروعرض ومانند آنها.

این رساله با کتاب شماره ۱۲۲۰ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد و نام مؤلف تصریح نگردیده است .

آغاز : اصول الکلام هوالعلم الذی یبحث فیه عن ذات الله تعالی وصفاته...

پایان : والعقاب هواعطاء مالا یلایم الطبع .

۱۴۷۱

شرح قبسات

شرح بسیار مفصلیست بر کتاب قبسات میر داماد که درهمین فهرست ودرهمین فصل معرفی میگردد نسخه ایست که متعلق بکتابخانه مجلسی (مولی محمد باقر) متوفی۱۱۱۴ــهـ

بوده ومهر وی در چندین موضع آن موجود است. پشت صفحه اوّل یادداشتی بامضای محمدشفیع اصفهانی، و در حواشی برگ اوّل سطوری بامضای یحیی با قلم قرمز در بارهٔ کتاب و مؤلف و مرام وی نوشته شده درحواشی کتاب نیز تعلیقاتی از مصنف وهمچنین بامضای یحیی موجود است. این شرح چاپ نشده و نسخه آن نیز نایاب است. قسمتی از شرح دیباچه از نسخه افتاده است.

آغاز: الاستقبالی و انما اعتبره طائفةٌ لکون ماینسب الی الماضی والحال...

پایان: الی هیهنا یصل الیناهذاالکتاب الغریبة المبانی العجیبةالمعانی برداللّٰه مضجع مصنفه واعلی اللّٰه مقمه مدونه.

مؤلف کتاب متأسفانه نام و نشانی از وی در نسخه وهمچنین در کتب تراجم وفهرستها بدست نیامد. دریادداشتهای نامبرده نیز در باره مصنف اظهار بی‌اطلاعی شده است. ولی مسلماً ازتلامذه صدرالمتالهین شیرازی بودکه وی‌ازشاگردان میرداماد مؤلف قبسات است و دربسیاری ازمباحث کتاب بدین موضوع تصریح کرده است.

قطع: رحلی بسانتیمتر ۱۸×۲۹ جلد تیماجی سبزشماره صفحات ۱۰۸۳ سطور هرصفحه۲۳ کاغذفرنگی متوسط ونازك خط نسخ مخطوط شماره دفتر **۱۳۶۹۸**

۱۴۷۳

شرح کلمات باباطاهر در این رساله مجموعه کلمات قصار از آثار باباطاهر عریان عارف شهیر، که درموضوعات‌مختلفه مربوط بسلوك و مراحل سالك و مراتب علم و معرفت است شرح گردیده. ومؤلف، این شرح مختصررا بپیشنهاد اهل‌همدان بر آن کتاب نگاشته چنانچه خود دردیباچه تصریح

کرده‌است : فاقترحوا علی ان اکشف لهم عن وجوه حقائقها و ارفع مناراً علی طریقها . . . این نسخه طبق نوشته پایان آن، بدستور یکی ازعلماء زنجان بنام آمیرزا عبدالله کتابت شده است .

آغاز : الحمدلله الواحد الاحدالصمد الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احد . . .

پایان : وظنی ان فیما رمیت عرض القابل مضیت وفیما اعنیت الی محیی هذه الطاعة نسبت .

مؤلف این شرح‌را قاضی عین‌القضاه همدانی دانسته‌اند و در نسخه نیز چنین تصریح شده است . در کتب تذکره دو دانشمند باین عنوان ولقب یاد شده‌اند . یکی قاضی‌القضات محمدبن‌عبدالله (ابوالفضائل) میانجی همدانی که از معاصرین واصحاب خاص شیخ احمد غزالی بوده و در ۵۳۲ یا ۵۲۵ ﻫ بدستور یکی از حکام طغرل‌بن ملکشاه بدار آویخته شد، ودیگری بنام محمدبن‌عبدالرحمن ازفضلاءِ قرن ۱۰ ـ ﻫ و مؤلف کتاب‌السبعیات فی‌مواعظ البریات است (چاپ تونس) اما سبك و موضوع کتاب گواه آن است که مؤلف همان عین القضات است که در قرن ٦ زندگی میکرده است . زیرا وی ازعرفا ، وبزرگان اهل سیروسلوك بوده وتألیفاتش همهٔ‌مربوط بعرفان و سلوك بوده ، و یکی از آثار او بنام تازیانه سلوك در تهران چاپ شده است. وی بنام پیر ومرشد خود احمدغزالی کتابی بنام سوانح‌العشاق تألیف کرده است و ازاین‌رو جمعی اشتباهاً سوانح‌را تصنیف امام غزالی میدانند اشعاری لطیف و عاشقانه نیز دارد که در مجموعهٔ بنام نزهت‌العشاق گرد آوری شده است . از رباعیات او است .

ای برده دلم بغمزه ، جان نیز ببر بردی دل ودین، نام ونشان نیز ببر

گر هیچ اثـر نماند از مابجهـان   تأخیر روا ندارو ، آن نیز ببر

و اما صاحب کلمات قصار ، بابا طاهر عریان همدانی از قدمای مشایخ عرفا ودرعهد دیالمه‌بوده است . رباعیات(۱) پرشور ولنشینش بسیارمشهور وبچند زبان‌ترجمه‌شده‌است . بنوشته مجمع‌الصفحاء در ٤۱۰ ــ هدر گذشته وقبرش درهمدان است . تاریخ زندگانی وسیرت وی‌بطور دقیق در دست نیست .

قطع خشتی بسانتیمتر ۱۶×۲۱جلد کالینکورمشکی، شماره صفحات ۸۱ . سطور برصفحه ۲۳ کاغذ فرنگی وضخیم ، خطّ نسخ مخلوط بمشق ، کاتب حسین‌بن ابیطالب زنجانی تاریخ کتابت ۱۳۲۷ ـ ه شمارهٔ دفتر . ۱۱۱۱

۱۴۷۳

شرح کلمات باباطاهر

نسخهٔ دیگریست از آنکتاب ضمیمه این نسخه دو رساله بسیارمختصر دیگریست یکی فارسی ودیگری عربی وموضوع هردو رساله بحث درسریان‌وجود در موجودات و حقیقة معیّت قیّومیّه (باصطلاح عرفا) ولطائف مبدأ ومعاد است ، ومؤلف آنها تصریح نشده . در آخرنیز منتخباتی بنام میخانه از اشعار امیرسراج‌الدین سیستانی ، با خط نستعلیق زیبای یکی از دراویش واهل فقرمتخلّص بصفا کتابت شده است .

آغاز : الحمدلله الواحدالاحدالصمد الذی لم‌یلدولم‌یولد . . .

پایان : واظران فیمارمیت‌عرض القابل مضیت وفیماانتمیت الی محیی هذالطاعة نسبت .

---

(۱) دیوان باباطاهر شامل ۲۸۰ دوبیتی ازطرف ادارهٔ مجله ارمغان‌بسال [۱۳۰۶ـ شمسی] طبع شده و در آخرآن متن کلمات قصار باباطاهر مندرج است . مرحوم ملاسلطانعلی گنابادی دوشرح بفارسی وعربی بر کلمات قصار دارد شرح عربی را که نامش کتاب الایضاح است در تهران چاپ کرده اند [نقل اعتصام الملك از دیوان باباطاهر طبع ادوارهرن‌الن انگلیسی [۱۹۰۲ـم]

قطع مجموعه ربعی، بسانتیمتر ۱۷×۱۵ جلد تیماجی قرمزبا مقوای ضخیم، شماره صفحات شرح کلمات ۱۷۵ سطور هرصفحه ۱۴ ، خط نسخ ونستعلیق ، کاغذ مهره‌شده تاریخ کتابت ۱۲۷۰ - ۵ کاتب عبدالحمید متخلص بصفا شمارهٔ دفتر ۱۲۱۰۴

۱۴۷۴(۱۲۱۹)

شرح فصوص فارابی این رساله شرح توضیحی است بر کتاب فصوص تألیف فارابی درفلسفه ومشتمل برحواشی‌ازشارح (این نسخه نیز از مجموعه گرانمایه شماره ۱۲۱۹ این فهرست است).

آغاز : الامور الّتی قبلنا یعنی انّ‌الموجودات التی تقرُبُ مِنّا . . .

پایان : ولنختم بالصلوة علی‌سیّدنا محمد خیرالانام وعلی آله‌واصحابه بعدد انفاس‌الخوّاص والعوام مادام‌الاسبوع والشهور والاعوام.

مؤلّف میراسمعیل شنبقازانی . . . ؟ است در کشف‌الظنون نیز نام ویرا ضمن شارحین‌فصوص‌فارابی همچنین‌بردوشرح‌بیشتری‌دربارهٔوی‌نداده‌است.

۱۴۷۵

عین الحکمه رساله‌ایست درفلسفه شامل تقسیمات وجودومعانی وحدت‌وکثرت‌ومسائل‌مربوطه‌بآنها، دارای‌حواشی ازمؤلف ، ودر ذیل چندین رساله فارسی مربوط بمسائل فلسفی در یك مجموعه قرار دارد. جدولهای‌نسخه‌آب طلائی‌ودارای‌سطربندی‌کامل‌است.

آغاز : الحمدلله الذی هدانا الصراط‌المستقیم صراط‌الذین . . .

پایان : وسلام علی‌المرسلین والحمدلله رب‌العالمین .

مؤلف در نسخه تصریح نگردیده و باحکمت‌العین و قواعد الحکمة کاتبی قزوینی نیز تطبیق نمیکند .

قطع‌مجموعه وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲۵ جلد تیماجی قرمز وزیبا شماره‌صفحات مجموعه ۲۵۴ صفحات رساله ۶۴ سطور هرصفحه ۱۵ خط نستعلیق کاغذ بسیار نازك شمارهٔ دفتر ۱۲۹۰۹

۱۴۷۶

الفتوحات الغيبيه در سیر و سلوك و تصوف و مشتمل برشرح مفصل درباره طرق متصوفه عامّه و دستورات دقیق تصوف و سلـوك و بیان حالات و تطورات قلب است. مخصوصاً اطوار دلرا طبق اصطلاح صوفیه مفصلاً مورد نظر ودقت قرار داده است وبسیار تحت تأثیر افكار محی الدین ابن‌عربی و روش وی در فتوحات، واقع است.

حاشیه هائی از مؤلف در نسخه موجود است وچند ورق از آخر آن ساقط شده است. در پارهٔ ازصفحات مقداری از متن درحاشیه رفته است، سطور قلمخورده نیز بسیار دارد.

آغاز: لك الحمدیا من كشف دقائق الحقائق . . .

پایان: فلولم یورد كذالك لم یكن علی النهج الواقع ذوقاً وشهودا عقلا و وجوداً.

مؤلف فقیرالله‌بن عبدالرحمن شكاپوری هندی است (شكاپور از دهات جلال آباد هند است). تاریخ تألیف وعصر وی معین نیست اما با محی الدین عربی متوفی ۶۳۸ ـ هـ فاصله زیادی نداشته و نام كتاب را نیز طبق گفته خویش از كتاب فتوحات مكیه محی الدین اقتباس كرده است وچنانكه از كتاب استفاده میشود وی صوفی و از سلسله نقشبندیه بوده است.

قطع: وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۵. جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۱۸۴ سطور هرصفحه ۲۱. كاغذ ایرانی ضخیم. خط نستعلیق بسبك هندی شماره دفتر **۱۱۲۸۴**.

۱۴۷۷ (۱۲۷۸)

فوائد در بارهٔ مسائلی چند مربوط بفلسفه الهی و اصول اعتقادات ومشتمل بر ۷ مسأله است وبا كتاب شماره ۱۲۸۷ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز : پس از خطبه : اما بعد فیقول العبد الاثیم الجانی کریم ابن ابراهیم . . .

پایان : فهیهنا نقطع الکلام ولم یأذن لی بازید من ذلك فلنختم الکلام بهذا المقام .

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجار متوفی ۱۲۸۶ ـ ه است و در ۱۲٦۲ از تألیف آن فراغت یافته است . وی در این رساله در بارهٔ اصول مسلك مخصوص خویش بحث کرده و کاملاً عقائد فرقه شیخیه را روشن ساخته است.

۱۴۷۸

قبسات از کتب مهمه فلسفهٔ الهی وفاقد ترتیب معمول در کتب فلسفی است. منظور اصلی مؤلف در این کتاب اثبات حدوث عالم و قِدَم حق تعالی ومشتمل است برحواشی از مصنف و از کتب متفرقه فلسفی، وبطوریکه در آخر نسخه نوشته شده، بیك واسطه از روی نسخه اصل برداشته شده است .

آغاز : الحمدلله الواحد الاحد الصمد المصمود مهیمن کل وجود . . .

پایان : وسقیاه علی النصیب الاعلی حامداً مصلیّاً مسلماً مستغفراً داعیا آملاً راجیاً والحمدلله حق حمده .

مؤلف سید محمد باقر داماد مشهور بمیرداماد است مراجعه شود بشمارهٔ ۱۲٤۷ این فهرست .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۳×۲۲ جلد تیماجی مشکی مندرس شمارهٔ صفحات ٦۳۰ سطور هر صفحه ۲۱ . . کاغذ ایرانی آهارمهره خط نسخ خوب دارای سطور کوتاه و حواشی عریض تاریخ کتابت ۱۰٦۱ ـ ه شمارهٔ دفتر **۱۳۲۲۳**

۱۴۷۹ (۱۴۰۴)

الکبریت الاحمر رساله‌ایست که با کتاب التحصین شمارهٔ ۱٤۰٤ در یك مجموعه قرار دارد و درباره معنی ولایت و

مراتب آن وتوضیح مقصود ازحمل ولایت علویه است .

آغاز : پس ازخطبه : اما بعد فقدسأل اخانا فی الدین صاحب الیقین ...

پایان : بحرمة ال . طه و یس علیهم الصلوة والسلام .

مؤلف که نامش در نسخه تصریح نگردیده بطوریکه خود متذکر شده این رساله را در ۱۲۶۰ ـ هـ بدرخواست یکی از دوستان خویش تألیف کرده است .

۱۴۸۰

کسر الاصنام الجاهلیه رساله ایست متضمن بیان روش صحیح سلوك ومذمت متظاهرین بتصوف ، دارای یکمقدمه وچهارمقاله ویك خاتمه، وبطوریکه مصنف خود درذیل نسخه مینگارد از کتب اهل عرفان تلخیص و تألیف گردیده است .

آغاز : الحمدلله الذی ارشدنا سبیل الهدایه . . .

پایان : الی طریق الجنان المطهرین عن ادناس الرزائل والنقصان .

مؤلف صدرالدین محمد شیرازی (ملاصدرا) متوفی ۱۰۵۰ هجری است (بشمارهٔ ۱ این فهرست مراجعه شود) . این رساله چاپ نشده وازتألیفات گمنام وگرانبهای ملاصدرا است .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۲×۱۹ جلد تیماجی قرمز روشن شماره صفحات ۲۸۳ سطور هر صفحه ۱۳ خط نسخ متوسط . کاغذ فرنگی . کاتب محمدعلی در ذیل صفحه کاتب چندین تاریخ ضبط کرده است که معلوم نیست تاریخ کتابت کدام است . شماره دفتر ۱۳۷۶۹

۱۴۸۱ (۱۳۴۱)

کشف سر القدر رساله ایست درتشریح وتفسیرامر بین الامرین ومنزلة بین المنزلتین که مؤلف آنرا بخواهش شیخ عبدالله

قطیفی نوشته است و بـا کتاب شماره ۱۲٤۱ این فهرست در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز: پس از خطبه: امابعدفیقول العبدالمسکین احمدبن زین الدین...

مؤلف شیخ احمدبن زین الدین احسائی(۱) دانشمند و مؤلف مشهور است که فرقه شیخیه بدو منتسب‌اند و علماء را در بارهٔ وی اختلاف است حکیم الهی ملاعلی نوری درآغاز بوی ارادت میورزیده و پس از انتشار بعضی تألیفاتش سخت مخالف او شده است. شیخ احسائی بر بیشتر علوم اسلامی مطلع بوده و بر ریاضیات و علوم غریبه نیز دست داشته، بمتصوفه وفلاسفه بدبین بوده و کتبی درنقض عقائد و کتب ایشان تألیف کرده واز تلامذه معروفش سید کاظم رشتی است.

سیدبحرالعلوم (سیدمهدی طباطائی) نجفی، بتاریخ ۱۲۰۹ ـ ه اجازهٔ کتبی باو داده که بنقل صاحب روضات‌الجناب حاکی ازبلندی مقام‌وی میباشد. اجازات دیگری ازسید علی‌طباطبائی صاحب ریاض، شیخ‌جعفر نجفی(کاشف‌الغطاء) داشته وخود، شیخ اجازت حاج‌محمدابراهیم‌کرباسی و جمعی از دانشمندان بنام بوده و بفهم و ادراك فوق العاده شهرت داشته است. در اواسط عمرمسافرتی بایران کرده مدتی در یزد و اصفهان اقامت گزیده است. هنگام مراجعت بعراق، طبق در خواست محمد علی میرزا حاکم کرمانشاه چندی در آنجا توقف کرد امّا توقف‌شیخ‌درآنجا کوتاه شد وجریانات و حوادثی مراجعت شیخ را بنجف ایجاب کرد. سرانجام در اثر آنکه عموم مردم از او اعراض کرده بودند و دانشمندانیکه قبلاً بدو احترام میگذاردند، مانند صاحب جواهر و شریف العلماء وصاحب

(۱) بنوشته معجم‌البلدان از شهرهای بحرین بوده است و اکنون نیز هست.

فصول ، زبان بتشنیع وبدگوئی او گشودند ، بمدینه مهاجرت کرد وهم درآنجا بسال ۱۲٤۱ یا ۱۲٤٤ـه بدرود زندگی گفت .

شیخ احسائی کتب و حواشی و رسائل بسیاری در رشته های مختلف تألیف کـرده و دیوان شعری‌هم دارد . وی درفقه و اصول نخست مانند مجتهدین وسرانجام‌نزدیك بمسلك اخباریین بوده ، و درباره امامت عقاید مخصوصی داشته است(۱) .

۱۴۸۲

کشف الدقائق فی علم الحقائق

نسخهٔ کهنیست در فلسفه و بطوریکه از آغاز آن استفاده‌میشوداین کتاب درسه قسمت‌بوده وقسمت اوّل‌را این نسخه فاقد است وآغاز آن ازقسمت دوّم (طبیعیات) شروع میشود . این قسمت دارای ٦ مقاله و هر مقاله مشتمل بر فصول بسیاری است قسمت سوم کتاب در الهیّات است . حواشی بسیاری بدون امضا بر کنار تمامی صفحات موجود است . بردوصفحه اضافی اول نسخه یادداشتهائی است بتاریخها و امضاهای مختلف . قدیمترین یاداشتها بنام عبدالله بن محمد ابن احمدالعطاری وتاریخ آن ۷۸۸ـ ه است . یادداشتی نیزبقلم قرمزبنام ابراهیم ابن احمد ابن ملاهند (شیخ‌الاسلام) و تاریخ آن ۹۹۰ ـ ه است . چندیادداشت دیگربتاریخهای نزدیکتری نیزموجوداست . ذیل آخرین برگ نسخه یادداشت کوچکی است که سیاه شده وخوانده نمیشود فقط استفاده میشود که توضیحی در بارهٔ مؤلف کتاب بوده است .

آغاز : القسم الثانی العلم الطبیعی و فیه ست مقالات المقالة الاولی

---

(۱) شیخ احمد احسائی دو پسر داشته محمدو علی که هردو اهل فضل و دانش بوده‌اند شیخ محمد با مسلك پدر خویش مخالفت میورزیده و آشکارا انتقاد میکرده است .

فیما تعم الاجسام و فیها ثمانیة فصول . . .

پایان : فی مقعد صدق عند ملیك مقتدر فلیکن هذا آخر کلامنا فی کتاب کشف الدقائق فی علم الحقائق المشتمل علی الغرائب الذی انشائته بعد مراصد المقاصد و اوردت فیه ما اهملته والحمدلله رب العالمین .

مؤلف بطوریکه ازصدرو ذیل ومطاوی متن وحواشی نسخه استفاده میشود ازشاگردان و پیروان مسلك شیخ شهاب سهروردی مقتول حدود ۵۸۱ هـ بوده وبجز کتاب کشف الدقائق تألیفات دیگری بنام مراصدالمقاصد ومنتهی الافکار والتنزیل داشته است . بیش ازاین توضیحاتی دربارهٔ مؤلف بدست نگارنده نیامده است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۷×۲۲ جلد تیماجی مشکی عطف دامن‌دار وتعمیر شده شماره صفحات ۷۰ ، سطورهر صفحه ۲۵ کاغذ فرنگی بسیار ضخیم و آهارمهره شده خط نسخ بسیارریزومغلوط، نام کاتب وتاریخ کتابت ذکر نشده است. شماره دفتر ۱۳۷۳۵

۱۴۸۳

المحاکمات بین شرحی الاشارات نسخه‌ایست که خط شیخ بهاءالدین عاملی وهمچنین یادداشتی بنام سید محمد مهدی رضوی بتاریخ ۱۰۸۵ هـ . بر پشت آخرین برگ آن موجود است گوشه بیشتر برگها وتمام حواشی برگهای آخر وصالی شده ولی سطور نسخه محو نشده است. از آغاز قسمت منطق که مستقل و بخط دیگریست مقداری ساقط شده است . کتاب محاکمات بمنظور مقایسه ومحاکمه بین شرح امام فخررازی وشرح خواجه نصیر طوسی بر اشارات، تألیف شده است .

آغاز : الحواس الظاهرة و الباطنه کلیّةٌ بدیهیّة . . .

پایان : مقامات الصدق الاعلی . . . تم بعون اه و حسن توفیقه .

مؤلف قطب الدین محمد بن ابی جعفر رازی بویهی یا بویه ای (۱) رازی متوفی ۷۶۶ یا ۷۷۶ـ هـ است که ازحکماء و فلاسفه بزرگ ایران بشمار میرود و بعلامه رازی موصوف است . قطب الدین رازی در ورامین (حومهٔ ری) تولد و نشو و نما یافته و ازشاگردان بنام علامه حسن‌بن‌مطهر حلّی‌بوده واز وی‌نیز در ورامین اجازهٔ دریافت کرده است که‌گواه بلندی مقام اوازنظر استاد بزرگوار اواست. قطب‌الدین بدمشق نیز رفته و باشهید اول محمد بن مکی عاملی ملاقات کرده است. ازشهید نقل‌کرده‌اند که خود بوی اجازتی داده و در ضمن آن اورا بفضل و علم بسیارستوده است وبامامی بودنش‌تصریح کرده‌است ولی با اینحال‌مذهبش مورد اختلاف است و بعقیده صاحب روضات از اهل سنت بوده است . بهرحال قطب‌الدین‌که در برخی‌کتب ویرا بمناسبتی قطب‌الدین تحتانی نیزلقب داده‌اند بجز کتاب محاکمات تألیفات دیگری نیزدارد که بعضی ازآنها بسیارمشهور است مانند : کتاب تحریرالقواعدالمنطقیه فی شرح الشمسیه که‌بنام شرح‌شمسیّه مشهور وشرحست‌برشمسیه نجم‌الدین کاتبی قزوینی درمنطق، شرح مطالع و بحرالاصداف و غیره .

قطع وزیری ؛ بسانتیمتر ۱۴×۲۶ جلد تیماجی سبز رنگ شمارهٔ صفحات ۲۷۱ سطور هرصفحه ۱۷ خط نسخ ریز و بسیار نزدیك بهم کاغذ ضخیم آهار مهره ایرانی تاریخ کتابت ۷۷۱ ـ هـ شمارهٔ دفتر ۱۴۳۳۴

۱۴۸۴ (۱۴۴۳)

ملحقات آصفیه رساله ای است در جواب اعتراضاتیکه یکی از معاصرین مؤلف رساله آصفیه (مدقق شیروانی) بر آن‌رساله نوشته‌مدقق‌شیروانی‌دراین رساله‌بگفته‌های معترض با «قوله»

(۱) برخی نسبش را بسلاطین آل بویه و جمعی به بابویه جد صدوق منتهی میدانند

اشاره کرده وسپس بجواب پرداخته‌است . (رساله آصفیه تألیف ملامیرزای شیروانی بشمارهٔ ۱ این فهرست در همین فصل معرفی گردید)

آغاز : فان مجموع اجزاءِ الشیئ اذا وجب . . .

پایان : و مصلین علی محمد و آله و ارومته صلی‌الله علیه و علیهم .

۱۴۸۵ (۱۲۳۴)

مشاعر از کتب مختصره و مشهورهٔ حکمت الهی ومشتمل بر یك فاتحه است که بمنزلهٔ مقدمهٔ‌ایست متضمن بحث در مفهوم وجود و آثار آن ، و دوموقف ، که شامل قواعد وکلیات مربوط بمبدء ومعاد ومراتب النفس واسرار برزخ‌است ، هریك ازمسائل را زیرعنوان : مشعر . شروع کرده است . حاشیه هائی ازملاعلی نوری وشیخ عبدالرزاق در کنار صفحات آن موجود است (این نسخه با کتاب شماره ۱۲۳۳ در یك مجموعه قرار دارد) .

آغاز : نحمدالله و نستعین بقوته التی اقام بها ملکوت‌الارض . . .

پایان : و اتصل اوله بآخر دائرة الوجود انه مفیض الخیر و الجود .

مؤلف : صدرالدین محمد شیرازی (ملاصدرا) متوفی ۱۰۵۰ ـ ه است (بشماره ۱ این فهرست مراجعه شود) .

۱۴۸۶

مبدء و معاد در فلسفه و مشتمل بر بیشتر ابواب الهیّات است بسبك عرفا و ازمشهورترین تالیفات مؤلف است . در مبحث مراتب علم باری حواشی از فیض کاشی در کنار دو صفحه نقل شده است . این کتاب بضمیمه طهارت‌الاعراق ابن‌مسکویه ورسائل مختلفه مختصری که از مؤلف وابن‌فهد حلّی ودیگران درحاشیه آنها کتابت شده در طهران بطبع رسیده است .

آغاز : سبحانك اللهم يامبدع المبادی والعلل وغاية الثوانی والأول . . .

پایان : والاحکام الدینیه و الدنیویه من الحلال و الحرام .

مؤلف صدرالمتألهین شیرازی متوفی ۱۰۵۱ ــ ﻫ است . مراجعه شود بشماره ــ ۱ این فهرست .

قطع خشتی بسانتیمتر ۲۰×۱۴ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۴۰۸ سطور هرصفحه ۱۷ خط نستعلیق کاغذ فرنگی تاریخ کتابت ۱۲۳۴ کاتب محمد علی بن محمد سمیع موسوی شماره دفتر **۱۳۹۸۱**

۱۴۸۷ (۱۲۷۸)

مرئات الحكمة نسخه ایستکه با کتاب شماره ۱۲۷۸ این فهرست دریك مجموعه ودرصناعت کیمیااست وقبل ازشروع دراصل مطلب، مسائل مهمی مربوط باصول واسرارولایت ایرادکرده است .

آغاز پس از خطبه : ان هذه رسالة شريفة وكلمات منيفة في العلم الالهی . . .

پایان : ولا تتركه بالمعسور و توكل على الله فى جميع الامور .

مؤلف حاج محمد کریمخان ابن ابراهیمخان قاجار متوفی ۱۳۸۶ ـ ﻫ است، وبطوریکه درنسخه تصریح گردیده، وی بسال ۱۲۶۴ ــ ﻫ ازتألیف آن فراغت یافته است .

۱۴۸۸

مرئات الحقائق تعلیقه بر کتاب شرح اشارات خواجه نصیرطوسی است . مشتمل برمباحث حکمت شرح اشارات تا آخر نمط خامس بضمیمه حواشی مؤلف . کتیبهٔ برگ اول با شنجرف وزنگار وآب طلا نقاشی شده است، سطربندی ورق اول وجدولهای همه صفحات با آب طلا ولاجورد است .

آغاز : الحمدلله واجب الوجود و مفيض الخير و الجود . . .

پايان : من ان الحق انماهوخلافه لما مرّ مراراً فلانعيد .

مؤلف محمد هادی بن معين‌الدين بن محمد شريف شيرازی است (بيش از اين نشانهٔ ازوی بدست نيامد) .

قطع ، وزيری بسانتيمتر ۲۵×۱۵ جلدتيماجی قرمززر کوب و کهنه شمارهٔصفحات ۲٤٤ سطور هرصفحه ۱۵ ، خط نستعليق کاغذ ترمهٔ ضخيم واکليل پاشی شده شماره دفتر ۱۳۹۱۰

۱۴۸۹ (۱۳۴۱)

مجالی الانوار رساله ايست مختصر که باکتاب شماره ۱۲٤۱ اين فهرست دريك مجموعه است ، مشتمل برسوانح و واردات(الهامات)مصنف، دربارهٔمبدء ومعادونکات‌مهمی مربوط‌بسيروسلوك متضمن۱۲تجلی . درتجلی دوازدهم چنين ميگويد: معرفةالکامل يوجب حبّه و حبّه يوجب طلبه وطلبه يوجب الاتصال وهو يوجب‌الوصول و هو يوجب الاضمحلال والفناء و هو يوجب البقاء وهی السّرمدية الکبری .

آغاز : الحمدلله وسلام علی‌عباده‌الذين اصطفی اما بعد فهذه وجيزةٌ عزيزه . . .

پايان : فی‌الزاوية المقدسه العبد العظيميّه حامداً مصلياً مستغفراً .

مؤلف حاج ميرزامحمد بن‌عبدالنبی‌خراسانی اخباری متوفی۱۲۳۲هـ است. وبطوريکه‌نوشته‌ذيل‌نسخه نشان‌ميدهد درزاويه حضرت عبدالعظيم اين تأليف را انجام داده است .

۱۴۹۰ (۱۳۴۱)

معراج التوحيد والدر الفريد رساله‌ايست مشتمل‌بربرخی مباحث فلسفی‌مربوط باسماءوصفاتالهی‌وبيان‌حمل‌واطلاق‌صفات برذات، واز کتب مجموعه‌شماره۱٤٤۱اين فهرست ميباشد .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین وسلام علی‌عباده‌الذین اصطفی امابعد...

پایان : قال (ع) لولانا ما عُرِف الله و الحمدلله اولاً و آخراً .

مؤلف حاج میرزا محمداخباری مقتول در ۱۲۳۲ـ ﻫ است وآنرا بتقاضای جمعی ازدوستان خویش تألیف کرده است (بذیل کتاب شماره ۱۳۵۳ این فهرست مراجعه کنید) .

۱۴۹۱ (۱۲۰۷)

مجموعه رسائل رسالهٔ بقاءالنفس

نسخه‌ایست ازرساله بقاءالنفس خواجه نصیرالدین طوسی که نسخه‌دیگری از آن بشمارهٔ ۱۴۰۳ این فهرست ثبت گردیده(۱) ودرضمن مجموعه‌ایست ، محتوی چندین رساله فارسی وعربی درفلسفه وتفسیروغیره ، یکی ازرسائل این مجموعه که دربارهٔ تحریف قرآن بنام اشارتٌ و بشارتٌ تألیف قاضی سعید قمی است بشمارهٔ ۱۲۰۷ این فهرست معرّفی گردید . اینك بقیّه رسائل این مجموعه را بترتیب در این فصل معرفی میکنیم .

آغاز : اعلم‌ان‌الموجودات‌تنقسم‌الی‌ماله وضع‌والی‌مالا وضع‌له ونعنی بالوضع الکون...

پایان : فهذاماحضرالوقت‌مع شتغال‌القلب‌مما‌استفدته‌من کلام‌الحکماء فیهذاالباب والله اعلم بالصواب .

۱۴۹۲ (۱۲۰۷)

رساله اعتقاد

نسخه ایست ازرساله خواجه نصیرالدین طوسی‌که دربارهٔ عقائد ضروریه دین اسلام تألیف کرده‌است ونسخه دیگری از آن بشمارهٔ ۱۳۶۶ این فهرست

(۱) این نسخه برحسب ترتیب این فهرست میبایست بلافاصله پس از نسخه دیگرآن وبشمارهٔ ۱۴۰۴ معرفی گردد متأسفانه درآنجا غفلت و در اینجا استدراك گردید .

معرّفی گردید (۱) این نسخه با رساله فوق در یك مجموعه قرار دارد. بالای نسخه باخط قرمز نوشته‌شده‌است که مؤلّف، این رساله رابدرخواست یکی از دوستانش که تحفهٔ از وی خواسته بوده تألیف کرده است.

آغاز : اعلم ایدك‌الله ایها الاخ العزیز ان اقل ما یجب اعتقاده علی المکلّف ماترجه قول لااله الاّ الله محمد رسول‌الله ثم اذا صُدّق الرسول فلینبغی ان یُصدّق فی صفات‌الله والیوم الاخر وتعیین الامام المعصوم و کل ذلك بما یشتمل علیه القران . . .

پایان : قال رسول‌الله حیث رأی اصحابه یخوضون بعد ان غضب حتی احمرّت و جنتاه افبهذا اُمرتم تضربون کتاب‌الله بعضه ببعض انظرو اماذا امرکم‌الله فافعلو او ما نهیکم عنه فانتهوا فهذا تنبیهٌ علی منهج الحق و استیفاء ذلك شرحناه فی کتاب قواعد العقائد فاطلب منه .

۱۴۹۳ (۱۲۰۷)

رسالهٔ حقیقت علم حق

این رساله در ضمن مجموعهٔ رسائل فوق ودر بارهٔ حقیقت علم حقتعالی است که یکی از مهمترین مباحث فلسفه الهی شمرده میشود.

آغاز : بعد الحمد لمفیض العلم وواهب العقل والصلوة علی افضل المرسلین واله الطاهرین فیقول احوج الخلق الی الله الغنی محمد بن محمد المدعو بالباقر الداماد الحسینی . . . وضابط مقام التحقیق فی علم الواجب السابق العلم قد یطلق علی المعنی المصدری . . .

پایان : فان العلم الحاصل بالاکتساب انما یکون علما تجددیاً والعلم التجددی لایکون علماً حضوریاً کما ارتکز من مدارك المحققین علی ما

(۱) ازمعرفی این نسخه نیز درفصل کتب کلام (بلافاصله پس ازنسخه قبلی) غفلت شد واینك استدارك میگردد.

فصل في زبرهم فتامل والسّلام على من اتبع الهدى .

مؤلّف مير محمد باقر استرابادی دانشمند عاليقدر ایرانی مشهور بميرداماد ومتوفّی ۱۰۴۱ ـ هـ است (بشمارهٔ ۱۲۴۷ ص ۳۰ این فهرست مراجعه شود) .

۱۴۹۴ (۱۲۰۷)

رساله در بارهٔ سفر و مرگ رسالهٔ مختصریست در مجموعه رسائل بالا در بارهٔ محاسن سفر واسرار فلسفی آن ازتألیفات فیلسوف بزرك شرق ابوعلی بن سینا. شیخ الرئیس دراین رساله باذکر ۵ دلیل ونظیر اثبات کرده است که تنها راه بدست آوردن سعادتها سفر است ونتیجه گرفته است که مرگ نیز که سفری بیش نیست، دربست که بروی انسان بسوی دنیای سعادت ونیکبختی بازمیشود واصولاً ازوضع رساله استفاده میشود که منظور از تألیف آن اثبات این نتیجه بوده است.

آغاز : اعلم ان كمال حال المحدثات في الغربة لان جميع المحدثات كانت معدومةً فالبلدة الاصليّة لها بلدة العدم . . . .

پایان : والخامس ان محمداً انما اظهر دينه في السفر لافي الحضر اذا ثبت هذا وثبت ان الموت سفر فاعلموا ايها الناس ان الموت باب السعادات ومطلع الخيرات والكرامات والسلام على خير البريات .

۱۴۹۵ (۱۴۰۷)

رساله الفوائد الرضويه این رساله نیز در مجموعه رساله های فوق وسوّمین رساله از مجموعه اربعینیات قاضی سعید قمی است . (بشمارهٔ ۱۲۰۷ این فهرست مراجعه کنید) .

موضوع این رساله شرح فلسفی وعرفانی است بر حدیث مشهور بحدیث رأس الجالوت (رأس الجالوت از پیشوایان مادیین آن زمان بوده است) که متضمن مسائلی که وی ازحضرت امام علی الرضا (ع)

پرسیده و جوابهائی است که شنیده است . مؤلف ابتدا متن کامل حدیث را ذیل یکمقدمه‌نقل کرده‌وپس‌از آن شرح‌سطحی‌ولفظی‌برحدیث نوشته آنگاه بشرح کامل ومفصل مطالب آن بروش فلسفی مخصوص بخویش در ضمن سه فائده ، پرداخته است .

آغاز : الحمدلله الواحدالمتوحد والفردالمتفرد الذی‌توحد بالتوحید فی توحّده . . .

پایان : و الیه انقطاعی و بـه عن شرالخلق اعتصامی و بمحمد و آله صلوات الله علیهم توسلی و الله و لیّی فی جمیع احوالی و هوحسبی واتفق تسویده یوم الثلثا رابع عشر ربیع الاول سنة تسع وتسعین والف علی یدی مؤلفه حامداً مصلیاً .

مؤلف قاضی محمد سعید قمی از دانشمندان قرن ۱۲ - ۱۱ ه است که جلـهٔ رسائل مجموعه اربعینیات از اوست و بترتیب ذیلاً معرفـی میشود (بشماره ۱۲۰۷ مراجعه شود) .

۱۴۹۶ (۱۲۰۷)

رساله مرقات‌الاسرار ومعراج‌الانوار

چهارمین‌رسالهٔ ازمجموعه اربعینیات است وبارسائل فوق در یك مجموعه قرار دارد . این رساله با شیوه و سبکی خاص در بارهٔ یکـی از مسائل فلسفی (ربط حادث بقدیم و اثبات حدوث عالم) تألیف و مسائل مختلفه آن با عناوین : مرقاتٌ ، درجهٌ قاعدة ، شروع گرویده است . درخاتمه رساله ، قسمتی ازاسرار و رموز عرفانی را بطور اجمال بیان کرده است .

آغاز : الحمدلله العالم بکل الاشیاء رب‌العالمین من‌الارواح و النفوس

الاصفياءالرحمن بالمسخرات تحت الطبيعه. الرحيم بالنفوس الزكيه . والصلوة والسلام على نبى الرحمة معدن الحكمة . . .

پایان : والله ولى الاعانه والتوفيق واتفق الاتمام على يدى مؤلفه احوج المربوبين فى وطنه قم المحروسه بعد ما مضى من العمر خمس و ثلثون سنة عاشر ذى القعده من الاشهر الحرم المبارکه سنة اربع وثمانين من الالف الثانى من الهجرة وكان نقله فى هذه المجموعه باصبهان المحروسه تسع و تسعين و الف من الهجرة والحمدلله اولا وآخراً و ظاهراً و باطناً .

مؤلف قاضى سعيدقمى است که طبق تصریح در دیباچه آنرا بپیشنهاد و درخواست جمعى از دوستان خويش تأليف کرده است . تاریخ تأليف آن ۱۰۸٤ ـ ه و تاريخ الحاق آن بمجموعهٔ اربعينيات ۱۰۹۹ ـ ه میباشد و ناگفته نماند طبق آنچه را که جملهٔ پایان رساله نشان میدهد ازعمروى درموقع تأليف اين رساله ۳۵ سال میگذشته بنا براین وی در ۱۰٤۹ متولد شده است .

۱۴۹۷ (۱۲۰۷)

رساله النفحات الاليهيه والخواطر الالهامية

پنجمین رساله ازمجموعه اربعينيات ودر ضمن مجموعه شمارهٔ ۱۲۰۷ این فهرست است ، مشتمل بر واردات و الهامات مصنف دربارهٔ موضوعات متفرقه فلسفى وعرفانى است که هر يك زير عنوان : نفحةٌ ، ذکر شده است .

آغاز : بعد الحمدلله واهب العلم و العقل . . . نفحةٌ ضلّ قوم ظنّوان الوجود هوالاصل والذات و بنوا على ذلك جل الاعتقادات . اولم يتفكروا فى انفسهم انه يوصف به الذات . . .

پایان : هذا آخر ما اردنا ایراده فی تلك المقاله و اتفق الفراغ من اتمامها یوم النیروزعلی ید مؤلفها الجانی فی‌الجانین اراه الله الاشیاء بعین الیقین و رزقه مرتبه حق‌الیقین فی محرم سنه ۱۰۸٤ وکان نقله الی هذه المجموعه فی سابع عشر ربیع الثانی قریباً من نیروز سنة تسع و ثمانین من‌الالف‌الثانی حین توقّفی باصبهان دارالسلطنه فی زمن‌السلطان‌الاعظم شاه سلیمان خلدالله ملکه و سلطانه .

مؤلف (قاضی سعید قمی) در پایان رساله تصریح کرده است که تألیف این‌رساله در۱۰۸٤ـ ﻫ هنگام سلطنت شاه سلیمان صفوی که خود نیز در آنوقت در اصفهان توقف داشته است ، انجام گردیده ودر۱۷ ع۲ ۱۰۸۹ ـ ﻫ الحاق بمجموعه اربعینیات شده است (مراجعه کنید بشماره ۱۲۰۷ این فهرست) .

۱۴۹۸ (۱۲۰۷)

رساله الانوارالقدسیه

ششمین رساله مجموعه اربعینیات وهم ازرساله های مجموعه شمارهٔ ۱۲۰۷ است مشتمل بربحث دربارهٔ حقیقت هیولی ، صورت و نفس که هر یك از این سه مبحث بترتیب با عنوان‌النورالاول ، النور الثانی و النور الثالث شروع شده و دارای چندین فتوح میباشد .

آغاز : الحمدلله‌الذی‌آتانا الحکمه لکی نتوصل بهاالی‌مالدیه‌وهدانا الی‌النبی وآله لنتوسل بهم الیه وبعد فالفقیر الی‌الله . . .

پایان : سائلاً من‌الله ان یعین‌لاتمام ماقد شرطت من ادّخار الرسائل السوانح والفوائد الفواتح فی هذه المجموعه وقع‌النقل الی‌هذه المجموعه علی ید المؤلّف بدارالسلطنه اصفهان المحروسه سنه تسع و تسعین بعد الالف .

مؤلف (قاضی سعید قمی) در ذیل نسخه تاریخ تألیف آنرا ۱۰۸۵ هـ تعیین و تصریح کرده است که در هنگام اقامت وی درقم انجام گردیده سپس در۱۰۹۹ـ هـ (هنگام توقف دراصفهان) آنرا جزء مجموعه اربعینیات خویش قرار داده است .

۱۴۹۹ (۱۳۰۷)

رساله المقصدالاسنی هفتمین رساله از مجموعه اربعینیات و در مجموعه رسائل بالا است درتحقیق مهیت و وجود حرکت وبحث درباره اقسام و علل آن . شامل دومقصد : اوّل در مهیت حرکت . دوم در وجود آن .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی محمد وآله‌الطیبین والعاقبة للمتقین وبعد فیقول‌الفقیر الی‌الله‌المتعال فی جمیع‌الاحوال محمد یدعی‌سعید الشریف بنسبة النبی والآل . . .

پایان : تم‌علی‌یدی‌مؤلفه سنة الف و ثمان‌وثمانین بوطنه قم‌المحروسه والحمدلله وقع النقل الی هذه المجموعه شهر جمادی‌الاخره لسنة تسع و ثمانین و الف من‌الهجره ایام سکنای بدارالسلطنة اصبهان صنیت عن حوادث الزمان .

تاریخ تألیف این‌رساله طبق تصریح مؤلف دانشمند (قاضی‌سعید قمی) ذیل نسخه ، ۱۰۸۸ ـ هـ است و در قم انجام و سپس مانند رساله فوق در ۱۰۸۹ که در اصفهان اقامت داشته است ازاجزاء مجموعه اربعینیات قرار داده است .

۱۵۰۰ (۱۲۰۷)

رساله الحديقة الورديه في السوانح المعراجيه

هشتمين رساله از مجموعه اربعينيات و با رساله‌هاى فوق در يك مجموعه است. مشتمل بر حلّ يكى از احاديث مشكله مربوط بمعراج رسول الله (ص) در ۳ حديقه كه اوّلين حديقهٔ آن توضيح مختصريست دربارهٔ معراج وصورت حقيقى آن بشيوه و سبكى مخصوص.

آغاز : الحمدلله الذى تعرج الملئكة والروح اليه فى يوم كان مقداره خمسين الف سنة والصلوة على شجرة النبوة التى اصلها ثابت و فرعها فى السماء السابعه . . .

پايان : و كتب بيده الجانيه من اعطاءالله تلك العطيه مؤلفه الملتجى الى الله واهب العقل و الحكمه و الحمدلله اولا و آخراً و صلى الله على محمد و آله ابداً ودائماً اتفق النقل الى هذه المجموعه فى تاسع عشر شهر جمادى الآخره سنة تسع وتسعين و الف من الهجرة باصبهان دارالسلطنة .

بطوريكه مؤلف (قاضى محمد سعيد قمى) درپايان رساله تصريح كرده است تاريخ الحاق آن بمجموعه اربعينيات ۱۰۹۹ ـ ه بوده ولى تاريخ تأليف رساله را ذكر نكرده است .

۱۵۰۱ (۱۲۷۰)

رساله البرهان القاطع والنور الساطع

نهمين رساله ازمجموعهٔ اربعينيات ونيز ازرسائل مجموعه شمارهٔ ۱۲۰۷ اين فهرست است. اين رساله ترجمه رساله استاد مؤلف (مولا رجبعلى تبريزى اصفهانى) درمبحث وجود (ازمباحث فلسفه) است ازفارسى بعربى وشامل يكمقدمه وپنج مطلب و يك خاتمه ميباشد .

آغاز : الحمدلله واهب‌العقل و خصاله و الصلوة علی محمد وآله و بعد فهذه ترجمه رسالة استادنا الحکیم الالهی مولانا رجبعلی . . .

پایان : الی هیهنا ترجمة کلام الاستاد اعلی الله مقامه و کتب مترجمه تلمیذه اقل العبد محمد المدعو بسعید و فرغ من نقله الی هذه‌المجموعة الاربعینیه ثالث شهر محرم الحرام عام الف ومائه والحمدلله وحده .

مؤلف (قاضی سعید قمی) تاریخ تألیف این رساله را (مانند رساله گذشته) معیّن نساخته . تاریخ الحاق آن را بمجموعه اربعینیات ۱۱۰۰ه ضبط کرده است .

۱=۰۳ (۱۲۰۷)

رساله الطلائع و البوارق دهمین رساله ازمجموعه اربعینیات وضمن مجموعه رسائل بالا است . مقصود این رساله اثبات وجود صُورَیست برای موجودات‌هریك ازعوالم : عقلی . مثالی و مادی ، که متناسب حقیقت آن موجود میباشند وآن صورتهای حقیقی امثال و اشباحی در عوالم نازله دارند . مشتمل برچندین طلیعه و هرطلیعه متضمن چندین بارقه است .

آغاز : و بعد الحمدلله واهب العلم والصوَر والصلوة علی سیدالبشر ...

پایان : والحمدالله اتفق النقل الی هذه المجموعه یوم‌الاحد ثالث شهر صفرختم بالخیرسنة الف ومائة وثلثین واثنین حامداً مصلیا علی ید مصنفه العبدالراجی‌محمد المدعو بسعیدالقاضی جعله‌الله من اهله و اعطاه‌مناه من نفسه و اولاده و اخوانه .

مؤلف (قاضی سعید قمی) تاریخ تألیف این رساله را تصریح نکرده

است ولی تاریخ الحاق آن به مجموعه اربعینیات ۱۱۳۲ ـ ﻫ است(۱).

۱۵۰۳ (۱۲۰۷)

این نسخه شرحیست فلسفی وبشیوه وسبکی مخصوص بر ۲۵ حدیث، و در ضمن مجموعه شماره ۱۰۲۷ این فهرست قرار دارد. این کتاب که نام ندارد ومشهور باربعین است (زیرا منظورمؤلف آن بوده که چهل حدیث را شرح وتفسیر کند) تمام نگردیده وکاملترین نسخ آن که شامل شرح ۲۷ حدیث است بسال ۱۳۵۵ ـ ﻫ ـ ق بامقدمه فاضلانه دانشمندفقید محمدعلی خان بامداد درتهران چاپ شده است. خطبه ودیباچه از نسخه حذف شده ولی با قلم دیگر در حاشیه (صدر نسخه) کتابت شده است.

آغاز: الحمدلله الذی اغنانا بمعادن حکمته عن زخارف الدینا وهدانا بفضل رحمته الی خُزّان وحیه محمد و آله ائمه الهدی . . .

پایان: مع خفظ احکام المراتب المختصه بکلّ مقام من المقامات علی ان وضع الاشیاء وضع معقول الهی یترتب علیها احکام عقلیّه.

(۱) نسخهٔ دیگر ازمجموعه اربعینیات قاضی سعیدشامل این نه رساله باضافه رساله روح الصلوة در کتابخانه مجلس شورایملی موجود وبشماره ۶۴۵ ص ۴۱۲ جلد ۱ فهرست کتابخانه بثبت رسیده است. بنقل مرحوم بامداد (در مقدمه کتاب اربعین حدیث قاضی چاپ تهران) مجموعهٔ دیگری در شهر قم بدست آمده که مشتمل بر ۴ رساله ازرسائل اربعینیات است (بجزاین ده رساله) ۱ـ رساله در فلسفه الهی. ۲ـ شرح حدیث غمامه. ۳ ـ رساله دراتحاد عاقل و معقول. ۴ ـ رساله مختصری در جبر و اختیار. مجموعه دیگری نیزدرتهران بدست آمده بوده است که اضافه برسائرمجموعات فقط یکرساله درباب فضل علم و عالم ومتعلم داشته وبهرحال معلوم نیست که مؤلف منظور خویش را که تهیه مجموعه شامل چهل رساله وبعبارت دیگر گنجینی ازمعلومات خود بوده (چنانچه ازعبارت وی درمقدمه مجموعه اربعینیات استفاده میشود) عملی و تا چهل رساله تألیف کرده باشد و در صورتیکه تألیف کرده باشد بهیچ وجه اثری از آن باقی نمانده و کوشش فراوان علاقه مندان و متتبعین در این راه بنتیجه نرسیده است.

مؤلف: قاضی محمد سعید قمی فیلسوف بلند قدر ایرانی در قرن ۱۲ - ۱۱ - ه است (بشماره ۱۲۰۷ ص ۳۰ این فهرست مراجعه کنید).

۱۵۰۴ (۱۲۷۸)

الیاقوتة الحمراء رساله ایست مشتمل بر دو مقاله و یکخاتمه در تشریح ماهیت و کیفیت پیدایش وبوجود آمدن رنگ قرمز و سرار باطنی وفلسفی آن. وباکتاب شماره ۱۲۷۸ این فهرست بضمیمه چندین رساله دیگر دریك مجموعه است.

آغاز: الحمدلله رب العالمین و صلی‌الله علی محمد و آله الطیبین . . .

پایان: و مع ذلك ما کتبته الا فی اقل من یومین تخمیناً علی تفرقة و العذر عند الکرام الناس مقبول.

مؤلف حاج محمد کریمخان قاجار متوفی ۱۲۸۶ ـ ه است (بشمارهٔ ۱۲۸۷ مراجعه شود). بطوریکه مؤلف دردیباچه متذکر گردیده است یکی ازارادتمندان وی‌را ، بایکی ازمخالفین برسرمقامات ومراتب علمی ایشان منازعتی دست داده و سرانجام بدین صلح میکنند ،که بمنظور تمرین وآزمایش ، تألیف رسالهٔ در اینموضوع ازمؤلف درخواست کنند حاج محمد کریمخان این درخواست را پذیرفته ، و تألیف این رساله را بدان منظور، در کمتر از دوروز انجام داده است ، ودرذیحجه ۱۲۶۷ـه از آن فراغت یافته است.

۱۵۰۵

شرح کشف الاسرار نسخه ایست که قسمتی از اوّل آن با قلم قرمز نوشته شده وشامل جلداول ازشرح کشف‌الاسرار است که مشتمل برهفت فصل (از مقدمات منطق تا باب قیاس) میباشد. شرح کشف‌الاسرار پس از

منطق شفای ابن سینا بزرگترین کتاب است در منطق .

آغاز : نسبّح لله فاطر ذوات العقول النوریه . . .

پایان : العبد المذنب الخاطی محمد بن محمود الرازی حامداً لله تعالی .

مؤلف شرح (شارح) نجم الدین عمر بن علی قزوینی مشهور بکاتبی ، فیلسوف شهیر متوفی ۶۷۵ هـ . است و ترجمه‌اش ذیلاً نگارش خواهد یافت مؤلف متن (کتاب کشف الاسرار) قاضی افضل الدین محمد بن نامور خونجی متوفی ۶۴۶ ـ هـ است که از پزشکان مشهور قرن ۷ ـ هـ بوده و بر حکمت و علوم شرعیه نیز دستی توانا داشته است و کتابهائی تألیف کرده از آن جمله . ۱ ـ ادوار الحمیات (دوره‌های انواع تبها) . ۲ ـ الحدود والرسوم . ۳ـ شرح کلیات قانون ابوعلی سینا . ۴ ـ الموجز والمجمل . قاضی خونجی دراواخر زندگی ، قاضی القضات مصر گردیده ودر آنجا وفات یافته است . (این ترجمه را نگارنده بنقل کتاب ریحانة الادب جلد ۱ چاپ ۱۳۲۶ـ هـ تألیف آقامیرزا محمدعلی مدرس تبریزی متوفی ۱۳۶۴ـ هـ از کتاب قاموس الاعلام ، نقل میکند و در کتاب دیگری ترجمه مفصلتر وی را نیافته است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۲۵×۱۰ جلد تیماجی مشکی و مندرس شماره صفحات ۴۴۰ سطور هر صفحه ۲۳ کاغذ ایرانی و وصالی شده خط نسخ متوسط شماره دفتر **۱۳۳۷۹**

۱۵۰۶ (۱۳۵۸)

شمسیه کتابیست درمنطق ، مختصر ومشتمل بر یکمقدمه وسه مقاله که دانشمندان شرحها بر آن نوشته و از آن میان شرح قطب‌الدین رازی بنام تحریر القواعد بسیار مشهور و متداول است . مؤلف این رساله را باشارت خواجه شمس الدین جوینی صاحب دیوان برادر خواجه علاءالدین جوینی مؤلف تذکرهٔ جهانگشای

تألیف کرده ونام آنرا ازاین روشمسیه نهاده است(این نسخه با کتاب شماره ۱۳۵۸ این فهرست در یك مجموعه است) .

آغاز : الحمدلله الذی ابدع نظام الوجود . . .

پایان : ثبوته بالبرهان ولیکن هذا آخر الکلام فیهذه الرسالة والحمدلله رب العالمین . . .

مؤلف علی بن عمر شافعی ملقب بنجم الدین کاتبی قزوینی متوفی ۶۷۵ـ ه است که از اساتید علامه حلی وقطب الدین رازی وخود از تلامذهٔ خواجه نصیر طوسی بوده وطبق پیشنهاد خواجه و دستور هلاکو برای کمك درساختن رصدخانه مراغه بآنجا احضارشده بوده است. کاتبی باخواجه مراسلاتی در حل بعضی مسائل فلسفی دارد که قسمتی از آنها در دست و در کتابخانه مجلس شورای ملی نیزموجود است .

۱۵۰۷

القسطاس المستقیم کتابیست در منطق که مختصر و بروشی مخصوص و شرح قصهٔ مباحثه ایست که مؤلف را با دیگری دربارهٔ میزان سنجش ادراکات وروش استدلال ، دست داده بوده است . سخن حریف راباقل ونظرخویش را بااقول شروع کرده است . این کتاب ازطرف مؤلف نامگذاری نشده ولی باین نام در کتب تذکره مذکورشده است . این نسخه بایك نسخه ناقص ازمعلقات سبع که معرفی خواهدشد درمجموعه ایست که پشت برگ اول آن یادداشتی است از مرحوم اعتصام الملك آشتیانی که در آنوقت رئیس کتابخانه مجلس بوده متضمن ترجمه مختصری از غزالی و اینکه این نسخه اهدائی تیمور تاش وزیر دربار پهلوی است بکتابخانه مجلس شورای ملی .

آغاز : قال الشیخ الامام ابوحامد محمد . . . واقول لاخوانی من یعیرنی سمعه لأحدثنه شیئاً من اسمری . . .

پایان : لیضلون باهوائهم بغیر علم ان ربك اعلم بالمهتدین .

مؤلف محمد غزالی متوفی ۵۰۵ هـ است ، وی نظریه خاصی درباره میزان سنجیدن و تشخیص خطاء و صواب در مسائل علمی در این کتاب ابراز داشته وخلاصه آن اینست که استدلالها را باید باقسطاس مستقیم که از قرآن استفاده میشود سنجید . مقصود وی از قسطاس مستقیم ، موازین خمسه : میزان تلازم ، میزان تعاند ، میزان تعادل اکبر ، میزان تعادل اوسط ومیزان تعادل اصغر است ، وهریك از این میزانها را تفسیری شبیه بتفسیریکه درمنطق برای آنها میشود کرده است . غزالی در این کتاب ، منطق فلاسفه وهر گونه مقیاس دیگری را که تصور شود ، تخطئه کرده ومخصوصاً فلاسفه را از این نظر سخت انتقاد میکند . بنابراین باید گفت این ، کتاب منطق نیست بلکه نقض وانتقاد اساس آن است . (بترجمه غزالی صفحه ۵۳ـ۵٤ این فهرست مراجعه کنید) .

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲٤ جلد تیماجی مشکی (بدون مقوا) شماره صفحات ۹۱ سطور هر صفحه قسطاس ۲۳ وصفحات ومعلقات ۲۰ کاغذ آهار دار و ضخیم خط نسخ تاریخ کتابت کتاب قسطاس ۷۹۳ هـ . کتابت معلقات قدری متأخر است ، شماره دفتر **۱۳۲۷۳**

۱۵۰۸

احکام مولود در این کتاب احکام نوزاد و سعد و نحس طالع خردسالان وسالخوردان طبق قواعد نجوم قدیم تشریح و راه بدست آوردن طالع تعلیم گردیده است . مقداری از اول آن سقط شده و چند برگ سفید در اول و آخرش موجود است .

آغاز : واحدٌ منهابیتاً واحداً فبیت‌الشمس‌الاسد وبیت‌القمرالسرطان

دریایان : یعنی‌درآخرین‌صفحه نسخه جدول بزرگی‌است که سراسر صفحه را اشغال و در سرجدول چنین نوشته : الباب‌الثانی و العشرون فی وضع جداول لدلالات‌الکواکب فی‌بیوت‌الفلك‌الهند .

نام‌وسایرمشخصات‌مؤلف بدست نیامد ودرنسخه نیزذکر نشده است .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۲ × ۱۹ جلد تیماج سبزشماره صفحات ۲۱۵ سطورهرصفحه ۱۰ کاغذ ایرانی ضخیم شماره دفتر **۱۲۷۲۸**

۱۵۰۹

اقترانات

شامل یك قسمت ازمباحث علم نجوم است که در باره علل وعکس‌العمل ومواقع (قران) ستارگان و بروج بحث میکند و در اصطلاح نجوم قدیم مبحث اقترانات نامیده میشود . تاریخ کتابت نسخه مشخص نیست اما‌حتماً نزدیکتراز ۶۰۰ سال نیست . چندین‌نقش مهر بنام‌عمادبن‌بهاءالدین که درپشت بعضی‌ازصفحات موجوداست تاریخش ۹۹٤ میباشد . (این نسخه با کتاب مجمل که درنجوم است و معرفی خواهد شد در یك مجموعه است) .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین وصلی‌الله علی سیدنا محمدوآله الحمدلله الذی خلق النور والظلمات . . .

پایان : والله اعلم بالغیب فرغ العبدالضعیف محمد بن‌احمد بن عثمان الصحراوی غفرالله له .

مؤلف در یادداشتهائی که پشت صفحات اضافی نسخه موجود است ابومعشربلخی منجم مشهورومتوفی۲۷۲ـه معرفی‌شده ابن‌ندیم ودیگران نیز کتابی بنام اقترانات جزء تألیفات ابی معشر ذکر کرده‌اند . (ترجمهٔ ابی معشر در این فهرست نگارش خواهد یافت) .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۸×۲۶ جلد تیماجی قرمز زرکوب و کهنه شمارهٔ صفحات ۲۴۷ سطور هر صفحه ۱۷ کاغذ ایرانی و مندرس خط مخلوط از ثلث و نسخ شمارهٔ دفتر **۱۲۳۴۱**

۱۵۱۰

خمسیه نسخه ناقصیست در رمل که مؤلف و کاتب و تاریخ تألیف و کتابت آن ذکر نشده ومشخصات مؤلف پس ازتتبع بدست نیامد . کتابت آنرا ازسبك خط حدس میتوان زد که از قرن ۷ و ۸ـه بیرون نیست .

آغاز : الحمدلله علی نعمائه و نشکره علی تواتر آلائه . . .

پایان : اذا مضی علیها اربعة ایام اوسنة .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۱ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۲۳ سطورهر صفحه ۱۹ کاغذ ایرانی و ضخیم ، خط نسخ قدیم شمارهٔ دفتر **۱۲۳۴۷**

۱۵۱۱

جبر و مقابله رساله‌ایست مشتمل بر دو باب و هر باب دارای چندین فصل و در پایان رساله مؤلف بدرخواست کننده این تألیف که یکی از دوستان وی بوده‌است وعده میدهد که درصورتیکه این رساله کافی نباشد رساله دیگری دراین موضوع بنویسد (این نسخه با کتاب مختصر کفایت الحساب که معرفی خواهد شد در یك مجموعه است) .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصلوة علی نبیه محمد و آله الطاهرین . . .

پایان : فلیرسم لاعیدالکلام فیه اذا وجدت فرصة من الزمان انشاءالله و هوحسبی و نعم الوکیل .

مؤلف بطوریکه درآغاز و انجام رساله (خارج از متن) نوشته شده خواجه نصیرالدین طوسی متوفی ۶۷۲ ـ ه است ، ولی قرینه بر آن بدست نیامد و در کتب تذکره نیز نشانی از آن نیافتیم .

قطع : خشتی ۱۶×۱۲ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۱۱۹ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ آهار دار خط نستعلیق تاریخ ۹۶۷ ـ ه کاتب عبدالصمد ابن محمود شماره دفتر ۱۴۲۶۵

۱۵۱۲

تحریر مجسطی درنجوم وفلکیات وتهذیب وتلخیص کتاب مجسطی تألیف بطلمیوس Ptolémée فلوزی(۱) ازمشاهیر فلاسفه یونان است ، مشتمل برسیزده مقاله وصد وچهل ویك فصل وصد ونودوشش شکل ، وبطوریکه ازدیباچه استفاده میشود ، این تحریر براصل کتاب مجسطی اضافاتی دارد وأشکال اضافه شده را مصنف باقلم دیگر نوشته وبوسیله تغییر رنگ ممتاز ساخته است .

آغاز : الحمد لله مبدءِ کل مبدء وغایة کل غایة . . .

پایان : وانجاز ماوعدته فلاقطع الکلام حامداً لمعلی آلائه ومصلّیاً علی جمیع انبیائه . . .

مؤلف خواجه نصیرالدین طوسی متوفی ۶۷۲ ـ ه است (بشماره ۱۳۶۶ مراجعه شود) مجسطی تألیف بطلمیوس را اسحق بن حنین نصرانی متوفی ۲۶۰ ـ ه بعربی ترجمه وثابت بن قرّه حرّانی متوفی ۲۸۸ ـ ه ترجمه ویرا اصلاح کرده است . کوشیار بن لبان جیلی و ابوریحان بیرونی و جمعی دیگر از متبحرین در هیئت قدیم نیز آنرا تحریر وتهذیب وتفسیر کرده‌اند .

قطع وزیری باریك بسانتیمتر ۱۶×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۴۵ سطر ۶۲ صفحه ۲۷ کاغذ ایرانی آثار مهره خط نسخ متوسط کاتب بدرالدین بن قاضی سلیمان تاریخ کتابت ۱۰۰۶ ـ ه شماره دفتر ۱۴۲۱۵

(۱) فلوز نام شهریست ومجسطی «Almageste» بنوشته بعضی دراصل لغت یونانی و بمعنی اکبر واعظم بوده وبضم وکسر ج هردوخوانده شده است ازدانشمند شهیر «R. Dozy» نقل‌شده است که مجسطی تنها نام کتاب بطلمیوس نیست وچندین کتاب عربی نیز به اینموضوع بدین نام است .

۱۵۱۳(۱۲۳۲)

تشریح الافلاك این رساله درهیئت قدیم ومشتمل بر یکمقدمه و پنج فصل ویکخاتمه‌است، بضمیمه حواشی‌بسیاراز مصنف ورسوم و اشکال و جداول . خاتمه کتاب که در بارهٔ استخراج خط نصف‌النهار و تعیین سمت قبله بوسیله مقیاس معروف بدائره هندیّه است ناقص مانده و گویا مصنف خود ناتمام گذارده است (این نسخه با کتاب شماره ۱۲۳۳ در یك مجموعه قرار دارد) .

آغاز : ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانك . . .

پایان : فظلّ المقیاس ح خط سمت‌القبله وهی الی خلاف جهة‌الظّل .

مؤلف شیخ بهاءالدین محمد عاملی متوفی ۱۰۳۱ ــ ﻫ است . شیخ بهائی از بزرگترین شخصیت های علمی اسلامی واز نوابغ بوده وترجمه وی ازوضع این فهرست‌خارجست . شرح‌زندگانی وخدمات ملی‌ومذهبی برجستهٔ که انجام داده وخلاصهٔ کارهای فوق‌العاده اونیازمندتألیف مستقل و تاریخچه مخصوصی است .

۱۵۱۴

شرح تذکرة شرح برتذکره خواجه نصیرالدین طوسی است در علم هیئت قدیم . پشت‌صفحه‌اول وآخر یادداشت‌هائی است که خیلی قدیم و امضاهای آن سیاه ومحو شده است .

آغاز : الحمدلله الذی خلق السماء متحرکةً علی‌القطب . . .

پایان : قطعت کلامی علی‌ذلك حامداً لله ومصلیا علی . تا .. سنة ثمان وعشرین وسبعمائه هجریه .

مؤلف‌این‌شرح « بر تذکره‌خواجه » درنسخه‌تصریح‌نگردیده‌وباهیچیك ازشروح تذکره مانند شرح عبدالعلی‌بیرجندی وشرح شمس‌الدین محمد

خفری موسوم به تکملة تطبیق نمیکند . ولی باحتمال بسیارقوی مؤلف آن نظام اعرج نیشابوری متوفی حدود ۷۳۰ ـ هـ است (ترجمه وی درین فصل نگارش می‌یابد) .

قطع : وزیری باریك سانتیمتر ۱۲×۲۱ جلد تیماجی تیماجی مشکی و مندرس شمارهٔ صفحات ۲۱۳ سطوردرصفحه ۲۱ نسخ قدیم ومخلوط کاغذ ایرانی ضخیم بسیار مندرس تاریخ کتاب ۸۱۹ هـ کاتب زین‌العابدین یوسف‌بن حمزه شمارهٔ دفتر ۱۳۰۱۳

۱٥١٥ (۱۲۳۳)

شرح اشکال التأسیس

رساله‌ایست در حل ۳٥ شکل هندسی و بحث در مسائل مربوط بآنها وشرح‌مزجیست بر کتاب‌اشکال التأسیس شمس‌الدین سمرقندی و بطوریکه در دیباچه کتاب نگاشته‌شده‌چون کتاب اشکال التأسیس روی اصول هندسه‌اقلیدس‌وبرسبك‌قدماء نوشته‌شده‌بوده ، ودرطرح‌مسائل اجمال داشة ، مؤلف این شرح‌را بنام الغ‌بیك‌خان‌بن شاهرخ‌بن امیرتیمور تألیف کرده است . متن با قلم قرمز از شرح مشخص شده (این نسخه با کتاب شماره ۱۲۳۳ در یك مجموعه است) .

آغاز : الحمدلله الذی خلق کل شیئ بقدر وقدّر له . . .

پایان : من ثانیة کتاب اقلیدس ولیکن‌هذا آخرالکلام والحمدلله‌علی الاتمام .

مؤلف موسی بن قاضی محمود رومی معروف بقاضی زادهٔ رومی است که ازعلمای ریاضی قرن ۹ ـ هـ واستاد الغ‌بیك و مورد احترام وی بوده است . وی شرحی‌مزجی نیز بر کتاب تلخیص که تألیف‌محمودبن‌محمدبن چغمینی و درهیئت قدیم است تألیف کرده و بنام شرح چغمینی مشهور است . تاریخ‌وفات وی‌دردست‌نیست . وتا گفته‌نماند که جمعی ازدانشمندان

بنام قاضی‌زاده مشهوراند از جمله قاضی‌زاده احمد بن قاضی نصرالله اردبیلی صاحب تاریخ الفی است که درحدود ۱۰۱۰ ـ ه درلاهور کشته شده دیگر قاضی‌زاده احمد بن قاضی محمود خوارزمی است که معاصر سلطان مرادخان سوم (از سلاطین عثمانی) بوده است.

۱=۱۶

رساله اسطرلاب

این نسخه که با رساله کره که معرفی میگردد در یك مجموعه است مشتمل بر ۶۷ باب میباشد و فهرست کامل ابواب آن دراوراق اول نسخه ضمیمه شده‌است. صفحات سفید اضافی نیز درنسخه بسیار است. نام مؤلف تصریح نگردیده و ازخارج نیز شناخته نگردید.

آغاز: قال الاسطرلاب اشرف الالات المستعملة فی صناعة النجوم ...

پایان: ثم اعمل سائر الاعمال علی حسب ماتقدم حذوالقذه بالقذه والله اعلم بالصواب.

قطع وزیری مستطیل بسانتیمتر ۱۷×۲۰ جلد تیماجی مشکی بدون مقوا شماره صفحات ۱۰۰ سطور هر صفحه ۱۷ کاغذ ایرانی برنگ آبی خط نستعلیق تاریخ کتابت ۱۲۸۴ ـ ه شماره دفتر ۱۳۲۱۹

(۱۳۴۴)۱=۱۷

رساله در یك قضیه هندسی

این نسخه رساله‌ایست در حل یکی از مشکلات هندسه ودفع اشکال از یکی از قضایای هندسی و با کتاب شماره ۱۳۴۳ دریك مجموعه است ومؤلف آن مانند رساله بالا در نسخه نامبرده نشده وپس از تتبع کامل نیز بدست نیامد.

آغاز: الحمدلله الذی وسع بفضله زوایا قلوب عارفیه ...

پایان : للصواب من بعض الزلات والعثرات .

۱۰۱۸ (۱۳۲۰)

رساله در نجوم نسخه‌ایست که جزء مجموعه شماره ۱۳۲۰ این فهرست ودرعلم نجوم‌است ودارای یکمقدمه دربیان مقیاس ترجیح علوم بریکدیگر میباشد .

آغاز : قال الشیخ ابونصر المعلم الثانی فضیلة العلوم والصناعات . . .

پایان : لما قیل ان کل مقول محذور منه والله اعلم بالصواب .

مؤلف ابی نصر فارابی (محمد بن طرخان) متوفی حدود ۳۳۰ـ ه است (بشمارهٔ ۱۳۹۷ این فهرست مراجعه شود) .

۱۰۱۹

شمسیه الحساب دوره کامل حساب است که شامل جبر ومقابله نیز میباشد، مشتمل بریك مقدمه درتعریف علم حساب و دو فن : فن اول در اصول حساب و قواعد آن . دوم درفروع آن که جذرو کعب و کسور وجبرو مقابله است . این نسخه نیز با دورساله دیگر درجبر وحساب که معرفی میشوند دریك مجموعه‌است .

آغاز : الحمدلله الفرد بلاند المنزه عن الزوج والضد . . .

پایان : استخراج مطالب شریفة فی فن الحساب .

مؤلف حسن بن محمد نیشابوری معروف بنظام متوفی ۸۲۸ ـ ه است پس ازپایان کتاب تفسیروحلّ شش مسئله جبری راکه مصنف شمسیّه در آخر کتاب ذکر کرده است ، ازحمزةبن علی مشهور بسعد بیهقی ، درشش صفحه نقل کرده و باین جمله انجام یافته است : هذاآخر ما اردنا بالمختصر ختمه‌الله تعالی مفیض الجود .

۱۵۲۰

شمسیة الحساب نسخه مکرّر از رساله فوق است و با آداب المتعلمین و رساله دیگر که در این فهرست معرفی میشوند دریك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الحمدلله الفرد بلا ندّ المنزه...

پایان: مطالب شریفه فی فن الحساب وهو الموفق للصواب والیه المرجع والمآب.

مؤلف همچنانکه ذیل نسخه فوق گفته شد، حسن بن محمد بن حسین نیشابوری مشهور بنظام اعرج است که اصلاً قمّی و از مفسرین متبحر عهد درقرن - ۸ هـ بوده است، و از تألیفات مشهورش تفسیری است در ۳ جلد که نامش غرائب القرآن و رغائب الفرقان بوده و بتفسیر نیشابوری اشتهار دارد و بارها در مصر و ایران بطبع رسیده است، همچنین شرح برشافیه ابن حاجب در صرف که میان طلاب علم متداول و بشرح نظام مشهور است. وفات وی در حدود ۷۳۰ - هـ است.

۱۵۲۱ (۱۵۲۰)

رساله ملحقات شمسیه رساله ایست که متعلق و ملحق بشمسیة الحساب (کتاب فوق) است و مشتمل بر بحث دربارهٔ ۶ مسئله جبریست که نظام درآخر کتاب شمسیه طرح و حل کرده است. این نسخه که درذیل نسخه شمسیه شماره ۱۵۱۹ نیز معرفی گردید با کتاب فوق در یك مجموعه قراردارد.

آغاز: یقول الفقیر الی رحمة ربه الغنی حمزة بن علی المشتهر بسعد البیهقی...

پایان: و هذا آخر ما اردنا الحاقه بالمختصر فلنختمه حامدین لله تعالی مفیض الجود.

مؤلف همچنانکه ذیل معرفی کتاب شمسیه (نسخه شماره ۱۵۱۹) اشاره کردیم حمزه بن علی مشهور بسعد بیهقی است .

(۱۲۳۳) ۱۵۲۲

الصفحه رساله ایست در علم اسطرلاب و بطوریکه مصنف خود گفته است صغیرة‌الحجم ، وجیزه النظم و پر فائده است ونیز همچنانکه در دیباچه تصریح کرده نام آنرا از آن جهت صفحه نهاده‌است ، که اعمال اسطرلاب ، دراین رساله بطوری منظم ودقیق بیان شده است که بر یك صفحه اسطرلاب میتوان رسم کرد (این نسخه با نسخه شماره ۱۲۳۳ این فهرست در یك مجموعه است) .

آغاز : ارتفعت درجات جبروتك عن احاطة افهامنا القاصرة . . .

پایان : ولیکن هذا آخر ما اوردناه فی هذه‌الاوراق والصلوة علی سید الخلائق علی الاطلاق .

مؤلف بهاء الدین محمد بن حسین بن عبدالصمد عاملی (شیخ بهائی) متوفی ۱۰۳۰ ـ ﻫ است و این تألیف را بطوریکه خود در صدر دیباچه متذکر گردیده بدرخواست یکی از دوستان انجام داده است .

(۱۲۸۳) ۱۵۲۳

الصفحة نسخه مکرر از کتاب بالا است و با کتاب شماره ۱۲۸۳ این فهرست دریك مجموعه قراردارد . خط این نسخه شکسته و کاتب آن سنجر موسوی است که چند نسخه دیگر از آن مجموعه نیز بخط وی کتابت شده است .

آغاز : ارتفعت درجات جبروتك عن احاطة افهامنا . . .

پایان : وقت بلوغ الشمس الیها ولیکن هذا آخر ما اوردناه فی هذه الاوراق . . .

۱۰۲۴ (۱۲۳۳)

العمل بالکره الفلکیه رساله‌ایست در ستاره‌شناسی (نجوم قدیم) مشتمل بر تعلیم روش استخراج فلکیات و شناختن چگونگی گردش ستارگان و حرکات زمین از روی «کره» خطبه کتاب و فهرست آن که در نسخه اصل بوده از این نسخه حذف شده و مشتمل بر ۶۷ باب است (این نسخه با کتب شماره ۱۲۳۳ این فهرست در یك مجموعه است).

آغاز: هذا کتاب العمل بالکرة الفلکیه الفه قسطا بن لوقا . . . قال بعد الحمد و الصلوة و مدح اسمعیل فاتخذت لك اعزك الله کرةً علی صورة الفلك..

پایان: وعدّ مابین العلامتین فما بلغ فهو قوس نهار یومك .

مؤلف قسطا بن لوقای بعلبکی متوفی ۲۵۰ ـ هـ است و طبق نوشته دیباچه آنرا برای اسمعیل بن بلبل تألیف کرده و کرهٔ نیز ساخته که ضمیمه این کتاب بوی تقدیم داشته است .

۱۰۲۵ (۱۵۱۶)

العمل بالکرة الفلکیه نسخهٔ مکرر از کتاب فوق است و با کتاب شماره ۱۵۱۶ این فهرست در یکمجموعه است .

آغاز: الحمد لله رب العالمین و تبارك الله احسن الخالقین . . .

پایان: وعدّ مابین القوسین فما بلغ قوس نهار یومك .

۱۰۲۶

عیون الحساب نسخه ایست در علم حساب که از روی نسخهٔ که در حیات مؤلف بسال ۱۰۰۷ ـ هـ کتابت شده بوده برداشته شده، سپس با نسخه که مصنف و فرزند وی آنرا تصحیح کرده بوده‌اند

مقابله وتصحیح گردیده است. ازاینجهت ذیل حواشی مصنف «منه مدظله» دیده میشود ، دارای یك مقدمه و ۵ باب است درحساب صحاح وکسور و مساحت وجبر مقابله . دوبرگ آخر نسخه از وسط بریده شده و سپس بغلط درغیرجای خود صحافی و درنتیجه پایان کتاب غیر مشخص گردیده است . نسخهٔ دیگری از عیون الحساب در جلد ۱- فهرست کتب خطی (تألیف مرحوم اعتصام الملك آشتیانی) بشماره ۱۹۹ ثبت گردیده است

آغاز : الحمدلله علی ماأولانامن ضروب نعمه المتضاعفه . . .

پایان : ولیکن هذا آخرما اردنا ایراده فی الرساله والصلوة علی خاتم الرساله .

مؤلف محمد باقربن زین العابدین یزدی است که سال وفاتش دردست نیست ولی تا ۱۰٤۷ ـ ھ در حال حیات بوده است .

قطع وزیری بسانتیمتر ۱٤×۲۳ شماره صفحات ۳۲۹ سطور هرصفحه ۲۰ جلد تیماجی مشکی ومندرس خط نستعلیق کاغذ ایرانی تاریخ مقابله نسخه۱۰۹۳ ـ ھ کاتب قسم بن حاج علی شمارهٔ دفتر **۱۳۳۱۶**

۱۰۲۷

کتاب قصرانی نسخه کتاب مخصوصی است در احکام موالید وطالع شناسی که یك قسمت از علم نجوم وفلکیات قدیم است، بضمیمه فهرست مطالب کتاب که بترتیب حروف ابجد در ۸ برگ در ابتدای نسخه اضافه گردیده است .

آغاز : الحمدلله ذی المحامد الفاخرة والعزة القاهرة . . .

پایان : او ینظر الی السعودفیکون کان الذی تسئل عنه فرجاً وصلاحاً باذن الله .

مؤلف ابی یوسف یعقوب بن علی قصرانی است (از مؤلف مشخصات

بیشتری بدست نیامد در کشف الظنون نیز بیش ازاین دربارهٔ وی نیاورده است .

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۰×۳۱ جلد : تیماجی قرمز کوبیده شماره صفحات : ۷۵۶ سطور هر صفحه : ۱٤ خط : نسخ کاغذ : فرنگی خانبالغ کاتب : محمد حسین مروزی تاریخ کتابت : ۱۲۳۹ هـ شماره دفتر : ۱۳۳۱۳

(۱=۰۹)۱=۲۸

مجمل کتابیست شامل چهار مقاله مقالهٔ اول در مدخل و اصول علم نجوم ، مقالـه دوم در علل وقـایع و وجود موجودات درعالم ، مقاله سوم درحکم برموالید وحوادث آسمان وتغییریافتن عمر آنها ، مقاله چهارم در اختیارات وبیان کارهائی که متناسب باروزها وساعتها میباشند . این نسخه با کتاب اقترانات شماره ۱۵۰۹ این فهرست دریکمجموعه است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة علی سیدنا محمدوآله الطاهرین قال ابوالحسن کوشیاربن لبان ابن شهریار الجیلی انی جمعت فی کتابی هذا من اصول صناعة الاحکام وحملها والطریق الی التصرف فیها ماظننته کافیاً

پایان : ونختم المقالة الرابعه بهذالباب والکتاب بهذه المقالة والحمدلله وحده وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وصحبه وسلّم .

مؤلف ابوالحسن کوشیار است که ازمنجمین قرون ٤و٥ بوده وبابن شهریار نیز معروف است وی در ٤٥۹ ـ هـ رصدخانه تأسیس کرده کـه بنام زیج کوشیار معروف بوده است دربرهان قاطع ویرا استاد ابن سینا دانسته است در صورتیکـه مسلماً اشتباه است . تاریخ وفاتش در دست نیست و جزاین کتاب چند تصنیف دیگر درنجوم و اسطرلاب یکی بنام الزیج الجامع دیگری الزیج البالغ و دیگر رسالهٔ اسطراب دارد . نسخ

کتاب مجمل که بنام المدخل فی احکام صناعت النجوم نیز معروف است بسیار کمیاب وجز چهار یا پنج نسخه دیگر باطلاع نگارنده نرسیده‌است.

درحاشیهٔ نخستین برگ نسخه، این عبارت را بسختی میتوان خواند: و روی لبار بالراء وهو بلغة الجبل الاسد کان مهندساً صنف الزیج المعنون بالبالغ ثم زیجه المعنون بالجامع ثم المجمل فی علم النجوم ثم رسالة فی معرفه الاسطرلاب. این عبارت دربارهٔ کلمه (لبان) ومقصود وی آنستکه نام پدر کوشیار را (لبار با راء بجای لبان با نون) که درلغة اهل جبل (مازندران ایران) نام شیراست نیز گفته‌اند، سپس تألیفات مصنف را یاد کرده است.

۱۰۳۹ (۱۰۱۱)

مختصر کفایة الحساب

رساله ایست مشتمل بر ٦ باب در علم حساب که باب ششم آن درجبر وحلّ چندمسأله جبری‌است ملخص از کتاب کفایة الطلاب فی علم الحساب این رساله با رساله شماره **۱۰۱۱** **این فهرست** در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الهی عنایتك کفایةٌ فانظر الینا بعین العنایة ....

پایان: و هو الاربعة خرج ثمانیة و هوالعددُ المطلوب.

مؤلف غیاث الدین منصور همان مؤلف اصل کفایت الحساب است که از دانشمندان ایرانی و معاصر ملا جلال دوانی بوده است و ازطرف شاه طهماسب صفوی صدارت عظمی یافته ودراثر منازعه ایکه بامحقق کرکی شیخ عبدالعال درحضورشاه میکنداز نزد شاه بشیرازمهاجرت ومدرسه‌ای را که اکنون منصوریه شهرت دارد تأسیس کرده‌است. وی درفلسفه الهی وریاضیات وتفسیر تألیفاتی دارد، از آنجمله اشراق هیاکل النور استکه شرح هیاکل النور شیخ سهروردی است. وفاتش درحدود ۹٤۰ ـ ه است

۱۵۳۰ (۱۵۱۹)

مفتاح الحساب نسخه رسالهٔ مفصلّی است در حساب و قسمتی از هندسه وجبر ومسائل آنها،مشتمل بر جداول بسیار و نام آن هرچند ذکر نشده ولی مسلماً همان مفتاح الحساب است . این نسخه با رسالهٔ شمارهٔ ۱۵۱۹ در یکمجموعه میباشد .

آغاز : الحمدلله الذی توحّد بابداع الاحاد و تفرّد .

پایان : و هذا آخر ما اردنا ایراده فی هذا الکتاب و الحمدلله تعالی علی نعمائه و الصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد وآله .

مؤلف جمشیدبن مسعود بن محمود کاشی ملقب بغیاث از علماء وریاضی دانان قرن ۹ـ هـ و معاصر بامحقق کرکی است که درحدود ۸۴۰ـهـ وفات کرده‌است . وی تألیفات بسیاردرریاضیات دارد وازجمله زیج‌ایلخانی‌تألیف خواجه نصیر را که ناقص بوده تکمیل کرده و زیج خاقانی نام نهاده است وتفسیر قرآنی که بنام تفسیرجمشید معروف است، نوشته وطبق احتمالیکه بعضی ازدانشمندان‌داده‌اند تفسیرزواری نیزازاوست، ولی‌معروف‌آنستکه تألیف یکی‌ازشاگردان وی که استادعلی‌بن‌حسن‌زواری‌بوده‌است میباشد.

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲۲ روی جلد تیماج مشکی شماره‌صفحات ۵۶ ؛ سطور هر صفحه ۱۷ کاغذ ترمه خط نسخ تاریخ کتابت ۱۲۸۱ ـ هشماره دفتر **۱۳۹۸۶**

۱۵۳۱ (۱۵۱۹)

رساله رساله‌ایست‌که‌باکتاب شماره۱۵۲۳در یکمجموعه ومشتمل برتعلیم طریق استخراج جیب یکدرجه ازدائره‌است طبق قواعدجبری. این‌مسئله ازمشکلات مسائل جبری‌است که غیاث‌الدین‌جمشید کاشی بطوراجمال آنراحلّ کرده ویکی‌ازدانشمندان ریاضی‌که خـود را برادر جمشید معرفی میکند این رسالـه را در شرح

گفته های جمشید و حلّ کامل مسئله تصنیف کرده است .

آغاز : احمده علی جزیل انعامه وجمیل اکرامه . . .

پایان : وتنقص الحاصل من ثلثة امثاله فالباقی هوالجیب المطلوب .

دوصفحه ازین رساله سفید و نقص است وپس ازختم آن یك مسئله جبری و چند تعلیم ریاضی در باره حساب شطرنج از کتاب الاثار الباقیه تألیف ابوریحان بیرونی ، در سه صفحه نقل شده است .

۱۵۳۳

مقاصد العوالی بقلائد اللئالی — این نسخه شامل منظومهٔ درطریقه بدست آوردن وشناختن اوقات طبق اصول علم نجوم وشرحیست بر آن منظومه (شرح نیز از گویندهٔ منظومه است). یادداشتی ازسفیر کبیر ایران درترکیه بنام (رستم) بتاریخ ۱۱۰۹ در آخر نسخه موجود است .

آغاز : یقول عبیدربه واسیرذنبه محمد بن محمدبن سلیمان مغربی . . .

پایان : و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین .

مؤلف در آغاز دیباچه محمد بن محمد بن سلیمان مغربی ردانی معرفی شده ولی خصوصیت و شرح زندگانی وی بدست نگارنده نرسیده است .

قطع ، وزیری کوچك ؛ بسانتیمتر ۱٤ × ۲۰ جلد تیماجی قرمز ، شمارهٔ صفحات ۲۵۰ سطور هرصفحه ۲۳ ، کاغذ فرنگی و نازك ، خط نسخ ریز ، صفحات با آب طلا جدول‌بندی وبسیاری ازسطور دراثر رطوبت سیاه شده ، شمارهٔ دفتر ۱۲۷۳۵

۱۵۳۴

نهایة الایضاح — شرح باب مساحت از کتاب مفتاح الحساب تألیف غیاث‌الدین جمشید کاشانی است و مؤلف ، اصل آنرا در ۱۲۷۳ ه تألیف ودر ۱۲۹٤ تکمیل وپاکنویس کرده و در دیباچه آن ناصرالدین شاه را ستوده است . علاوه بر اشکال هندسی که در اثناء آن

موجود است درآخر نیز ۲۱ شکل هندسی مختلف بر آن ضمیمه گردیده

آغاز : الحمدلله الذی لا تحصی نعمائه و لاتعد و لا یوصف آلائه و لاتحد . . .

پایان : و ترتیب ما اودعت ترصیفه فی خامس عشر صفرالمظفرسنة ثلاث وسبعین و مأتین بعدالالف من الهجرة فی قصبة اردکان .

مؤلف محمداسمعیل حسینی بیرجندی است که درقصبه اردکان یزد از تألیف آن فراغت یافته است (مشخصات بیشتری ازوی بدست نیاوردیم)

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۲×۲۰ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۳۰۱ سطور هرصفحه ۱۵ کاغذ فرنگی خط نسخ و نستعلیق (مخلوط) کاتب محمدعلی فرزند مؤلف شماره دفتر ۱۳۸۸۸

۱۰۳۴

این نسخه کتابیست درعلم حروف شامل نکات دقیق درآن علم ومتضمن طریقه دعوت قسمتی از اسماءالله (تم) و درآخر خاتمهٔ دارد مشتمل بر دو فصل ، در فصل ۱ ــ شرائط وآداب عمومی دعا ودر فصل ۲ ــ شرائط خصوصی دعوت اسماء الحسنی بیان گردیده است . یك منظومه در علم حروف و چندین جدول وطلسم وچندین فقره دعا بزبان عبری باترجمه آنها در صفحه زائد آخر نسخه یادداشت شده است .

آغاز : قال الشیخ الامام العالم العلامه شیخ المحققین وقدوة المجتهدین ...

پایان : ــ فان الله یفتح له بابا الی فهم معانیه بمنه و کرمه حسبنا الله و نعم الوکیل .

مؤلف بطوریکه در صدر دیباچه ذکر شده ابوعبدالله شمس الدین محمدبن یعقوب کوفی است بیش از این مقدار اطلاعی درباره مؤلف این کتاب بدست نگارنده نیامد .

قطع : بغلی بسانتیمتر ۹×۱۲ جلد تیماجی مشکی مندرس شماره صفحات ۱٤۲ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ مندرس و مرطوب بدون جدول بندی کاتب صفی بن محمد تاریخ کتابت ۱۰۵۲ ــ ﻫ شماره دفتر **۳٦۰۱۸**

۱۰۳۵

جامع الادویة المفرده

نسخه ناقص از کتاب مفصلی است در طب که صفحات آن مندرس و تعمیر شده و قسمتی از سطورش سیاه گردیده وغیرقابل استفاده است وتاریخ کتابت آنرا میتوان ۲۰۰ سال پیش حدس زد . بهرحال دراین کتاب اجزاء داروها وباصطلاح طب قدیم (مفردات ادویه)را از نقطه نظر سود وزیان وشرائط ترکیب وعصاره گیری و تبدیل داروئی بداروی دیگر وخلاصه ساختن انواع داروها وهمچنین رژیمهای صحیح غذائی بیان گردیده است . در کشف الظنون درباره این کتاب میگوید و هو من اجل کتب المفردات واجمعها

آغاز : الحمدلله الذی اقام بلطیف حکمته بنیة الانسان . . .

پایان : واعجب من ذلك انه قواه ونشطه حتی کانه .

مؤلف ابومحمد یا ابی بکر عبدالله ابن احمد بن محمد مالقی مشهور بابن بیطار متوفی ٦٤٦ ــ ﻫ است که از پیشوایان بزرگ گیاه شناسی در قرن ٦ ــ ﻫ بوده . یکی از اساتید او ابوالعباس گیاه شناس است که در سویل (اشبیلیه) در بارهٔ گیاهها مطالعه میکرده است . ابن بیطار از ۲۰ سالگی درشمال افریقا ، مراکش وتونس بمطالعه گیاهها پرداخت وچون بمصر رسیدملك کامل محمدبن ابی بکر ایوبی وبرا احترم داشت پس ازچندی بملازمت ملك کامل بدمشق رفت در آنجا باابن ابی اصیبعه صاحب کتاب

عیون الانباء فی طبقات الاطباء ملاقات کرد . پس از ملک کامل باز نزد ملک صالح (وارث وی) محترم بود و کتاب جامع را بنام وی تألیف کرده است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲۵ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۱۰ سطور هر صفحه ۲۹ کاغذ فرنگی نازك . خط نسخ شماره دفتر ۱۲۲۴۳

۱۵۳۶

حاوی کتاب مفصل و جامعیست درطب که بمنظور بیان داروهای کم بهای امراض که همه جا وهمه وقت در دردسترس است باحذف حشووزوائدمعموله ، تألیف گردیده ومشتمل بر ۵ مقاله میباشد . مقالهٔاول درامراض سراپای بدن انسان وشامل ۱۲۶ باب ، مقالهٔ دوم درانواع تب ها وشامل ۲۷ باب ، مقاله سوم درامراض جلدی و شامل ۱۰۸ باب مقاله ، چهارم درداروهای بسیط وترکیب نشده (مفردات ادویه) بترتیب حروف تهجّی ، مقاله پنجم درد واهای مرکّب ومتضمن ۵۰ باب . فهرست کامل ابواب در آغاز کتاب ذکرشده است و شامل حواشی از کتاب کفایهٔ منصوری و کناش و حواشی دیگری بی امضاء میباشد .

آغاز : الحمدلله الواحـد الماجد السّبّوح خالق الجنّ و الانس رب الملائکة و الروح . . .

پایان : کان اقوی حر و یبساً والحمد لواهب الالباب و الصلوة علی محمد و آله الطیبین الطاهرین اجمعین .

مؤلف نجم الدین محمود بن صائن الدین الیاس شیرازی است ومشخص دیگر وی بدست نیامد .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۱۸ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۶۹۴ سطور هر صفحه ۱۸ کاغذ ایرانی آهاردار خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۲۸۴ هـ شماره دفتر ۱۳۹۱۳

۱۵۳۷ (۱۲۱۹)

رساله حفظ الصحه

از رسائل مجموعه گرانمایه و از تألیفات ابن سیناست در تعلیم روش حفظ الصحه و مراقبت بر اعتدال مزاج و مشتمل بر سیزده بابست. نکته جالب در این کتاب آنستکه ابن سینا یك باب آنرا بمسواك و یك باب را بدستورورزش اختصاص داده است و درباره این دو بسیار تأکید و توصیه کرده است و چنانچه از صدر نسخه استفاده میشود دیباچه رساله حذف شده است (این نسخه با رساله شماره ۱۲۱۹ این فهرست در یکمجموعه است)

آغاز: هذه رسالة في حفظ الصحة للشيخ الرئيس رحمة الله عليه قال بعد الديباچه الباب الاول . . .

پایان: واذا بلغنا هذا المبلغ فنختم المقاله حامدين لله العليم الحكيم مصلين على رسوله النبي الكريم وآله ذوي الخلق العظيم و الفيض العميم

۱۵۳۸

رساله خواص شراب

این نسخه رساله‌ایست دربیان خواص شراب و مخصوصاً شرح تأثیرات ویژهٔ آن که درهیچ نوشابهٔ دیگری یافت نمیشود. این رساله بضمیمه ۳۲ رساله دیگر که همه در طب و طبیعیات اند و ذیلاً بترتیب معرفی میشوند در یك مجموعه قراردارد. برگهای اضافی اول این مجموعه وهمچنین قسمتی از حواشی برخی از برگهای وسط آن وصالی، و تعمیر شده است. یادداشتهای بدون امضائی در برگهای اضافی ابتداء مجموعه موجوداست. قسمتی از یك فهرست منظم اسامی عربی و فارسی داروها درآن برگها دیده میشود و صدر آن نوشته است که این فهرست تألیف عمر بن ولید مؤلف کتاب اختیارات است.

آغاز (پس از بسم الله) : سألنی بعض الناس هل یوجد شراب ینوب عن الشراب المسکر فی افعاله یفعل فی البدن افاعیل الشراب المسکر فاعلمته ان ذلك غیر موجود و ان الشراب المسکر قدنضج غایة النضج و انعشت عنه الابخرة و اطابت ورسب فیه . . .

پایان : فاما ما یحدثه اعنی الشراب المسکر فی النفس من الانشراح و السّرور و السخاء و الشجاعه . . . الی . . . لایوجد الی هذه الغایة شیء یقوم مقامه فی هذه الافاعیل البته و انکان قد وجدت اشیاء یسکر بعض الاسکار کما ان الناز جیل . . . الی . . . عواقب سوء قد تعدیها الشراب المسکر فهذه جملة بحث اجبته ولواهب العقل الحمد بلا نهایة .

مؤلف ابوبکر محمد بن زکریای رازی است که از بزرگترین دانشمندان و فلاسفه اسلام شمرده میشود و در عصر خویش مرجع همه طبیبان بوده و ریاست پزشکان و بیمارستان بغداد را در عهد خلافت مکتفی بالله عباسی(۱) بعهده داشته است . وی طبق نوشته قاموس الاعلام در ۲۴۰ ـ ه « در ری » متولد شد و تاسی و چند سال نیز در آنسامان بسر برد آنگاه ببغداد رفته وچون عمروی قریب بچهل سال رسید بتحصیل طب مشغول گردید ابن خلکان گوید : رازی درجوانی اهل طرب بود و نی مینواخت

---

(۱) از کمال الدین بغدادی نقل کرده اند(ج ۱ کتاب مطرح الانظار تألیف میرزا عبدالحسین خان فیلسوف الدوله تبریزی چاپ تهران ۱۳۳٤ ـ ه) که عضدالدوله دیلمی ابوبکر رازی را (باترتیب مخصوصی) نامزد ریاست بیمارستان عضدیه بغداد کرد و محل ساختمان آنرا نیز بامشورت و دستور وی انتخاب کرد . . . ؟ ولی همچنانکه صاحب مطرح الانظار فرموده باتفاق کتب تواریخ وفات رازی از ۳۲۰ ـ ه متجاوز نبوده درصورتیکه تولد عضدالدوله درحدود ۳۲۵ وتاریخ بنای بیمارستان عضدی ۳۷۲ ـ ه است که وفات وی نیز درهمانسال است ونا گفته نماند که ابوبکر رازی پس از مرگ شخصیت جهانی یافته و درغرب بنام رازس Razes شناخته میشود .

چون بزرگ گردید و موی برعارضش دمید ساز را کنار گزارد و گفت آوازی که ازمیان سبیل (سبلت) وریش بر آید کسی را خوش نیاید سپس بتحصیل طب پرداخت. بالجمله طبیب رازی بحذاقت و مهارت در طب (علاوه برشعب دیگر فلسفه) و بدستگیری از بینوایان و فضائل ومکارم اشتهار داشته است. تألیفات وی را که درقسمت های مختلف فلسفه وبیشتر آن در طب است متجاوز بر ۲۵۰ جلد دانسته اند. مشهور ترین آنها کتاب حاوی است. گویند مسودات این کتاب که پس ازوفات رازی باقی مانده بود بدست افتاد و ابن العمید (استاد صاحب ابن عباد) با مبلغ گزافی آنرا از خواهر حکیم خریداری کرد و با کمك تلامذه وی آنرا در ۳۰ مجلد فراهم آورد. کتاب منصوری (که بنام امیرمنصور ابن اسحاق تألیف کرده و مکرر بزبانهای خارجی (مانند کتاب حاوی) ترجمه گردیده است، کتاب درعلل نقرس و مفاصل وعرق النساء، کتاب الامام والمأموم، کتاب دراستدلال بروجود خدا ازروی علم الاعضاء، کتاب من لایحضره الطبیب، قرابادین، سر الطب، برءالساعت، ابدال الادویه، صفات البیمارستان، کتاب فی انه لم صارمن قل جماعه ذال عمره و کتاب سر الاسرار (درحکمت) نیز از تألیفات مشهور او است. فیلسوف رازی کلمات قصار بسیار جامع وپرمغز ونغزی بعربی دارد شعرنیز بعربی شیوا و دلکش میگفته است که این دو بیت نمونهٔ آن است:

لعمری ما ادری وقد آذن البلی   بعاجل ترحال الی این ترحالی
و این محلّ الروح بعد خروجه   من الهیکل المنحل والجسد البالی

وفات ابوبکر رازی طبق ضبط قاضی ابن خلکان ۳۱۱ - ه است و از تاریخ مختصر الدّول نقل شده است که وی در ۳۲۰ - ه وفات یافته بهر حال

همچنانکه در تاریخ وفات‌وی اختلاف است ارباب تواریخ را درسبب وفات وی نیز اختلاف بسیار است و ناگفته نماندکه ابوبکررازی درپی کیمیا نیز بوده رساله هائی هم در آن علم تألیف کرده و در سایه‌کوشش های خود در این راه بوده که بوجود جوهر گوگرد وتهیه آن بوسیلهٔ تقطیر زاج سبز و همچنین وجود الکل درمواد نشاستهٔ و شکری پی برده است (این دو اکتشاف در علم شیمی هنوز بنام آن حکیم بزرك است).

قطع مجموعه وزیری باریك بسانتیمتر ۱۷×۲۳ جلد تیماجی‌مشکی شماره صفحات ۵۲۱ سطور هرصفحه ۲٦ ، خط نسخ ریز کاغذ ایرانی ضخیم و آهار مهره شده تاریخ کتابت رساله های مجموعهٔ ۸۳۳ یا ۸۸٤ و یا ۸۳۰ است (تاریخ کتابت هریك از رساله‌ها ذیل آن یاد داشت شده و از این سه تاریخ بیرون نیست) کاتب محمد بن قطب طبیب شمارهٔ دفتر ۱۲۳۰۷

۱۵۳۹ (۱۵۳۸)

رساله کلیات طب نسخه رساله‌ایست متضمن اصول وقواعد کلیّه علم طب وبطوریکه در دیباچه تصریح گردیده بسبك کتاب فصول بقراط(۱) وضمن مجموعه فوق‌است. درپشت برگ‌آخر این رساله نسخه‌های‌مختصری برای درمان امراض‌مختلف مانندجرب وجدری و غیرها در یك صفحه دیده میشود که ذیل آن چنین نوشته شده است: نقلت من خط الاستاد المخدوم لازال براهینه نفیساً و انا ابن اخته و هو مد ظله قد نقل من‌خط جدّه ای الطبیب‌الحاذق جمال‌الدین نفیس طیب‌الله ثراه و جعل الجنة مثواه . بحدس قوی نگارنده، منظور از استاد مخدوم

(۱) بقراط Hippocrate از حکمای یونان و نخستین کسیستکه تدوین علم طب و تأسیس بیمارستان کرد قبل از بقراط علم طب درکتابی نوشته نشده و اصولا زبانی وبرمز تعلیم میگردیده است کتاب فصول را حنین بن اسحق ترجمه وجمعی آنرا شرح کرده‌اند ابن ابی صادق نیشابوری آنرا تلخیص کرده است .

(درعبارت‌ذیل نسخه) همان طبیب مشهور بابن‌نفیس متوفی ۹۸۷ ـ ﻫ است که بر فصول بقراط شرحی تألیف کرده است.

آغاز: قال‌الحکیم‌الفاضل ابوبکر.. الی .. دعانی ماوجدت‌علیه‌فصول بقراط من الاختلاط و عدم النظام و الغموض و التقصیر عن ذکر جوامع الصناعه کلها اوجلها ثم ما اعلمه من سهولة حفظ الفصول و علقه بالنفوس الی ان اذکر جوامع الصناعة و جلها علی طریق الفصول واتحری فیذلك الایضاح و التمثیل . . .

پایان: و قد ذکرنا الکثیرمما حضرنا من‌جل صناعةالطب وجوامعه و بقی الاکثر و فیما ذکرنا و ارشدنا الیه کفایة و بلاغ و لواهب العقل الحمد و الشکر بلا نهایه کما هواهله ومستحقه.

مؤلف ابوبکر محمدبن زکریای رازی است و بطوریکه خود درصدر دیباچه توضیح داده است این تألیف را بسبك و روش کتاب فصول بقراط در آورده زیرا قواعد واصول علم طب بدین صورت ازلحاظ تعلیم وحفظ آسان‌تر است وی، کتاب فصول بقراط را بغموض ونقصان توصیف کرده و خود در مقام تألیف کاملی بدان شیوه برآمده است.

۱۰۴۰ (۱۰۳۸)

رسالهٔ اصطلاحات طبیه این نسخه دو رساله‌ایست که شامل بیان اسامی امراض و داروها و نام اعضاء بدن انسان و تفسیر اصطلاحات مخصوصه طب قدیم و در مجموعه رسائل فوق است. دراواخراین‌رساله فصل‌مستقلی بنام ابدال ادویه موجود است که بترتیب الفبا و در ۷ صفحه است.

آغاز: الطب‌علم احوال بدن‌الانسان من‌جهةالصحة والمرض والحالة المتوسطة لحفظ الصحه الصحة هیئة یکون بها بدن‌الانسان فی مزاجه و

ترکیبه بحیث یصدر عنه الافعال السلیمه المرض هیئةٌ مضادة لهذه . . .

پایان : وسطافلون وهو ذوالارواق الخمسه بدله فی استفراغ المائیة و البلغمیه ثلث اوزانه ایرسا و ثلثا وزنه سکبینج .

۱۰۴۱ (۱۰۳۸)

رساله در فصد نسخهٔ رساله‌ایست درباره فصد (رگ‌زدن) وشرائط و نکات مهمی که هنگام فصد باید رعایت شود و اقسام امراضیکه بوسیلهٔ فصد معالجه میشود و توضیحات در بارهٔ حالات خون وعلامات کمی وزیادی‌واعتدال فشارخون، وشامل ۹۱ باب میباشد این رساله در مجموعه رساله های فوق قرار دارد و بطوریکه کاتب در پایان آن تذکر میدهد ازروی یك نسخهٔ بسیارمغلوط کتابت شده‌است.

آغاز : قال قسطابن لوقا اجهاد النفس فی‌الوفاء بالفرائض اوجب من حملها فی‌النوافل،وقدحملت نفسی فی‌النوافل مدة من‌الزمان‌طویلةً فاحتاج الی اجهادها فی‌الوفاء بالفرائض و علی من فضلك ایدك‌الله . . .

پایان : و ما کان من‌الابدان کهذه حالته فلیس ینبغی ان‌یتوقف عن علاجه الی ان یظهر فیه دلائل‌الامتلاء .

مؤلف قسطابن لوقای بعلبکی متوفی۲۵۰ ـ ه است وبطوریکه خود دردیباچه رساله تصریح کرده است آنرا ازگفته‌های جالینوس در اینباره گردآوری کرده است .

۱۰۴۲ (۱۰۳۸)

رسالهٔ امراض جفن نسخهٔ رساله‌ایست دربارهٔانواع بیماریهای‌پلکهای چشم (جفن ـ عربی) و دستور معالجه هر یك از آن اقسام . نخست (دردیباچه) فهرست بیماریهای مزبور را بطور اجمال چنین بیان کرده و تا ۲۹

قسم شمرده است : الجرب . البرد . التحجر . الالتصاق . الشتره . الشعیره . الشعر الزائد . الشعر المنقلب . انتثار الهدب . بیاض الهدب . القمل . الوردینج الشلاق . الحکه . الغلظ . الدمل . الشرناق . التوثه . الکمنه . الشری . النمله . السعفه . الثولول . الانتفاخ . التاکل السلع الاسترخاء . موت الدم . سپس یکایك اقسام نامبرده را عنوان کرده و شرح مختصری ذیل آن دربارهٔ نشانه‌های مختلف آن بیماری وتأثیرات مخصوص آن بیان کرده است و سرانجام ببیماریهای مختلف مربوط بهریك از طبقات چشم بهمین ترتیب اشارت کرده است .

این رساله‌در مجموعه رسائل فوق قرار دارد و بنظر میرسد که‌ناتمام باشد.

آغاز : عدد امراض الجفن تسعة وعشرون الجرب و البرد . . .

پایان : و اما بسبب فی الرطوبات مثل الجلیدیه اذا کانت کبیرةالمقدار والبیضیة صافیه قریبة الوضع الی الخارج معتدلة المقدار او قلیلة .

مؤلف در نسخه نامبرده نشده و ازتتبع نیز بدست نیامد ولی احتمال قوی میرود که این رساله از مؤلفات شیخ الرئیس ابوعلی ابن‌سینا باشد .

پس از پایان این رساله گفتاری بنام فوائد از ابن التلمیذ و همچنین ازابوالولید مروان‌بن‌جناح الاسرائیلی دربارهٔ نامهای شیر(لبن) ومشتقات آن که در حالات و تنوعات مختلف (در لغت عرب) پیدا میکند در یك صفحه کتابت شده است .

۱۵۴۳ (۱۵۳۸)

رسالهٔ معالجه با فصد

این نسخه نیز که در مجموعه رسائل فوق است رساله دیگریست در بارهٔ فصد (رگ زدن) .

دراین رساله‌اقسام رگها واصول انشعابات‌وتقسیمات عروق و شرائین بدن انسان بدقت تشریح گردیده

و مشتمل بر راهنمائی ها و دستورات گرانبهائی دربارهٔ معالجـه امراض است با فصد .

آغاز : الحمدلله ولیّ الحمد المتفضّل علی جمیع من فی العالم الجواد المنعم مبدع الکلّ و واهب العقل حمداً بلانهایه و نسئله الصّلوه علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین انی رأیت اطباء جرجان و فصادیهم یأتون الشّیء من غیر تمییز و یقدمون علی المعضلات من غیر تدبیر و معرفة . . .

پایان : و یجب ان یکون الانسان علی حذر من ان یقع علیه فینقبض او ینفتح ثانیاً فان فیه خطراً عظیماً والله یوفقنا للرشاد والصواب فی جمیع الامور و هو حسبنا و نعم الوکیل .

مؤلف ابوالحسن احمد بن محمد طبری است که از طبیبان قرن ٤ ـ هـ و اهل طبرستان بوده است . مرحوم فیلسوف الدوله زنوزی تبریزی در کتاب مطرح الانظار میگوید که تاریخ وفات وی بدست نیامده است ولی طبیب مخصوص و استاد امیر رکن الدوله متوفی ٤٦٦ ـ هـ بوده است . بالجمله کتاب المعالجات البقراطیه که از بزرگترین کتب طب قدیم محسوب است از تألیفات ابوالحسن طبری است و بطوریکه در دیباچه رساله فصدیه خویش (که اینك معرفی گردید) تصریح کرده است کتاب مبسوطی دربارهٔ فصد تألیف کرده بوده است که مورد استفاده و نقل و استکتاب تمامی اهل فن قرار گرفته و این رساله را بمنظور اختصار و نزدیك کردن آن بافهام عمومی مجدداً تصنیف کرده است . در مقدمه دیباچه از مداخلت نادانان در معالجات و بی تمیزی اطباء گرگان (گویا در آنوقت ساکن گرگان « مرکز طبرستان » بوده) گـله ها کرده و از آنجمله چنین گفته است : دانشمندی از میان اینان کیست که قرابادین و یا کناش منصوری

(از تألیفات زکریای رازی) را نیز مطالعه کرده و باین دلیل خود را دانشمند تصور میکند . سطح معلومات ایشان متنزّل و نیروی ایمان و پرهیز کاریشان بسیار ضعیف است . اگر از حاذقترین فصادان گرگان دربارهٔ علل فصد هریك از عروق (رگها) سئوالی کنید و یا مثلاً علت اینکه چرا بجای رگ قیفال رگ باسلیق را نمیتوان فصد کرد بپرسید . جوابی نمیداند و از این سؤال نیز در تعجب میشود . . . بهرحال (این جمله را که نمونهٔ از طرز فکر ابوالحسن طبیب طبری بود برای مزید معرفت بحال وی در اینجا آوردیم)

(۱=۲۸) ۱=۴۴

کتاب هرمس یك قسمت ناقصی است از کتاب هرمس(۱) دربارهٔ علل طبیعی پیدایش و بوجود آمدن نباتات که ضمن مجموعه رساله های فوق قراردارد .

آغاز : القول علی علل تکوین النبات و کما قلت علی الاجساد الصم الموات التی هی معلقة بتصریف الازمان و حرکات الافلاك و تغییرالبلاد و البقاع والاماکن عند اتصال الغلیظ بالغلیظ کذلك اقول علی النبات و تولده من الماءِ و التراب و اتصال لطیفه بغلیظه و بدور ان العلل و تقلب اللیل والنهارقدقلت انالجوهر الاول قدکان فیه کل شکل وکان قابلا ...

پایان : اقول انالطبائع اذا جمعت فیخلقةالشجر فائتلف بعضُ ببعض و اتصل کل شکل بشکله یکون من لطیفها قلب الشجر و یدفع الغلیظ الی خارجه لقلة اتصاله فاذا اصابه برد الهوا اجمده فصار قشوراً .

مؤلف اصل مقالهٔ هرمس بود و سپس بلیناس حکیم Apolloniusde tyan

مشهور بصاحب طلسمات (۹۷ـم) آنرا تفسیروتحریر وطبق آنچه درصدر نسخه ضبط شده است یك کشیش بنام ابومسحیوس آنرا بعربی ترجمه و مشکلات ورموز آنرا روشن کرده است . بلیناس از فلاسفهٔ یونان بوده و اندکی پس از میلاد مسیح متولد گردید پس‌ازتکمیل حکمت و فلسفه بایکی‌ازشاگردان‌خودبنام «دامیس» بسیاحت پرداختوپس‌ازمراجعت‌در اثر آنکه معالجات خارق عادت میکرده وطلسمات ونیرنگات بکارمیبرده است بفرمان حکمران (نرون) بشهر (افس Ephése) تبعید گردیده است وی نیزدرآن‌شهراقامت ودارالعلمی تأسیس کردوشاگردان بسیاری فراهم آورد . درقاموس‌الاعلام است که جمعی ازمعاصرین وی بکرامت و مقام معنوی وی نیز معتقد بوده‌اند(۱) .

(۱۰۴۸) ۱۰۴۵

رساله تفسیر اسماءادویه‌مفردهٔ نسخه رسالهٔ گرانبهائیست درمجموعه رسائل فوق شامل ده مقاله که تفسیر و تحریر کتاب اسماء ادویه (فرهنگ داروهای ترکیب‌نشده) است که از کتب نفیسه در این فن و تألیف دسقوریوس Dioscoride(۲) بوده‌است .

---

(۱) ازناسخ‌التواریخ نقل شده است که بلیناس ازشاگردان اوسطو ومعاصراسکندر بوده و با حضرت مسیح هم عصر نبوده است ؟

(۲) دیسکور (دیسقوریوس) نام سه طبیب وفیلسوف ازاطباء و فلاسفه قبل ازاسلام بوده - نخستین آنان طبیبی بوده است پیش از میلاد حضرت مسیح که بیشتر کتب بقراط را تفسیر نموده و جالینوس از وی نقل کرده است - ۲ دیسقوریوس حشایشی - عین ذربائی - که از اهالی شهر (Anazarbe) بوده و همانست که مؤلف این پنج مقاله و از اطباء و دارو شناسان و علماء علم النبات بوده است و از اینرو بحشایشی (جمع حشیش - گیاه) شهرت یافته است . گویند ابن بیطار بزرگترین داروشناس

بقیه حاشیه در صفحه بعد

آغاز: ایرس تأویله‌فی‌اللسان الیونانی‌قوس وقزح وهوالسوسن‌الاسما نجونی وذلك ان فی‌نوره بیاض وصفره و سماویة کما فی قوس وقزح . . .

پایان: لیثوفلا . تاویله‌حجرالغراوهوصمغ‌البلاط‌معمول. لیثوحاووس تاویله الحجرالابیض تم تفسیرالمقال الخامسه .

مؤلف تفسیر وتحریر ابوداود ، سلیمان‌بن حسان معروف بابن جلجل است که از دانشمندان و اطباء قرن ٤ ـ ه و معاصر هشام بن الحکم بن عبدالرحمن خلیفهٔ اموی اندلس وطبیب مخصوص وی بوده ودرشهر قرطبه بتألیف وتدریس کتب طب‌ومعالجه‌مرضی‌اشتغال داشته‌است . سال‌وفاتش دردست نیست ولی درمطرح الانظار (فیلسوف‌الدوله) ازتواریخ‌استنباط ونقل کرده است که بسال سیصدوهفتاد ودوحیات داشته‌است . ابن‌جلجل علاوه بر تفسیر مقالات دیوسکوز کتب دیگری نیز تألیف کرده است از آنجمله ـ ۱ مقالهٔ درتکمیل کتاب دیسقوریوس و (بیان داروهائیکه اونام نبرده است) ـ ۲ رسالة التّبیین فی ما غلط فیه بعض المتطببین .

۳ تاریخ زندگی برخی ازاطباء و فلاسفه (این کتاب‌را درایام المؤید بالله هشام‌بن الحکم اموی تألیف کرده است) وناگفته نماند که از کتب تراجم و فهرست استفاده میشود که ابن جلجل علاوه بر تفسیر این پنج

بقیه حاشیه از صفحه قبل

پس از اسلام (صاحب جامع‌الادویه المفرده) نیز از تألیفات وی اقتباس کرده است چندین تألیف بدو منسوب میدارند و مشهورترین آنها همین کتاب ادویه مفرده است که در ۵ مقاله میباشد که ابن بیطار نیز (بنقل مرحوم فیلسوف الدوله) آنرا تفسیر کرده است ابن حکیم در قرن ـ ۱ ـ م میزیسته ـ ۳ دیسقوریوس کحال (چشم پزشك) بوده است که پس از جالینوس و پیش از هجرت حضرت رسول‌الله (ص) میزیسته و نخستین کسیستکه کحالی را از قسمتهای دیگر طب تفکیك وشغل مخصوص خویش ساخت .

مقاله ترجمه‌آنرا بعربی نیزخود مباشرت کرده است زیرا این تفسیررا که بزبان عربی است همه بدونسبت داده‌اند ونام ازمترجم دیگری نبرده‌اند .

۱۰۴٦ (۱۰۳۸)

رساله اعراب‌الادویه نسخه ناقصیست در مجموعه رسائل فوق و بمنزله فرهنگیست برای داروها . نام داروها را بترتیب الفباء ضبط کرده و هریك از حروف را از لحاظ هر یك از حرکات سه گانه : فتح ، کسر و ضم جداگانه عنوان کرده و شامل حرف‌الالف تا حرف‌الغین است .

آغاز : فی‌الالف المفتوحة . آزادرخت . آس . انکر . آذربون . آذان الفار . آبنوس . ایگون . ابریسم . اباز . ابهل . . .

پایان : الغین‌المکسورة . غربیت . غرالجلود . غرالسمك . غری شجر التفاح والکمثری . غید و غسل .

۱۰۴۷ (۱۰۳۸)

رساله اصلاح الادویةالمسهله این نسخه‌رساله‌ایست‌درباره‌تعلیم‌بهترین‌ومؤثرترین ترکیب برای ساختن داروهای مسهل ، و در ضمن مجموعه رساله های گذشته است .

آغاز : هذا کتاب حبیش بن الحسن فی اصلاح الادویةالمسهله ونفی مضارها و ضروب استعمالها اما المنفعة التی ینالها ابدان‌الناس ونفوسهم من‌شرب‌الادویةالمسهلة عندمایضطرون الی‌شربها ...

پایان : فهذا ما قصدنا باصلاحه من الادویه و اما ذکر سائر الادویه فانت تعرف قوامها ومنافعها من کتب القدماء ان احببت ذلك .

مؤلف حبیش‌بن الحسن دمشقی از اطبا ومترجمین دربار خلفاء عباسی است که خواهرزاده وازخواص‌تلامیذ حنین‌بن‌اسحق عبادی طبیب مشهور

قرن ۳ ـ ه بوده و حنین بیشتر کتبی را که از یونانی ترجمه کرده بکمك وی بوده است . حبیش تألیف کتاب مسائل را که حنین ناقص گذارد بانجام رسانید . تاریخ وفاتش مشخص نیست و بجز این کتاب چند تألیف ذیل را بدو نسبت داده‌اند :

کتاب الادویة المفرده . کتاب الاغذیه . کتاب الاستسقاء . مقالةٌ فی النبض .

۱۵۴۸ (۱۵۳۸)

رساله ابدال الادویه رساله‌ایست در بیان داروهائیکه بجای داروهای دیگر وهنگام فقدان آن‌ها درطب قرارمیگیرد و (بدل) آنها بکارمیرود وخلاصه داروهائیکه (بادرجات ومراتب مختلف) تأثیر مشترك روی یك مرض دارند بترتیب حروف الفباء . مصنف دردیباچه اینموضوع را از مسائل مهمه طب شمرده است . (این رساله با رسائل فوق در یك مجموعه است) .

آغاز : قال محمد بن زکریا القول فی الابدال بحسب ما اری جزء من اجزاء الطب العظام یستحق ان یخص و یفرد بکتاب والغرض المقصود بها الیه غرضٌ نافع للطبیب اذلیس کلّ دواء یوجد بسهولة فی کل مکان واذا لم یکن للطبیب فیهذه المواضع ابدالٌ ینوب عنه عند فقده له عُدم نفع صناعته . . .

پایان : عافت بدله فی النفع من الحمّی الحاده نصف وزنه اسازون و نصف وزنه افسنتین .

مؤلف ، ابی بکر محمد بن زکریای رازی است (ذیل نخستین رساله این مجموعه شماره ۱۵۳۸ ترجمه وی نگاشته شد) وی در دیباچه این رساله شرحی دربارهٔ اهمیت موضوع وفقدان تألیفی جامع واستدلالی دربارهٔ آن بجز کتاب حنین بن اسحق (طبیب مشهورقرن ۳ ـ ه) نوشته‌است .

مؤلف میگوید : حنین ابن سحق آن کتاب را از مقاله جالینوس وجامع ارماسیس و جامع بولس تهیه کرده وبا همه خوبی و کمالی که آن تألیف دارد بازاحساس احتیاج بتألیف کاملتری میکردم ودست بکار تألیف این رساله در (ابدال ادویه) شدم .

۱۵۴۹ (۱۵۳۸)

رسالهٔ در کافور

نسخه‌رساله‌ایست‌درباره‌کافور(درمجموعه‌رسائل‌فوق) مشتمل بر دستورات دقیق و کامل درباره موارد استعمال و مقدار مصرف کافور بااتکاء باستدلالات طبی و بمنظور نقض عقائد یکی از اطباء و بقول مؤلف (متطببان) معاصر مؤلف بنام ماسرجونه (ماسرجونس) .

آغاز : قال ابوعلی لحق ما قیل لوسکت من لایعلم لسقط الاختلاف . وذلك ان الاختلاف فی الشئی انما یحدث من تکلّم الجاهل فیه بمالایعلمه ظاناً ان قد علمه ولحق ما سبقه جالینوس .

پایان : فهذا ما حضرنی من القول فی الکافور ولا انکران یکون فیه معترض ولا اجحد منه ماینتهی علی موضع الخلل فیه والله ولی التوفیق و الرشاد .

مؤلف ابی علی احمد بن عبدالرحمن بن مندویه اصفهانی از فلاسفه و اطباءِ بزرك ایرانی درقرن ٤ متوفی حدود ٤٢٠ـهـ است . پدرش عبدالرحمن نیز در علم ادب و شعر مشهور روزگار خود بوده و ابی علی خود با ابو ماهرطبیب وابی العلاء فارسی طبیب سلاطین آل بویه معاصر بوده ونزدیك بچهل تألیف داشته است .

۱۵۵۰ (۱۵۴۸)

رساله در فصد رساله‌ایست مختصر در فصد (رگ‌زدن) و طریقه معالجه امراض بوسیله فصد این رساله نیز در مجموعه رسائل فوق و از تألیفات منسوبه بزکریای رازی است.

پایان: مقالة انشأها محمدبن زکریاالرازی فی‌الفصد قال‌القیفال ینبغی ان ینزل عن العضله نحو اللحم ولا یفصد صیفا فانه یرم ولا یمکن تثنیته.

پایان: بل اما ان‌یترکه فلاباس واما ان‌یحل ماقدجمد فی فم‌الضربة من‌الدّم بشعرة المبضع فان ذلك اصلح من لیه وسطعه.

۱۵۰۰ (۱۵۰۰)

رساله دغدغه رساله‌ایست مختصرشامل بحث درباره راز پیدایش وعلل عروض دغدغه (قلقلك) درقسمتی ازعضلات بدن انسان در اثر اصطکاك ومالش.

آغاز: قال حنین‌بن اسحق فی السبب‌الذی اذاامررت‌الید علی‌مواضع من‌البدن عرض فیذلك الموضع دغدغة یکون معها ضحك وبکاءٌ معاً قال ان جالینوس یقول ان‌القوة‌الحیوانیه من‌النفس اذا تحرکت فان‌حرکتها یکون، اما الی خارج فقط و اما الی داخل فقط و اما مرةً الی داخل و مرةً الی خارج فانکانت...

پایان: کیما یحس افضل حسٍّ بکیفیات ما یطأ فیتجنب ماینکاسا ولذلك لما کان هذا الموضع من القدم کثیر الحس و کان مع ذلك لیناً کان یعرض له‌الدغدغه اذا امرت‌الید علیه.

مؤلف حنین ابن‌اسحق عبادی از مشهورترین حکماء و اطباء اواسط قرن ۳ـه است. وی نصرانی واهل حیره وبامأمون ومعتصم (خلفاء عباسی تا المعتمد بالله) معاصر و در همانزمان آوازه مقام بلندش بدور و نزدیك

رسیده بوده است پدرش اسحق درشهر حیره بوده وخودنیز کودکی‌را در آنجا بسربرده سپس برای تحصیل ببغداد سفر کرده درآنوقت یوحنابن ماسویه سرامد اطبای بغداد بود حنین بمحفل تدریس اومیرفت تا روزی در اثر اعتراضات و ایرادات بسیاری که کرد استاد برآشفت وغضب کرد ودستورداد تااز مجلس درس بیرونش راندند. ازیوسف‌بن ابراهیم کهمعاصر حنین‌بوده‌نقل شده‌است که وی‌چندین‌سال پس‌ازاین‌واقعه‌مفقود وسرانجام معلوم گردید که ببلاد روم رفته ودرآنجا لغت یونانی راکاملاً فراگرفته و بمطالعه کتب فلسفه وحکمت که هنوز بعربی ترجمه نشده بوده اشتغال دارد، وبازاز یوسف‌نقل کرده‌اند که‌حنین‌را پس‌ازآن واقعه‌ندیدم تاروزی بمجلس جبرئیل‌بن بختیشوع که حکیمباشی دربارمأمون (خلیفه‌عباسی) ودارای مقام بلندی درآن درباربود رفتم حنین‌را دیدم که بترجمه کتب جالینوس (از یونانی بعربی) مشغول است و جبرئیل او را بلقب معلم خطاب و تجلیل فراوان میکرد. بالجمله حنین رفته‌رفته شهرت وآوازهٔ بلندی یافت و پس از آنکه میان مأمون و سلطان روم روابط دوستانه برقرار و بتقاضای مأمون کتب قدیمه فلسفه یونان از خزائن روم برای ترجمه بعربی‌بدربارویفرستاده شد، ترجمه قسمتی‌ازآن کتب‌ونظارت حق اصلاح ترجمه‌های دیگرازطرف‌خلیفه بحنین واگذارو(۱)ازاینرومحسود

(۱) از کتاب طبقات‌الاطباء نقل گردیده است (مطرح‌الانظار ص۴۴) که مأمون معادل وزن هر کتابی که حنین ترجمه میکرد بدو طلا میداد و گویا از اینرو است کتبیکه درآن‌عصر ترجمه گردیده و در کتابخانه‌های‌مهم اروپا موجود است (چنانچه نقل میشود) بیشتر با خطوط درشت و سطور باز وکاغذهای ضخیم نوشته شده است از جمله مترجمین آنوقت بجز اسحق (حبیش اعسم) (عیسی بن یحیی) (ایوب ابرش) (ماسرجیس) (بسیل‌المطران) (اسطاث) (موسی‌بن‌خالد) (بطریق) و جمعی دیگر بوده‌اند.

معاصرین گردید بطوریکه در عصر متوکل عباسی چندین بار ازوی نزد خلیفه سعایت کردند و حکم بکفر والحادش (از طرف علماء مسیحی) صادر گردید . درنتیجه چندی دچارتنگدستی و دارائیش تاراج گردید سرانجام خلیفه بااودرمقام لطف برآمد . (حنین سرگذشت خویش‌را در کتابی نگاشته) . تألیفات بسیاری بدو منسوب است که قسمت مهم آن شرح و ترجمه وتحریر آثار بقراط وجالینوس وقسمتی نیز درموضوعات مختلف مانند نحو و تاریخ و نجوم میباشد .

(۱۰۳۸)۱۰۰۱

رساله سؤال و جواب رساله‌ایست مشتمل برچندین سؤال وجواب در بارهٔ برخی مسائل‌طبی در مجموعه رساله‌های فوق.

آغاز : سؤال قدذکر الشیخ فی‌القانون حیث یتکلم فی‌التفسره وقد یکون‌البول احمر یجری فیه سواد فیدل علی‌الحمیات المزمنه والحمیات التی من‌الاخلاط الغلیظه فان کان اصفی و کان السواد امیل الی رأسه دل علی ذات الجنب فقد اشکل علی السّائل لمیّة هذاالقول و لیس یعرف وجه الدلیل علیه فی‌الجواب عنه . . .

پایان : فیرد علی تلك‌الاعضاء والمنافذ فیقبضها و یبردها ویقویها علی الامتناع من عود ما سال و انصباب ماذاب عن موضع آخر الیها .

مؤلف رساله درنسخه نامبرده نشد وازخارج نیز مشخصات وی معلوم نگردید ولی بطور مسلم سؤال و جواب مربوط بعلماء متأخر از شیخ الرئیس ابن‌سینا است زیرا چنانچه در نخستین سؤال (که در آغاز ثبت‌شده‌است) مشاهده‌میشود از کتاب‌قانون نام برده شده‌وسؤال مربوط بیکی از فقرات دستورات آن کتاب است . پس‌از پایان این رساله روی

دو برگ اضافی یادداشت هائی کهنه و همچنین سه مهر دیده میشود که نقش آن عبده عبدالله الموسوی الحسینی است.

۱۰۵۲ (۱۰۳۸)

رسالة النخب من کتاب الجماهر فی الجواهر

این نسخه رسالهایست در مجموعــه رسائل فوق و منتخب (گلچین) از کتاب الجماهر فی الجواهر که مربوط بشناختن سنگهای گرانبها (جواهر) وآثاروخواص وطریقه آزمایش نیك وبدآنها است مشتمل بر ۲ مقاله: اول درسنگهای گرانبها مانند یاقوت والماس ویشم،فیروزه وغیرها. دوم درفلزها (آهن وروی ومس وغیرها).

آغاز: الحمدلله رب العالمین .. الی .. قال فی الیاقوت اسمه فی الفارسیه یا کند والفرس یلقبونه سبح اسئوز ای دافع الطاعون وهوسبحٌ بالفارسیه والهند یسمونه بذم راك ویختارون منه المشبع الحمرة الصافی الشفّاف وکان الاسم هوراك وبذم صفة له فانه فی لغتهم اسمٌ للنیلوفر الاحمر قال والیواقیت فی القسمة الاولی انواعٌ منها الابیض والاکهب والاصفر والاحمر والاکهب یحمّر عندالشمعة فی الظلام خیالاً لاحقیقةً.

پایان: و فی کتاب الاحجار انه جنسٌ من النحاس الا ان الاوایل قد اکسبوه بالادویه الحادة السمیه حتی اضرت باللحم والدم ان خالطهما. نجزت المقاله و تم بها الکتاب و اصلی علی خیرخلقه محمد وآله اجمعین.

مؤلف منتخب، مجهول است ولی مؤلف اصل کتاب الجماهر محمدبن احمد بیرونی مشهور بابی ریحان بیرونی (۱) است که از مشاهیر حکماء

---

(۱) صاحب عیون الانباء فی طبقات الاطباء گفته است که اصل این فیلسوف ازبیرون (یکی ازاعمال و نواحی سند) بوده است چلپی درکشف الظنون ازسیوطی نقل کرده است که بیرونی منسوب به (بیرون) فارسی مقابل درون است ودرعلت این نسبت گفته است: سمی به لانه کان قلیل المقام بخوارزم واهلها یسمون الغریب بهذا الاسم.

ونامداران فلاسفه اسلام بشمار میرود . ازسلاطین باشمس المعالی قابوس بن وشمگیر وخوارزمشاه وسلطان محمود غزنوی و پسرش ابوسعید مسعود معاصر و آشنا بوده است . شیخ الرئیس ابوعلی بن سینا ، ابوالحسین بن خمار، ابوعلی مسکویه و ابوسهل مسیحی از دانشمندان معاصر وی بوده‌اند . ابوریحان با شیخ الرئیس مباحثات و مراسلات علمی داشته‌اند که قسمتی از آن مراسلات بصورت رسالهٔ در آمده و از آنجمله ۱۸ مسئله طبیعی است که ابوریحان از ابن سینا پرسیده . ابوریحان در این سئوالات شیخ را ایهاالفتی الفاضل خطاب نموده است . وی هرچند در تمامی رشته های فلسفه قدیم مهارت داشته وسر آمد عصربوده ولی بیشتر آوازه وی مربوط بعلم نجوم وهیئت بوده‌است . تألیفات وی بیشماراست ویا قوت حموی در المعجم گفته است که دروقف‌نامه جامع(مسجد بزرگ) مرو، فهرست اسامی مؤلفات ابوریحان را دیدم که روی ۶۰ ورق نوشته شده بود ، دراینصورت بیشتر تألیفات وی ازدست رفته ونام ونشانی ازآنها نیست .ازتألیفات مشهورهٔ آنحکیم . قانون مسعودی است که بنام مسعودبن محمود غزنوی نوشته و دیگر التفهیم ، الاستیعاب فی معرفت الاسطرلاب ، الاثار الباقیه ، زیج مسعودی، الصیدله (درطب وادویه) . تاریخ الهند، تسطیح الکره والجماهر فی الجواهر است . صاحب نامه دانشوران میگویدنسخه کتاب(قانون مسعودی التفهیم والاستیعاب) درکتابخانه ملک زادهٔ فاضل وزیر علوم . اعتضادالسلطنه (علیقلی میرزا قاجار) موجوداست . وفات ابوریحان در۴۳۰ ـ ه هنگام خلافت القائم بامرالله اتفاق افتاده است .

۱۰۰۳ (۱۰۳۸)

رساله اعمار ادویه رساله‌ایست مختصر ضمن رسائل فوق درباره مقدار نیروی بقاء و (عمر) انواع داروها. دراین رساله اقسام مختلف دارو ها بدسته های مختلف تقسیم گردیده و دربارهٔ آنها از لحاظ مدت دوام بحث شده است.

آغاز : رسالةٌ فی اعمار الادویه مفردةً ومرکبة من الزیدی الاندلسی رحمه‌الله مفردالادویه ثلثه اجناس معدنیه‌وحیوانیه ونباتیه فالمعدنیه‌مختلفة اعمارهاواحوالها بحسب‌شرفها کالذهب‌وحجرالالماس والزمردونحوهافهذه تبقی ولایفسد ابداً . . .

پایان : والزبل یبقی نحوالعام کخرؤالکلب والذئب‌والحمام وبعرالمعز والضب و کذلك‌الدّماء واماالقرون والخواف والاظلاف یبقی‌الاعوام والجند بیدستر یبقی عشرسنین والله اعلم .

مؤلف بطوریکه در صدر نسخه ضبط گردیده است زهری یا زیدی اندلسی است وباحتمال قوی همان زهری که بنام (ابن‌زهر) درهمین‌فصل نگارش خواهد یافت و یا از فامیل او است .

۱۰۰۴ (۱۰۳۸)

رساله وصایای بقراط این نسخه که ضمیمهٔ رساله های گذشته است رساله ایست شامل‌توصیه های بقراط Hippocrate بشاگردان خویش و بطورکلی بمتصدیان طبابت و معالجه ، و بطوریکه در حاشیه (کنار صفحه) نوشته شده است این نسخه بایکی از ابواب کتاب کامل الصناعت‌الطبیّه مطابقت میکند.

آغاز : اقول انه قد ینبغی لمن اراد‌ان یکون طبیباً فاضلاً عالماً ان یقتدی بوصایا بقراط الحکیم التی اوصی بها الی المتطببین فی عهده‌فانه

اول ما اوصاهم به بعد تقوی‌الله . . الی . . و اوصی ایضاً ان یجتهد الطبیب فی مداوات‌المرضی وحسن تدبیرهم بالاغذیة والادویه ولایکون غرضه فی مداواتهم طلب المال . . .

پایان : فأنه اذافعل ذلك كان مداواته للمرضی مداوات صواب و وثق به‌الناس ومالوااليه ونال المحبة والكرامة منهم والذكر الجميل ولم‌يعدم معذلك المنفعه والعائده .

۱۰۳۸ (۱۵۳۸)

رساله دفع مضار یا حفظ الصحت رساله‌ایست (در ضمن رساله های گذشته) دربارهٔ تعلیل مضاراشیاء وحرکات زیان‌بخش ببدن ومزاج انسان و بهترین دستور دفع آنها و باید گفت رساله‌ایست در « حفظ الصحة » که بیشتر نظر بجنبهٔ منفی (جلوگیری از مضرات) داشته است شامل ۷ مقاله :

مقالهٔ ۱ ـ درشمارش اقسام خطاها (کارهائی‌که موجب انحراف مزاج است) . مقالهٔ ۲ـ دربحث دربارهٔ هواء گرم . مقالهٔ ۳ـ درحمام واستحمام مقالهٔ ٤ ـ در بیان غذاها و رژیم‌های صحیح غذائی . مقالهٔ ٥ ـ بحث در آب و نوشابه ها . مقالهٔ ٦ ـ حرکات بدن انسان از نظـر تأثیر در مزاج ودستوراتی مربوط بمباشرتهم . مقالهٔ ۷ ـ دراستفراغ (قی) و اسهال .

آغاز : پس از خطبه : و بعد فان الشيخ الجليل ابا الحسن احمد بن محمد بن السهلی وهو من عُرف بعلوالهمه وشرف الارومه و محبّت‌العلوم الحقيقيه والاخذ منها بالحظ الاوفر و ارتباط المبرزين فيها و تحصيلهم عنده من حيث كانوا واحداً بعد واحد لما اصطفينی بنظمی فی‌عقدحملته و ضمّنی الی زمرته امرنی فيما امر من‌الاوامر الحكميه ان اعمل كتاباً

فی دفع المضار الکلیّه للابدان . . .

پایان : واما منع الاسهال او تدبیر من لم یسهل فهو موجودٌ فی الکتب ولیکن هذا کافیاً فی غرضنا والحمد لواهب التوفیق .

مؤلف نام و مشخصاتش بنظر نرسید ولی در ضمن دیباچه تصریح گردیده است که در محفل ابا الحسن احمد بن محمد بن السهلی حاضر میشده وبامر وی بتألیف این کتاب همت گماشته است وبطوریکه نگارنده حدس بسیار قوی میزند ابا الحسن مزبور احمد بن محمد سهیلی خوارزمی وزیر ابو العباس خوارزم متوفی ۴۱۸ ـ ه است که از فامیل بسیار محترمی بوده وخود درعلوم وفنون شهرت بسیار داشته و کتاب الروضة السهیله فی الاوصاف والتشبیهات از تألیفات او است . حسن بن حارث حسو ، نیز کتابی بنام سهیلی (درباره جمع میان مذهب شافعی وحنفی) بنام وی تألیف کرده است ، بنابراین ضبط نسخه در مورد کلمه سهلی غلط است وصحیح آن سهیلی است .

۱۰۵۶ (۱۰۳۸)

رساله مسائل خمریه	رساله مفصلیست (ضمن رسائل مجموعه شمارهٔ ۱۰۳۸) حاوی ۲۲ سئوال وجواب مربوط بمی ومیگساری نخست سئوالات را بطور فهرست ذکر ، آنگاه ببحث دربارهٔ یکایك آنها بترتیب پرداخته است .

فهرست سئوالات بطور خلاصه چنین است :

مسئلة ۱ ــ چرا اهالی مناطق حاره وغیرمعتداله مانند حبشه وآفریقا درباده افراط میکنند برخلاف اهالی مناطق معتداله ، ۲ـ چرا درکودکی احساس تمایل بباده نمیشود و در جوانی میشود ، ۳ ــ چرا در برخی

باده اثر سریع درصورتی دارد که کم کم بنوشند برخلاف برخی دیگر. ۴ ــ چرا اثر باده در برخی سکوت وخمود و در برخی وجد وطرب است ۵ ــ چرا عربده کشی درمستی کامل نیست، ۶ــ چرا آنکه در راحتی بسر میبرد بیشتر از یک زحمتکش میتواند بنوشد، ۷ــ چرا مست اشك میریزد. ۸ ــ چرا مستی دربرخی بیداری ودربرخی خواب میانگیزد، ۲۲ــ چرا باده گساری بیشتر موجب عقیم شدن و نازائی میشود.

آغاز : مسائل لارسطو طالیس فی شرب الخمر وهی اثنان و عشرون مسئله ۱ لم صار اهل البلدان الخارجه فی مزاجها عن الاعتدال یفرطون فی شهوت شرب الخمر مثل الحبشان والصقالبه . . .

پایان : لم صارمنی من یغری بشهوت الشراب فی اکثر الامر لا ینتج لان منی امثال هؤلاء الناس غیرنضیج رقیق یغلب علیه المائیه وما کانت هـذه حالته من المنی فهو غیرمنتج وذلك ان المنی المنتج مستحکم النضح وما کانت حاله من المنی هذه الحال فله متانة و غلظٌ .

مؤلف اصل کتاب مسائل، ارسطو (۱) Aristote بلندقدرترین شاگردان افلاطون و رئیس حکماء مشاء متوفی ۳۲۲ ق ــ م است ولی مترجم و تحریر کنندهٔ این رساله درنسخه نام برده نشده هرچند سبك نگارش آن

(۱) ویرا عرب ارسطو طالیس و ارسطالیس نیزخوانده‌اند و نگفته نماند که هرچند مشهور آنست که ارسطو مخترع منطق بوده ولی تحقیق آنست که وی منطق را که قبلاً مدون و بصورت فنی نبوده تدوین کرده است. تألیفات ارسطو را قریب ۱۲۰ جلد گفته‌اند. وی نزد فلاسفه واطباء اروپا نیز مقامی بسیار عالی و ارجمند دارد مشخص کردن شریان و ورید، تقرهوا وحقیقت صوت را (که تموج هوا است) از اکتشافات آن فیلسوف میدانند. درمحضر جذب رسالت پناه (ص) ازمراء مردم مصر سخن رفت یکی گفت ایشان بر آئین ارسطو عیه‌اللعنه‌اند آنحضرت ویرا ازین جسارت منع کرد وفرمود هو نبیٌ ضیعوه قومه.

شامل تمام نوشته‌های زکریای رازی دارد ولی در عداد تألیفات آنحکیم نام برده نشده‌است و دور نیست که بوده وبدست ارباب تراجم نرسیده است.

١٥٥٧ (١٥٣٨)

رساله دربارهٔ (هندباء)

نسخه ایست ضمن رسائل فوق دربارهٔ دلیل وزاز دستور شیخ الرئیس ابوعلی سینا در مورد هندباء (کاسنی) که خلاصه آن دستور تجویز استعمال برگ و یا عصارهٔ کاسنی است بدون شستن و یا پختن (جوشانیدن) در دیباچه رساله، حدیثی از رسول الله (ص) مشتمل بر دستور خوردن کاسنی پیش از شستن آن نقل کرده و گفته است: محققین اطباء چنین ابراز تمایل کرده اند که عصارهٔ کاسنی قبل از شستن گرفته شود و نجوشانیده (ناپخته) استعمال گردد. نهایت احتیاط آنکه تصفیه کامل آن را توصیه کرده‌اند ولی متوسطین از طبیبین که در تظاهر به نظافت وتجمل مبالغه میورزند پختن عصارهٔ کاسنی و جوشانیدن آن را توصیه کرده‌اند.

آغاز: سئل الشیخ حجت الحق ابوعلی ان یملی کلاماً فی علة امره باستعمال الهندباء غیر مغسول فاخذ الدرج وکتب ارتجالا روی عن رسول الله صلی الله علیه انه (امر بتناول الهندباء بغیر مغسول و قال انه لیقطر علیه من طلال الجنه) و المحققون من الاطباء ایضاً استحبوا ان تؤخذ عصارته غیر مغسول و یستعمل غیر مطبوخ و اکثر مایرون فیه ان یصفّی و یبالغ فی ترویقه. و اما الاوساط فی العمل المبالغون فی التطرف والتنظف و البروز فی معرض المراقبین فانهم یرسمون ان یطبخ عصارته ویصفّی اصلُ...

پایان: فقد بان صواب ماقاله الفره من الاطباءِ المذکورین و بان معنی الکلام النبوی الخارج اکثرُ منه مخرج الامثال المضروبه فی الرموز

الواقعه و ابرهب العقل و التوفیق الحمد و المنة بلا نهایه.

مؤلف بطوریکه در صدر دیباچه رساله نوشته شده (و فقرات عبارت آغاز که نقل گردیده است نشان میدهد) ابوعلی سینا است بدین صورت که شیخ الرئیس در پاسخ سؤالی که از وی در این باره شده بوده است مطالب این رساله را املاء (انشاء) میکرده و مینوشته اند. بنابراین باید گفت رساله تألیف ابن سینا است ولی نویسنده دیباچه ممکن است همان شاگرد وی یا کاتب دیگری بوده است. پس از پایان این رساله یادداشتهای متفرقه و چندین باب از برخی کتب طبی و همچنین از شرح قرشی بر قانون نقل شده است.

۱۴۴۸ (۱۵۳۸)

این نسخه رساله منفصل و نفیسیست (در مجموعه فوق)

رساله مجربات طب مشتمل بر بیان خواص و آثار بدن انسان و اقسام حیوانات و پارۀ از موجودات. هریك از این موضوعات که بتجربه منشأ آثار و خواص میباشند بترتیب حروف الفباء عنوان گردیده و منتخبی از آثار و خواص مربوطه بآن موضوع بیان شده است. قبل از شروع در اصل مطلب فهرست اسماء اشخاصیکه در کتاب برمز نامبرده شده اند آورده شده است.

آغاز: جمعٌ للفوائد المنتخبة الصحیحه من الخواص المجربه قد الفه الوزیر الحکیم ابوالعلاء ابن . . .

پایان: حرف الیاء یبروح هوشکل علی هیئت‌الانسان فی بلادالترك یکون تحت الارض و لایقلعه الا الکلب و ربما مات وقت قلعه.

مؤلف ابوالعلا بن زهر بن[1] ابی مروان عبدالملك متوفی ۵۲۰ ـ ه است که از طبیبان مشهور وقت خویش و از مقربان دربار مرابطین[2] بوده است. ابو العلاء تألیفات مفیدهٔ دارد و از آنجمله است کتاب الایضاح، کتاب الادویة المفردة، کتاب مجربات الطب و کتاب الخواص و غیر اینها (کتابی که اینك معرفی گردید با یکی از این دو نام اخیر تطبیق میکند).

۱۵۲۹ (۱۵۳۸)

رساله مفتاح الطب رساله‌ایست در کلیات و اصول طب (بمنزله اصول فقه نسبت بفقه) در ضمن رسائل گذشته و دارای این ۱۰ باب است: باب ۱ ـ در تشویق بتعلیم طب باب ۲ ـ در اثبات صنعت طب باب ۳ ـ تعریف طب باب ۴ ـ مرتبت و فضیلت طب باب ۵ ـ شعب و تقسیمات طب باب ۶ ـ در فرق و انشعابات فنی آن علم طب باب ۷ ـ طرق استنباط و مدارك طب

---

(۱) پنج طبیب بابن زهر شهرت یافته که همه از یك سلسله و نژاد اند نخستین و سر سلسله ایشان ابن زهر عبدالملك بن ابی بکر اندلسی متوفی اوائل قرن ۵ ـ ه است دوم فرزند او ابوالعلاء و مؤلف کتاب. سوم ابومروان عبدالملك بن ابوالعلاء است که طبیب مشهور اندلسی و مخصوص دربار عبدالمؤمن کومی (منقرض کننده سلسله مرابطین که در ذیل شرح آن مسطور است) مصنفات وی تا قبل از پیدایش طب جدید مورد استفاده اطباء جهان بوده و خود بنام (آدان زوآر Avchzoar) شناخته میشود و در ۵۵۹ ـ ه وفات کرده است چهارم محمد فرزند عبدالملك (سابق الذکر) است که طبیب و شاعر بوده و معجون معروف بتریاق خمسین از ترکیبات او است و در ۵۹۶ وفات کرده پنجم ابومحمد عبدالله فرزند محمد مزبور که در جوانی ریاست اطباء اندلس بدو مفوض گردید و در ۶۰۲ ـ مسموما درگذشت.

(۲) مرابطین از سلاطین بلاد مغرب (اندلس) بوده اند چهار نفر از ایشان بمدت ۸۰ سال در آنجا سلطنت کرده تا در ۵۴۲ ـ ه عبدالمؤمن بن علی الکومی که شیعی مذهب بود سلسله مرابطین را منقرض ساخت و خود مقام سلطنت بلاد اندلس را اشغال کرد.

باب ۸ - شمارهٔ علومیکه مبادی علم طب اند باب ۹ - دستور ترتیبیکه رعایت آن بر طالب علم طب لازم است وبیان پایه‌ها و درجات این علم و تعیین کتابهائی که محصلین در هریك ازاین درجات (پایه‌ها) باید (درس) بخوانند باب ۱۰- تعریف برخی ازمسائل مهمه طب. این باب بسیار مفصل ودارای ۱۲ فصل است که فهرست آنرا در مقدمه باب ۱۰ چنین آورده است:

فصل ۱ - بیان الفاظ و (اصطلاحات) منطقیه که در قیاسات (براهین) طب بکار برده میشود ۲- اصطلاحات فلسفیه ۳- اصطلاحات مخصوص علم طب ٤- کلیات تشریح اعضاء ٥- امراض ٦- موقعیت مهم نبض درعلم طب ومطالب مربوطه بآن ۷- آثار بارزه ازبدن ۸- قوانین و (دستورهای) غذا ودوا ۹- داروهای مفرد ومرکب ۱۰- نامهای غذاها (انواع غذاها) ۱۱- نامهای نصفی نادر امراض ومقیسها ۱۲- بیان موارد استثنائی قوانین فوق.

این کتاب را براستی باید مدخل طب نامید و ازگفته مؤلف نیز استفاده میشود که نام آن را بهمین مناسبت مفتاح الطب گذارده زیرا در مقدمه باب ۱۰ چنین گفته است:

ولما كان الطب يشارك الفلسفه حتى انه جزء من اجزائها وتستعمل صناعت المنطق التى هى آلة له ولكل علم وكانت فيه عبارات اختص الاطباء بوضعها والتواطؤ عليها. كنّا جديراً ان نودع كتابنا هذا شيئاً صالحاً مما يفتقر الطبيب الى معرفته من الفاظ المنطقيين و الفلاسفه ومن الالفاظ المختصه بالصناعت الطبيّه فيكون هذا المدخل كماسمّى مفتاحاً للطب ومنهاجاً لطلاب هذا العلم وجمعت فى هذا الباب العاشر ماظننت الحاجة تمسُّ اليه . . .

آغاز: قال الاستاذ ابوالفرج على بن الحسين بن مندوه رحمه الله تعالى

تصفح اخواننا من المتعلمين مقالتي الموسومه بالمشوقة في المدخل الى علم الفلسفه فشوقهم سهولة المأخذ فيها الى مقالة في الطب على نهجها فاسعفتهم بتصنيفها وتوخيت غاية تعريفها وسميتها مفتاح الطب دلالة على الغرض فيها....

پایان: واما الطب فصناعة استنبطت للجزئيات فنفس الكلام فيها يمتد وعنان القول في سعيها ينبسط ختم الله لنا ولكم بالسعادة ورزقنا واياكم علماً نافعاً وعملاً صالحاً انه الجواد الكريم.

مؤلف ابو الفرج علي بن حسين مندو يا مندويه (و شايد ابن مندويه اصفهاني است).

چنانكه از مندرجات كتاب نيز استفاده ميشود مؤلف از شاگردان ابن خمار، طبيب مشهور قرن ۵ ـ ه و حكيمباشي محمود غزنوي بوده است. ابن خمار چنان اشتهار به استادي در فن طب يافته بود كه شيخ الرئيس آرزوي ديدن او را ميكرده و نقل ميشود كه درباره وي گفته است (فاما ابو الخير فليس من عداد هؤلاء لعل الله يرزقنا لقائه) ابن خمار طب را كاملاً با فلسفه و قواعد و اصطلاحات فلسفي آميخته بوده است، مؤلف اين رساله با آنكه از اين نظريه استاد خويش انتقاد ميكند ولي همه جا تحت تأثير افكار او [illegible] پيداست مبتكر و روشن فكر نيز بوده است و با عقيده الهامي بودن علم طب سخت جنگيده است.

۱۵۶۰ (۱۵۳۸)

رساله قولنج

اين نسخه رساله ايست در بيان انواع قولنج و معالجه آنها با ذكر علائم و آثار هريك از انواع آن و در ضمن رسائل بالا و مشتمل بر ۱۸ باب است از قرار ذيل كه فهرست آن با قلم قرمز در ديباچه آورده

شده است : باب ۱ ـ در انتقاد کتبیکه دربارهٔ این مرض تألیف گردیده از نظر فاقد بودن دستور صحیح معالجه . باب ۲ ـ در اشتراك قولنج از لحاظ آثار با برخی دردها که در درمان شریك نیستند . باب ۳ ـ در مشخص ساختن قولنج . باب ٤ ـ گفتار دربارهٔ کسیکه از هر دردی سالم باشد . باب ٥ ـ قولنج نخستین . باب ٦ ـ شرح اقسام قولنج و شایعترین اقسام آن . باب ۷ ـ علامات اشتدادهای قولنج . باب ۸ ـ معالجه انواع آن . باب ۹ ـ درمان بوسیله داروهای مسهل . باب ۱۰ ـ درمان بوسیله حقنه . باب ۱۱ ـ ضماد و حجامت و غیرها . باب ۱۲ ـ داروهای مسکن . باب ۱۳ ـ داروهائیکه نقطهٔ حملهٔ درد را تغییر میدهند . باب ۱٤ ـ غذاهای متناسب با مزاج مریض . باب ۱٥ ـ غذاهای زیان آور . باب ۱٦ ـ موجبات قولنج . باب ۱۷ ـ جلوگیری از آن . باب ۱۸ ـ نشانهائیکه قبل از بروز مرض قولنج آشکار میشوند .

آغاز : رسالة لمحمد بن زكريا في القولنج وهي ثمانية عشر بابا الباب الاول في ان اكثر من تعلم . . . پس از پایان فهرست ابواب در ابتداء باب اوّل چنین شروع گردیده است :

قال محمد بن زكريا ان اكثر من قرء في وجع القولنج ممن قرأنا كتبهم عشرها و طولوها بما لا ينتفع به في علاج هذا الوجع كثير نفع فاكثروا فيها الكلام في وصف المعاء المسمي قولون و مكانه . . .

پایان : فان ذلك مما يمنع عن كونه و اذ قد بلغنا آخر غرضنا في كتابنا هذا فلنختمه بحمدالله واهب العقل ومبدع الكل و بالصلوة علي النبي محمد و اله الطاهرين .

مؤلف همچنانکه در آغاز نسخه نیز دیده میشود ابوبکر محمد رازی است که ترجمه‌اش نگارش یافت . این رساله در کتب تذکره در شمار تالیفات

وی نامبرده شده و از مؤلفات مشهوره او است .

۱۰۶۱ (۱۰۳۸)

رساله در نقض کتاب قانون

این نسخه رساله‌ایست (ضمن رسائل فوق) و نقض و رد است بر مبحث ادویهٔ مفرده (بسیطه) از کتاب قانون شیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا و چنانچه مؤلف در دیباچه تصریح کرده است تناقص های بسیاری از ابن‌سینا در کتاب قانون دیده ویکایك آنچه مربوط بآن فصل بوده دراین رساله جمع آورده‌است .

آغاز : قال الشیخ الامام الفاضل افضل الدین عمر بن غیلان البلخی انی تصفحت کتاب الادویه المفردة من کتاب القانون فی الطب لابی علی بن سینا فوجدت من الاختلاف و التفاوت و التناقض ما یدل علی ان جلّ مافیه منقول من کتب متقدمه مختلفه من غیر رویه فی نقله واعتناء بالتحقیق فیه فاحببت ان انبه الشرکاء فی العلم علی ذلك واکفیهم مؤنة البحث وتعب الطلب و اقتصرت من جلة ذلك علی اثبات ما یختص بطبائع الادویة . . .

پایان : فلذلك کان هذا النمط من الکلام یذعن ان یستعمل به ویثبت ان یوجد به مثله لکن لکمال ظهوره صلح تسکیت من یعتمد انه معصوم من الزلل و ان الخطأ علیه محال

مؤلف افضل الدین عمر ابن غیلان بلخی است. ابن غیلان دربارهٔ شیخ الرئیس خوشبین نبوده و کتاب قانون را (در دیباچه این رساله) ترجمه و نقل ناشیانه و بدون تحقیقی از کتب قدماء دانسته و در پایان رساله نیز دربارهٔ آن سخن گفته ومدعی شده است که اغلاط کتاب قانون در برابر خطاهای ابن سینا درعلوم حقیقیّه (فلسفه) ناچیز است . میگوید من تألیفی بنام

التوطئه‌للتخطئه دارم که موضوع آن تنهابیان غلطهای منطقی ابن‌سینا . وهمچنین خطاهای اوست دررساله‌ای که دراثبات حدوث‌عالم نوشته است اینك متن عبارت ابن‌غیلان :

و هو نزرٌ یسیر بالقیاس الی مخطوفات ابن سینا فی العلوم الحقیقیة التی ناقض فیها الحق و خالف بها دین الاسلام و قد ثبت بعض خطاه فی تلك العلوم فی رسالة سمیتها بالتوطیه للتخطئة وهی مقصورةٌ علی بیان ما سهی فیه من اشکال الاقیسه فی مختلطاتها من علم المنطق و فی کتاب صنفه فی اثبات حدوث العالم .

(۱=۳۸) ۱=٦۳

رساله‌جوامع این نسخه که ضمن رسائل گذشته است منتخبی است از کلیات و مسائل مهمه کتاب الآثار العلویه ارسطو که درباره حوادث جوی وتشکیلات افلاك و کهکشان وستارگان (از نقطه نظر علل طبیعی) بحث میکند .

آغاز : جوامع لابی‌زیدحسین ابن‌اسحق العبادی لکتاب ارسطوطالیس فی‌الآثارالعلویه قال ان‌الحکماء الاولین ذکروا ترکیب هذا العالم وطبقاته خمس اثنتان منها ثقیلتان و هما الارض و الماء و اثنتان خفیفتان و هما النار والهوا وواحدةٌ لاثقیلةٌ ولاخفیفه وهی الفلك ومافیه من کواکبه ...

پایان : القول فی‌المجرة و سببها ان الهواءالقریب من‌الفلك ملتهبٌ ناری و الموضع الذی یری فیهاالمجرة فیه کواکب کثیرة متقاربه مضیئة و غیرمضیئه فاذاسطع ضوئها فی‌الهواءِ الملتهبه رأی فیه ذلك النورالذی یسمی المجرة فهذه علة الضوء الذی یسمی المجرة

مؤلف بطوریکه درصدر دیباچه قید گردیده است ابی زید حنین بن

اسحق عبادی است (ترجمه وی در این فهرست درهمین فصل نگارش یافت)

۱٥٦۳ (۱٥۳۸)

رساله قانونچه • رساله ایست ضمن رسائل فوق در طب مشتمل بر منتخبی از نکت و دستورات مهم و سودمند طبی که طبق تصریح مؤلف دردیباچه‌از کتب قدماء گلچین وانتخاب شده‌است (در کشف‌الظنون آنرا مقتبس از کتاب قانون‌ابن‌سینا معرفی کرده‌است) قانونچه شامل ۱۰ مقاله است مقاله۱- درتشریح پارهٔ ازمسائل طبیعی‌شامل ٥ فصل. مقاله ۲ - کلیاتی‌ازمطالب مربوط بتشریح اعضاء، شامل ۷ فصل. مقاله ۳ - در احوال بدن انسان، شامل ٥ فصل. مقاله ٤ - دربارهٔ نبض واین مقاله شامل ٦ فصل‌است. مقاله ٥ - درتدبیر (حفظ الصحة) اصحّاء (اشخاص سالم) شامل ۱۰ فصل. مقاله ٦ - در اقسام بیماریهای سر (سردرد ها)، شامل ۱۳ فصل. مقاله ۷ - در بیماریهای اعضاء و عضلات سینه، شامل ۱۸ فصل. مقاله ۸ - بیماریهای دیگر اعضاء بدن انسان شامل ۹فصل. مقاله ۹ - بیماریهای‌جلدی وظاهربدن شامل۹ فصل. مقاله۱۰- در توضیح نیرو وقوت غذا ها و نوشابه های معموله، شامل ۱۳ فصل.

آغاز پس از خطبه : اما بعد فهذا مختصر مشتملٌ علی زبدة مایجب استحضاره‌فی‌الطب‌انتخبته من کتب‌الاقدمین‌ورتبته علی‌مقالات عشرالمقاله الاولی فی‌الامورالطبیعیه وهی‌مشتملة علی فصول الفصل الاول فی‌الارکان والامزجة اماالارکان اجسام بسیطةاولیة لبدن الانسان وغیره التی‌لایمکن ان ینقسم الی اجسام . . .

پایان : والمتخذ من المیاه المعتصره کماءالحصرم و الرّمان و السّماق والتّفاح فقوتها مثل قوت عصراتها وامالحلواء فالعسلی معینٌ علی الهضم

و العجینی غلیظٌ مولد للسّدد .

مؤلف محمود بن محمد بن عمر چغمینی استکه از علماءِ بزرك علوم هیئت وریاضی قرن ۹ ـ ﻫ بوده وسال وفاتش در دست نیست یکی از تألیفاتش الملخص در هیئت است که جمعی شرح بر آن نوشته اند .

۱۰٦۴ (۱۰۴۸)

رسالة اصول التراکیب این نسخه که ضمن رسائل فوق است رساله ایست درطب مشتمل بردستورهای سودمند وگرانبها ، در دوقسمت و هر قسمت دارای ۹ فصل قسمت اول دراصول ترکیب داروها وبیان آثار تریاق . قسمت دوم دستور ها و قوانین کلی در بارهٔ معالجه امراض .

آغاز پس از خطبه : وبعد فهذا مختصر فی صناعت الطب ألّفته لبعض المتعلمین و اودعت فواید غریبه وفرائد عجیبه لم یوجد فی اکثر الکتب المصنفه فی هذا الفن وجعلته قسمین مفصّلین . القسم الاول فی اصول ترکیب الادویه واستخراج طبایع المرکبات وتحقیق الاوزان والمکائیل ومایناسبها و ذکر احکام التریاق الثانی فی دستورات منجحه و قوانین صحیحه لم یشك احد العقلاء فی صحة . . .

پایان : وانمایعمل بهذه الاختیارات عنداتساع الوقت وخوف التشنیع ممن یعتقدها ولیکن هذا آخر کلامنا فی هذا المختصر فمن حفظه فهو خلیق بالاصابه فی اعماله و بالتحقیق فی اقواله .

مؤلف فخر الدین محمد خجندی است که درصدر دیباچه از وی چنین نام برده است : قال الامام العلامة فضل المتقدمینَ فخر الملة والحق والدین محمد الخجندی . یکی ازدانشمندان که بیشتر بشعر وادبیات شهرت داشته

و باملك بیغوی سلجوقی معاصر بوده و درحدود ۶۰۰ ـ ﻫ وفات یافته بناه خجندی معروف ولی لقب وی ضیاء الدین بوده و درطب اثری و تألیفی از وی نام نبرده اند .

۱۵۶۵ (۱۵۳۸)

رساله جوابیه این نسخه رساله ایست ضمیمه رساله های گذشته دربارهٔ یك مسئله طبیعی وشامل پاسخ خواجه نصیرالدین طوسی است بسؤال محقق حلی (ابو جعفر محمد بن حسن حلی) متوفی ۶۷۲ ـ ﻫ موضوع سؤال مضمون یك فقره از عبارات ابن سینا استکه خلاصهٔ اش اینست : حرارت دررطوبت تأثیربیاض دارد (جسم مرطوب را برنگ سفید وجسم خشك را برنگ سیاه در میآورد) وسردی (برودت) درمرطوب سیاهی و در خشك رنگ سفید ایجاد میکند .

خواجه نصیرالدین درمقدمه دیباچه پس ازتجلیل فراوان ازمحقق حلی ازوی تقاضا کرده که خود درمضامین این جواب نظرواصلاح کند . اینك متن گفتار وی دراینباره : وکان هوالمفید لدقائق العلوم والمبیّن لحقائق المسائل ومن شأن الداعی ان یستفید من فیض فضله لکن لمّا صارمأموراً باشارته الشریفه امتثل امره وعرض علیه ما کان عنده فی هذاالموضع حتی اذا نظر فیه اصلح ما عثرعلیه من الخلل و افدما هوالصواب . . .

آغاز : قال مولانا افضل البشر نصیرالحق والدین حجة الاسلام والمسلمین سقاهالله زلال الانس من حیاض القدس . سأل مولانا علامة العصر نجم الملك و الدین اداه الله علوه داعیه المخلص عن قول الشیخ الرئیس ان الحرارة تفعل فی الرُّطوبة . . .

پایان : فهذا ماعندی فیهذه المسئله و المتوقع من کرمه ان یرشد

داعیه المستفید عمی مایری من الخلل والنقصان والزلل و الطغیان .

و ناگفته نماند که میان این دو دانشمند بزرگ روابط بسیار حسنه ودوستانه بوده وهریك ازدیگری بهره علمی برده‌اند ودرچندین مسئله مراسلاتی دارند ازآنجمله در یکی از مسائل فقهیه مربوط بمبحث قبله (علت استحباب تیاسر درمورد اهل عراق) این رساله دراین فهرست بشماره ۱۲٤۱ معرفی گردید خواجه نصیر از بزرگترین فلاسفه اسلام است ولی محقق حلی شهرت وآوازه‌اش در فقه اسلام بوده است .

۱۵٦٦ (۱۵۳۸)

رساله درباره داروهای ضد سم

این نسخه رساله مختصریست ضمیمه رساله‌های فوق شامل دستور و توضیح در بارهٔ برخی داروهای ضد سم که تأثیرسموم را در بدن خنثی میسازند.

آغاز : فی الادویة المفردة التی یفعل بخواصها فی السموم الزفت الصافی(۱) ینفع من السموم القاتله وجمیع لدغ الدواب اذا اخذ الملدوغ منه مثقال مع نصف مثقال ملح العجین وسحق وضمد ...

پایان : الاس ینفع من جمیع السموم القاتله وان اخذ منه الشیٔ الیسیر وادیف مع شراب ریحانی علی اللدغه نفع باذن الله تعالی .

مؤلف فیلسوف معروف قرن ۳ ـ ه یعقوب ابن اسحق کندی است که با ابومعشر منجم مشهور معاصر بوده و ماجرائی داشته اند که در کتب تراجم ثبت شده است وی از اولاد اشعث بن قیس کندی (از رجال صدر اسلام) بوده و در تمامی شعب فلسفه مشهور و نخستین کسی است که در اسلام لقب فیلسوف یافته وکتب بسیاری از فلسفه یونان رابعربی ترجمه کرد

(۱) الزیت الصافی ـ ظ

و علاوه بر ترجمه ها در هر یک از علوم وشعب فلسفه تألیفات بسیار دارد فیلسوف کندی با اصول کیمیا سازی قدیم مخالف بوده و رساله ای در ابطال صنعت طلاونقره (برهمان اصول) تألیف کرده است . محمدبن زکریای رازی نیز رساله ای در نقض آن و اثبات کیمیا تألیف کرده است. وفات کندی در حدود ۲۴۰ ـ ه واقع گردیده است .

۱=۶۷ (۱=۳۸)

رسالهٔ داروهای چشم

این نسخه رساله‌ایست ضمن رساله های فوق شامل دستور ساختن وروش صحیح استعمال داروهای چشم

آغاز : هذه رسالةٌ فی تدبیرالادویه المستعمله فی العین الشاذنج و التوتیا والمرقشیثا وحجرالکحل هذه الادویة الاربعه و اصلاحها و تدبیرها . . .

پایان : اذاکان الوجع شدیداً والضربان مفرطاً لایقرب المیل والذرور ولا الدوأ الحاد الیها لکن یقطر دواءٌ ملین مسکن ولواهب العقل الحمد بلا نهایة .

مؤلف درنسخه نامبرده نشده و بنظر نگارنده دور نیست که ازتألیفات ابی بکر رازی باشد .

۱=۶۸ (۱=۳۸)

رساله تقریب

این رساله نیز که با رساله های فوق در یك مجموعه وآخرین رسائل آن مجموعه است دربارهٔ حفظ الصحه و دستورهای سودمندی است مربوط برژیم های غذائی مبنی براصول ضب قدیم .

آغاز پس ازخطبه : ان الله تبارك وتعالی لما خلق الحیوانات مختلفه الامزجه و الطبائع لم یجعل اغذیتهم من جنس واحد لان الغذاء الواحد

لایجانس امزجةً شیٔ فخلق وهیأ لکل نوع منها غذاء وهدا الیه فسبحان الذی اعطی کل شیء خلقه .

پایان : یخرجه الفصد والقی والاسهال فی هذه الفصول و یدوم نقاء البدن و یحصل الامن من المعاودة انشاء الله تعالی .

مؤلف نجیب‌الدین محمد بن علی سمرقندی است که از اطباء وفلاسفه مشهور معاصر فخر رازی (متوفی ٦۰٦ ـ هـ) بوده وتألیفاتش بسیار ومشهور وازمشهورترین آنها قرابادین صغیر و قرابادین کبیر والاسباب والعلامات است که برهان الدین نفیس ابن عوض کرمانی شرحی بر آن نوشته که بنام شرح نفیسی و شرح اسباب معروف است .

نجیب الدین در ٦۱۹ ـ هـ هنگام هجوم مغول در هرات و قتل عام اهالی آنجا مقتول گردید .

۱۵٦۹

رساله تذکرة الکحالین نسخه ایست قدیم از یکرساله نفیس طبی مربوط بیماریهای چشم شامل ۳ مقاله مقاله‌اوّل در تشریح چشم وتوضیح دربارۀ یکایک عضلات وطبقات چشم وخواص آنها حاوی ۲۱ باب . مقاله دوم در بیان یکایک انواع بیماریهای چشم ومعالجه آنها دارای ۷۳ باب . مقاله سوم در بیان بیماریهای نهانی و باطنی چشم و انواع معالجه آن شامل ۲۷ باب مقاله نخست بسیار مختصراست وفهرست ابواب آن وهمچنین فهرست ابواب مقاله ۲ و ۳ پیش ازشروع دربیان مشروح هریك از ۳ مقاله بطوراجمال نگاشته شده است وبطوریکه ازذیل دیباچه استفاده میشود منبع استفاده این مؤلف دراین تألیف ، تألیفات جالینوس ومخصوصاً کتب حنین بن اسحق

(از شارحین معروف کتب جالینوس) بوده است، چنانچه در این فقره از گفتار وی ملاحظه میشود:

... ولم اصنف فیه من تلقاء نفسی الا یسیراً شاهدته من مشایخ زماننا فی اعمال هذه الصناعة وذلک بعد ان نظرت فی کتب کثیرة من کتب المشهورین وخاصة من کتب الفاضل جالینوس وتألیفات حنین ایضاً لانه اجتنی انوار جمیع الکتب التی وضعها من کان علی عهد جالینوس و من بعده من الحذاق واخترت منها احسن ما وجدت فیها ولیس هذا بعیب لان الفاضل جالینوس الف فی کتبه من قول من تقدمه بدون ...

پشت برگ اول یادداشت و مهری است که نقش آن «اسدالله» است. در برگهای آخر نسخه چندبرگ سفید (بیاض) دیده میشود. کنار برخی از برگها رطوبت دیده ولی سطور کتاب محفوظ مانده است. خطبهٔ کتاب از نسخه سقط شده و کاتب چلبی در کشف الظنون قسمتی از آغاز خطبه را نقل کرده است.

آغاز: وصل الی کتابک ایها الاخ الفاضل حفظک الله برأفته و ارشدک الی الصواب برحمته تسألنی فیه عن جوامع کتب جالینوس فی امراض العین و اسبابها و علاماتها ... الی ... و قد رأیت رحمک الله ان أؤلف کتاباً اذکر فیه ما سألت عنه بایجاز و اختصار لان الاختصار یجمع ثلاثة اشیاء احدها الاستقصاء فی الصفة الثانی الاتمام فی المعنی والثالث الایجاز فی الکلام ... الی ... وقد ذکرت فیه جمیع الطرق الطبیة المحتاج الیها فی امراض العین...

آغاز: فهذه جملة الادویة التی تستعمل فی علاج علل العین وقد بلغت لک ما سألت مع بذل المجهود ولله نطلب بقائک وینفعک به و سائر من قرأفیه و انا اسألک اعزک الله ان قرأته ان تتعمله جیداً فانی استعجلت فی تألیفه و

جمعه ، تسریع قضاء حاجتك فان كان فيه زلل اصلحه بعدان تصحح النظر فيه و ان تجعل مكافاتي على قضاء حاجتك كثرة الدعاء .

مؤلف علی‌بن‌عیسی کحال متوفی است و بیش‌ازاین از مشخصات وی بدست نیاوردیم در کشف‌الظنون نیز بیش ازاین ندارد ولی مسلماً پس از ٤٠٠ ــ ﻫ وفات یافته است.

قطع : بغلی ساختمت ١٢×٨ جلد مقوائی مندرس شمارهٔ صفحات ١٤٣ سطور هر صفحه ٢٩ ، کاغذ کاهی وضخیم خط نسخ ریز و بسیار متوسط تاریخ کتابت ١٩٦ . ﻫ کاتب یوسف‌بن محمدبن مشهور بوکیل‌علوی شمارهٔ دفتر ١٣٣١١

١٥٧٠

رساله اصول التراکیب

نسخهٔ دیگریست ازرسالهٔ که شمارهٔ ١٥٦٤ ضمن مجموعه شماره ١٥٣٨ این فهرست و در همین فصل معرفی گردید . این نسخه نیز درمجموعه‌است که علاوه‌براین رساله متضمن ٤ رساله دیگر است در طب که در ذیل بترتیب معرفی میگردند .

این مجموعه تاریخ کتابت ندارد ولی ازقرائن خط و کاغذاستفاده میشود که مربوط به حدود ٢ قرن پیش است .

آغاز : قال مولانا و استادنا سلطان الافاضل المحققين خلاصة العلماء المدققين جامع علوم الاولين والاخرين فخر الحق والدين محمد الخجندي...

پایان : فهو خليق بالاصابة في اعماله و بالتحقيق في اقواله .

مؤلف این رساله هرچند در آغاز مانند نسخه قبل فخرالدین محمد خجندی معرفی شده‌است ولی گویاجمله (فخرالحق والدین) ویا(فخرالدین) در نسخه سابق فقط بمنظور توصیف است نه ذکرلقب ولقب حقیقی وی نجیب‌الدین وهمان‌است که مؤلف کتاب‌الاسباب والعلامات وقرابادین وکتب دیگری میباشدو ذیل رساله تقریب ترجمه‌اش نگارش یافت . کتابی نیز

بدین نام در شمار تألیفات نجیب‌الدین ذکر شده است، ولی با اینهمه از کشف‌الظنون تعدد استفاده میشود.

قطع مجموعه بغلی جلد تیماجی [illegible] برنگ قهوهٔ سیر شمارهٔ صفحات ۱۰۸ سطور هر صفحه ۱۷ خط نسخ متوسط کاغذ کاهی آمار دارد شماره دفتر **۱۱۲۸۴** .

۱۵۷۱ (۱۵۷۰)

رساله دربارهٔ هندبا

نسخهٔ دیگریست از رساله‌ایکه ضمن مجموعه شمارهٔ ۱۵۳۸ و بشمارهٔ ۱۵۵۷ درهمین فصل معرفی گردید. این نسخه با رساله اصول التراکیب (کتاب بالا) در یك مجموعه است.

آغاز : سئل الشیخ الرئیس ابوعلی بن سینا رحمه‌الله ان یملی کلاماً ...

پایان : مخرج الامثال المضروبة والرموز لواقعه وبالله‌التوفیق وله‌الحمد.

۱۵۷۲ (۱۵۷۰)

رساله القوی‌الطبیعیه

این نسخه رساله‌ایست که با رسالهٔ فوق در ضمن مجموعه شمارهٔ ۱۵۷۰ وموضوع بحث در آن نیروی جاذبه ودافعه وهاضمه وماسکه بدن انسان ومنظور مصنف اثبات آنستکه این چهار نیرو همه از یك منبع سرچشمه میگیرند یعنی فعالیتهای مختلف یك نیروی اصلی بوده وبرخلاف آنچه مشهور میباشد چهار نیروی مستقل نیستند.

آغاز : اقتضی تصنیفی لهذه المقاله المحبة التی بیننا وغرضی فیها البیان علی ان القوی الجاذبة والماسکه و الهاضمه والدافعة هی قوةٌ واحدة فی الموضوع وافعالها اربعة، ثلثةٌ منها بالذات وعلی القصد الاول و هی الجذب و الامساك والهضم و واحدٌ علی القصد الثانی وهی الدفع . . .

پایان : و کذلك کل عضو یجب اذا خرج فی الحار و البارد والرطب و الیابس لا یخرج باسره بل یخرج جزء منه فان خرج باسره فمزاجه واحد

فاذا کان مزاجه واحداً فالقوة التابعة واحدة وهذا الجزئی یغنی فی مطلوبنا و عنده یقطع الکلام والله اعلم بالصواب .

مؤلف در نسخه نامبرده نشده است ولی چنانچه از رساله‌ایکه ذیلاً معرفی میگردد (و تألیف ابن سینا است در نقض بر این رساله) بدست میآید ، مؤلف این رساله ابی‌الفرج عبدالله‌بن‌طیّب مسیحی معاصر ابن‌سینا و گویا همان ابی‌الفرج صاحب مفتاح الطب است که از شاگردان ابن‌خمار طبیب بوده است . از آغاز دیباچه این رساله (مورد معرفی) نیز استفاده میشود که ابی الفرج آنرا تألیف کرده است تا بنظر شیخ‌الرئیس برسد و مورد مطالعه وی قرار گیرد .

علاوه بر آنچه ذکر شد مرحوم فیلسوف‌الدوله زنوزی نیز در کتاب مطرح‌الانظار اینموضوع را تأیید واضافه کرده‌است که ابی‌الفرج بن‌طیّب علم‌طب را دربیمارستان عضدی بغداد تحصیل کرده‌وهم‌در آن بیمارستان بمعالجه مرضی اشتغال داشته‌است . تألیفات وی بسیار و بیشتر آنها شرح کتب بقراط و جالینوس است . کتبیکه خود مستقلاً تألیف کرده است تعداد کمی است از اینقرار :

۱ ـ النکت و الثمار الطبیّة والفلسفیه .

۲ ـ کتاب فی القوی الطبیعیه (همین کتاب) .

۳ ـ مقالةٌ فی‌العله لم جعل‌لکل خلط دواءً یستفرغه ولم یجعل للدم دواءً یستفرغه .

٤ ـ تعالیق فی امراض‌العین .

٥ ـ مقالة فی‌الاحلام .

٦ ـ مقالةٌ فی الشراب .

۷ ـ مقالةٌ فی‌المحبة . وفات آنحکیم (بنوشته قاموس‌الاعلام) در ٤۳٥ﻫ

واقع شده است .

۱۵۷۳ (۱۵۷۰)

رسالهٔ در طب این نسخه نیز رسالهایست که با رساله فوق دریك مجموعه وهم انتقادو نقض بر موضوع آن رساله است .

آغاز : انه قدکان یقع الینا کتب یعملها الشیخ ابوالفرج الطبیب ادام‌الله عزه فی الطب ونجدها صحیحه مرضیةً بخلاف تصانیفه فی‌المنطق و الطبیعیات و مایجری معها ثم وقع الینا کلام له فی القوی الطبیعیه . . .

پایان : وقوله و البیان الثالث الی آخر الفصل قد صارفی هذا الفصل عجیباً جداً کانه لایعرف الحاربواحد واحد بسوء مزاج حاره و بعض حاره و تالم حاره فلیذکر هذاالقدر یشترح و الله اعلم بالصواب .

مؤلف بطوریکه از مطاوی رساله استفاده میشود و در صدر رساله بدان تصریح گردیده شیخ الرئیس ابی‌علی ابن سینا است وی در مقدمهٔ دیباچه در بارهٔ مقام علمی معاصر خویش ابوالفرج طبیب مؤلف رساله گذشته سخن گفته و معلومات فلسفی ویرا بسیارناچیز و تألیفاتش را در آن موضوع غیرقابل مطالعه دانسته . طبابتش را هرچند اعتراف کرده وستوده ولی در این قسمت هم تألیفات ویرا سطحی ونا پخته (غیرناضج) معرفی کرده است (ترجمه ابن‌سینا در این فصل نگارش خواهد یافت) .

۱۵۷۴ (۱۵۷۰)

رسالهٔ دربارهٔ استعمال مسهل این نسخه نیز رساله‌جالبیست ضمن مجموعه رساله‌های فوق و دربارهٔ قسمتی از مسائل مربوطه باستعمال داروهای مسهل است .

آغاز : اعترض علی فیما وجده الشیخ ابوالفرج من‌الاختلال و الاختلاط فی مقالة کتبتها مجیباً فیما وسطت فیه و ان کان

قدامعن فی القول الجمیل و الثناء الجزیل کما یلیق بحبر مثله مخلوطاً بهمزات و لمزات . . .

پایان : ثم لیعلم ان الخبر لئن سلمتها عن التفتیش اشفاقاً من جفاف ما بیننا وجه من وجوه تشوقی القدیم الیه و لو انبریت لادیت و لعل الله تیسر المشافهه فیکون التفاوض فیه علی کتمان انشاءالله تعالی .

مؤلف بطوریکه درصدر نسخه تصریح گردیده ابی‌علی حسین‌بن سینا و درپاسخ باعتراضیستکه شیخ ابوالفرج بریکی از رسائل طبیه ابن‌سینا (در موضوع داروهای مسهل) وارد ساخته تألیف کرده است .

ابن‌سینا دراین رساله برابوالفرج‌سخت برآشفته ومدعی شده‌است که اصولاً مطالبی راکه ابی‌الفرج بوی نسبت داده شایسته کودکی نیز نیست وی چندین‌باردراثناء رساله تألیف‌چنان رساله‌ونگاشتن چنان دستورات را انکار و آرزوکرده است که با ابوالفرج ملاقات میکرد وپرده از این معما برمیداشت :

وناگفته نماند بطوریکه درحاشیهٔ برگ اول نسخه نیزضبط گردیده است حریف مناظره ابن سینا در این رساله ابی الفرج عبدالله نصرانی (مؤلف رساله‌القوی‌الطبیعه که ترجمه‌اش ذیل شماره ۱۵۷۰ نگارش یافت) نبوده بلکه وی ابوالفرج‌بن ابی‌سعید یمامی است که با ابن‌سینا مباحثات ومشاجرات بسیاری‌داشته وشرح آن‌را خوددر کتابی‌مخصوص نوشته‌است .

ابوسعید یمامی (پدر ابی الفرج) نیز ازمعاصرین ابن‌سینا ویکی از مشاهیراطبای قرن ٤ ـ ه بود ودردوران خلافت المستکفی وباالمطیع‌لله عباسی امتحان و آزمایش اطبای بغداد بدو واگذارشده بوده است وتنها کسانیکه‌موفق‌بکسب‌اجازه‌او میشدندحق‌طبابت‌داشته‌ومابقی‌محروم‌بودند.

تاریخ وفات ابی‌الفرج بدست نیامد .

۱۵۷۵

کتاب الاغذیه و الاشربه نسخه ایست قدیم از یك کتاب طبی متضمن شرح خواص مواد غذائی و تأثیرات مخصوصه آنها در بیماران‌وتندرستان . یکایك‌موادغذائی‌وخوراکیها راعنوان کرده وبشرح خواص ویژه ومشترك آنها پرداخته است . درمقدمه کتاب،کلیاتی مربوط بتأثیرات مختلفه اغذیه‌بطور کلی‌واجمال پرداخته ویادآورشده‌است که دراین کتاب گفته های جالینوس و نظریات شرح کنندگان ومفسرین تألیفات وی (دراغذیه) را جمع آوری کرده است ، ضمناً باستعمال حبوب تشویق فراوان کرده است .

اینك متن سخنان وی در اینباره و درباره اصول مطالب کتاب :

وقد جمعت کلام جالینوس و اقاویل شارحی کلامه فی الاغذیه وجمیع مایتناوله‌الانسان‌فی‌طبایعهاومنافعهاوخواص کل واحدمنها وماوجدت‌منها شیئاً الا اثبتته فی هذه المجلده لیکون الناظر منها مطلّعاً علی کنه ما قاله الاولون . . . الی قوله . . . وللاغذیه افعال وراء التغذیه من التسخین و التبرید و الترطیب و التجفیف و القبض والاسهال و الادرار و النفع لعضو و المضرة لاخر و غیر ذلك اما لخواص الاغذیه واختلاف طبایعها و اما لاختلاف الامزجه . . . الی . . . و الاغذیه التی یغتذی بها الانسان ستة انواع الحبوب و اللحمان والالبان والبیض و الثمار والبقول و اولیها فی المرتبه واولاهابالمثابرةعلیها الحبوب‌وهی‌مسهل‌استمراءً وهضماًفی‌المعده و اجود الحبوب فی انواعها اتمها ادراکا و املسها و اکثرها امتلاء و اشد اکتنازاً و اندماجا یعرف ذلك برزانتها وکثرة دقیقها و اسرعها انتقاعاً و

انتفاخاً فی الماءِ و انقاها مما ینبت معها . . . (در این فقرات اخیره نشانه بهترین حبوب را از لحاظ تغذیه بیان کرده است) در پشت برگهای اولیه نسخه چند یادداشت و نقش مهر دیده میشود که سیاه و محو شده و غیر قابل قرائت است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی نبینا المصطفی محمدوآله اجمعین فاقول ان الغذاءِ الحقیقی هوالذی تقوم مقام مایتحلل من اعضاءِالبدن و یصیربدلاله . . .

پایان : فینبغی ان یکون استعمالها والفزع الیها عندالحاجه الی تقویه القلب والدماغ وعندالضعف والغشی اکثرواشدمن استعمال الروائح الطیبه .

مؤلف نجیب‌الدین محمدبن علی سمرقندی که ترجمه‌اش ذیل کتاب شماره ۱۵۷۰ این فهرست نگارش یافت . وی سه کتاب دراغذیه بنام الاغذیه والاشربه للاصحاء (که بنام کتاب التقریب) معرفی گردید والاغذیه والاشربه للاصحاء والمرضی (همین کتاب) والاغذیه للمرضی ، علاوه بر کتب دیگرش ، تألیف کرده است .

(چنانچه در صفحات گذشته اشاره کردیم بنظر نگارنده نجیب‌الدین سمرقندی همان محمد خجندی مؤلف اصول التراکیب است) .

قطع ربعی بسانتیمتر ۱۹×۱۲ جلد تیماجی قرمزبدون مقوا شماره صفحات ۲۵۶ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ کاهی ضخیم خط نسخ تاریخ کتابت ۷۲۰ ـ ه کاتب محمد بن محمد بن محمد بن مسعود ملقب بشمس الدین شمارهٔ دفتر

۱۵۷۶

زبدةالطب نسخهٔ کتاب جامعیست در طب و از تاریخ کتابت آن (هرچند ضبط نگردیده) ولی بطوریکه از قرائن خط و کاغذ استفاده میشود در حدود سه قرن گذشته و دارای

چهار فن است بترتیبی که فهرست آن در دیباچه ذکر گردیده است : الفن الاولی فیما یتعلق بالقواعد العلمی الفن الثانی فی العلل الحادثه من الرأس الی القدم مع الاسباب و العلامات و المعالجات (این فن مفصل ترین قسمتهای کتاب و مشتمل بر ۱۱۳ باب میباشد) الفن الثالث فی العلل الحادثه فی الاعضاء الظاهرة (این فن دارای ۳٤ باب است) الفن الرابع فی الحمیات . درابتدای فن اوّل مقدمهٔ مفصلی متضمن بحث دربارهٔ مرگ و زندگی و قسمتی از مسائل مربوط باین دو موضوع بیان کرده است . (قسمتی از خطبه کتابرا این نسخه فاقد است) .

آغاز : موصوفون بصفات النبی صلوتاً دائمةً جسیمة وبعد . . الی . .

فیقول العبد الفقیر المحتاج الی ربه الغنی احمدبن محمد المطلب اللاهیجی لما شاهدت فضیلة صناعت الطب التی تکون بها حفظ الصحه و ازالة العله شعفت ان اکتسب منها شطراً . . الی قوله . . سیما قانون الذی هو خلاصه کلام الحکماء و الاطباء من الامام المقدم ابقراط و فاضل الاطباء جالینوس و شارحی کلامیها من الحنین والثابت و الرازی ففتح الله علی ابواب انعامه بفضله و اکرامه . . .

پایان : او یسفوف حب الرمان و الغذاء مزورة السماق او الانبر بارس مع الزواریح ولاختم هذا حامداً لله تعالی بانعامه ومصلیاً علی نبیه المصطفی و متفرّعاً الی الله تعالی ان یعفوما وقع من الخطاء و الاباطیل و یهدینی سواء السبیل و ویحشرنی فی زمرة المساکین .

در کشف الظنون تألیف این کتاب را بخوارزمشاهی نسبت داده وبیش از آنمقدار در این باره سخنی نگفته است (بآن کتاب مراجعه شود) .

قطع ؛ ربعی بسانتیمتر ۱۳ × ۱۸ جلد تیماجی مشکی منگنه شده شماره صفحات

۵٤۲ سطور برصفحه ۱۵ کاغذ فرنگی نازك خط نسخ متوسط و ریز شماره دفتر ۱۳۸۳۰.

۱۵۷۷

رساله الطب الکلی کتابیست شامل اصول مسائل ومعالجات طب قدیم در ۲ مقاله مقاله اول شامل ٤۹ باب دربیان اقسام بیماریها . مقاله دوم شامل ٤۱ باب دربیان درمانها و دستور ساختن اقسام قرصها و حبها و مسهلها و شیافها ، فهرست اجمالی ابواب هریك از ۲ مقاله درمقدمه مقاله ذکر شده است ، خط و تاریخ کتابت و کاتب این ۲ مقاله مختلف وابتدای هریك نیز مشخص است .

آغاز مقاله اول : قال ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی قصدی فی هذا الکتاب هوان یجمع علم الطب علی الطریق الکلی جمعاً لایشذ عنه شیئ من ابوابه بالقوه لانه متی عرفت الاصول فی کل شیئ فجمیع مایتفرع منها معلوم و الکلیات متی حصلت فالجزئیات المحصورة فیها حاصلة . . .

آغاز مقاله دوم : المقاله الثانیه من الکلی وهذا فهرست الابواب . . .

پایان مقاله اول : ویحتاج ایضاً من کان فی رأسه وزم ومن کان محتاجاً الی جذب الاخلاط و استفراغها من الرأس .

پایان مقاله دوم : خمسة دراهم بورق احمر مرزنجوش مکد مثقال یدق و ینخل الشربه فی کل یوم مثقال .

مؤلف ابوسهل عیسی بن یحیی مسیحی گرگانی است که از فلاسفه واطباء وبگفته برخی ، ازاساتید شیخ الرئیس ابی علی بن سینا بوده است . وی دردربار خوارزمشاه بسر میبرد تا آنکه محمود غزنوی حسن بن میکال را برای احضار وی وحکمای دیگر آن دربار مانند ابن خمار ، ابوریحان

ابونصر عراقی ، ابن سینا و ابوعلی مسکویه ، فرستاد . ابوسهل وابن‌سینا تصمیم بمخالفت گرفتند راهنمائی برداشته وپیش‌ازملاقات حسن‌بن‌میکال فرار کردند . پس‌از پیمودن سه روز راه . دلیل ، راه راگم کرد ، ابوسهل از تشنگی جان سپرد وابن‌سینا جان بسلامت برد . این واقعه بنابنوشته نامهٔ دانشوران ۴۰۱ـه اتفاق افتاده‌است . تألیفات ابوسهل هرچند بسیار نیست ولی بسیار مورد اعتماد و استناد بوده است .

قطع خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۱ جلد تیماج قرمز (بدون مقوا) شماره صفحات مقاله اول ۹۹ صفحات مقاله دوم ۱۱۵ سطور هر صفحه ۱۷ تاریخ کتابت مقاله ۱ ۱۰۸۵ ـ ه و مقاله ۲ ـ ۱۲۷۶ و کاتب آن محمد رضا خلف آقا میرزا ابوالحسن شماره دفتر ۱۴۱۳۶

۱۵۷۸

قانون نسخهٔ‌ازکتاب‌طب‌معروف،مشتمل‌بر ۵ کتاب(جلد) و هر کتاب دارای چندین فن و تعلیم و فصلهای بسیار . نسخه‌ایست قدیم وناتمام که صفحاتش مندرس ووصالی شده‌است . دارای سرلوحه زیبا ونقاشی بالاجور و آب طلا .

آغاز : الحمدلله حمداً یستحقه بعلو شأنه و سبوغ احسانه . .

پایان : فی‌تصنیف کتابنا فی‌الادویة المفردة .. الی .. الاول من‌القانون فی الطب .

مؤلف ابوعلی حسین بن عبدالله بن حسن (حسین) بن علی بن‌سیناء بخارائی‌است که ملقب بشرف‌الملك وبزرگترین‌فیلسوف ودانشمندایران و اسلام در اوائل قرن ۵ ـ ه بوده است و علاوه برعلوم متداوله و شعب فلسفه ، دربسیاری ازهنرها و فنون مانند علم اعداد و کیمیا و دیگرعلوم غریبه‌مقام‌استادی داشته‌است‌ترجمه‌تألیفاتش‌ازقرون وسطی ـ ه درمدارس

مکاتب جهان مرجع استفاده و دستورالعمل بوده و بگواهی نویسندگان بزرگ تألیفات وی تأثیر بسزائی در نهضت علمی اروپا داشته است . عبدالله پدر ابن سینا در دیه خرمیشین از نواحی بخارا از طرف نوح بن منصور سامانی حکومت داشته و با دختری بنام ستاره ازهمان دیه یا دیه افشنه (یکی دیگر آزان نواحی) ازدواج کرد . مولود این ازدواج ابن سینا بود که ۳۷۰ یا ۳۷۳ یا ۳۷۵ - ه متولد گردید .

وی بملازمت پدر خویش ببخارا که در آنوقت مرکز علم و تجمع دانشمندان بود رهسپار گردید و پیش از ۱۰ سالگی بحفظ قرآن مجید ودرك بسیاری ازمقدمت توفیق یافته (دراین نقطه درباره ابن سینا قصه ها بلکه افسانه‌های بسیار نقل شده‌است ولی آنچه مسلم‌است اینست که ابن سینا یك شخصیت فوق‌العاده وازلحاظ احاطه‌بعلوم‌درسنین اولیه‌عمر، برخلاف معمول ومتعارف بوده‌است) . دربارهٔ معالجات وی نیز قصه‌های عجیب نقل میشودکه براستی شگفت‌آور است .

شیخ‌ابوعبیدجوزجانی(یکی‌ازشاگردان‌ابن‌سینا)ازاستادخودابن‌سینا نقل کرده است که : چون بحد تمیز رسیده مرا بمعلم قرآن سپردند من هرچه دیگران‌میخواندند حفظ‌میکردم وعلاوه‌برقرآن باشارت ودستور استادمکتبی،کتابهای الصفات، غریب‌المصنف، ادب‌الکاتب، اصلاح‌المنطق، شعرحماسه، دیوان ابن‌رومی وصرف مازنی وکتاب نحوسیبویه را درمدت یکسال‌ونیم‌حفظ کرده واگرتعویق‌استادنمیبود چنان‌نیز بطول نمیانجامید در ده سالگی مایه حیرت اهل بخارا بودم و بفقه اشتغال داشته و در ۱۲ سالگی طبق مذهب ابی حنیفه فتوی میدادم . در شانزده سالگی کتاب قانون را در طب تألیف کردم و پس از آنکه کتابخانه دولتی از طرف

نوح بن منصور سامانی که در اثر معالجات من از بیماری نجات یافته بود تحت اختیار من قرارداده شد شعب مختلفه حکمت رااز کتب فارابی که در آن کتابخانه بود آموختم و تا ۲٤سالگی علمی نبود که معرفتی بدان نداشته باشم ابن سینا در ۲۲ سالگی پدر خویش را از دست داد و چون درآنوقت در حکومت آل سامان تزلزل راه یافته بود بخوارزم رفت و باجمعی ازعلماء دربارخوارزمشاه (علی‌بن مأمون) مانند ابوریحان بیرونی ابوسهل مسیحی ملاقات کرد . شیخ الرئیس با ابوسعید ابوالخیر ملاقات داشته و سخنانی تبادل کرده‌اند که در کتب ترجمه ورجال نقل شده است ابن سینا در اغلب علوم و فنون و مخصوصاً در تمامی شعب فلسفه تألیفات بسیار دارد که در کتب مبسوطه فهرست شده شعر نیز بعربی و پارسی و ترکی میگفته و قصیده عینیه اش مشهور است وفات وی در ٤۲۸ ـ هـ یا ٤۲۷ ـ هـ در همدان واقع گردید .

قطع وزیری : بسانتیمتر ۱٦ × ۲۰ شماره صفحات ۲۰۰ سطور هرصفحه ۲۰
خط نسخ کاغذ نازك فرنگی شماره دفتر ۱۳۹۱۲

۱=۷۹

کناش یا غنی و منی نسخه‌ایست از یك کتاب نفیس طبی که بنام کناش معروف‌است واز طرف مصنف‌درنسخه نام مخصوص بر آن گذارده‌نشده‌است‌ولی‌در کتب‌تراجم‌وفهرست از این کتاب بنام غنی و مُنی یاد کرده اند .

این کتاب شامل ۳ مقاله است . مقاله اول در بیان انواع بیماریهای سراپای بدن انسان (شامل ۱۲۰ باب) مقاله دوم در بیماریهای (علل) ظاهر و آشکاربدن (شامل ٤۰ باب) مقاله سوم‌درانواع‌تبها (شامل۱٦باب) .

فهرست ابواب مقالات سه گانه را یکجا درابتداء کتاب (پس ازپایان

دیباچه) ذکر کرده است .

پشت نخستین برگ نسخه‌چند یادداشت بدون امضاءاین نسخه‌را کتاب کناش محمد بن زکریای رازی معرفی ، و مسلماً اشتباه‌گردیده است .

آغاز : قال ابومنصورالحسن بن نوح‌القمری انّی لم‌ازل فی صبائی و منذ عقلت احب العلوم الطبیعیه وتنازعنی نفسی‌الیها وخصوصاً علم‌الطب لما کنت اری فیه من‌اراحة الانفس وتخلیصها من‌الالام واعادتها الی‌الصحة بعد الاسقام و احرازالحظّین من الاخرة و الدنیا . . .

پایان : قال ابومنصورمؤلف‌الکتاب وفیت الی هذا المکان من‌الکتاب بما کنت ضمنته فی صدره وجعلته علی نفسی فیما اُظن الا ان الذی بقی اکثر من‌الذی اتیت . . . الی . . . و فیما اتیت به من تلك النسخ غنیة عن الرجوع الی‌القرابادینات ولله الذی‌الهمنی هذا العلم وهدا نی‌الیه ووفقنی له الشکر دائباً والحمد واصباً .

مؤلف ابومنصور حسن بن نوح قمری از اطبای مشهور قرن ٤ ـ هـ است که در دوران سلاطین سامانی در بخارا آوازه بلندی داشته و مورد احترام‌بسیارامیرمنصورسامانی‌وطبیب‌حرمسرای وی‌بوده‌است . ابومنصور قمری با ذکریای رازی فیلسوف و پزشك معروف معاصربوده و هریك از دیگری درمصنفات خویش یاد میکنند (ابومنصور دراین کتاب ازوی بسیار نام میبرد) شیخ الرئیس ابن سینا نیز وی‌را دیده و بنابر نقل بعضی تواریخ بروی نیز تلمذ کرده‌است بنابراین باتوجه باینکه‌ابوبکررازی در حدود ۷۰ سال پیش از ولادت ابن سینا بوده است سنین عمر ابی منصور زیاده بر ۱۰۰ میشود .

قطع وزیری‌بسانتیمتر ۱۷×۲۴ جلد تیماج سبز (بدون مقوا) شماره صفحات

۳۹۲ سطور هر صفحه ۲۵ کاغذ کاهی ... خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۰۹۱ ه
شمارهٔ دفتر ۱۳۸۳۶

۱۵۸۰

مختارات

نسخهٔ کتابیست در طب قدیم و با کتاب قرآبادین که تألیف مؤلف مختارات و جزئیست از آن کتاب در یك مجموعه است . بر پشت نخستین برگ و ذیل این نسخه چندین یادداشت و نقش مهر دیده میشود که برخی از آنها غیرقابل قرائت است . یکی از یادداشتها (بتاریخ ۱۰۲۷ ـ ه) حاکی است کـه این نسخه را محمد حکیم بن محمد صالح نیشابوری استکتاب کرده و در سلك کتب کتابخانه خویش در آورده است .

آغاز : الحمد لله الواحد القهار الملك الجبار مدبر الفلك الدوار و مرسل الشعاع من الاجرام ذوات الانوار الی سطح الارض ذات القرار . . . الی . . . اما بعد فان شرف العلوم والصنایع بحسب شرف موضوعها اوشرف غایتها ومطلوبها ولما کانت الصناعة الطبیة ناظرة فی بدن الانسان من جهت مایصح و یمرض . . .

پایان : نفتة و یطلی علی السعفة یمنع شغف الجرب وغری جلد البقر بالخل یوضع القوباء علی جرب سطح الجلد وبالخل علی الجراحات . ینفع منها هذا آخر الکلام فی الادویة المفردة و لنبداء بالکلام فی المرکبات .

آغاز قرابادین **:** عادة الاطباء جاریة فی ان یذکروا الادویة المرکبه المستعمله فی علاجات الطب فی اخر تصانیفهم وقدرأیت ان اجمع بین ترتیب الدواء المفرد والمرکب فیسهل علی المعالج . . .

پایان : فان الزکام والعطاس فی جمیع العلل التی یکون فی الریه الاضلاع فهی دلائل ردیّه .

مؤلف ابوالحسن علی‌بن احمد بن هبل بغدادی یا (تبریزی) متوفی ۶۱۹ و یا ۶۱۰ـ ه است که دراوائل زندگی دربغداد متوطن بوده وسپس بموصل و آنگاه بآذربایجان سفر کرده و چندی نزد شاه ارمنستان مقیم ودر آن دربار تقرب داشته‌است . ابن‌هبل سرانجام باثروت سرشار بموصل مراجعت و در آنجا بمعالجه مرضی اشتغال ورزید و در پایان عمر نابینا گردید .

مشهورترین تصنیفاتش کتاب مختارات است که بسیار مورد اعتماد و استناد اطباء بوده است .

ناگفته نماند که فرزند حکیم مزبور بنام شمس‌الدین احمدبن‌علی‌بن هبل نیز از اطباءِ دوران خود بوده و دردربار ملك کیکاوس‌بن کیخسرو مقام ارجمندی داشته‌است تاریخ وفاتش دردست نیست ولی‌تولّدش در۵٤۸ ـ ه بوده است .

قطع وزیری بسانتیمتر۱۷×۲٦ جلد تیماجی قرمز (دارای عطف دامن) شمارهٔ صفحات ۹۷۸ سطوردرصفحه ۲۵ ، تاریخ کتابت ۱۰۲۷ ـ ه شمارهٔ دفتر۱۴۱۵۴

۱۵۸۱

مرکبات شاهیه از کتب نفیسه طب قدیم و شامل ۲۵ باب بضمیمه یکمقدمه و خاتمه است و منظور مؤلف در این کتاب جمع‌آوری و معرّفی داروهای مرکب ومعاجین طبی و غذائی است قسمتی از باب۲۳ که در « ادهان » و طرز روغن گیری از مواد مختلف وخواص آنهاست تاآخر کتاب ساقط شده است . حواشی بسیاری از کتب مختلف طبی دارد . تاریخ کتابت ندارد امانسخهٔ قدیم‌است . درپشت صفحه اوّل مهر احتشام‌الدوله والی فارس وتاریخ ورود نسخه بکتابخانه وی(بسال ۱۲۷۰ ـ ه) ثبت شده است .

آغاز : الحمدلله مبدع تراکیب المصنوعات بامتزاج المفردات . . .

پایان : دهن الیان حار رطب یلیّن صلابةالعصب .

مؤلف یکی از پزشکان معاصر شاه طهماسب صفوی بوده و بنام وی تألیف کرده است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲۲/۵ جلد تیماجی قرمز کهنه شماره صفحات ۳۳۲ سطور هرصفحه ۲۱ کاغذ ایرانی ضخیم خط نسخ متوسط از صفحه ۲۱ تا ۲۷ وصالی و قسمتی از سطور محو یا بریده شده است شمارهٔ دفتر ۱۳۰۰۲

۱۵۸۳

الدر النثیر ملخص و متمم کتاب نهایة ابن الاثیر جزری است باضافه مقداری از لغاتیکه از آنکتاب فوت شده و در عوض بیشتر آثار واخبار یراکه ابن اثیر بمنظور مثال و نظیر آورده است اسقاط کرده و بدینطریق دراختصار آن کوشیده است (کتاب نهایة ابن اثیر در همین فصل ازاین فهرست معرفی گردیده است). الدر النثیر در مصر درکنار کتاب نهایة اللغه چاپ شده است .

آغاز : الحمدلله علی ما انعم و صلی الله علی سیدنا محمد و آله . . .

پایان : و ازواجه امهات المؤمنین و ذریته و حسبنا الله و نعم الوکیل و لاحول و لاقوة الا بالله العلی العظیم .

مؤلف عبدالرحمن جلال‌الدین بن کمال‌الدین سیوطی است که از دانشمندان بزرگ وصاحب تألیفات بسیاردرحدود ۸۰ کتاب بوده است . از مشهورترین آنهاالاتقان و طبقات الشافعیه وشرح الفیه ابن مالك والمزهر و تفسیرجلالین است . وی دراسیوط شد متولد شده ودرمصر پرورش یافته و در ۹۱۰ یا ۹۱۱ ـ هـ در گذشته است .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۸×۲۸ جلد تیماج مشکی شمارهٔ صفحات ۳۰۸ سطور

هر صفحه ۲۹ کاغذ آهار ومهره وصحافی شده خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۹۸۷ ـ ه
شمارهٔ دفتر **۱۴۱۸۹**

۱=۸۳

صحاح اللغة جلداول ازصحاح‌اللغه (مهمترین کتب لغة عربی) است که مبنی بر تحقیق شخصی و استقراء و تتبع مؤلف در محاورات اعراب بادیه نشین است و طبق گفته وی در دیباچه کتاب ، نخستین کتاب لغتیست که بدین شیوه وبا اشتمال برمثالها واشعار تألیف شده است ، کتاب صحاح در دو جلد بترتیب حروف الفباء مشتمل بر ۲۸ باب وهرباب دارای ۲۸ فصل (بعددحروف الفبای عربی) نوشته‌شده امبرخلاف بیشتر کتب لغت حروف اواخر کلمات را درنظر گرفته (چنانچه شیخ طریحی نیز در مجمع‌البحرین همین سبك را اختیار کرده است) کتاب صحاح چندین بار در ایران و مصر بطبع رسیده و رازی آن را تلخیص کرده و مختارالصحاح نامیده است .

آغاز: الحمدلله شکراً علی نواله و الصلوة علی محمد و آله . . .

پایان : وهو ربیعة بن مالك بن زید بن مناة ابن تمیم تم فصل الجیم من باب العین .

مؤلف ابونصر اسمعیل بن حماد جوهری فارابی است که ازائمه وپیشوایان لغة عرب و خود ایرانی بوده و در نیشابور زندگی میکرده ، است . وی بزیبائی خط نیز در عصر خویش معروف بوده و در شمار ابن مقله ذکر میشده است . در علم عروض و قوافی مبتکر بوده است ، تألیفاتی دارد که پارهٔ از آنها نامبرده میشود ۱ ـ بیان الاعراب ۲ ـ صحاح اللغة (همین کتاب) ۳ عروض الورقه ٤ ـ مقدمه درنحو ـ تاریخ وفاتش معیّن نیست و درکتب تذکره از۳۳۳ ـ تا ٤۰۰ ـ احتمال داده شده است .

قطع : رحلی بزرگ بسانتیمتر ۱۸ × ۳۲ جلدتیماجی مشکی و کهنه شماره صفحات ۴۳۵ سطور هر صفحه ۳۱ کاغذ ایرانی بسیار ضخیم و مهره شده خط ثلث مخلوط بنسخ تاریخ کتابت ۷۳۷ کاتب علی بن احمد شوشتری شماره دفتر ۱۲۷۲۵ .

۱۵۸۴

صحاح اللغة این نسخه جلد دویم از کتاب صحاح (کتاب فوق) وصفحات آن مندرس و وصالی شده است .

آغاز : فصل الخاء خبعت الشیٔ لغة فی خبأته و امرء خبعه قبعه . . .

پایان : و لا زال منهلاً بجرعائك القطر هذا آخر کتاب الصحاح .

قطع : رحلی بزرگ بسانتیمتر ۱۸ × ۳۱ جلد تیماجی زرکوب و کهنه شماره صفحات ۴۳۹ شماره سطور هر صفحه ۳۱ تاریخ کتابت ۷۳۸ ـ ه شماره دفتر ۱۲۷۲۹

۱۵۸۵

مجمع بحار الانوار فی غرائب التنزیل ولطائف الاثار شرح لغات مشکله صحیح مسلم و صحیح بخاری و جامع الاصول و قرآن مجید و همچنین شرح مشکلات معنوی آنها است بترتیب حروف الفباء . این کتاب درسه جلد و این نسخه جلد از اول آنهاست ، شامل (حرف الالف) تا (باب الراء مع الحاء) بضمیمه یك مقدمه مشتمل بر توضیح در بارۀ ترتیب و فهرست کامل ابواب کتاب .

آغاز : الحمدلله الذی هدانا لهذا و ما کنا لنهتدی لولا ان هدینا الله

پایان : و رحاءالغیب معظمه و کذا رحاء العرب .

مؤلف یکی از دانشمندانی است که در قرن ۱۰ ـ ه میزیسته و این کتاب را در ۹۷۶ ـ ه در شهر ختن از محال کجرات هندوستان تألیف کرده است نام و مشخصات دیگرش بدست نیامد (شیخ طریحی نیز که

از اعیان علماء شیعه است کتاب مجمع البحرین را بدین سبک ولی در باره قرآن و کتب احادیث شیعه ترتیب کرده است).

قطع رحلی سانتیمتر ۱۸ × ۳۰ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۲۷۸ سطور هر صفحه ۳۳ کاغذ فرنگی نازک و قسمتی از آن وصالی شده خط نسخ شمارهٔ دفتر ۱۳۳۰۳

۱۵۸۶

مجمع بحار الانوار جلد دوم از کتاب فوق است شامل از حرف (راء با خاء تا حرف عین با یاء).

آغاز پس از خطبه: باب الراء مع الخاء المعجمة یأتی زمان افضلهم رخاخا اقصدهم عیشا...

پایان: و یتلوه فی الثالث حرف الغین المعجمة ختمه بالخیر و حسن العاقبة مع الخاتمة.

قطع رحلی سانتیمتر ۱۷ × ۲۱ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۲٦٤ سطور هر صفحه ۲۳ قسمتی از برگها مندرس و وصالی شده شمارهٔ دفتر ۱۳۳۰۴

۱۵۸۷

مجمع بحار الانوار جلد سوم از کتاب بالا شامل (حرف غین تا آخر) بضمیمهٔ یک خاتمه متضمن فوائد و نکاتی مربوط بموضوع کتاب. بطوریکه در آخرین صفحه نسخه نوشته شده. مؤلف هنگام تألیف مجمع بحار الانوار آثار و اخبار دیگری متناسب با موضوع کتاب بدست آورده و تصمیم گرفته است که آنها را مستدرک کتاب قرار دهد و از نو تألیفی بهمین ترتیب شروع کند. عنوان باب اول آن را نیز که باب الالف مع الباء است ذکر کرده ولی دیگر چیزی ننوشته است.

آغاز پس از خطبه: فهذا نبث ثالث من مجمع بحار الانوار...

پایان : و هوالموفق للشدید فنقول حرف الالف مع الباء .

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۰×۳۲ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۱۲۱۶ سطور هر صفحه ۳۳ درسائر مشخصات مانند مجلدات قبلی است شمارهٔ دفتر **۱۳۲۰۵**

۱۵۸۹

نهایة الاثر شرح و تفسیر الفاظ غریبه و لغات مشکله احادیث و آثار حضرت رسول (ص) و بزرگان اسلام و یا خطباء معروف است (فرهنگهائی که راجع بلغات قرآن و یا احادیث نوشته میشد بنام غریب القرآن غریب الحدیث نامیده میشود کتاب مفردات راغب اصفهانی و مجمع البحرین شیخ طریحی نیز از همان قبیل کتبند) در یک برگ اضافی آخر نسخه ترجمه و شرح حال مؤلف از خط سید محمد الصدر پسر غیاث الدین صدر دشتکی نقل شده است .

آغاز : الحمد لله علی جمیع نعمه بجمیع محامده و اثنی علیه . . .

پایان : صقع من بلاد الیمن جعله لهم آخر کتاب النهایه فی غریب الحدیث والاثر والحمدلله اولا و آخراً

مؤلف ابو السعادات مجدالدین مبارک بن ابی الکرم جزری (۱) معروف بابن اثیر و متوفی ۶۰۶ هـ (سال درگذشت فخر رازی) است .

مؤلف سالها منشی دیوان ارسلانشاه و پدرش عزالدین مسعود که از والیان موصل بوده‌اند بوده و سرانجام دچار بیماری فلج شده و از شغل خویش مستعفی گشته است

ابن اثیر دارای تألیفات بسیاری در اخبار و نحو و علم الحدیث است

---

(۱) جزری منسوب بجزیره ابن عمر است که در نزدیکی موصل (کردستان غرب عراق) واقع است .

و نا گفته نماند ابن اثیر مؤلف نهایه غیر از ابن اثیر صاحب کتاب (کامل) تاریخ مشهور است.

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷ × ۲۵ جلد زرکوب شماره صفحات ۸۳۸ سطور هر صفحه ۲۳ کاغذ ایرانی و سالوان تاریخ کتابت ۱۰۸۲ ه کاتب علی بن عبدالغالب فیروزآبادی شماره دفتر ۱۲۹۶۶

۱۵۹۰

نهایة الاثر نسخه مکرر همان کتاب فوق است با همان آغاز وانجام بتفاوت اینکه عناوین ابواب ولغتها دراین نسخه مشخص و باقلم قرمز شنجرف است.

قطع رحلی بسانتیمتر ۱۹۳ × ۲۸ جلد تیماجی قرمز و کهنه شماره صفحات ۱۳۲۴ سطور هر صفحه ۲۳ کاغذ آهردار و ایرانی خط نسخ شماره دفتر ۱۳۳۵۰

۱۵۹۱

ادب الکاتب مجموعه ایست مشتمل بر ۴ کتاب درباره فن نویسندگی و کتابت از یك مؤلف. طبق نوشته کشف الظنون شروح زیادی براین کتاب نوشته شده وبیشتر آنها فقط بشرح اولین کتاب آن که کتاب المعرفه نام دارد و به شرح اشعاریکه در آن برای مثال آورده شده اختصاص دارد.

۱۵۹۲ (۱۵۹۱)

کتاب المعرفه اولین کتب ادب الکاتب و مشتمل بر خطبه بسیار مفصلی است و در باره اغلاط ادبی که میان کتاب و نویسندگان مشهور است بحث و تنقید میکند (صفحه ۱ تا ۱۱۲).

آغاز: قال ابو محمد عبدالله بن مسلم بن قتیبه اما بعد حمدالله بجمیع محامده والصلوة والسلام علی رسوله المصطفی و آله...

پایان: والمشربة والشربة التی اشتربته وبعته تم کتب المعرفه.

مؤلف ذیل چهارمین مندرجات مجموعه معرفی خواهد شد.

۱۵۹۳ (۱۵۹۱)

اقامة الهجاء دومین کتاب ادب الکاتب و مشتمل بر تعلیم تلفظ و نوشتن کلمات است طبق اصول تهجی و با اشاره و تنبیه بر اغلاط معموله (صفحه ۱۰۳ تا ۱۵۶).

آغاز : قال ابو محمد الکتاب یزیدون فی کتابة الحروف مالیس فی وزنه لیفصلوا . . .

پایان : و القبطی و القبیط . اذا خفف مد و اذ اشدد قصر و الحمدلله اولا و اخرا .

۱۵۹۴ (۱۵۹۱)

تقویم اللسان سومین کتاب ادب الکاتب و موضوع بحث در آن الفاظ و کلماتیست که تلفظ آنها متشابه و دارای معانی نزدیك بیکدیگر و متقارب میباشند مانند آنکه دو کلمه عربی که بواسطه اختلاف در حرکت یکی از حروف آن یا اختلاف در بعضی حروف . دو معنای مختلف ولی نزدیك و متقارب پیدا میکند و از این رو مورد اشتباه شده وبجای یکدیگر استعمال میشوند مانند میل مانند بسکون یاء و میل بفتحه یاء و همچنین جهد باضم جیم و فتحه آن (صفحه ۱٦٦ تا ۲۲٦) .

آغاز : باب الحرفین یتقاربان فی اللفظ وفی المعنی ویلتبسان فربما . . .

پایان : ان بیع صنم و داد عطیة بالفارسیة کاعطیه الصنم .

۱۵۹۵ (۱۵۹۱)

کتاب الابنیه چهارمین کتاب ادب الکاتب در بناها و اوزان مخصوصه اسماء و افعال و مصادر و اشاره باغلاط مشهور است . این کتاب بیشتر مربوط بعلم صرف و بسیار از نظر تأثیر در تصحیح کتابت عربی قابل توجه است (صفحه ۲٦ تا ۳۲۳) .

آغاز : باب فعلت و افعلت باتفاق المعنی جد فلان فی امره و احد . . .

پایان : لان الافعال و ان اختلفت ابنيتها واحدة في المعنى .

مؤلف ابی محمد عبدالله بن مسلم معروف بابن قتیبه دانشمند نحوی و متوفی ۲۷۵ هـ است . بنابراین مؤلف متجاوز بر ۱۱۰۰ سال پیش میزیسته و عمر زیادی براین تألیف گذشته است . ادباء مشهور مانند ابی محمد معروف بابن السید متوفی ۴۲۱ هـ و ابی منصور الجوالیقی متوفی ۴۶۵ هـ و سلیمان زهراوی و ابی علی بطلمیوس متوفی ۵۷۶ وجمعی دیگر شروحی مفید و سودمند براین کتاب نگاشته اند .

قطع مجموعه وزیری بسانتیمتر ۱۸×۲۵ شماره صفحات ۴۲۲ سطور هر صفحه ۱۶ کاغذ ایرانی مهره شده خط نسخ و ثلث متوسط . کاتب غلامحسین گلپایگانی . تاریخ کتابت ۱۲۷۶ . شماره دفتر ۱۳۸۹۹

۱۵۹۶

کتاب ضابطه جموع و مصادر کتابیست دربارهٔ اوزان مصادر و جمعهای عربی و بیان ضابطه کلیه آنها شامل ۲ مقصد : ۱ در اوزان جمع است و در ابتداء بطور مقدمه درباره فرق جمع و اسم جمع و بدین مناسبت درباره فرق دقیق اسم جنس و جنس از نظر اهل عربیت بحث کرده است .

مقصد ۲ : در وزن مصادر و بیان تمامی اوزان مستعمله در لغت عرب است . درپایان کتاب وجود مصدر بروزن مفعول را از فراء و اخفش (دوتن از دانشمندان علم عربیت و نحو و صرف) نقل و از سیبویه (یکی دیگر از مشهورترین علماء علم نحو) انکارآنرا حکایت کرده است . ذیل نسخه دو مهر دیده میشود که نقش آن (محمد نبی‌الله) است ، و همچنین درپشت نخستین برگ نسخه آن مهر زیر این یادداشت دیده میشود : مالکه و صاحبه و کاتبه‌العبدآلاثم محمدالشریف ابن محمدقاسم .

آغاز : الحمد لله الذی جعل الجموع رباطا لبلابل جموع المفردات و صیرها رفاقاً لایادی ز نوح الوحدات واشطانا لاعناق شوارد الموتورات والصلوة علی خیر خلقه محمد المبعوث علی کافة الموجودات . . .

پایان : و قال سیبویه هو صفة والمصدر لایأتی علی وزن مفعول البته و یتاوّل المعقول فی مصدر عقل یعقل فنقول کانه عقل له شیء ای حبس و اید و شدد .

مؤلف محمد مدعو بیحیی بن شفیع قزوینی .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۴×۲۴ جلد تیماجی قهوئی شمارهٔ صفحات ۸۷ سطور هر صفحه ۱۴ کاغذ ترمه متوسط خط نستعلیق تاریخ کتابت ۱۱۴۰ ـ هـ ق کاتب محمد سرست محمد قاسم نجفی شماره دفتر ۱۴۳۳۳

۱۰۹۷

درایة الحدیث از کتب قدیمه علم درایه ومعرفت الحدیث است طبق کتاب علم الحدیث ابی عمر بن صلاح که مورد نظر مؤلف بوده ، و اقسام حدیث را مانند وی تا ۶۵ قسم رسانده است نسخه ایست قدیمی و مربوط بقرون ۷ یا ۸ ـ هـ .

آغاز : قال الشیخ الامام الحافظ الناقد الحجه عمادالدین . . .

پایان : اذا اقام به اربع سنین فاکثر و فی هذا نظر .

مؤلف : ابوالفداء عماد الدین اسمعیل بن شیخ زین الدین ابی حفص عمر بن کثیر .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۹۶ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ آهار مهره ضخیم خط نسخ قدیمی کاتب احمد بن عبدالله شمارهٔ دفتر ۱۳۹۶۱

۱۰۹۸ (۱۲۸۳)

وجیزة نسخه ایست که با کتاب شماره ۱۲۸۳ در یک مجموعه واز کتب غامضه درایه الحدیث است . (علم درایة

الحدیث دربارهٔ اقسام وانواع حدیث مانند صحیح وحسن وضعیف وموثق ومقبول وغیر مقبول آن بحث میکند) .

آغاز : الحمدلله علی نعمائه المتواترة وآلائه المستفیضه . . .

پایان: و اسأل الله التوفیق لاتمامه والفوز بالسعادة لاختتامه انه سمیع مجیب .

مؤلف بهاءالدین محمد عاملی (شیخ بهائی) متوفی ۱۰۳۰ـ هاست وآنرا بنام یکمقدمه برای کتاب فقه معروف خویش (حبل المتین) تألیف کرده است .

۱۵۹۹ (۱۲۳۳)

ایضاح الاشتباه فهرست اسمی وترجمه مختصر جمعی از روات شیعه است بدون جرح وتعدیل . (این نسخه با کتاب شماره ۱۲۳۳ این فهرست دریك مجموعه است) وچنانچه ازذیل نسخه برمیآید در ۷۰۷ ـ ه از تصنیف آن فراغت یافته است .

آغاز : الحمد لله رب العالمین وصلی الله علی سیدنا محمد . . .

پایان: فی معرفة الرجال فرغ المصنف قدس الله روحه من تصنیفه آخر نهار الثلثاء تسع عشر ذالقعده سنه سبع وسبعمائه .

مؤلف حسن بن یوسف بن مطهر حلی متوفی ۷۲۶ـه است (بترجمهاش در این فهرست مراجعه شود ـ ارشادالاذهان) .

۱۶۰۰ (۱۲۳۴)

بدر مشعشع شامل تواریخ وانساب سادات رضوی ودفع شبهاتیست که در مورد انتساب ایشان بامام علی الرضا (ع) بواسطه محمد اعرج میشده است. این نسخه با کتاب شماره ۱۲۳٤ دریك مجموعه است . صورت سئوالیکه از حاج میرزا حسن شیرازی زمامدار

بزرگ شیعه متوفی ۱۳۱۲ ــ ه دربارهٔ اینموضوع شده بضمیمه جواب ایشان درپایان نسخه، وهمچنین صورت دستخط تقریظ معزی الیه دربارهٔ مؤلف این کتاب در کتیبهٔ صفحه اول رونوشت شده است .

مؤلف حاج میرزا حسین بن محمدتقی بن میرزا محمدعلی نوری طبرسی از دانشمندان و محدثین نامی اوائل قرن حاضر بوده و تصنیفات بسیاری دارد که مشهورترین آنها مستدرك الوسائل است . مستدك در سه جلد بترتیب کتاب وسائل تألیف شیخ محمدحسن حرّعاملی است . حاجی نوری نزد شیخ مرتضی انصاری وحاج شیخ عبدالحسین شیخ العراقین وحاج میرزا حسن شیرازی تحصیل علوم منقول کرده ودرجمادی الثانی ۱۳۲۰ ــ ه در نجف وفات یافته است .

۱۰۶۱ (۱۳۰۴)

تعلیقات رجالیه دراین کتاب پارهٔ از نکات مربوطه بعلم رجال وحدیث که کمتر مورد توجه مؤلفین کتب رجال قرار گرفته و بسیار پر ارزش است گرد آوری گردیده و تعلیقات بر کتاب منهج المقال میرزا محمد استرابادی (مشهور برجال میرزا) قرار داده شده ودرحاشیه همان کتاب نیز چاپ شده است (این نسخه با کتاب الفوائدالحائریه و رساله شماره ۱۳۰۳ در یکمجموعه است) .

آغاز پس از خطبه اما بعد فیقول الاذل الاقل محمد باقر بن محمد اکمل انی لما . . .

پایان: وهذا الشیخ یروی عن الشیخ بهاءالملّة والدین .

مؤلف مولی محمدباقر بن محمداکمل بهبهانی متوفی حدود ۱۲۰۵ــ ه است (شماره ۱۳۳۵ این فهرست) .

۱۶۰۲

تعلیقات رجال کشی

تعلیقات مفصلیست بر کتاب رجال کشی . بر برگ ۱ و ۲ نسخه چندین مهر است که نقش آن (افوض امری الی الله عبده محمدعلی) است . یادداشتی بدین نام نیز بر پشت نخستین برگ موجود است .

آغاز: الحمدلله العلیم المهیمن المبین والصلوة علی مصطفیه علی العالمین .. الی .. الشیخ الحدّیث الحافظ الناقد الراویه ابی عمرو محمد بن عمر بن عبدالعزیز الکشی فیما اورده شیخ الطائفه فی کتاب الاختیار من کتابه حمدویه . . .

پایان: قوله و ذکر مثله ای و ذکر البراوی مثله فی روایة علی بن عمران الزیات السابقه بعینه وهو عیسی بن مریم وانا من ابی وابی منی ثم ذکر فیه زیادة وزادفیه شیئاً و هوانا و ابی شیئی واحده .

مؤلف مولی محمد باقر فیلسوف شهیر بمیر داماد متوفی ۱۰۴۰ ـ ه است (بترجمه‌اش درصفحه ۲۹ـ۳۰ این فهرست مراجعه شود) .

واما کشی مؤلف متن کتاب رجال که بنام وی معروف شده است و بطوریکه از معالم العلماء بدست میآید نامش معرفة الناقلین عن الائمة الصادقین است ، نام وی محمدبن عمربن عبدالعزیز وازقدماء علماء وارباب فن رجال شیعه بوده است و نزد عیاشی (مفسّر معروف) تلمذ وتلعکبری از وی روایت کرده است . کتاب رجال نجاشی را شیخ الطائفه محمد بن حسن طوسی متوفی ٤٦۰ ـ ه تلخیصی کرده که نام آن اختیار الرجال است و میرداماد در این تعلیقه از آن بسیار نقل کرده است . میرداماد در آغاز این کتاب در باره تلفظ لغت (کش) که نام مولد محمدبن عمربن عبدالعزیز مؤلف کتاب است بحث کرده و کش را بفتح کاف وتشدید شین

صحیح و بضم کاف را غلط مشهور دانسته و بطوریکه خود تصریح کرده است آنرا جزء اغلاط قاموس‌اللغـة در کتاب مشهور خویش (الرواشح السماویه) ذکر کرده است. بهرحال طبق نوشتهٔ مصنف دانشمند« کش » یکی از شهر های بسیار بزرك ماوراءالنهر و نزدیك بسمرقند بوده است (رواشح کتاب دیگر میرداماد است که تعلیقات کافی وبسیار مشهوراست).

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۶ جلد تیماج قرمز (بدون مقوا) شمارهٔ صفحات ۲۳۲ سطور صفحه ۲۱ جلد کاغذ فرنگی خط نسخ شماره دفتر ۱۴۴۲۵ .

۱۶۰۳

تلخیص الاقوال ترجمه احوال علماء ورواة شیعه است بترتیب‌الفباء مشتمل بر حواشی از مصنف و یکی از اساتیدش که بنام سیداستاد از وی یاد کرده است. یکخاتمه شامل ۹ فائدهٔ نیز دارد. نخست ترجمه مشهورین باسم و سپس مشهورین بلقب و کنیه را ذکر کرده است. صفحات نسخه دارای جدولهای آب طلائی است و باکتاب دیگری در رجال که ذیلاً معرفی میشود در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز: الحمدلله وسلام علی‌عبده‌الذین اصطفی اما بعد فهذا کتاب...

پایان: فرغ منه مؤلفه الراجی عفوربه‌الهادی محمدبن علی.

مؤلف میرزا محمدبن علی استرابادی است که ساکن مکه بوده وهم در آنجا در۱۰۲۸هـ وفات یافته. میرزا محمداسترابادی علاوه برتألیفات دیگری که داشته سه کتاب در رجال تألیف کرده و بهمین مناسبت وی بصاحب رجال و میرزا محمد رجالی شهرت یافته است:

۱ ــ رجال صغیر که نامش توضیح‌المقال است وذیلاً معرفی‌میگردد.

۲ ــ رجال وسیط بنام تلخیص المقال (همین کتاب).

۳ ــ رجال کبیر بنام منهج المقال که بسیار مشهور است و تعلیقات و و شروح بسیاری علماء بر آن کتاب نوشته اند و بنام رجال کبیر اشتهار دارد .

قطع رحلی سانتیمتر ۲۰×۳۲ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۷٦۷ سطور هرصفحه ۲٤ کاغذ فرنگی خط نسخ کاتب محمدبن ابوالقاسم موسوی تاریخ کتابت ۱۲٤۹ شمارهٔ دفتر ۱٤۲۰۸ .

۱٦۰۴ (۱٦۰۳)

توضیح المقال کتاب دیگریست در علم رجال از مؤلف کتاب فوق وبهمان ترتیب و در آن مجموعه قرار دارد ودر ۱۰۱٦ــه از تألیف آن فارغ شده ، نسخ این کتاب بسیار کمیاب است وچنانچه درذیل آن نوشته درمکه تألیف آنرا انجام داده است وبطوریکه سابق گفته شد بنام رجال وسیط نیز معروف است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمدو آله الطاهرین

پایان: فرغ مؤلفه العبد الراجی عفو ربه الهادی محمدبن علی بن ابراهیم الاسترابادی ثانیعشر شهر شوال سنة ۱۰۱٦ فی حرم ربه الکریم فالحمد لله کما هواهله .

۱٦۰٥

تنبیهات الاریب شرح وایضاح رجال اسناد اخبار کتاب تهذیب شیخ طوسی است و بطوریکه در دیباچه آن ذکرشده منظورمؤلف روشن ساختن حال رجالیستکه کمترنام آنها در کتب تذکره و رجال ضبط شده و یا اصولاً از ایشان یاد نشده است .

یکایك اسناد را باکلمه قوله نقل و شرح خویش را با اقول شروع کرده و شامل کتاب الطهارة تا کتاب الدیات (پایان کتاب تهذیب) میباشد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین الهادی من یشاء الـی صراط مستقیم و مختصهم برحمته . . .

پایان : عن علی‌بن فضالة عن ابی‌المعزا عن لیث‌المرادی عن‌ابی‌عبدالله علیه السلام .

مؤلف هاشم بن سلیمان بن عبدالجواد حسینی بحرانی صاحب تفسیر برهان و مدینه المعاجز و غایـة المرام و متوفی ۱۱۰۷ ــ هـ است . سید هاشم که از مطلعین بزرگ و تالـی مجلسی شمرده میشود از اهل کتکان (یکی از بخشهای بحرین) بوده و درتوبلی (بخش دیگری از بحرین) وفات یافته وتالیفات‌وی بسیاراست‌و آنچه نامبرده شدمشهورترین آنهااست .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۹×۲۶ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۷۳٤ سطور هرصفحه ۲۰ کاغذ ترمه نازك . خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۱٦٦ ــ هـ . شماره دفتر **۱۳۱۹۳**

۱٦۰٦

رجال نجاشی تذکره و فهرست رجال ورواة شیعه است که بنام مصنفش‌نجاشی معروف شده وازکتب قدیمه رجال است وچنانچه درصدرکتاب نوشته شده ابی‌المعالی محمدتقی خادم انصاری آنرا بترتیب حروف‌الفبا مرتب کرده است . واین نسخه از روی نسخهٔ که شیخ محمدبن خاتون برشیخ بهائی‌الدین عاملی متوفی ۱۰۳۰ ــ هـ . قرائت کرده کتابت شده و یادداشتهائی منقول ازخط شیخ بهائی در پشت ورقه موجوداست که متضمن‌توضیحاتی‌دربارهٔ مؤلف میباشد.وهمچنین‌یادداشتی درصدرکتیبهٔ برگ اول متضمن گواهی برقرائت محمد بن خاتون موجود است . اینك یکی‌ازیادداشتهای شیخ بهائی که‌درآن توضیحات سودمندی در بارهٔ مولف کتاب داده عیناً نقل میشود .

مؤلف هذا الكتاب ابوالعباس احمد بن علی النجاشی قدس الله روحه ولد سنة اثنین و سبعین و ثلثمائه و هو شریك الشیخ الطوسی فی القرائه علی المفید و علی ابن الغضائری ولقی اثنین ممن لقی محمد بن یعقوب الكلینی ولم یروالكافی عنهما و انما رواه عن ابن الغضائری عن جعفر بن قولویه عنه رحمه‌الله و كانت وفاته سنه خمسین واربعمائه قبل وفاة الشیخ الطوسی بعشر سنین و بعد وفاة السید المرتضی باربع عشر سنة و هوالذی تولی غسل المرتضی مع محمد بن الحسن الجعفری و سلار و یروی عن الصدوق محمد بن بابویه رحمه‌الله بواسطه ابیه علی بن احمد النجاشی و عن الكشی بواسطتین وعاصر التلعكبری و تلمذ لابن نوح.

آغاز نسخه: الحمدلله علی ماوهب و الصلوة علی الرسول المنتخب وآله واصحابه الحجب...

آغاز کلام مؤلف: الحمد لله رب العالمین و صلوة علی سیدنا محمد النبی و اهل بیته....

پایان: قال سمعت من عمر ابن طرخان کتاب ابی یحیی المکفوف.

مؤلف ابوالعباس احمد بن علی النجاشی متوفی ۴۵۰ ـ ه و شاگرد مفید و بگفته شهید ثانی اعرف واضبط علماء رجال میباشد. خصوصیات دیگری راجع بمؤلف در یادداشت شیخ بهائی که فوقاً نقل شده ذکر شده است.

نکته جالبی که شیخ بهائی در بارهٔ مؤلف بدان توجه یافته و ضمن یادداشت مذکور گوشزد نموده این است که باآنکه نجاشی باشیخ طوسی در اخذ علم و قرائت کتب بر شیخ مفید و ابن الغضائری همقدم بوده و دو تن از شاگردان محمدبن یعقوب کلینی را درك وملاقات کرده که کتاب کافی را از

وی روایت میکرده اند با این حال وی آنکتاب را بوسیله ابن الغضائری از جعفر بن قولویه از کلینی روایت کرده است.

قطع: وزیری بسانتیمتر ۱۸ × ۲۶ جلد مقوائی شمارهٔ صفحات ۵۸۰ سطور هر صفحه ۱۶ کاغذ فرنگی خط نسخ متوسط شماره دفتر **۱۳۱۸۹**

۱۶۰۷

رساله رجالیه شرح حال عمر بن یزید

نسخهٔ رساله ایست در ترجمه و تحقیق حال عمر بن یزید (از رواة اخبار شیعه) این نسخه با ۹ رساله دیگر در رجال که ذیلاً بترتیب معرفی میشوند و همه از یك مؤلف میباشند در یك مجموعه قرار دارد صفحات مجموعه دارای جدول و کمند آب طلائی ولاجوردیست. حاشیه هائی از کاتب نسخه بر کنار برخی صفحات دیده میشود که نشان میدهد وی نیز از دانشمندان بوده است.

آغاز: بعد حمد الملك الفیاض العلام و الصلوة علی سید الرسل و اشرف الانام و آله الاماجد الافاخم العظام یقول العبد الظالم لنفسه... الی... کلمات وافیه و عبارات شافیه فی تحقیق حال عمر بن یزید...

پایان: ذهب الاصحاب الی جواز التعویل علی شهادة عدل یکون شهادته مستندة الی خط اذا کان معه عدل و یکون المدعی ایضاً عادلاً.

مؤلف سید محمد باقر بن محمد تقی مشهور به حجة الاسلام شفتی متوفی ۱۲۶۰ هـ است که از اعاظم علماء متأخرین وزمامدار روحانیت در عصر خویش بوده است (ترجمه اش در ص ۱۰۹ این فهرست مراجعه شود) و اما عمر بن یزید که این رساله بشرح حال وی تخصیص یافته بطوریکه مصنف در آغاز آن نگاشته است نام دو تن از راویان اخبار شیعه بوده است. ۱ـ عمر بن یزید ثقفی. ۲ـ عمر بن یزید بیاع سابری.

۳ ــ عمر بن محمد بن یزید . ٤ ــ عمر بن یزید بن ذبیان الصیقل . ٥ ــ عمر بن یزید الصیقل . مؤلف مدعی شده است دو نام اخیر مربوط بیکی است و اختلاف ناشی از ذکر وحذف نام جدّ وی(ذبیان) است وچنانچه استفاده میشود رساله را بمنظور تحقیق این موضوع تألیف کرده است ، ونا گفته نماند که رسائل رجالیه مؤلف بسیار ودرحدود ۳۰ رساله است که در طهران طبع سنگی شده است .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱۳×۲۰ جلد تیماجی قرمز (بدون مقوا) شماره صفحات ۱۰٤ سطورهرصفحه ۱۹ کاغذفرنگی آهاردارخط نسخ زیبا تاریخ کتابت ۱۲۳۹ ـ ه شماره دفتر ۱۴۱۸۷

۱٦۰۸ (۱٦۰۷)

رساله رجالیه در بارهٔ تفسیر (عده) کلینی

رساله‌ایست درتفسیرعدّهٔ که محمد بن یعقوب کلینی متوفی ۳۲۹ ــ ه در کتاب کافی از ایشان بلفظ « عدة » نقل میکند و بیشتر در اول اسناد وی قراردارد بدین ترتیب : عدةٌ من اصحابنا عن . . . مؤلف در این رساله نام آن عدّه را بیان کرده و توضیح داده است که عدهٔ که کلینی بواسطه ایشان از سهل بن زیاد نقل میکند غیرآن عده میباشند که بوسیله ایشان از احمد بن محمدبن خالد روایت میکردند است. یکفقره حاشیه از مؤلف بر کنار یکی ازبر گهای این نسخه موجود است .

آغاز : الحمدلله عدةالرواة والاخبار وزنةالجبال والاحجار والاشجار و صلوته علی اکمل انبیائه و المختار . . .

پایان : و انا راکب لااقدرعلی النزول قال فکتب الی صل علی الرکب الذی انت علیه .

مؤلف این رساله نیز سید محمد باقر مؤلف رساله بالا و رساله های ذیل است .

۱۶۰۹ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه شرح حال سهل بن زیاد

رساله ایست متضمن تحقیق و شرح حال سهل بن زیاد آدمی و ابی سعید رازی (ازروایت کنندگان اخبار شیعه) . در پایان این رساله حدیث مشهور علی بن مهزیار اهوازی را که مربوط بغیبت امام عصر(ع) است و بواسطه سهل بن زیاد نقل گردیده است ، مفصلاً نقل کرده است .

آغاز : الحمدلله المتفرد بالقدم و الکمال المتقدس بقدس جماله عن مضاهیةالاشباه والامثال المتنزه بسطوة جلاله عن معاندةالاضداد . . الی . . وبعد فیقول المنغمر فی بوادیالغی والضلال المفتقرالی رحمة ربهالمتعال ابن محمد تقی الموسوی محمد باقر . . .

پایان : و لایخفی مافیه اذ المعروف بین علماءالشیعه انه لیس لمولینا ابی محمدالحسن علیهالسلام ولد غیرمولیناالصاحب علیهالاف التحیةوالشرف

۱۶۱۰ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه در باره ابان بن عثمان

این رساله دربارهٔ ابان بن عثمان (از رواة معاصرین با امام جعفر بن محمد « الصادق ») و ذکر اقوال علماء رجال در بارهٔ وی است بعلاوه بیان احوال جمعی ازرواة که ادعاشده است که باجماع علماء شیعه روایات ایشان مقبول است.(۱) بحث دراین رساله

(۱) جمعی از روات چنان بوثوق شناخته شده اند که روایات ایشان بدون چون وچرا وتحقیق بیشتری دربارهٔ سند پذیرفته است وعبارت ذیل دربارهٔ ایشان در کتب رجال وحدیث گفته میشود : اجتمعت العصابه علی تصحیح ما یصح عنهم .

در ضمن چندین مقام است و نسخه از آخر ناقص میباشد .

آغاز : الحمدلله الذی لوحمدته دوام خلود ربوبیته بکل شعرة فی کل طرفة عین بحمدالخلائق و شکرهم اجمعین لکنت وجلاله مقصراً عن بلوغ شکرا خفی نعمة . . .

پایان : قال قل له فلیزکّ ماله قال فابلغت شهاباً ذلک فقال لی فتبلغه عنی فقلت نعم فقل له ان .

مؤلف حجة الاسلام رشتی (مؤلف رسائل بالا است)

۱۶۱۱ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه دربارهٔ ابی بصیر نسخه یکی از رسائل رجالیه وضمن مجموعه فوق است متضمن تحقیق دربارهٔ ابی بصیر کوفی ، یکی از رواة واصحاب حضرت امام جعفر صادق (ع) ، وبطوریکه مصنف در آغاز رساله تصریح کرده است جمعی از متأخرین علماء شیعه در بارهٔ روایاتی که ابی بصیر ضمن رجال سند آن باشد تردید و اشکال کرده اند و از آنجمله از شیخ زین الدین شهید ثانی (درباب نکاح از کتاب مسالک الافهام فی شرح شرائع الاسلام) نقل کرده است که وی پس از آنکه یکحدیث از ابی بصیر روایت کرده چنین گفته است : وفی صحتها عندی نظر من وجهین . احدهما ان ابابصیر الذی یروی عن الصادق (ع) مشترک بین اثنین لیث بن البختری المرادی و هو المشهور بالثقه ویحیی بن القسم الاسدی وهو واقفی ضعیف . . .

آغاز : بعد حمدالمنعم المفضل العلام والصلوة علی مفخر الرسل اکمل الانام واله سادات البریه فی البدایه والختام . . .

پایان : ونسبة الوقف انما هی الی الثانی لاالاول والاتحاد و همنشأ من قلة التامل و قد فصلنا الحال و ازلنا الحجاب باعانةالله الموفق المتعال وله

احمد دائماً فی کل آن و حال . . الی . . ما غسق اللیل و اشرق النهار .

مؤلف سیدمحمد باقر موسوی اصفهانی (حجةالاسلام) مؤلف رسائل رجالیه فوق است و ناگفته نماند که در باره ابی بصیر علماء رجال بسیار بحث ورسالهها تألیف کردهاند وازآنجمله سید ابوطالب‌عقیلی‌خوانساری متوفی . . . . ه است که رساله بسیار مبسوطی تألیف کرده است .

۱۶۱۳ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه این رساله نیز ضمن مجموعه رسائل رجالیه فوق وازهمان مؤلف است دربارهٔ ابراهیم‌بن هاشم قمی پدر علی‌ابن‌ابراهیم صاحب تفسیر (مدفون درقم) وشامل دومبحث است .

آغاز : الحمدلله المتأبد مملکته بالخلود والدوام والممتنع سلطنته بغیر جنود ولااعوان و علی اکمل انبیائه . . .

پایان: و منه یظهران الاتکال علی‌النقل لاسیما فی‌مثل‌المقام بمعزل عن‌الاعتبار ولله‌الحمد والشکر فی کل حال .

بطوریکه مؤلف دانشمند (حجةالاسلام شفتی) درآغاز رساله تصریح کرده است وی درگذشته رساله مبسوطتری در بارهٔ ابراهیم ابن هاشم و تحقیق حال وی‌تألیف کرده بوده واین رسالهرا بمنظوراستدراك‌وتکمیل تحقیق ، مجدداً تألیف کرده است .

وناگفته نماندکه حال ابراهیم‌بن هاشم ازلحاظ آنکه علماء مقدّم‌علم رجال در بارهٔ وی ساکت بوده و از ایشان تصریحی در باره وی در دست نیست در این اواخر مورد بحث وملاحظه قرارگرفته وبطوریکه مولی محمدتقی‌مجلسی اول نقل کرده است جماعتی‌ازعلماء شیعه بصحت‌حدیث وی تصریح کرده اند . میر داماد نیز اینظریه را تأیید کردهاست مؤلف

این رساله نیز کاملاً از آن طرفداری کرده است .

۱۶۱۳ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه شرح و تحقیق دربارهٔ عبدالحمید بن سالم عطار و فرزندش محمدبن عبدالحمید است (این دوتن ، نقل حدیث از امام موسی الکاظم (ع) کرده‌اند) این نسخه نیز از رسائل رجالیه فوق و هم ازمؤلف آنها است . بنظر میرسد که ناقص است و برخلاف بقیّه رساله‌های رجالیه مؤلف ، خطبه ودیباچه مخصوصی ندارد .

آغاز : هذه مقالةٌ فی حال عبدالحمید بن سالم العطار وحال ابنه محمد بن عبدالحمید فنقول اما عبدالحمید فالظاهر انه ثقة فقد و ثقه العلامه و و ابن داود قال فی الخلاصه .

پایان : فقد رویته عن محمد بن علی ماجیلویه رضی الله عنه عن محمد بن یحیی العطار عن محمدبن عبدالحمید عن سیف بن عمیره عن منصوربن حازم الاسدی الکوفی .

۱۶۱۴ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه نسخه‌ایست ازیك رساله رجالیه (ضمن مجموعه فوق و ازهمان مؤلف) متضمن تحقیق وبحث مفصل در بارهٔ محمد بن عیسی یقطینی و بیان سخنان مختلف مدح و ذم که از علماء رجـال در باره وی گفته شده است (محمد بن عیسی یقطینی از اصحاب حضرت ابوالحسن علی الرضا (ع) بوده‌است) این رساله‌مشتمل بر چندمطلب و ناتمام میباشد .

آغاز : الحمدلله رب العالمین . . . الی . . . و بعد یقول العبدالمسیئی الملتجئی الی باب سیده الکریم الغنی ابن محمد تقی محمد باقر الموسوی

لما اختلفت مقالة العلماء فی محمد بن عیسی الیقطینی احببت ان اکتب رسالة مشتملة علی مقالاتهم المادحة و القادحه . . .

پایان : و اما ما یظهر من ابن داود من النسبة الی شیخ الطائفه نفسه فی الفهرست فهو من اغالیط کتابه لماعرفته من انه نسبه الی قیل و علی ای حال کفاك فی رده ما اسلفنا .

۱۹۱۵ (۱۶۰۷)

رساله رجالیة این نسخه نیز از رساله های رجالیه وضمن مجموعه فوق است دربارهٔ تشخیص و تعیین هویت محمد بن اسمعیلی که ثقةالاسلام (محمدبن یعقوب) کلینی در کتاب کافی بوسیله وی از فضل بن شاذان نقل حدیث کرده است .

آغاز : الحمدلله الذی انشاء السموات و الارضین و جعلها و ما فیها مسالك لاهتداء المهتدین . . .

پایان : و کفاك فی الباب اطباقهم فی الحکم بصحة حدیثه کما عرفت مما فصلنا فالحمدلله العزیز الغفار و صلوته علی سیدنا محمد المختار وآله و عترته الاماجد الاطهار .

بطوریکه مؤلف دانشمند عالیمقام (حجةالاسلام شفتی) در آغاز رساله توضیح داده است، دربارهٔ تعیین شخص محمدبن اسمعیل که واسطه میان کلینی و فضل بن شاذان است و اینکه بر کدام یك از اصحاب که بدین نام شناخته شده اند تطبیق میکنند ، اختلاف و بحث بسیار شده و احتمالاتی در باره این موضوع داده اند ، از آنجمله اینکه مقصود محمد بن اسمعیل بن بزیع است . این نظریه از برخی ازاعلام فن‌الحدیث داده شده و مؤلف سخت با آن مخالفت ورزیده است .

۱۶۱۶ (۱۶۰۷)

رساله رجالیه از رسائل رجالیه مجموعه فوق در بارهٔ اسحق بن عمّار که از اصحاب امام موسی بن جعفر بوده و چندی بواقفیه پیوسته بوده‌است. این رساله شامل ٥ مبحث است که فهرست آنرا مؤلف در آغاز ذکر کرده است.

آغاز: الحمدلله المنقذ عباده من الجهاله و وفق لاصابة الحق من طلبه بالجهد و الطاعة و صلوته علی اکمل من ختمت به الرساله و آله اصحاب العصمة و الطهاره . . .

پایان: و اما روایة هذیل بن حیان عنه علیه‌السلام فلما اوردنا هنا و اما علی بن حیان وجعفر بن حیان فلان شیخ‌الطائفه اوردهما فی اصحابه علیه السلام و الحمدلله رب العالمین و الصلوة علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین.

مؤلف سید محمد باقر (حجة الاسلام رشتی) مؤلف رساله های فوق است واین رساله آخرین رساله این مجموعه است وبطوریکه قبلا تذکر داده شد رسائل رجالیه سید محمد باقر بسیار و در حدود ۳۰ رساله است که یکجا در تهران بطبع رسیده است.

۱۶۱۷

سیرة النبی ص جلد اوّل از سیرة ابن هشام است که از قدیمترین مدارك مهمه تاریخ زندگی و سیرة رسول الله(ص) است. در آغاز، سلسلهٔ نسبت آنحضرت را تا آدم برشمرده است.

آغاز: ذکر سرد النسب الزکی عن محمد(ص) الی آدم علیه‌السلام . . .

پایان: من قبلك فحاق بالذین سخر وامنهم ماکانو به یستهزئون.

مؤلف ابو محمدعبدالملك بن هشام حمیری متوفی ۲۱۸ ـ ه است وی

اساس این کتاب را از کتاب سیره تألیف محمد بن اسحق متوفی ۱۵۱ـهـ که اولین کتابی بوده است که درسیرهٔ رسول‌الله(ص) نوشته شده گرفته و تهذیب کرده و بنام او شهرت یافته‌است. علماء و ارباب فن شروحی بر آن نوشته‌اند.

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۹×۲۷ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۲۸۶ سطور هر صفحه ۱۸ کاغذ آهار دار، خط نسخ عالی کاتب محمد بن محمدعلی آشتیانی تاریخ کتابت ۱۲۶۲ ـهـ شماره دفتر ۱۳۱۶۹

۱۶۱۸

الشموس المضیئه تاریخ وترجمهٔ اصحاب حضرت رسول(ص) وخلاصه‌ای است از تلخیصی که جماعة بن عبدالله زهری از کتاب «الاستیعاب» تألیف ابن‌عبدالبرّ کرده است. کتیبهٔ صفحه اول باآب طلا و سیماب خط کشی‌شده برگهای نسخه باآب‌طلا وقلم قرمز جدول‌بندی گردیده است. نسخه بامر رکن‌الدوله کتابت ومهروی درذیل برگ آخر نقش شده است.

آغاز: الحمدلله الذی جعل اصحاب المصطفی . . .

پایان: ونمقه بقلم احقر الانام محمدالسند روسی. الخطیب والمحدث

مؤلف سید محمد سند روسی، خطیب ومحدث است و در ۱۱۵۱ از تألیف آن فراغت یافته است. مشخصات دیگری ازاو بدست نیاوردیم.

قطع: وزیری بسانتیمتر ۱۹×۲۶ جلد تیماجی سبز شماره صفحات: ۴۷۱ سطور هر صفحه ۱۸ کاغذ ترمهٔ نازک خط ثلث ریز کاتب محمد کاظم خوئینی تاریخ کتابت ۱۲۹۰ ـ هـ شمارهٔ دفتر ۱۲۳۳۸

۱۶۱۹ (۱۳۴۱)

صفاء اللؤلؤة شرح وترجمه جمعی ازعلماء شیعه منتخب وملخص از کتاب لؤلؤة‌البحرین تألیف شیخ یوسف بحرانی

متوفی حدود ۱۱۸۰ ـ ه است و در مجموعه شماره ۱۲۴۱ این فهرست قراردارد . (ابتداء صفحه ۴۹ مجموعه) .

آغاز پس از خطبه : اما بعد فهذا منتخب من الرسالة المسماة بلؤلؤة البحرین . . .

پایان : ماکرالدهور بل الی یوم ینفخ فی الصور بل الی یوم الحشر و النشور .

مؤلف حاج میرزا محمد بن عبدالنبی مشهور باخباری مقتول در ۱۲۳۲ ـ ه است (صفحهٔ ۱۱۴ـ۱۱۵ این فهرست) وی در ۱۲۰۷ مطابق جمله (تلخیص لؤلؤة) در کربلا از تألیف این رساله فراغت یافته است .

۱۶۲۰

عمدة الطالب این کتاب بمنظور تعیین سلسله اولاد ابی‌طالب و رشته‌های نژاد ساداتی است که بابی‌طالب میپیوندند و مشتمل برنام تمامی افراد سلسله هاست ازعصر مؤلف تا عصر سر سلسله (ابی طالب بن هاشم بن عبد مناف) .

آغاز : الحمدلله الذی خلق من الماء بشرا و جعله نسباً و صهراً

پایان : آخر کتاب عمدة الطالب فی انساب آل ابی‌طالب تألیف السید الشریف شهاب‌الدین احمد بن علی بن‌الحسین ابن علی ابن مهنّاً ابن عبید الاصغر بن علی بن معد الحسنی وکان الفراغ من هذه بالمدینة المشرّفه فی یوم الاحد ثامن عشر شهرشوال سنه تسع وستین و تسع مائه .

مؤلف همچنانکه درکشف‌الظنون معرفی‌شده جمال‌الدین احمد معروف بابن عقبة متوفی ۸۲۸ است و بطوریکه مشاهده میشود درذکرلقب ونام بعضی ازپدران مؤلف میان «نسخه» وکشف‌الظنون اختلافست، اما این

اختلاف منشاء اثر نبوده ومؤلف کتاب معیّناً احمدبن علی الحسنی است که کتاب دیگری نیز بنام عمدة الطالب صغری و التحفة الجمالیه درعلم انساب تألیف کرده است و نا گفته نماند که این کتاب درموضوع خود بی سابقه بوده و پیش از آن کتابیکه جامع و کامل باشد نوشته نشده، تنها دو رساله مختصر در دست مؤلف بوده که اطلاعات خود را بضمیمه خلاصه آن دو رساله در این کتاب جمع آوری کرده است یکی از آن دو رساله تألیف ابو الحسن علی بن محمد صوفی نسّابه و دیگری ازابی نصر سهل بن عبدالله بخاری است که هر دو از اساتید مؤلف بوده اند :

قطع ، وزیری بسانتیمتر ۱۹×۲۰ جلد گالینگور باته‌بندی تیماج مشکی شماره صفحات ۲۷٤ سطور هر صفحه ۲۱ کاغذ : خوب و مهره شده خط ثلث ریز کاتب سیدمحمد کاظم طباطبائی اصفهانی تاریخ کتابت ۱۲۸۲ شمارهٔ دفتر ۱۳۰۳۰

۱۶۳۱

کتاب صفین تاریخ بسیار قدیم مربوط بجنگ صفین (از جنگهای بزرگ و تاریخی حضرت امیرعلی (ع) بامعویه بن ابی سفیان) است . کتاب صفین از مدارك مهم تاریخی است ودانشمندان وارباب فن رجال مانند شیخ الطائفه طوسی در کتاب فهرست ، علامه (حسن بن مطهر) حلّی در کتاب خلاصه وابن ابی الحدید درشرح نهج البلاغه بر آن ابراز اعتماد کرده اند (قسمتی از تصریحات دانشمندان دربارهٔ وی روی یکبرگ اضافی ابتداء نسخه نوشته شده است) برگ ۱و۲ از نسخه ساقط و روی کاغذ بهتری تجدید کتابت شده ولی همین دو برگ باضافه برگهای ۲۷۰-۲۸۵ و همچنین آخرین برگ نسخه وصالی و تعمیر گردیده است . کتاب صفین دارای ۸ قسمت است واین نسخه را مظفّر بن محمد المعروف بابن المنجم سماعاً بوسیله سلسله رواة ذیل از مؤلف کتاب نقل کرده است :

ابی البرکات عبدالوهاب بن مبارك بن احمد بن حسن انمـاطی از ابی‌الحسین مبارك‌بن عبدالجبّار بن احمدالصیرفی . از ابی‌یعلی احمد بن عبدالواحد بن محمد بن جعفر الحریری از ابی الحسن محمد بن ثابت الصیرفی از ابی‌الحسن علی‌بن محمدبن محمدبن عقبه‌بن‌الولید . . از ابی محمد سلیمان‌بن الربیع‌بن هشام النهدی الخزّاز از نصربن مزاحم(مؤلف کتاب). در آغازهریك ازاجزاءکتاب‌این‌سلسله سندتکرار گردیده‌است .

آغاز : اخبرنا الشیخ الحافظ‌الثقه‌شیخ‌الاسلام ابوالبرکات‌عبدالوهاب. الی . . . قال انباء نصربن مزاحم التمیمی قال عمر بن سعدبن ابی الصید الاسدی عن‌الحارث‌بن حصیره عن عبدالرحمن‌بن‌عبیدبن ابی الکنودوغیره قالوا لما قدم علّی‌بن ابیطالب (ع) من‌البصرة الی‌الکوفه یوم الاثنین لثنتی عشره لیله مضت من رجب ست وثلثین وقد اعزه‌الله و نصره . . .

پایان: نحواً مما ذکر التمیم الناجی آخر کتاب صفین مـن غزوات امیرالمؤمنین علی‌بن‌ابیطالب علیه‌السلام .

مؤلّف نصربن مزاحم منقری(ازبنی‌منقر) متوفی . . . ه است کنیه‌اش ابوالفضل وشغلش‌عطّاری بوده‌وعلاوه برکتاب صفین. کتاب‌الغارات ـکتاب مقتل‌الحسین(ع) ـکتاب اخبارالمختاربن ابی‌عبیده را تألیف کرده است .

شیخ‌الطائفه طوسی پس از آنکه دربارهٔ وی سخنان فوق را گفته سند خویش‌رابنصر چنین‌نگاشته‌است : اخبرنابجمیعهاابن‌ابی‌جید عن‌ابن‌الولید عن احمد ابن ابی عبدالله البرقی عن ابیه عن محمد بن علی الصیرفی عنه .

(فهرست شیخ طوسی ص ۲۴۹)

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۶×۲۵ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۳۷۳ سطورهر صفحه ۲۳ کاغذکاهی آهار مهره خط نسخ خوب تاریخ کتابت ۱۰۹۲ هـ شماره‌دفتر ۱۴۱۸۸ .

۱۶۳۲ (۱۳۰۳)

فوائد مشتمل بر ۱۲ فایده در باره موضوعات مربوطه بهفن درایه ورجال . فایده اول در تفسیر اقسام اربعه حدیث است که (طبق اصطلاح اهل حدیث) صحیح وموثق ضعیف وحسن ، نامیده شده اند . این نسخه باالفوائـد الحائریه شماره ۱۳۳۵ در یك مجموعه است .

آغاز: الحمدلله رب العالمین والصلوة علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین فهذا اثنی عشر فوائد للرجال . . .

پایان: ویقوی فی خاطری ادخال الحدیث المشتمل علیه فی قسم الحسن .

مؤلف شیخ حسن بن زین الدین است کهمعروف بهصاحب معالم وفرزند شهیدثانی وخود ازعلمای بزرگ امامیه دراوائل قرن ۱۱ ـ ﻫ میباشد . وی گذشته از مقام شامخی که در علم فقه و اصول داشته در علم حدیث و رجال وادب وشعر نیزمهارت داشته ودرهریك از آن فنون تالیفاتی دارد کهمانند تألیفات فقهی واصولی وی باتقان ودقت مطالب ستوده شدهاست . با صاحب مدارك «سیدمحمد» خالهزاده و بسیار دوست وهردواز تلامذه معروف شیخ احمد مقدس اردبیلی بودهاند . وی پدر خود شهید ثانی را در بزرگی درك نکرده وازوی بواسطه شیخ حسین عاملی پدر شیخ بهائی روایت میکند . ازتألیفاتش دراصول فقه کتاب معالم است که درحوزههای علمی روحانی تدریس میشود . دیوان شعر بزرگی بعربی دارد وازاشعار اوست :

فؤادی ظاعن اثر النیّاق ... وجسمی قاطن ارض العراق

ومن عجب الزمان حیاة شخص ... ترحّلَ بعضه و البعض باق

۱٦۲۳

مقاتل الطالبیین در ذکر نام ونسب و شرح حال اجمالی فرزندان (احفاد) ابیطالب بن عبدالمطلب بن هاشم که کشته شده و یا درزندان و یا درحال تواری بسر برده تا وفات کرده‌اند از عصر رسول‌الله(ص) تاهنگام تألیف این کتاب(۱۱۳ ـ ه) . این کتاب چندین بار بطبع رسیده است .

آغاز: اخبرنا السید الشریف ابوعبدالله محمد بن علی بن عبدالرحمن الحسنی قرائة علیه‌قال اخبرنا ابواسحق ابراهیم‌بن احمدبن محمدالطبری و عبدالله‌بن الحسین بن محمد الفارسی قرائةً علیهما قالا اخبرنا ابوالفرج علی بن الحسین بن محمد الاصفهانی قال بحمدالله والثناء علیه یفتح کلّ کلام . . .

پایان: یلبس خبره و یخفی امره ویدرس ذکره و نسئل‌الله العصمة و التوفیق والطاعة لمااتیناه وذکرناه‌من‌قول وعمل وهو حسبنا ونعم‌الوکیل .

مؤلف ابوالفرج اصفهانی نسّابه مشهوراست که حسنی و زیدی‌مذهب بوده و متوفی ۳۵٦ یا ۳۵۷ ـ ه است . مشهور ترین تألیفات وی کتاب اغانی است که باهمیت اشتهار دارد .

وناگفته نماند که مقاتل‌الطالبین تنها یك مقتل نیست بلکه از کتب مهمه ومدارك گرانبهای علم انساب نیز بشمار میرود .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۹×۲۵ ، جلد تیماجی سبز ضخیم ، شماره صفحات ۱۷۳ سطور هرصفحه ۲۱ کاغذ مهره شده خط نسخ متوسط نویسنده : سید کاظم طباطبائی صفحه ۸۲ سفید مانده اما سقط ندارد تاریخ کتابت ۱۲۸۳ شماره دفتر ـ ۱۱۳=۴

۱۶۲۴

مصائب المعصومین نسخه‌ایست از یك کتاب مقتل متضمن ۶۲ مجلس که هر مجلس دارای خطبه ومقدمه مخصوصی است شامل مقتل وتاریخچه‌مختصری از زندگی‌هریك از چهارده معصوم باضافه بیان فضائل و مقامات .

از روایات واخبار شیعه (از کتاب عوالم‌العلوم نیز بسیار نقل کرده است). فهرست مجالس کتاب در۹ برگ آغاز نسخه‌نوشته شده‌است . پشت برگ نخستین یاد داشت و مهر طغرائی است بنام علی بن محمد جعفر بتاریخ ۱۳۰٤ ـ هـ و روی یك برگ اضافی ابتداء نسخه مهر و یادداشت مؤلف است متضمن آنکه این نسخه را برای خویش استکتاب کرده است .

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین وصلی‌الله علی محمد وآله‌الطاهرین . . . اما بعد فیقول العبد المذنب الواثق ابن عبدالرحیم الیزدی عبد الخالق الی . . ان‌هذا کتاب جمعت فیه جملةً من‌الایات والاخبار الواردتین فی‌فضائل اهل‌العصمة . . .

پایان: لجمع‌مهمات‌جمیع اهل‌العصمه‌وقد من‌الله سبحانه علی‌ببرکتهم صلوات‌الله علیهم اجمعین علی جمعه وترتیبه وافتتحه و اختتامه و قد فرغ مصنفه المذنب الواثق عبدالخالق فی مولده و موطنه دارالعباد . . الی . . اللهم انفعنی و سائر اخوانی‌المؤمنین به فی‌الدنیا والاخرة .

مؤلف عبدالخالق‌بن عبدالرحیم یزدی است که طبق تصریح خود در ذیل نسخه بسال ۱۲٤۱ـ هـ از تألیف آن درشهرستان یزدفراغت یافته‌است .

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۵۶۲ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ ترمه خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۲۵٤ ـ هـ کاتب عبدالمطلب شماره دفتر ۱۳۵۴۶

۱۶۲۵

نقد الرجال از کتب معروف رجال وشامل اسماء رواة وعلماء شیعه و تقریظ و انتقاد در بارهٔ ایشان و مشتمل است بر نقل اقوال علماء رجال بضمیمه حواشی مؤلف وطرق اجازاتوی که درآخر کتاب بطوراجمال ثبت گردیده است . کتاب نقدالرجال اخیراً در ایران بطبع رسیده است .

آغاز: الحمدلله خالق اللیل والنهار العالم بخفیات الضمائر . . .

پایان: الحسن بن یوسف بن المطهر الحلّی و الحمدلله ظاهراً و باطناً سراً وعلانیةً .

مؤلّف میرمصطفی ابن حسین حسنی تفرشی است که ازعلماءورجالیون قرن۱۱ ـ هـ و معاصر باشیخ بهائی متوفی۱۰۳۰ـ هـ و میرزا محمدرجالی استرابادی متوفی ۱۰۲۸ ـ هـ ومجلسی اول متوفی ۱۰۷۰ ـ هـ وازتلامذه ملا عبدالله شوشتری بوده و تاریخ وفاتش معیناً در دست نیست .

قطع خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلدتیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۷۸۷ سطورهر صفحه ۱۵ کاغذ کاهی و نازك خط نسخ کاتب قاضی میرحسین که برای پدر خویش محمد مؤمن موسوی بقزوینی نوشته تاریخ کتابت ۱۰۳۰ـ هـ شمارهٔ دفتر **۱۳۱۹۴**

۱۶۲۶

هدایةالمحدثین کتابیست در علم رجال و مخصوص بیان مشترکات رجال و روات شیعه شامل سه قسمت : ۱ ـ بیان مشترکین در اسم . ۲ ـ مشترکین در کنیه . ۳ ـ مشترکین درنسب و لقب . هریك ازاین قسمتها بترتیب الفباء است . مؤلف دردیباچه مزایای کتاب خویش را برکتاب جامع المقال ودیگر کتب رجال متذکر گردیده است و بطوریکه ذیل نسخه قید کرده در۱۰۸۸ ـ هـ ازتألیف آن فراغت یافته است .

آغاز : الحمدلله الذی انقذنا من شفاجرف الظنون و الاوهام بسلوك طریق اولی‌الوحی والالهام . . . الی . . . وبعد فیقول الفقیرالی‌الله‌الغنی محمد امین ابن محمد علی الکاظمی انی نظرت فی الکتاب . . .

پایان : فهذا ما اردنا ایراده من الالفاظ التی یقع فیها الالتباس علی کثیر من الناس و فیه کفایة لمن رام الاطلاع علی درایة هذه الاوضاع .

مؤلف محمد امین بن محمد علی الکاظمی است کـه از معاصرین شیخ حرعاملی متوفی۱۱۰۳ ـ ﻫ بوده‌است(کشف‌الحجب والاستارتالیف سید اعجاز حسینی هندی) .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۱×۱۸ جلد تیماجی قرمز کوبیده شماره صفحات ۳۳۷ سطور هرصفحه۱۷ کاغذ از نوع اصفهانی خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۳۲۰ﻫ کاتب حسین موسوی شماره دفتر۱۴۴۲۳

۱۶۳۷

وفیات الاعیان نسخه ایست کهن وناتمام از جلد اول کتاب تاریخ و رجال بسیار مشهور که بنام مصنفش ابن خلکان شهرت یافته است . مقداری که از آخر نسخه ساقط شده چند برگـی بیش نیست و مسلّماً تاریخ کتابت آن از قرن ۷ و ۸ ـ ﻫ متجاوز نیست ـ فهرست اعلام جلد اول در سه برگ اضافی اول نسخه تنظیم شده است .

چندین یادداشت ومهربنقش‌های مختلف هست وباستثناء دویادداشت و مهربقیه خوانده نمیشود : یکی ازآندومهری است که نقش آن بنام محمد رفیع موسوی‌استودیگری‌یادداشتی‌است بامضای‌سیدصدرالدین‌بن صالح موسوی عاملی بتاریخ ۱۲۰۹ ـ ﻫ و بنظر نگارنده وی جد خاندان محترم صدرعاملی است که چندین‌تن ازایشان ازرجال بسیاربرجستهٔعلم وتقوی بوده‌اند . سیدصدرالدین موسوی متوفی۱۲۳۳ شمسی که اخیراً اززعماء

بزرگ جامعه علمیه قم بشمار میرفت از افراد آن سلسله بوده است دو برگ از فهرست وصالی و تعمیر شده و دیگر برگهای نسخه سالم است.

آغاز: قال الشیخ الامام العالم العلامة قاضی القضاة شمس الدین ابو العباس احمد بن محمد بن ابراهیم بن خلکان الهکاری الشافعی رحمه الله بعد حمدالله الذی تفرد بالبقاء و حکم علی عباده بالموت و الفناء و کتب لکل نفس اجلالا تجاوزه . . .

پایان: فی فنون من العلم علی روی واحد یبلغ اربعة الاف بیت وله عدة . . .

مؤلف شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن خلّکان است که از احفاد جعفر بن یحیی برمکی بوده و در ۶۰۸ ـ ه در اربل متولد شده وتحصیلات خود را درحلب ودمشق ومصر انجام داده ودر ۶۵۹ ـ ه (۱۲۶۱ م) قاضی القضاة دمشق گردید و چندی نیز درمدرسه فخریه قاهره تدریس میکرده ودر ۶۸۱ ـ ه وفات یافت . ابن خلکان درمیان معاصرین خویش محبوبیت بسیار داشته و رشیدالدین فارقی که یکی از شعرای بلیغ عرب بوده قصائدی در مدح او سروده است .

تاریخ ابن خلکان (بنام وفیات الاعیان فی انباء ابناء الزمان) چندین بار درترکیه ، پاریس وتهران طبع شده است و از کتب بسیار مهمه تاریخ و سیره محسوب است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۸×۲۶ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۴۲۳ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ خان بالغ خط نسخ شماره دفتر ۱۴۴۳۶

۱۶۲۸

انوار الربیع شرح بر یکقصیدهٔ بدیعیهٔ است درعلم بدیع ومحاسن لغت عرب ، سراینده قصیده نیز خود مؤلف است .

آغاز : الحمدلله بدیع السموات و الارض و الصلوة علی النّبی و آلـه الهادی الی السّنة و الفرض . . .

پایان : التکمیل فیه قوله و نالوا الفوز بالنعم .

مؤلف سید صدر الدین علی خـان بن سید نظام الدین احمد متوفی حدود ۱۱۲۰ هجری است که شرح حالش ذیل شماره ۱۲۴۲ نگارش یافت .

(بدیعیه قصیده ایست کـه در آن اصطلاحات فن بدیع با تغزل بکاربرده میشود) . قصیده سید کبیر ، شامل ۱۴۷ بیت وبهترین وجامعترین بدیعیه هائیست که علماء فن مانند عزّالدین موصلی ، ابن حجت وصفی الدین حلی سروده اند .

بیت زیر مطلع قصیده است :

حسن ابتدائی بذکری جیرة الحرمی   له براعة شوق یستهل دمی

چنانکه ملاحظه میشود حسن ابتداء وبراعة استهلال ازمحاسن بدیعیست که در بیت تضمین شده بنا براین شرح بدیعیه کتاب مهمی در فن بدیع شمرده میشود .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۹ × ۳۱ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات : ۳۰۰ سطور هرصفحه : ۲۹ کاغذ : آهاردار ضخیم . خط : نسخ خوب با سطر بندی کامل کاتب : مصطفی بن ملا زین العابدین شماره دفتر **۱۳۶۰۸**

۱۶۳۹

اوضح المسائل الی الفیه ابن مالك شرح است بر منظومة (دربحر رجز) بنام الخلاصة متضمن هزار بیت که بدین مناسبت بنام الفیه شهرت یافته واز کتب بسیار مشهور وقدیم عربیت (نحو وصرف) است . نسخه ایست کهن ، کاغذ نیمه اول آن سفید وکاغذ نیمه دوم زرد رنگ و ضخیم است .

آغاز: الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی سیدنا . . الی . قال الشیخ الاستادالامام العالم العلامه جمال الدین ابومحمد عبدالله بن یوسف بن هشام الانصاری المصری . . الی . . فان کتاب الخلاصه الالفیه فی علم العربیه نظم الشیخ الاماء العلامه . . .

پایان: کقوله الحمدلله العلی الاجلل الواسع الفضل الوهوب المجزل الکتاب . .

مؤلف جمال الدین عبدالله بن یوسف معروف بابن هشام صاحب کتاب مغنی اللبیب عن کتب الاعاریب (ازمعروفترین کتب عربیت) ومتوفی ۷۶۲ـ هـ است . ابن هشام علاوه براین شرح ، چندین تعلیقه نیز برالفیه دارد که یکی از آنها در ٤ مجلد و بنام دفع الخصاصه عن الخلاصه است ، برکتاب اوضح المسالك که بنام التوضیح نیز اشتهار دارد شروح وتعلیقاتی نگاشته شده است از آنجمله شرح بسیار مفصل و مزجی خالدبن عبدالله ازهری نحوی است که در ۸۹۰ ـ هـ از تألیف آن فراغت یافته و نام آن را التصریح بمضمون التوضیح گذارده است . وهم از آنجمله است : تعلیقات جلال الدین عبد الرحمن سیوطی متوفی ۹۱۱ ـ هـ . بنام التوشیح وحواشی ابن جماعة متوفی ۸۱۹ ـ هـ وبدرالدین محمود عینی متوفی ۷۵۵ـ هـ و شیخ عبدالقادر محی الدین مکی مالکی متوفی ۸۸۰ ـ هـ بنام رفع الستور والارائب عن مخبئات اوضح المسالك و چندین حاشیه و شرح دیگر . قاضی شهاب الدین محمدبن احمد خولی متوفی ۶۹۳ نیز کتاب اوضح المسالك را بنظم در آورده است . واما مؤلف کتاب الالفیه جمال الدین ابی عبدالله محمدبن عبدالله است که ازقبیله طی ومشهور بابن مالك ومالکی مذهب وازاکابر علماء نحو وعربیت بوده است . دراندلس متولد شده ودر

شام وحلب بتحصیل انواع فنون وعلوم پرداخته وسرانجام در دمشق مقیم گردیده ودر مدرسه عادلیه (از بناهای صلاح‌الدین ایوبی) باقامت جماعت وتدریس پرداخته‌است مجلس درسش کعبه آمال طالبان بوده و عده بیشماری درآن شرکت میجسته‌اند . ابن‌مالك با ابن‌خلکان مورخ شهیر معاصر بوده وازاین نظر نیز وی شرح حالش را طبق معمول خویش در آن کتاب نیاورده است. فخرالدین محمدبن شاکر در کتاب فوات‌الوفیات بدین معنی تصریح کرده وبتفصیل بشرح حال وی پرداخته وگفته‌است که‌ابن‌مالك چون‌از اقامت جماعت درمسجد عادلیه فراغت می‌یافت وراه‌خانه پیش‌میگرفت ابن‌خلکان که درآن دوران منصب قاضی‌القضاتی داشت ویرا تاخانه بدرقه میکرد . بطوریکه ابن‌شاکر نوشته است ابن‌مالك علاوه بر علوم عربیه در قرآن وحدیث نیز توانا وبسایر ماهر بوده‌است اینك قسمتی‌ازعبارات‌ابن‌شاکر در این‌باره: کان‌اماماً فی القرائات وعللها واما اللغه فکان الیه المنتهی فیها واماالنحو والتصریف فکان فیها بحراً لایشق لجججه واما اطلاعه علی‌اشعارالعرب التی یستشهد بها علی النحو فکان الائمه یتحیرون فی امره واماالاطلاع علی‌الحدیث فکان فیه غایة وکان اکثر مایستشهد بالقرآن فان‌لم یجد فیه شاهد عدل الی الحدیث والافالاشعار (نقل ازنامه دانشوران ج-۱ ص ۱۱۳) ابن‌مالك در ۶۷۲ – ه وفات یافته است وناگفته نماند که بر کتاب الفیه (خلاصه) نیزشروح وحواشی بسیاری تألیف شده وهمچنین بر هر یك ازشروح آن تعلیقات وحواشی بسیاراست ورویهم کتبیکه دانشمندان دربارهٔ کتاب الفیّه بعناوین مختلف تألیف کرده‌اند درحدود ۴۰۰ تألیف میباشد. نخستین شرح الفیه تألیف ابن مالك مصنف آن کتاب است وسپس شرح فرزندش بدرالدین ابی عبدالله محمد متوفی ۶۸۶ –ه است که شرح منقّح وخوبی

است شامل استشهاد بآیات قرآن که دربرخی موضوعات نیزپدرخویش را[1] تخطئه کرده ودر ۶۷۶ـ هـ ازتألیف آن فراغت یافته است . براین شرح نیز که بنام شرح ابن المصنف اشتهاردارد حواشی وتعلیقات بسیاراست . دیگر از شروح الفیه : ۱ تعلیقات عبدالرحمن جلال الدین سیوطی است .

۲ شرح شمس الدین حسن بن قاسم مرادی معروف بابن ام قاسم نحوی متوفی سنه ۷٤۹ ـ هـ .

۳ ـ شرح عبدالله ابن عبدالرحمن مشهور بابن عقیل متوفی ۷۶۹ .

٤ ـ شرح مزجی جلال الدین سیوطی که بنام البهجه المرضیه است که ادباء تقریظات بسیار بر آن نوشته .

۵ ـ شرح کبیرابی زید عبدالرحمن بن علی مکودی فارسی متوفی حدود ۸۰۰ ـ هـ .

۶ ـ شرح صغیر مکودی که بسیار جامع و نسخ آن دردست است .

۷ ـ شرح تقی الدین احمد بن محمد شمنی متوفی ۸۷۲ـ هـ که مشهور بشرح شمنی و نامش منهج المسالك الی الفیه ابن مالك است و شروح بسیار دیگر که معرفی آن مایه تطویل است .

جلال الدین سیوطی علاوه برشرح الفیه وتعلیقاتی که بر پارهٔ ازشروح وحواشی آن تالیف کرده آن کتاب را مختصر ساخته و در ۶۳۰ بیت خلاصه کرده واین خلاصه را الوفیه فی مختصر الالفیه نام داده‌است شیخ عبدالوهب شعرانی متوفی ۹۷۲ـ هـ نیز مختصر الالفیه تألیف کرده است . درباره اساتید ابن مالك و اینکه وی تحصیلات خود را رهین کدام یك از اساتید عربیت است اطلاع صحیحی در دست نیست تا آنجا که برخی تصور کرده‌اند که ابن مالك اصولاً استاد ندیده و با قریحه سرشار خویش مقامات ارجمند

علمی را نائل شده است . از جلال الدین سیوطی نقل کرده‌اند که گفته‌است من برای ابن‌مالك استادی بزرگ میشناسم و او ابن یعیش حلبی است که مدرس نحو وتصریف درحلب بوده وابن‌مالك بدرس وی حاضر میگردیده و از شاگردان با استعداد وی محسوب بوده است .

قطع : وزیری کوچك بسانتیمتر ۱۲×۲۰ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۱۶۵ سطور هر صفحه ۲۶ کاغذ کاهی آهار و مهره و ضخیم خط نسخ متوسط زیر تاریخ کتابت ۷۸۰ ـ ﻫ کاتب محمد ابراهیم بن محمد شماره دفتر ۱۴۲۸۳

۱۶۳۰

الایضاح کتاب مبسوطیست درنحو و شرح بر کتاب مفصل زمخشری است . نسخه ایست کهن و تاریخ کتابتی که ذیل آن قید شده ٦٥٦ ـ ﻫ است . ولی بنظر نگارنده این تاریخ جعلی است زیرا قرائن خط و کاغذ گواه آنست که تاریخ کتابت قدیمتر از قرن۹و۸ﻫ نیست . برگ ۱و۲ وصالی شده ولی سطور کتاب سالم است . پشت برگ نخستین ، مهرهائی است که نقش آنها خوانده نمیشود :

آغاز : قال الله احمد علی طریقه ایاك نعبد تقدیما للا هم و ما ینقل انه للحصر لا دلیل علیه والتمسك فیه بمثل بل الله فاعبد ضعیف لانه قدجاء فاعبدالله . . .

پایان : دلاستدلال و انما هو اولی من یتسع و یبقی باعتبار شذوذهما و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المأب .

مؤلف ابی‌عمرو عثمان بن علی معروف بابن حاجب متوفی ٦٤٦ ـ ﻫ و کتاب مفصل تألیف زمخشری است و معرفی آن در همین فصل باترجمه مختصر مؤلف نگارش خواهد یافت .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۰×۳۱ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۳٦۳ سطور هر صفحه ۲۷ کاغذ ضخیم ایرانی ومهره کاتب ابوبکر بن علی محمد شماره دفتر ۱۳٥٦۴

۱۶۳۱ (۱۳۵۸)

تلخیص المفتاح این کتاب بنام مختصر نیز مشهور و در علم فصاحة وبلاغةاست شامل فن‌معانی و بیان وبدیع. تلخیص مختصر کتاب مفتاح‌العلوم‌سکاکی‌وکتاب مطول تألیف سعدالدین تفتازانی شرح بر آنست (این‌نسخه باکتاب شماره ۱۳۵۸ در یك مجموعه است) .

آغاز : الحمدلله علی ما انعم و علم من‌البیان مالم نعلم . . .

پایان : یظهر ذلك بالتأمل مع‌التذکر لما تقدم والله الموفق والمعین .

مؤلف محمد بن عبد الرحمن قزوینی شافعی معروف بخطیب دمشقی است که از اکابر علماء عامه وچندی قاضی‌اناطولی (یکی ازشهرستانهای ترکیه) بوده وسپس خطیب جامع دمشق وقاضی آنجا گردیده سرانجام ازطرف ملك ناصر (ازسلاطین آل ایوب مصر) بقضاوت درمصر منصوب شده وهم در آنجا بتاریخ ۷۳۹ – درگذشته است. از وی کتاب دیگری بنام‌الایضاح‌شرح بر کتاب تلخیص‌موجود ودرحاشیه مختصر المفتاح‌تفتازانی در قاهره چاپ شده است .

۱۶۳۲

حاشیه مطول حاشیهٔ محققانه وکاملیست بر کتاب مطوّل (۱) (از بهترین کتب‌علم معانی و بیان و بدیع و از ارجمندترین‌شروح‌تلخیص‌المفتاح‌خطیب‌دمشقی). مشتمل‌برحواشی‌مؤلف

(۱) مطول یکی از شروح و بعقیده بسیاری بهترین شروح کتاب تلخیص و مؤلف آن سعدالدین تفتازانی (مسعود بن عمر) متوفی ۷۹۲ – ه است و در ۷٤۸ – ه از تألیف آن فراغت یافته سپس‌شرح دیگری مزجی و مختصر بر تلخیص نگاشته که در برابر مطول بکتاب مختصر اشتهار یافته است . بر کتاب مطول علاوه براین حاشیه حواشی بسیاری تألیف شده و از آنجمله است :

بقیه درصفحهٔ بعد

ونسخه ایست کهن که کنار بیشتر برگهای آن سائیده شده و برگ آخر سراسر سوراخ و مندرس گردیده است .

آغاز : الحمدلله الذی انعمنا بتلخیص دقائق المعانی ببدائع البیان و خصصنا بایضاح حقائق المعانی بذرائع البرهان . . . الی . . قوله بحمدالله سبحانه نسب الافتتاح الی الحمد . . .

پایان : و التحقیق انه لو صرح بثبوت المجد لثبوته ایضکان کنایة فلیتامل و قد وقع الفراغ عن جمع هذه الفوائد . . . ؟

مؤلف ابی القاسم ابن ابی بکر لیثی سمرقندی است که از علماء قرن ۹ ـ ه و معاصر امیر علیشیر نوائی بوده و این کتاب را در ۸۷۵ و بنام وی تألیف کرده است سمرقندی تألیفات بسیاری دارد و سال وفاتش در دست نیست .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱۳×۲۰ جلد تیماجی قرمز تیره شماره صفحات ۴۰۱ سطور هرصفحه ۲۳ کاغذایرانی آهارمهره وضخیم خط نسخ ریزتاریخ کتابت ۹۴۷ـه کاتب میرکان بن محمد محلاتی شماره دفتر ۱۴۱۶۸

بقیه از صفحهٔ قبل

۱ ـ حاشیه میرسید شریف (محقق‌شریف) متوفی ۸۰۶ ـ ه که در کشف‌الظنون چنین توصیفش کرده است ، و فیها اعتراضات علی الشارح و تحقیقات لطیفه ترتاح الیه اذان الاذهان .

۲ ـ حواشی‌حسن بن محمدشاه فناری متوفی ۸۸۶ ـ هاست که مشحون بفوائداست .

۳ ـ تعلیقات محمدبن‌فرامرزمشهور بملاخسرومتوفی ۸۸۰ـه(تاحدود نصف مطول)

۴ ـ حاشیه میرزا جان شیرازی متوفی ۹۹۶ ـ ه

۵ ـ حاشیه علاءالدین علی بن محمد بسطامی مشهور بمصنفک متوفی ۸۷۵ ـ ه .

۶ ـ حاشیه شمس‌الدین محمد بن احمد بن عثمان بسطامی متوفی ۸۴۲ ـ بنام‌المبین والمفصل (وی سه حاشیه بدین نام برمطول تألیف کرده است) .

۷ ـ تعلیقات مولی‌حسن بن عبدالصمد سامسونی متوفی۸۹۱ ـ ه (برمبحث حقیقة ومجاز از کتاب مطول) .

۱۶۳۳

حاشیه بر مطول نسخه دیگریست از کتاب فوق که هرچند تاریخ کتابت ندارد ولی بگواهی خط و کاغذ متأخر از آن کتابت شده واز لحاظ خط وکاغذ و سطر بندی و جداول صفحات بهتر وزیباتر از نسخه گذشته است ولی خطبه کتابرا فاقد وتاریخ تألیف آن که ذیل نسخه نوشته شده بوده افتاده است .

آغاز : قوله بحمدالله سبحانه نسبت الافتتاح الی الحمد فقط مع تأخره عن التسمیه افادةً لماخفی واعراضاً عماظهر وتلویحاً الی دفع مااشتهر . . .

پایان : والتحقیق انه لوصرح بثبوت المجد بثبوته ایض کان کنایة عن النسبه لا عن الصفه فلیتامل .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۲۰×۱۳ جلد تیماجی قرمز منگنه شده شماره صفحات ۵۴۳ سطور هر صفحه ۲۳ کاغذ ایرانی ضخیم خط نسخ متوسط و روشن . کاتب صنیع الله بن محمد شماره دفتر **۱۳۳۰۲**

۱۶۳۴

الحدائق الندیه شرح بر کتاب صمدیه (نحو) وبسیار مفصل وبشرح کبیر مشهور است . در مقدمه کتاب شارح ترجمه حالی باجمال از مؤلف متن نگاشته است . این شرح از کتب بسیار مهمّه نحو و عربیت بشمار میرود . .

آغاز : الحمدلله الصمد بماله من المحامد الابدیه و الشکر له علی آمال توجهت نحوه فصرفها بالفوائد الصمدیه . . .

پایان : قال الشارح و کان الفراغ من تبییض هذا الشرح المبارك مع تشویش البال و کثرة الهم و البلبال و کونی فی زمان و بلاد قد کسدت فیها سوق الفضل وطلابه و قامت دولة الجهل واحزابه فلم یعرف من العلم

الا اسمه ولم یبق منه اثرالا . . . الی . . سنه تسع وسبعین والف احسن‌الله ختامها واکمل علی احسن نسق نظامها و ذلك بالدیار الهندیه و انا اسأل الله جل جلاله من فضله و انعامه . . . الی . . وان ینفع به طالبیه بکرمه و احسانه .

مؤلف شرح، صدرالدین علی‌بن نظام الدین احمد (سیدعلیخان کبیر شماره ۱۲٤۲ این‌فهرست) واما‌مؤلف‌کتاب صمدیّه ، بهاءالدین‌محمد فرزند حسین بن عبدالصمد عاملی حارثی است که از برجسته ترین علماء اسلام ونابغه دوران بوده وشخصیت علمی وی‌شهرت جهانی‌داشته‌ودارد ومشهور بشیخ بهائی است. میلاد وی ۹۵۳ ـ (بنقل سید علیخان کبیر در مقدمه الحدائق الندیه از خط پدر شیخ بهائی) پارهٔ از گفتار سید علیخان در بارهٔ وی چنین است :کان ذافضل زاهر و ادب باهر ملك للعلوم قیاداً و اعمل فیهاروا سموحیاداً . . . الی . . لم‌یکن فی‌زمانه من یجاریه ولایباریه بل لایقاربه و لایدانیه الیه ترجع الاقوال اذا تصعبت و علیه تجتمع الاراء اذا تشعبت خللة هوامام البست کتابی بذکره تاجاً . . .

شیخ بهائی چندی ازروزگارجوانی را درسلك فقردرآمده وبسیاحت پرداخته و تا ۳۰ سال چنین بوده و بلذات و مشتهیات نمیپرداخت تا در ایران اقامت کرد و در اصفهان بتدریس و تألیف پرداخت وباهمه منزلت رفیع و مقام ارجمندی که نزد شاه صفوی داشت عزلت وانزوا را ترجیح میداد . شیخ بهائی خدمات مهم وارجمند اجتماعی ودینی و علمی انجام داده که شرح آن در کتب سیر وتواریخ ایران مضبوط است . وی ازاحفاد حرث بن اعور همدانی (ازیاران نامی حضرت امیر(ع)) بوده است وبدین جهت حارثی و همدانی گفته میشود وفات شیخ در ۱۲ شوال ۱۰۳۱ ـ ه

دراصفهان واقع وبرای دفن بمشهد(خراسان)منتقل گردیده‌است (اختلاف وبحث دربارهٔ تاریخ دقیق وفات شیخ قبلاً نگارش یافته‌است) تألیفات بسیاری درفقه واصول وریاضیات و تفسیر دارد مانند : عین الحیاة ، خلاصة‌الحساب کشکول ، شرح اربعین حدیث ، تشریح الافلاك و رساله های بسیار.

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۷×۲۸ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۵۱۰ سطور هر صفحه ۲۷ کاغذ نازك آهار مهره شده (ایرانی) خط نسخ شماره دفتر ۱۳۲۰۱

۱۶۳۴

راح القراح کتاب مختصری است در فن بدیع

آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان وعلمه بدائع المعانی . . .

پایان: یقال بت‌الرجل من مرضه ای برء .

مؤلف حاج ملاهادی سبزواری فرزندحاج مهدی سبزواری (متوفی ۱۲۸۹ ـ) است که از اساتید فلسفه الهی در متأخرین شمرده میشود وی تحصیلات خود را نخست در مشهد وسپس در اصفهان تکمیل کرده مشهورترین تألیفاتش منظومه و شرح آنست در منطق و فلسفه (شرح منظومه‌اش در فلسفه غررالفوائد نام دارد) .

شهرسبزواردردوران وی مرکزاجتماع طالبین‌فلسفه بوده‌وازشهرهای دور بقصد استفاده ازمحضر وی به سبزوار روی می‌آورده اند . حاج میرزا حسین‌سبزواری ، ملاعلی‌سمنانی ،سیداحمدادیب پیشاوری وملاسلطانعلی گنابادی وعده بیشمار دیگر ازاکابرفلسفه وعرفان نزدوی تلمذ کرده‌اند بطوریکه نویسنده گرامی آقای مرتضی مدرسی چهاردهی در رساله‌ٔ که بشرح حال آنحکیم اختصاص داده اند (طبع تهران ـ ۱۳۳٤ شمسی) از مقدمه دکتر قاسم غنی برنامهٔ اسرار که در مجله یادگار (شماره ۲

سال اول) درج شده است نقل کرده‌اند حکیم سبزواری نگارش شرح حال خود را (که از تهران درخواست شده بوده‌است) بیکی از شاگردان خویش واگذار کرده او شرح حال مفصلی که شامل مقامات معنوی وفضائل و کرامات استاد بوده نوشته است . حاجی سبزواری آنرا نپسندیده وخود شرح حال مختصری نوشته است که نزد نواده وی آقای ضیاء الحق حکیمی موجود ومهر حکیم بزرگوار که نقش آن (یا هادی المضلین) است در پشت آن ورقه دیده میشود(۱) قصه حکیم سبزواری را با ناصرالدین شاه قاجار در کتب مربوطه ومخصوصاً درسفرنامه ناصرالدین شاه بطور مشروح ذکر شده است .

حکیم سبزواری اشعاری لطیف و متمایل بتصوف میسروده و اسرار تخلص میکرده است بیت زیر مطلع یکغزل اواست :

مازمیخانه عشقیم گدایانی چند   درد نوشان خموشان وخروشانی چند

قطع وزیری بسانتیمتر ۱۷ × ۲۵ شماره صفحات ۲۶۷ سطور هر صفحه ۱۶ کاغذ ضخیم ومهر شده خط نسخ ریز تاریخ کتابت ۱۲۸۰ ه شماره دفتر ۱۳۱۵۵

---

(۱) متن آن شرح حال که نمونه‌ایست از روشن فکری وبی آلایشی آن مرد بزرگ وبخط شکسته نستعلیق است چنین است : پس ازمقدمه . . . درسن هفت یاهشت سالگی که شروع بصرف ونحو کردیم والدنا الفاضل حشره الله تعالی مع الاخیار عزم بیت الله الحرام فرمودند درمراجعت درشیراز برحمت ایزدی پیوستند وحقیر تاعشره کامله از عمرخود درسبزوار بوده وبعد جناب مستطاب فضائل مآب عالم عامل وفاضل کامل و حبر جامع ومتقی وارع وفقیه بارع وعابد ساجدو ناسك متهجد زبدة الاشراف المستغنی عن الاوصاف حبیبا بهستی مشغول بود ووالدش باوالداعی جمع الحال بود رحمة الله علیهم مرا ازسبزوار بمشهد مقدس حرکت داد وآنجناب انزوا وتقلیل غذا وعفاف واجتناب ازمحرمات ومکروهات ومواظبت برفرائض ونوافل را مراقب بود وداعی زاهم در اینها چون دریك حجره بودیم مساهم ومشارك داشت وکینونت مابدین سبق طول کشید وسنواتی ریاضات وتسلیمیتی داشتیم وآن مرحوم استاد مابود درعلوم عربیه وفقهیه

بقیه در صفحهٔ بعد

۱۶۳۵ (۱۳۴۶)

رساله

این نسخه رساله‌ایست که با کتاب شماره ۱۳٤٦ در یك مجموعــه و متضمن مباحث مربوط بکلمه توحید از نقطه نظر نحوی است با تطبیق برمعانی عرفانی و فلسفی دارای ٥ مبحث .

آغاز : و علیك توکلی فی کل امری یا کریم الحمن لمن تفرد . . .

پایان : و الحمد لولیه اولا و آخراً و الصلوة علی سید انبیائه محمد

بقیه از صفحهٔ قبل

واصولیه ولی باوجود اینکه خود کلام وحکمت دیده بود وشوق واستعداد هم درما میدید نمیگفت مگر منطق وقلیلی از ریاضی . پس عشره کامله باآن مرحوم درجوار معصوم بسر بردم تا آنکه شوق بحکمت اشتداد یافت وآوازه حکمت ازاصفهان آویزه گوش دل بود وازعلوم نقلیه ودینیه حظوظ متوافره وسهام متکاثره بفضل خدا یافتیم پس عزیمت اصفهان نموده واموال و املاك بسیاررا جاگذاشته از خراسان حرکت کردیم وقریب بهشت سال دراصفهان ماندیم وانزوا ومجانبت هوا بتأیید خدا مزاج گرفته بعد توفیق تحصیل علوم حقیقیه وریاضات شرعیه هم داشتیم واغلب اوقات را صرف تحصیل حکمت اشراق نمودیم پنج سال حکمت دیده خدمت زبدة الحکماء الالهیین فخر المحققین وبدر العالمین العاملین والمتخلقین باخلاق الروحانیین بل باخلاق الله جناب حقائق آگاه آخوند ملا اسمعیل اصفهانی قدس الله سره الشریف وچون آخوند ملا اسمعیل مرحوم شد دوسه سالی بالاختصاص خدمت جناب حکیم متأله استاد الکل محقق الحقائق والنور المشرق آخوند ملا علی النوری قدس الله نفسه و روح رمسه حکمت دیده ودوسه سالی در اوایل ورود باصفهان بفقه جناب المولی النبیه والعالم الوجیه والمحقق الفقیه آقا محمدعلی مشهور بنجفی اعلی الله مقامه روزی ساعتی حاضر میشدم وچون بخراسان آمده پنج سال درمشهد مقدس بتدریس حکمت مشغول بودم باقلیلی فقه وتفسیر زیرا که عنما اقبل بر آنها واعراض ازحکمت بکلیه داشتند لهذا اعتنای داعی بحکمت سیما اشراق بیشتر بود وبعد از آن دوسه سالی سفر بیت الله داعی طول کشید وحال بیست وهشت سال است که در دار المؤمنین سبزوار بتدریس حکمت مشغولم این است اسباب ظاهریه ودرحقیقت بتعهدانی وعمنی وربانی

دیده‌ای خواهم سبب سوراخ کن   تا سبب را بر کند از بیخ و بن

واولاده و من تمسك اخلاصا بجنابه .

مؤلف هیچگونه مشخصاتش بدست نیافتاد (از میرسید شریف جرجانی نقل بسیار کرده است) .

۱۶۳۶ (۱۳۴۶)

رساله این نسخه رساله ایست در بارهٔ ترکیب کلمه لا اله الا الله از لحاظ نحوی وچندین مبحث نحوی مربوط بآن کلمه را شامل است مانند تقدیر خبر لا، علة مرفوع بودن کلمهٔ الله، محل حرف استثناء از اعراب و با کتاب شماره ۱۳۳٤ در یك مجموعه است .

آغاز : المباحث المتعلقة بكلمة لا اله الا الله من وجوه . . .

پایان : اتفقوا على قولنا لا اله الا الله .

مؤلف در صدر وذیل نسخه نامبرده نشده وگویا محقق شریف جرجانی متوفی حدود ۸۱۵ ــ باشد .

۱۶۳۷

شرح بدیعیه این کتاب شرح بر یکقصیده بدیعیه است که خود مؤلف سروده . این بدیعیه نیز مانند بیشتر قصائدی که در این موضوع و باین سبك گفته شده میمیه و در مدح حضرت رسول (ص) است . بسیاری از برگهای اول نسخه افتاده است ولی نسخه دیگر و کامل این کتاب در کتابخانه مجلس شورای ملی موجود است .

آغاز : وما اخصّك في برء بتهنئة اذا سلمت فكل الناس قد سلموا ..

پایان: قال المصنف قد وقع الفراغ من هذا المصنف المبارك في شهر ذي القعدة الحرام سنة احدى و ثمنمائة .

مؤلف تقي الدين ابوبكر بن حجة است که از دانشمندان ادبیات زبان عرب در اواخر قرن ۸ و آغاز قرن ۹ شمرده میشود و بر خلاف نوشته

پشت کتاب و یادداشتیکه یکی از مطالعه کنندگان نسخه نوشته و مصنف کتاب را ابن معین دانسته است ، مسلماً و بدون هیچ تردید تألیف ابن معین نبوده وفقط با بدیعیه ابن حجة تطبیق میکند ، علاوه بر اینکه قصیدهٔ بدیعیه بنام ابن معین در کتب تذکره یاد نکرده‌اند و ناگفته نماند که این شرح هر چنداز نظر جامعیت واشتمال بر قواعد واستطرافات ادبی بسیار ممتاز است و دانشمندان فن بدیع بسیار آن را ستوده و تمجید کرده اند ، اما قصیده از نظر شعری متوسط است و بپایه بدیعیه صفدی و سید علیخان کبیر نمیرسد اینك مطلع آن برای نمونه ثبت میشود .

انی فی ابتدا مدحکم یاعرب ذی سلم   براعة یستهل الدمع فی العلم

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۶ × ۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۹۲ سطور هر صفحه ۲۷ کاغذ ایرانی ضخیم وناصاف ، خط ریز ومغلوط شماره دفتر **۱۳۳۴۱**

۱۶۳۸

شرح کافیه شرح است بر کافیه ابن حاجب که از کتب نحویه است وشروح بسیار براو نگاشته شده وجامی نیز شرحی بر آن نوشته است که بسیار مورد نظر گردیده و مشهور بشرح جامی است . این نسخهٔ مهمترین و مبسوط ترین شروح آن کتاب است و بشرح رضی مشهور میباشد .

آغاز: الحمدلله الذی جلت آلائه عن ان تحاط بعدّه . . .

پایان: بخلاف زیادة الافکار لان هذا انما تراد اذالم تقصدالوقف .

مؤلف رضی الدین محمد بن حسن استرابادی ملقب به نجم الائمه است که از محققین فنون ادبیه زبان عربی است . سه کتاب از تألیفات او در دست است که میان دانشمندان باهمیت فراوان تلقی گردیده ۱ شرح

شافیه ابن حاجب درصرف ۲ شرح قصائد علویه ابن ابی‌الحدید ۳ شرح کافیه نحو (همین کتاب) طبق نوشته امل الآمل وی در ٦٨٧ ـ هـ درگذشته است .

قطع : رحلی ۲۰×۳۰ جلد تیماجی قرمز . شماره صفحات ۷٤٥ ، سطور هرصفحه ۲۵ کاغذ ایرانی ونازك‌خط نسخ ،کاتب محمد رفیع‌بن‌صفات‌الله نائینی . تاریخ کتابت ۱۱۳۳ ـ هـ شماره دفتر **۱۳۹۸۸**

۱٦۳۹

شرح الفیه این نسخه شرح است بر الفیه ابن مالك (منظومهٔ نحو) از آغاز تاانجام وروی دوبرگ اضافی ابتداء کتاب ، فهرست ابواب آن کتابت شده‌است . تمامی صفحات نسخه دارای منطقه و جدول بقلم قرمز و لاجورد است . ذیل نسخه‌مهریست که نقش آن محو گردیده و خوانده نمیشود .

آغاز : قال‌الشیخ الاستاذ‌النحوی‌المحقق اللغوی ابوزید عبدالرحمن بن علی بن صالح المکودی نفع‌الله به . . . الی . . فهذا شرح مختصر علی الفیّه ابن مالك مهذب المقاصد و اوضح المسالك لیفهم به الفاظها . . .

پایان : و خبرةالله ایضاً بالتسکین قال المؤلف جازالله‌له و لطف به قد اتینا علی ما اردنا جمعه علی‌الشرح و الاعراب و استوفینا ما وعدنا به فی اول الکتاب . . . الی . . و فتح به من التبصرة و التکمیل و هو حسبی و نعم‌الوکیل .

مؤلف ابی‌زید عبد الرحمن بن علی فاسی شهیر بمکودی متوفی حدود ۸۰۰ ـ هـ است وبطوریکه دریکی‌ازپاورقی‌های گذشته نگاشتیم مکودی‌دوشرح‌برالفیه‌تألیف کرده‌است‌وازحاجی‌خلیفه(درکشف‌الظنون) استفاده میشود که شرح بزرگ مکودی در دست نیست و آنچه دردست

است شرح مختصر و کوچك ودرعین‌حال جامعیست که نسخهٔ از آن درمصر نیز دیده شده و شیخ عبدالقادر بن قاسم انصری عبادی (از احفاد سعد بن عباده) متوفی ۸۸۰ بر آن نسخه حاشیه نگاشته بوده است .

بالجمله مکودی (۱) برخلاف ضبط برخی از ارباب کتب تذکره ، فاسی واهل « فاس » بوده نه « فـارسی » و هم بسال ۸۰۱ یا ۸۰۷ ـ هـ در فاس درگذشته است . شرح مختصروی برالفیه درقاهره و کتاب دیگرش (شرح برمقدمه جزریه) در فاس و قاهره بطبع رسیده است

قطع نیم خشتی بسانتیمتر ۱۵×۱۹ جلد تیماجی قرمز ومنگنه وعطف دامن دار شماره صفحات ٤۳۱ سطورهر صفحه۱۹ کاغذ فرنگی نازك خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۱۲۸ ـ هـ شماره دفتر **۱۴۴۱۱**

۱۶۴۰

شرح شافیه نسخه ایست کهن که از آغاز آن چندین برگ افتاده و شرحست برشافیه ابن حاجب در صرف .

برگ نخستین نسخه وصالی شده و چندکلمه از آغاز نخستین سطر محو گردیده است . بو کنار بسیاری از برگها حواشی بسیاری است بدون امضاء و برخی از سطور متن نیز درحاشیه کتابت شده است . ذیل تاریخ کتابت نسخه ، یك مهر قدیم و کهنیست که نقش آن خوانده نمیشود .

آغاز : یزیدالاصول . . . قال و یعبر عنها بالفاء والعین واللام الی آخره یعنی الاصول المذکورة و مازاد ای و مـازاد علی الثلثة الاصول زیدت اللام فی . . .

---

(۱) مکود ناقه که شیر و برشیر است و از اضداد شمرده میشود ، علت این انتساب معلوم نیست .

پایان : و اما حتی فلحملها علی الی لانها بمعناها الاصلی فی الغـایة و الله اعلم .

مؤلف شرح نیز همان ماتن (ابیعمر و عثمان بن عمر معـروف بابن حاجب[۱] متوفی ٦٤٦ـ ه) است که ازمشهورترین علماء ادب ونحو بوده و در فقـه و اصول و قرائات نیز مقامی ارجمند داشته است . ابن حاجب اصول عربیت و فنون ادبیت و وجوه قرائات را از امام شاطبی وابن بنـاء وفقه مالکی را ازابومنصور فراگرفته و در اثر تبحر بسیار درفنون مختلف بعلامه شهرت یافته بوده است . چندی در مدرسه فاضلیه قـاهره تدریس میکرد . و پس از آنکه بدمشق مهاجرت کرد آنجا نیز درمسجد اموی بتدریس اشتغال ورزید و محفل درسش مرجع استفاده اکابر ودانشمندان بود . ابن حاجب کتابهای متنوعـی در اصول فقه ، عروض ، نحو و صرف تألیف کرده منظومه هائی نیز درمسائل علمی وادبی سروده است مانند : وافیه منظومه کتاب کافیه خویش در نحو[۲] و منظومه دیگر در بارهٔ مؤنثات سماعیّه وشمارهٔ آنها ومنظومات دیگر .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۳×۹۱ جمد مقوائی ضخیم شماره صفحات ۲۳۰ سطور هرصفحه ۱۵ کاغذ کاهی ضخیم تاریخ کتابت ٦٦٨ ـ ه شماره دفتر **۱۴۸۱۱**

---

(۱) پدر ابن حاجب (ابوبکر) دربان امیرعزالدین صلاحی بوده وبدین مناسبت وی بابن حاجب شهرت یافته است .

(۲) کتاب شافیه نیز مانند کتاب کافیه که هردو ازنظر اختصار بنام مقدمه درصرف ونحو شهرت یافته اند بسیارمشهور ومتداول ومورد نظر علماء گردیده وعلاوه برشرح مؤلف (ابن حاجب) شروح بسیار وهمچنین حواشی و تعلیقات فراوان برآن نگاشته شده است مانند :

شرح احمدبن حسن جاربردی (معروف بشرح جاربردی) متوفی ٧٤٦ و شرح سید عبدالله بن محمد حسینی مشهور بنقره کار متوفی ٧٧٦ ـ ه وشرح مزجی نظام

بقیه در صفحه بعد

۱۶۴۱

شرح کافیه یکی دیگر از شروح کافیه(۱) ابن حاجب (متوفی ۶۴۶ـ هـ) است در نحو، بر کنار بیشتر صفحات نسخه حاشیه‌های محققانه‌ایست بامضای رمز "هـ" و نسخه‌حاشیه‌هائی برمز س ع و بطوریکه مصنف در دیباچه تصریح کرده و متعهد شده است از شرح وتوضیح مطالب کتاب تجاوز نکرده و بنقض و ابرام وجواب وسئوالهائی اضافه بر مطالب کتاب نپرداختداست و آنچه گفته نیز ازدیگر شروح کافیه التقاط واقتباس کرده است . اینك یك فقره از گفتار مصنف در این باره :

ثم انی شرطت علی نفسی ان لا تعرج الی استکثار السئوال والجواب سوی مایتوقف علیه شرح الکتاب . . . این نسخه درترکستان (شهر ازنیق)

بقیه از صفحه قبل

اعرج (نیشابوری) وشرح بسیار مبسوط ابن‌هشام مؤلف مغنی‌اللبیب متوفی ۷۶۲ هـ در ۲ جلد بنام عمدةالطالب فی تحقیق تصریف ابن الحاجب وشرح مولی عصام‌الدین اسفرائینی متوفی ۹۴۳ـ هـ وشرح رضی (که فوقاً معرفی گردید) وشرح زکریا بن محمد انصاری متوفی ۹۲۶ ـ هـ بنام المنهج الکافیه فی شرح‌الشافیه . علاوه براینها برخی ازعلماء آنرا بترکی ترجمه کرده‌اند مانند فورد افندی ، برخی نیز آنرا بنظم در آورده‌اند .

(۱) کافیه از مشهور ترین کتابهای نحو است و شروح وحواشی و تعلیقات مربوط بدان بسیار و از آنجمله است :

۱ شرح رضی الدین استرابادی متوفی ۹۱۶ ـ هـ (این شرح مهمترین شروح کتاب کافیه وبطوریکه ازجلال‌الدین سیوطی نیز نقل شده (وقولی‌است که جنه گی بر آنند) مهمترین کتاب ادبیت وعربیت‌است ومشتمل برابتکارات وافکار ومبانی مهم وگرانبها در فن ادب میباشد (یك نسخه ازآن بشماره ۱۶۳۸ این فهرست معرفی گردید) .

۲ ـ شرح مصنف (ابن حاجب) وی خود علاوه براینکه کتاب کافیه را شرح کرده آنرا بنظم درآورده و آن منظومه را وافیه فی شرح الکافیه نام نهاده است .

۳ ـ شرح شمس الدین ابی بکر خبیصی بنام موشح (این شرح در همین فصل معرفی میگردد) .

بقیه درصفحه بعد

کتابت شده و یادداشتهائی بترکی بر برگهای اضافی آن موجود است .

آغاز : الحمدلله‌الذی شرح صدورنا بنور الاسلام وصرف عنان ارائنا عن العناد نحو الاستسلام .

پایان : هتك ستر الصدیق لیس بحلّ و الله اعلم بالصواب .

مؤلف جلال الدین احمد بن علی بن محمود غجدوانی است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱٦×۲٤ جلد تیماجی برنگ خرمائی شماره صفحات ٤۸۸ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذکاهی خط نسخ تاریخ کتابت ۷۹۰ ـ ه کاتب حضر بن عبدالله قونوی شماره دفتر **۱۴۳۳۸**

بقیه از صفحه قبل

٤ ـ شرح شمس‌الدین محمد بن عبدالرحمن اصفهانی متوفی ۷٤۹ ـ ه

٥ ـ شرح شهاب الدین احمد بن عمر هندی متوفی ۸٤۹ ـ ه

٦ ـ شرح میرحسین میبدی .

۷ ـ شرح نورالدین‌عبدالرحمن‌جامی متوفی۸۹۷ـه این‌شرح مشهورترین شروح کافیه وتنها شرح متداول آنست که قرنها است مورد تدریس در جوامع علمی بوده وهست این شرح که نام (غیرمعروف آن) الفوائد الضیائیه‌است شامل خلاصه و منقح تمامی شروح است با تکمیل و اضافات بسیار و خود حواشی و تعلیقات بسیار دارد .

۸ ـ شرح ترکی مولی سودی متوفی ۱۰۰۰ ـ ه .

۹ ـ شرح فارسی محمد امین هروی (آغاز این شرح چنین است : ای از کلمه ات آرایش هرکلام) .

۱۰ ـ شرح احمدبن ابراهیم حبیبی‌بنام اوفی الوافیه . مصنف‌این شرح دربارهٔ تصنیف خود چنین گفته است : التقطته من کتاب الحدائق الشهابیه و من اراد الاطلاع علی اعرابها فلیطلبه من کتابی هذا و حواشیه و ان کنتما صاحب الکشاف وکواشیه فانها کعلوں العصراء و زنبیه و مائدة الکبراء و قندیه .

۱۱ ـ قاضی ناصرالدین عبدالله بیضوی متوفی ٦۸٥ ـ ه نیز کتاب کافیه را تلخیص کرده ونام آنرا اللب گذارده وهم شرحی برآن شرح نوشته‌است . و بهرحال شروح وحواشی کتاب کافیه بفارسی وترکی ومخمس ومنظوم وحواشی مربوط بآن بسیار و چندین برابر آنست که در این جا متذکر گردیدیم .

۱٦۴۲

شرح مراح الارواح

شرح بر کتاب مراح‌الارواح احمد بن علی بن مسعود است درعلم صرف(۱) وبه پیروی متن‌شامل ۷ باب (تمامی‌اقسام فعل ازصحیح ومثال ومضاعف و غیره در۷ باب بیان گردیده‌است) چنانچه درفقره زیر از عبارت متن تصریح شده است :

قوله اعلم اسعدك‌الله ان‌الصراف القاری لهذا الکتاب یحتاج فی معرفة الاوزان الی سبعة ابواب . . . الی . . . فکسرته علی سبعة ابواب . . .

برخی ازبرگهای نسخه رطوبت دیده وبرگ آخر تعمیر شده وچند برگ نیز از آخرآن ساقط شده است .

آغاز : الحمدلله الذی صرف افکار قلوبنا الی‌الصراط‌المستقیم ونورها بنور الهدایة الی الدین القویم و توحد بالعزة والجبروت و تفرد بالملك و الملکوت . . .

پایان : لان الاعلال اما ابدال واما اسکان و اما حذف . . . بذاك‌العفو

---

(۱) کتاب مراح‌الارواح صرف بسیار جامع وکاملیست واز این‌لحاظ درادوار گذشته تعلیم و تعلم آن متداول بوده وعلاوه براین شرح ، شروح دیگری نیز دارد مانند :

۱ ـ شرح مولی احمد معروف به دیکنقوز (قرن ۹ ـ ه) .

۲ ـ شرح تاج‌الدین عبدالوهاب بن ابراهیم شافعی بنام فتح‌الفتاح فی‌شرح‌المراح

۳ ـ شرح عبدالرحیم بن خبیل رومی (این شرح ، مختصریست از شرح دیکنقوز .

٤ ـ شرح مولی مصطفی بن شعبان معروف بسروری متوفی ۹٦۹ ـ ه .

۵ ـ شرح بسیار بزرگ مولی مصنفك متوفی . . . ـ ه

٦ ـ شرح قره سنان که همان مولی سنان‌الدین یوسف (از علماء ترك دولت عثمانی) بوده است ، کتاب مراح بترکی نیزترجمه شده که نام آن ریحان‌الارواح است . این ترجمه منسوب بابن هلال و تاریخ تألیف آن ۹٤۲ ـ ه است .

و الاکرام و لیتصل بالافضال و الانعام لأنی معترف بقلة البضاعة و قصور الباع فی‌هذه‌الصناعة .

مؤلف مولی حسن پاشا بن علاء الدین اسود است که کتاب دیگری بنام الافتتاح شرح بر مصباح ناصر الدین بن عبدالسید مشهور بمطرزی (متوفی ۶۱۰ ـ هـ) نیز تألیف کرده بوده‌است . مشخصات بیشتری در بارهٔ وی در هیچ یك از کتب تذکرهٔ و فهرستها نیافتم جز آنکه یکی ازعلماء حنفی مذهب متوفی ۸۰۰هـ ـ بنام علاءالدین علی اسود که مشهور بقره خواجه بوده است و احتمال قوی میرود که پدر مولی حسن پاشا باشد .

مؤلف متن (احمد بن علی بن مسعود) نیزمشخصاتش روشن نیست وجلال‌الدین‌سیوطی درباره وی گفته‌است : لم‌اقف علی ترجمته (برترجمه وی وقوف نیافتم) ازشروح معروف کتاب مراح یکی شرح شمس‌الدین احمد مشهور بدیکنقوز (ازعلماء قرن ۹ ـ هـ) و رواح‌الارواح فی شرح المراح تألیف عبد الملك بن بخشایش راکه بسال ۸۳۹ ـ هـ تالیف شده بایستی نام برد .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۳×۱۹ جلدتیماجی قرمزتیره منگنه شده شماره صفحات ۲۶۹ سطور هر صفحه ۱۷ کاغذ ایرانی و ضخیم خط نسخ تاریخ کتابت ۸۹۴ ـ هـ شماره دفتر **۱۳۷۲۱**

۱۶۴۳

شرح مفتاح العلوم

شرح بر مفتاح العلوم یوسف بن محمد سکاکی متوفی ۶۲۶ ـ هـ واز مهمترین کتب علم معانی و بیان و بدیع است . کتاب مفتاح دارای سه قسمت صرف ، نحو ومعانی وبیان بوده و این کتاب شرح بر قسمت سوم آن است . تاریخ کتابت ندارد اما نسخه خیلی قدیم نیست و از صد سال تجاوز نمیکند .

آغاز : خیر خبر توشح به صدر الکلام و احسن حدیث . . .

پایان : لسلوك الطریق الی باقی المباحث وصلی‌الله علی النبی و آله و سلم کثیراً .

مؤلف سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی(۱) متوفی ۷۹۱ ـ ه است که از محققین وپیشوایان علوم عربیت وادبیت عرب و استادالکل شناخته شده بوده است . محققین فن ویرا بچشم احترام و تعظیم فراوان مینگرند و تألیفتش را بدقت وعمق مطالب و اشتمال بر ابتکارات گرانبها توصیف میکنند سید شریف جرجانی که خود یکی ازچندین دانشمندان بسیار برجسته علوم ادبی بوده ومقام ارجمندی‌را دارا است ، ازمحضروی استفاده میبرده وبجلالت وعظمت مرتبت دانش‌وعمق افکار وی‌گواهی میداده‌است ، تا اینکه روزی در حضور تیمور لنگ در پایان یك بحث علمی میان دودانشمند مشاجره ومنازعتی رخ داد وسید شریف‌از آن پس بمخاصمت وی گرائید و از ابراز خصومت در بارهٔ وی دریغ نداشت .

تألیفات ملاسعد تفتازانی بسیار و متنوع و پارهٔ از آنها بسیار مشهور و متداول و مورد اعتماد ونظر اهل تحقیق قرارگرفته است ، از آنجمله : تهذیب المنطق و الکلام که از متون مشهور و متداول و قسمت منطق آن بشرحی که مولی عبدالله یزدی بر آن نوشته در جوامع علمی مورد تعلیم وتدریس است . دیگر ازتألیفات وی شرح شمسیه کاتبی در منطق ، شرح عقائد نسفی ، شرح مختصر الاصول حاجبی و شرح نهج البلاغه وغیره است .

تفتازانی در راه معارف اسلامی واعاده فرهنگ وتمدن ازدست رفته

---

(۱) تفتازان قریه‌ایست از نواحی خراسان که مولد ملاسعد بوده است .

ایران خدمات جاوید و گرانبها انجام داده و بنیانی جدید و دورانی تازه آغاز کرده بوده است . در آنوقت در سراسر ایران که مورد هجوم مغول قرار گرفته بود آثار تمدن بکلی نابود و دانشمندان همه هجرت کرده و یا بدست افراد مغول از پادر آمده و نابود گردیده بودند . تألیفات ملاسعد چنان در محیط وافکار معاصر وی تأثیر کرده بود که وی را دارای مکتب جدید و نسخ آثار گذشتگان تلقی میکرده‌اند . سعد الدین شعر نیز میسروده و از آنجمله یک رباعی در بیان اضداد (لغاتی که دارای دومعنای متضاد هستند) از وی مشهور است .

تفتازانی علاوه بر شرح مفتاح العلوم ، بر تلخیصی که خطیب دمشقی از مفتاح‌العلوم کرده دوشرح مختصر ومطول تألیف کرده‌است (چنانچه در گذشته مشروحا نگارش یافت) . و نا گفته نماند که از میان شروح بسیار مفتاح‌العلوم(۱) شرح تفتازانی و شرح قطب‌الدین محمود بن مسعود شیرازی متوفی ۸۱۰ ــ هـ . بنـام مفتاح المفتاح و شرح میرسید شریف جرجانی متوفی ۸۱۶ ــ هـ بنام مصباح که در ۸۳۰ ــ هـ از شرح بر قسم ثالث آن فراغت یافته است ، بسیار محققانه و هم متداول و رایج شده است . ولما سکاکی مؤلف مفتاح العلوم (ابویعقوب یوسف) خوارزمی حنفی ملقب بسراج الدین سکاکی است که مفتاح‌العلوم را دارای ۱۲ علم ازعلوم عربیت قرار داده و ترجمه مفصلش در کتب مبسوطه نگارش یافته است .

(۱) در کتاب کشف الظنون از یکی از نسخ مفتاح العلوم نقل کرده است که نخستین کسیکه بر کتاب مفتاح العلوم شرح نگاشت شمس الدین معزی بود و پس از وی بترتیب شرح قطب‌الدین شیرازی ، شرح ترمذی (ناصر الدین) که معاصر قطب‌الدین بوده است ، شرح نظام اعرج نیشابوری ، شرح حسام‌الدین کاتی ، شرح حسام‌الدین قاضی روم . . . وشرح تفتازانی وسیف‌الدین ابهری . . . وشروح بسیار دیگر . تعلیقات و شروحی که برشروح مفتاح تألیف گردیده نیز بسیار است .

قطع وزیری : بسانتیمر ۱۷ × ۲۵ جلد تیماج قرمز سیر شماره صفحات ۲۹۸ سطور هر صفحه ۲۱ کاغذ ایرانی ضخیم خط نسخ متوسط و مغشوط شماره دفتر ۱۲۹۹۶

۱۶۴۴

عوامل المائه نسخه ناقصیست از کتاب عوامل نحو که بسبك بسیار مفیدی تألیف گردیده والفاظی را که عامل در اعراب لغت عرب اند به ۲۰ نوع وصد عامل تقسیم کرده است . ضمیمه این نسخه چندین رساله فارسی است در بدیع ونحو وهمچنین قطعات بسیاری از نظم و نثر فارسی و مقداری از قصائد حجت خراسانی . این رساله ها بخط ها وروی کاغذهای مختلف نوشته شده است. قصائد حجت خراسانی که در اواخر نسخه قرار دارد بر کاغذ فرنگی آبی رنگ و بسیار عالی کتابت شده و حواشی برگهای آن بریده و وصالی شده است .

آغاز : احمدك یا من یرفع صالح العمل واصلی علی نبیك و آله المبنی لهم کرامة المحل .

پایان : اوراکبین الزیدان وحبذا الزیدان رجلین او راکبین وهکذا البواقی .

مؤلف عبدالقاهر بن عبدالرحمن جرجانی متوفی ٤٧٤ یا ٤٧١ هـ است که از پیشوایان علم نحووادبیت و پایه گذاران علم معانی و بیان (بلاغت) وپیرو مذهب اشعری ودرفروع شافعی بوده است . تألیفات چندی دارد که برخی از آنها بسیارمشهور ومتداول گردیده واز آنجمله است : عوامل المائه (همین کتاب) اسرار البلاغة تلخیص در علم معانی وبیان ، اعجاز القرآن (دو تألیف بزرگ و کوچك بدین نام دارد) .

جرجانی اشعار ظرفه و نغزی هم بعربی میسروده است این دو بیت برای نمونه نقل این اوراق میشود :

تذلل لمن ان تذللت له یری ذاك للفضل لاللبله

و جانب صداقة من لایزال علی الاصدقاء یری الفضل له

میگوید : پیش آنکس فروتن باش که خضوع تو را فضیلت بداند نه سادگی و بیمایه گی . از دوستی کسی که همواره خود را برتر از یاران میداند حذر کن .

و نا گفته نماند که بر کتاب عوامل شروح وتعلیقات بسیاری نگاشته شده است مانند شرح حاج بابای طوسی و شرح حسام الدین توقاتی که در عین اختصار و وجازت بسیار جامع و کامل است و همچنین شرح مولی احمد معروف بطاشبکری زاده متوفی ۹۶۸ ـ هـ و تعلیقات سید شریف (محقق جرجانی) وشرح یحیی بن بخشی ازدانشمندان قرن ۱۲ ـ هـ . و شرح بدرالدین عینی (حنفی) متوفی ۸۵۵ ـ هـ و تعلیقات مولی عاشق قاسم ازنیقی (ترك) متوفی ۹۴۵ ـ هـ وغیراینها ازشروح وتعلیقات علاوه بر آنکه چندین تن ازادباء ونحویین ترك زبان آن را ترجمه بترکی کرده ویا بنظم در آورده اند .

قطع مجموعه : خشتی بسانتیمتر ۱۷ × ۲۲ جلد تیماجی مشکی (بدون مقوا)سطور هرصفحه (از عوامل) ۱۲ کاغذ آن ایرانی متوسط و خط آن نستعلیق شمارهٔ دفتر ۱۴۱۱۰ .

۱۶۴۵

الفتح اللطیف فی شرح ترصیف التصریف

نسخه ایست که تا نیمه اول با یك قلم و نیمه دوم آن باقلم دیگر کتابت شده وشرح برمنظومه ایست بنام « ترصیف التصریف » در علم صرف که شارح خود ناظم آن است و بطوریکه در برخی از کتب فهرست وترجمه نوشته اند شماره ابیات این منظومه

که در بحر رجز است (مانند الفیه ابن مالك در نحو) باستثناء خطبه و مقدمات ۵۰۰ بیت است و آغاز آن چنین است :

افضل ما الیه تصریف الهمم یحسن حمدالله وهاب النّعم
حمداً صحیحاً سالماً مقروناً بشکره عن الرّیا مصوناً

این شرح بطوریکه مصنف خود در دیباچه متذکر گردیده است شامل توضیح مشکلات منظومه است بضمیمهٔ فوائدی که از کتب شرح علامه تفتازانی (سعدالدین) برتعریف عزی (تألیف ابی الفضائل ابراهیم ابن عبدالوهاب زنجانی متوفی ۶۵۵ ـ ه) و حواشی محمد بن قاسم غزی (از علماء قرن ۹ ـ ه) و ناصرالدین لقانی برشرح تفتازانی اقتباس شده و یا از ابتکارات شخصی او بوده است . وی در بیان سبب تألیف کتاب در دیباچه چنین میگوید :

فبادرت الی شرحها وهی مخدرةٌ فی صرحها فزوجتها بشرح مازج مزاجها و ناهج منهاجها خشیةً من ان تتعلق بنیلها الاطماع و یجسر غیر الکفؤ علی ان یحسر عن وجهها القناع و یطمع فی ان یکون ابا عذرها و مالك امرها علی ان صاحب البیت ادری بالذی فیه والاجنبی یتبعه فی ذلك و یقتفیه . . .

پشت برگ اوّل دو یادداشت است بنام نصیرالدین ابن اسمعیل موسوی و بنام عکاشة ابن الشیخ عبدالرحیم بن شیخ محمد بن الشیخ احمد الشهیر بابن الملا وزیر یادداشت نخست مهری نیز بهمان نام موجود است .

آغاز : ان من اشرف ما تنشرح به صدور الرسائل والطف ما توشح به متون الفواصل من الفضائل حمد من تقدس ذاته عن التصریف والانتقال و سامت اسمائه عن التضعیف والاعتلال وتعالت افعاله عن التعلیل والانفعال . .

پایان : ولکونه دون الاول فی‌الشهره نبهته علیه بقولی وانشدن والله اعلم ولیکن هذا آخرما اردنا ایراده و نظمناه فیهذه‌القلادة . . . انه سمیع قریب و لمن دعاه مجیبٌ و صلی الله علی سیدنا محمد و آله کما بدأ یعود الی الیوم الموعود .

مؤلف عبدالرحمن بن عیسی بن مرشد عمری معروف بمرشدی است که در ۹۷۰ ـ هـ در مکه متولد شده و هم بسال ۱۰۳۷ ـ هـ در مکه در زندان خفه گردیده است . وی بطوریکه ارباب تراجم ضبط کرده‌اند در ۱٤ سالگی بتحصیل علوم اشتغال ورزیده و در اندك مدتی بمقامات عالی علمی نائل و امام و خطیب مسجدالحرام گردیده و دارای تألیفاتی است مانند : شرح عقودالجمان سیوطی (دربیان وبدیع) وترصیف وشرح آن .

(شرح زندگی وی و شخصیت وروش مؤلف راکه سرانجام بزندانی و خفه گردیدن در زندان منتهی شده است نگارنده با همه اشتیاقی که داشت و کوششی که کرد بدست نیاورد) .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۷×۲۱/۵ جلدمقوائی شماره صفحات ۱۷۲ سطور هر صفحه ۲۷ کاغذ ترمه فستقی خط نسخ ریز تاریخ کتابت ۱۰۶۱ هـ ـ شمارهٔ دفتر ۱۴۷۹۶

۱۶۴۶ (۱۲۳۳)

الفوائدالصمدیه کتاب مختصروجامعیست درنحومشتمل برحواشی مصنف . این کتابرا سید علیخان کبیر صاحب‌انوار الربیع و دیگران شرح کرده اند و اکنون در ایران وعراق جزءِ برنامهٔ دروس حوزه های روحانی است . این نسخه با کتاب شمارهٔ ۱۲۳۳ این فهرست در یك مجموعه است .

آغاز : احسن کلمة یبتدء بهاالکلام وخیر خبرٍ یختتم بهاالمرام . . .

پایان : فلایقال هل لم یقم بخلاف الهمزه نحو الم نشرح لك صدرك .

مؤلف بهاءالدین محمدعاملی مشهور بشیخ بهائی متوفی ۱۰۳۱ ـ هاست بشماره ۱۶۳۴ این فهرست مراجعه شود .

۱۶۴۷

لب الالباب فی علم الاعراب این نسخه کتابیست در علم نحو و تا مبحث نکرة ومعرفة را شامل میباشد . کنار نخستین و آخرین برگ و یکی ازبرگهای وسط نسخه وصالی شده وبقیه برگها سالم و دارای حاشیه های وسیع اند .

بر کنار برخی از برگها حاشیه‌هائی بدون امضاء و بخط بسیار ریز کتابت شده است . قبل از یکبرگ آخر قسمتی از نسخه ساقط شده است . در دیباچه نام از «صاحب‌دیوان» برده شده وکتاب بوی تقدیم گردیده‌است. تاریخ کتابت ندارد ولی مربوط بحدود ۱۵۰ بیش میباشد .

آغاز : الحمدلله الموجد من العدم المستأثر بالقدم والصلوة علی رسوله محمد افضل الانبیاء واشرف النسم وعلی آله ذوی المروات و الکرم فلما رأیت بمصداق اتحاف الملوك احدی الدولتین ان اتحف حضرةً هی غیرة الجنان نزهةً و صفاً . . . الی . . غیث الاسلام و غوث المسلمین صاحب دیوان الممالك . . .

پایان : و اغرون و اغرّن و المخففة للساکنین و فی الوقف فیرُد ما حذف و المفتوح ما قبلها تقلب الفا .

مؤلف تاج‌الدین محمد بن محمد اسفرائینی مشهوربفاضل متوفی ۶۸۴ هـ است و تألیف دیگری بجز (لب‌الالباب) دارد بنام الضوء علی المصباح که شرح برمصباح مطرزی است و در هند چاپ شده است . و ناگفته نماند

که دو تن ازاعاظم علماء و فقهاء شافعیه شهرتشان اسفرائینی است یکی ابواسحق ابراهیم بن محمد کــه در نیشابور و معاصر با صاحب بن عباد و متوفی۴۱۷ـ ه ودیگری احمدبن محمدبغدادی متوفی۴۰٦است که ازمجددین مذهب وبزرگترین فقهاء ایشان بوده است .

آغاز کتاب طبق ضبط کشف الظنون چنین است :

الحمدلله حمدالموجدین من العدم الخ .. . واین اختلاف گواه اختلاف نسخ این کتاب است و بهرحال ، کتاب لب الالباب را سیدعبدالله بن احمد الشریف متوفی ۷۷٦ـ ه و عیسی بن اسمعیل آقسرائی متوفی ۷۲۷ ـ ه شرح کرده اند . و ناگفته نماند که قاضی ناصرالدین بیضاوی (صاحب تفسیر معروف) نیز کتابی در نحو بنام لب الالباب فی علم الاعراب تألیف و کتاب کافیه ابن حاجب را در آن تهذیب و هم تکمیل و استدراك کرده و محمد بن پیر علی معروف به پیرگلی متوفی ۹۸۱ ـ ه و دیگران آنرا شرح کرده اند .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۱/۵×۳۳ جلد تیماج مشکی منگنهٔ شمارهٔ صفحات ۱۲۱ سطور هر صفحه ۹ کاغذ اصفهانی متوسط خط ثلث خوب بقلم درشت شماره دفتر ۱۴۱۵۷

۱۶۴۸

المحاجاة بالمسائل النحویه نسخه کهنیست که کتابت آن نزدیك بعصر مؤلف (قرن ٦ ـ ه) و در بیان (چیستان) و لغزهای نحوی است . سئوالاتی مبهم وشبیه بلغز در ضمن عباراتی دارای سجع وقافیه که در آغاز آن جمله : اخبرنی . (آگاه کن مرا) تکرار ودر نیمهٔ دوم کتاب ، بقلم قرمز کتابت شده است، طرح شده و ذیل آن تفسیر وتوضیح گردیده است وهریك از

فقرات شامل دولغز وسئوال است . اینك چند نمونه ازالغاز نحویه کتاب ، نقل میگردد :

۱ ــ اخبرنی عن مُوحّدٍ فی معنی اثنین وعن حرکة فی حکم حرکتین(۱)

۲ ــ اخبرنی عن حرکة و حرف قد استویا و عــن ساکنین علی غیر حدهما قد التقیا .

۳ ــ اخبرنی عن ما یجر وینصب و هو رفع وعما یدخله التثنیه وهو جمعُ ... کاتب نسخه بر پشت نخستین برگ چنین نوشته است :

المحاجاة بالمسائل النحویه . . . اخبرنا بها الشیخ الامام الاجل سدید الائمة فخر المشائخ شرف الافاضل ابوالحسن علی بن محمد الادیبی العمرانی رحمه الله قراءةً علیه قال اخبرنی جارالله العلامة قرائة علیه . خلاصه جملات بالا آنستکه کتاب محاجاة را کاتب نسخه برابوالحسن ادیبی که وی آنرا نزد مؤلف کتاب قرائت کرده بوده خوانده و بروی قرائت کرده است . ذیل نسخه نیز نوشته است که این نسخه دریکی از محلات سمرقند مقابله وتصحیح گردیده است . یك گوشه از هریك از برگهای نسخه وصالی گردیده .

آغاز : قال الامام الزاهــد جارالله العلامه افتتح بحمدالله الّـذی هـو قائدالرضوان و دلیلـه و الصلوة علی رسوله التی هی ضمیر الحمد و زملـه اخذاً بذوابة السنة الغراء و استعاذة بالله من الخطبه البتراء . . .

پایان : و علیها و رد قوله تعالی قل لایعلم من فی السموات وا لارض الغیب الاّ الله .

---

(۱) شرح مبسوطی در بارهٔ این لغز داده ودر بارهٔ آن بحث مفصلی کرده که خلاصه آن اینست : لفظ مفردی که معنی تثنیه میدهد « کلا » و « کلتا » استکه از الفاظ تأکیدند و آن یك حرکت که بجای دو حرکت است ضمه ایست که در کلمه اُسد و فُلك جمع اَسد و فَلك بجای دوفتحهٔ مفرد آنها است (تفسیر این یك لغز تنها بمنظور نمونه نقل گردید) .

مؤلف محمود بن عمر الزمخشری ملقب بجارالله متوفی ۵۳۸ ـ هـ است که علامه عصر خویش و از دانشمندان و مفسرین بزرگ اسلامی بوده است (بترجمه اش در همین فصل مراجعه کنید).

و نا گفته نماند که علم الدین علی بن عبدالصمد سخاوی متوفی ۶۳۲ـهـ شرح بسیار مبسوطی بر کتاب محاجاة نگاشته که طبق نقل کاتب چلپی در کشف الظنون از اجل کتب فن بوده و از امتیازاتش آنستکه پس از هردو لغز (احجیه) که از مولف (زمخشری) نقل کرده دولغز دیگر «منظوم» اضافه کرده است.

قطع: خشتی بسانتیمتر ۱۷×۲۲ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۷۱ سطور هر صفحه ۱۵ کاغذ کاهی ضخیم خط نسخ تاریخ کتابت ۵۸۹ ـ هـ کاتب محمد بن یوسف بن عمر بن علی شماره دفتر ۱۴۳۰۰

۱۶۴۹

مغنی اللبیب عن کتب الاعاریب

نسخه ناقصیست از کتاب مغنی که مشهورترین و جامعترین کتب اعراب و ادبیات عربی است. فاقد باب اول و قسمتی از باب ۲. بقیه ابواب کتاب را که ۸ باب میباشد محتوی است و نقصی ندارد. فهرست ابواب کتاب بطور اجمال بدینقرار است:

باب ۱ فی تفسیر المفردات. باب ۲ فی الجمل. باب ۳ فیما یتردد بینهما. باب ۴ فی احکام یکثردورها. باب ۵ فی الاوجه التی یدخل علی المعرب الخلل من جهتها. باب ۶ فی التحذیر من امور اشتهرت بینهم و الصواب خلافها. باب ۷ فی کیفیة الاعراب. باب ۸ فی الامور الکلیه. بر کنار یکی از برگهای کتاب یك فقره حاشیه بدون امضاء دیده میشود.

آغاز : صدر الکلام جملة فعلیه و الظرف مضاف الی جملة اسمیه و ان قلنا العامل فی اذا فعل الشرط و اذا غیر مضافه فصدر الکلام جملة فعلیة قدم ظرفها کما فی قولك متی تقم فانا اقوم . . .

پایان : من ذلك امثلة کثیرة تم بحمدالله وعونه و هذا آخر ما تیسّر ایراده فیهذا التألیف واسألالله الذی من علینا بانشائه واتمامه فیهذا البلد الحرام . . . الی . . و علی اهله الهدین و اصحابه الذین شادوا لنا الدین و ان یسلم تسلیماً کثیرا الی یوم الدّین .

مؤلف جمال الدین عبدالله بن یوسف معروف بابن هشام نحوی متوفی ۷٦۲ ـ ه است که از پیشوایان ومؤلفین نامی علم نحو وفن اعراب بشمار میرود و بطوریکه خود در آغاز دیباچه کتاب مغنی (در نسخ کامل) شرح داده است بسال ۷٤۹ ـ ه کتابی در فن اعراب هنگام اقامت خویش در مکه تألیف کرده بوده است . نسخه آن کتاب را در مراجعت از مکه بمصر از دست میدهد و سپس بسال ۷۵٦ (پس از ۷ سال) باز سفر دیگری بمکه ودر آنجا این کتاب را ببهترین سبك واسلوب تصنیف کرده است . کتاب مغنی درعصر مؤلف اشتهاریافت ومورد توجه واستقبال فروان قرارگرفت تا آنجا که نقل شده است شمس الدین فناری فرزندان خودرا بفرا گرفتن این کتاب توصیه میکرده است . وبهمین دلیل نیز گروهی از دانشمندان و ارباب فن ادب آنرا شرح و یا بر آن تعلیق نگاشته اند کتب بسیاری نیز دربارهٔ شواهد مغنی تألیف گردیده است ومیتوان گفت مغنی از لحاظ تعداد شروح و تعلیقات درمیان کتب ادبی بینظیر و یا کم نظیر میباشد.(۱) بالجمله وطن ابن هشام قاهره (مصر) بوده و هم در آنجا

(۱) مؤلف خود ۲ شرح کبیر و صغیر بر شواهد کتاب مغنی تألیف کرده است . از جمله شروح دیگران بر آن :

بقیه در صفحهٔ بعد

. تحصیلات خود را نزد ابی حیان اندلسی وشهاب‌الدین عبداللطیف وچند تن دیگر از اساتید بپایان رسانیده و خود در « القبّة المنصوریه » سمت تدریس علم تفسیر داشته است . ابن هشام پیرومذهب شافعی بود و ٥ سال قبل از مرگ مذهب حنبلی برگزید . در بارهٔ علت این انقلاب مذهبی

بقیه از صفحهٔ قبل

۱ ـ شرح تقی الدین شمنی متوفی ۸۷۲ ـ ه بنام المنصف من‌الکلام علی مغنی بن هشام .

۲ ـ شرح محمدبن ابی‌بکر دمامینی متوفی ۸۲۸ ـ ه بنام تحفة الغریب بشرح مغنی اللبیب .

۳ ـ شرح شمس الدین محمد بن عماد نحوی متوفی ۸٤٤ ـ ه در ۳ مجلد بنام کافی المغنی

٤ ـ شرح جلال الدین عبدالرحمن سیوطی متوفی ۹۱۱ ـ ه برشواهد مغنی و بطوریکه خود درآغاز آن تذکر داده است تعلیقات کامل و جامعی بنام تحفه‌الغریب که هیچکس را یارای تألیفی بدان جامعی نیست تألیف کرده ویکی از قسمتهای آن تعلیقات تفسیرشواهد مغنی بوده باین گونه که پس‌هربیتی یامصراعی که درمغنی بعنوان شاهد نقل گردیده تمامی قصیده‌آن بیت ومصراع بضمیمه فوائد ونکات ومباحث بسیار لطیف ودلکش‌ادبی درآن‌تعلیقه آورده‌بوده وچون‌این روش بطول‌میانجامیده وناتمام میمانده قسمت تفسیر شواهدرا بارعایت اختصار کتاب مستقلی قرارداده ویادآورشده است که بمدارك بسیار و کتب‌بیشماری برای‌تکمیل این تألیف مراجعه کرده که‌بطور اجمال توضیح داده‌است .

٥ ـ (از شروح کتاب مغنی) شرح ابن‌الصائغ (محمدبن عبدالرحمن) حنبلی (این شرح تاحرف باء ازباب ۱ رسیده است) .

٦ ـ شرح قاضی مصطفی انطاکی (ابن محمد حاج‌حسن) متوفی ۱۱۰۰ ـ ه

علاوه براین شروح وشرحهای دیگر . چندتن ازعلماء ادب کتاب مغنی‌اللبیب رابنظم درآوردمویا گلچین و(مختصری)از آن‌تهیه کرده‌اند‌مانندابوالسخاابن‌خلف‌مصری‌متوفی ۸۱۹ که نخست آنرا بنظم درآورده وسپس شرح کرده است . محمد بن عبدالمجید ساموئی صعودی نیز با اسقاط مثالها وشواهد واضافه برخی مطالب آنرا مختصرساخته است ونام آنرا دیوان‌الاریب فی‌مختصر مغنی اللبیب گذارده است . آنگاه حواشی وتعلیقاتی متضمن توضیح مبانی و معانی کتاب خویش بر آن نگاشته است . (نقل از کشف‌الظنون ج ۱ طبع ۱ ـ ۱۳۱۰ ـ ه) .

نظرهائی داده شده است و از آنجا که از مقام دانشمندی چون ابن هشام بسیار دور و اهانت آمیز بود از نقل آن صرف نظر گردید . ابـن هشام تألیفات بسیاری دارد که اکثر آنها ادبی و مربوط بقواعد و ادبیات لغت عرب و ازآنجمله است : قطرالندا وشرح آن ، الروضة الادبیه ، الجامع الصغیر فی النحو ، مختصر الانتصاف من الکشاف ، شواردالملح وموارد المنح الاعراب فی قواعدالاعراب ، شذور الذهب فی معرفة کلام العرب . وغیره .

قطع ربعی قطور بسانتیمتر ۱۵ × ۲۱ جلد تیماجی قرمز منگنه شده شمارهٔ صفحات ۲۴۳ سطور هر صفحه ۲۰ کاغذ کاهی ضخیم خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ۱۰۰۰ ـ ﻫ کاتب اسماعیل بن ماضی بن یونس بن اسمعیل بن خطاب السنجیه بن الشافعی شمارهٔ دفتر ۱۴۳۰۳

۱۶۵۰

مفصل

نسخه ایست کهن از کتاب مفصل که از مهمترین کتب نحو و شامل ٤ قسمت است : ۱ ــ اسماء . ۲ ــ افعال . ۳ ــ حروف . ٤ ــ مشترکات . بر کنار برگهای این نسخه حاشیه هائی بامضاء «استاد» دیده میشود که تصور میرود ابوالفضل یحیی بن محمد حمیداست که ازمسطورات نسخه بدست میآید که استاد کاتب نسخه بوده است . فقراتی نیز از کتاب مقالید و مقتبس در حواشی نقل گردیده است .

ابوالفضل (یحیی بن محمد) اجازه نقل این نسخه را بکاتب داده و ضمن اجازه نامه ، مشایخ روایت خویش را تامصنف نامبرده است. صورت این اجازه نامه که باخطی نزدیك بخط تعلیق وبتاریخ ۷۳۰ ـ ﻫ است روی دو برگ دارای حاشیه و کتیبه های دارای نقاشی کتابت شده واین دوبرگ (که ازلحاظ قطع کوچکتر ازبرگهای نسخه اند) بردوبرگ اضافی ابتداء نسخه الصاق گردیده و کتیبه یکی از آن دو برگ بریده شده است .

پس از صفحه ۲۳۵ چهاربرگ اضافی است که بر آنها یادداشتهای متفرقه نوشته شده است .

این نسخه با یك منظومه در نحو که در این فهرست معرفی میگردد در یك مجموعه قرار دارد .

آغاز : الله احمد علی ان جعلنی من علماء العربیه .

پایان : فهم مع عدم امکانه احذف .

مؤلف ابوالقاسم محمود بن عمر خوارزمی مشهور بزمخشری(۱) وجارالله و فخر خوارزم متوفی ۵۳۸ یا ۵٤۸ ـ هـ است که از دانشمندان نامی اسلامی و مؤلفین بزرگ وجامع فنون متنوعه علوم ادبی و مذهبی بوده است . زمخشری در فقه و حدیث و تفسیر و لغت باستادی شناخته شده بوده‌است وازبلاد دوردست برای استفاده حاضر محضر تدریسش میشده‌اند تألیفات زمخشری درقسمتها وفنون مختلف علوم اسلامی بوده وبرخی از آنها بسیار مشهور است مانند : اساس البلاغة ، اطواق الذهب فی المواعظ و الخطب (این کتاب که باسلوب مقامات حریری وحاوی ۱۰۰ مقاله‌است بضمیمه شرح نویسنده فقید یوسف اعتصامی «اعتصام‌الملك آشتیانی» در مصر و همچنین با ترجمه ترکی و فرانسوی در اسلامبول و پاریس بطبع رسیده‌است) ، اعجب العجب فی شرح لامیة العرب «چاپ قاهره» ، الرائض فی علم الفرائض ، الفائق فی غریب الحدیث ، متشابه اسامی الرواة ، الکشاف تفسیر بسیار معروف ، القسطاس در عروض ، سوائر الامثال ، مقدمة الادب (چاپ لایپزیك) ، المنهاج دراصول فقه وغیره . زمخشری کتاب مفصل راخود تلخیصی کرده که نام آنرا انموذج نهاده . انموذج با شرحی که عبدالغنی اردبیلی بطورقال‌اقول بر آن نگاشته‌اکنون درجامعه‌های علمی دینی تدریس

(۱) زمخشر بروزن سمندر یکی از قراء و نواحی خوارزم بوده است .

میشود(۱) اشعاری بعربی نسبت بزمخشری داده شده واز پارهٔ از آن اشعار تشیع وی استفاده گردیده ولی مشهور آنست که وی پیرو مذهب حنفی بوده است .

(۲) زمخشری علاوه برانموذج ، برابیات و شواهد کتاب مفصل نیز شرحی نوشته که نام آن شرح مشکلات المفصل وضمن تألیفاتش نام برده شده است . وناگفته نماند که در بارهٔ کتاب مفصل و تقریظ و مدح آن اشعاری گفته شده و ازآنجمله است :

مفصل جار الله فی الحسن غایة و الفاظه فیه کدر مفصل
و لولاالتقی قلت المفصل معجز کای طوال من طوال المفصل

و از آنجاکه مورد توجه وعنایت خاص ائمهٔ فن ادب ونحو گردیده شروح و تعلیقات بسیار برآن تألیف کرده‌اند . از جمله شروح آن :

۱ ـ شرح ابوعمرعثمان مشهور بابن‌حاجب متوفی ۶۴۶ ـ ﻫ . (بنام‌ایضاح‌معرفی گردید)
۲ ـ شرح ابوالبقاء عکبری نحوی متوفی ۶۱۶ ـ ﻫ . بنام ایضاح المفصل .
۳ ـ شرح ابن مالك (مؤلف منظومه الفیه) و متوفی ۶۷۲ ـ ﻫ .
٤ ـ شرح امام فخر رازی (محمد بن عمر) متوفی ۶۰۶ ـ ﻫ .
۵ ـ شرح حلوانی (ابوالعباس بن ابی بکر) متوفی ۶۲۰ ـ .
۶ ـ شرح ابوعبدالله محمد بن محمد مشهور بابن النجاری بغدادی متوفی ۶٤۳ ـ ﻫ .
۷ ـ شرح مجدالدین خوارزمی مشهور بصدرالافاضل متوفی ۶۱۷ ـ ﻫ یکی بزرگ در ۳ جلد بنام التخمیر و دیگر مختصر بنام مجمرة .
۸ ـ شرح وزیر جمال الدین قفطی متوفی ۶٤۶ ـ ﻫ .
۹ ـ شرح علم الدین علی سخاوی متوفی ۶٤۲ ـ ﻫ (شارح کتاب المحاجاة مصنف) یکی بنام سفرالسعاده و سفیرالافاده ودیگری در ٤ جلد بنام المفضل فی شرح المفصل
۱۰ ـ شرح تاج الدین خجندی (محمود بن عمر) بنام الاقلید و چندین شرح دیگر بعلاوه تعلیقات و شروحیکه بمنظور تفسیر ابیات وشواهد کتاب مفصل تألیف گردیده است . عبدالکریم بن عطاءالله اسکندرانی متوفی ۶۱۲ ـ ﻫ و شمس الدین محمد بن یوسف قونوی متوفی ۷۸۸ ـ ﻫ آنرا تلخیص کرده اند . و ابونصر فتح بن موسی الخفراوی متوفی ۶۶۳ ـ ﻫ . وابی‌شامه دمشقی وعبدالرحمن بن‌اسمعیل متوفی ۶۶۵ ـ ﻫ نیز آنرا بنظم درآورده‌اند . یکی ازادباءالجزیره بنام ابوالحجاج یوسف بن معزوز اندلسی نیز در رد و انتقاد کتاب مفصل کتابی بنام (التنبیه علی اغلاط زمخشری فی المفصل و ما خالف فیه سیبویه) تألیف کرده است . ابوالحجاج در ۶۲۵ ـ ﻫ . درگذشته است .

قطع : وزیری بسانتیمر ۱۸×۲۵ جلد تیماجی سبز شمارهٔ صفحات ۴۷۵ سطور هرصفحه تا صفحه ۴۱۴ ، ۱۳ وازآن پس ۱۹ کاغذ کاهی (بیشتر برگها رطوبت دیده و در صفحه ۳۹۱ یك قسمت سوختگی وجود دارد) تاریخ کتابت ۷۲۸ ـ ه . کاتب نظام الدین بن اف بك بن حسام الدین شماره دفتر ۱۳۱۹۹

۱۶۵۱ (۱۶۵۰)

منظومهٔ در نحو منظومه ایست در نحو تا مبحث مصغر و با کتاب فوق در یك مجموعه و حاوی قصاید بسیاری در بحرهای مختلف «عربی» و شامل متجاوز از هزار بیت است .

آغاز : الله احمد فائض الانعاء و مؤلف الارواح و الاجسام

پایان : والاسم علی حرفین ردلاصله وذاك بحذف اللام اوحذف فائه

مؤلف درنسخه تصریح نگردیده و نگارنده باهمه تتبع و کوشش بسیار و مقابله با برخی ازمنظومه های نحوی موفق بشناختن مؤلف نگردید .

۱۶۵۲

المنهل الصافی شرح مزجیست بر کتاب وافی در نحو (تألیف محمد بن عثمان بلخی) . تاریخ کتابت ندارد ولی میتوان حدس زد که مربوط به ۳ قرن پیش است .

آغاز : صلی الله علی سیدنا محمد و آله و اصحابه و سلم . . .

پایان : قال ذالك ومؤلفه اقل عبدالله تعالی محمد بن ابی بکر المختنف الحی المالکی حامداً مصلیاً .

مؤلف محمد بن ابی بکر بی عمر المخزومـی الدمامینی از علمای مشهور ادبیات زبان عرب است که مالکی مذهب و صاحب تألیفات بسیار در عروض و نحو و فنون هنر بوده ونسخه کتابی که در موسیقی و اقسام هنربنام (شمس المغرب فی الرقص والمطرب) تألیف کرده بوده درکتابخانه برلن موجود است . وی در سال ۸۲۷ یا ۸۲۸ ـ ه در یکی از شهر های

هند مسموماً درگذشته حاشیه وشرحی نیز برمغنی‌اللبیب (کتاب مشهور ادبی) تألیف کرده که درمصردر کنارشرح شمنی برمغنی چاپ شده است دمامینی این کتاب (شرح وافی) را ، درهند تألیف و بمستنصر بالله شهاب‌الدین احمد ، حاکم هند اهداء کرده است . تاریخ تألیف آن ۸۲۵ ـ هـ . است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۸ × ۲۵ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۷۵۵ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذایرانی مهره شده خط نستعلیق بسبك هندی شماره دفتر **۱۲۰۸۰**

۱٦۵۳

مؤنثات سماعیه

یا

تمیم الادب فی مجاری کلام العرب

نسخه ایست ازیك کتاب جالب در بارهٔ مؤنثات سماعیّه لغت عرب ، دارای ۳ باب و یك تمهید متضمن بیان اقسام مؤنث . باب اول دربیان الفاظی که احکام مؤنث بر آنها اجراء میشود بدون داشتن هیچیك ازعلائم تأنیث . این باب بسیار مفصّل و بترتیب ألفباء است و در ابتداء آن ، ضمن یك مقدمه ، ۷ نشانه ودلیل برای مؤنث شناختن لفظیکه خالی از همه‌گونه علائم لفظی و معنوی تأنیث است بیان کرده است . باب دوم مؤنثات معنویه ومطالبی متناسب با این موضوع . باب سوم نوادرمتفرقه و نکات جالبی مربوط باقسام اسماء وکیفیت تذکیر و تأنیث آنها . مؤلف این کتاب در دیباچه در بارهٔ اهمیت موضوع این‌تألیف واینکه پیش‌ازوی مورد توجه مصنفین واقع نگردیده و تصنیف جامعی در این باره نشده است ، شرحی نگاشته وهمچنین روش خویش را درتألیف این کتاب بیان داشته و ملتزم گردیده است که از احادیث و اشعار گواه و شاهد نیاورد زیرا اکثراحادیث نقل بمعنی شده والفاظ آنها مورد اعتماد نیست واشعار

نیز از لحاظ غموض و غرابت الفاظ، کتاب را از سادگی و سلاست خارج میسازند. وی چندین بار جالب بودن وارجمندی مقام این تألیف و کوششهای بسیار خویش را یادآور شده است. اینك نمونهٔ از سخنان مؤلف در دیباچه:

... فتصفحت تلك الكتب صفحاً صفحاً واجلت رؤيتي فيها حرفاً حرفاً و لم آل جهداً في نظمها و ترصيفها و جمعها و تأليفها حتى صار فيما اظن انه لم يبق على شيء منها الا ماشذ عن نظري القاصر اوذهب عن خاطري الفاتر فكلما وجدته في بعض الكتب مفيدةً بمعانيها المقصوده قيدته به و ربما نسبته الى الكتاب المنقول عنه ...

پشت نخستین برگ یادداشتهائی است بنام حسنعلی بن محمد صادق و محمد صادق (که پیداست پدر و فرزند بوده و ضمن یادداشت تصریح کرده است که از محمد صادق بن حسنعلی بالارث به حسنعلی بن محمد صادق منتقل گردیده است). برحاشیه برگ آخر نسخه، یادداشتی است از کاتب نسخه متضمن آنکه نسخه این کتاب را نزد مولی حسنعلی (یکی از احفاد مجلسی) دیده و برای خویش استنساخ و رونوشت کرده است. تعلیقات بسیاری از مصنف برمز (منه) و فقراتی از کتب لغت مانند قاموس و غیره بر کنار بسیاری از صفحات نسخه کتابت شده است.

آغاز: ان اولى ماينفجر به تباشير الكلام و احق ما يوثق به مسامير المرام حمد من افصح عن وجوده بجوده العام فاحمده حمد المتذكرين لآلائه المتفكرين في عجائب ارضه وغرائب سمائه ... الى ... بعد فيقول المتمسك بحبل الله المتين محمد بن عبدالوهاب المدعو بامين ... الى .. لما كان من جليل نعم الله لدى ...

پایان: ولما كان استفصال هذه الامور ميسراً لك بعد ما فصلناه واصلناه

ختمنا الکلام فی هذاالمرام حامدین لله علی جمیل بلائه و جزیل نعمائه و اصحابه المسترشدین المهتدین علیه و علیهم السلام.

مؤلف بطوریکه در آغاز کتاب ضبط گردیده محمد مدعو بامین فرزند عبدالوهاب . . . ؟ است .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۳×۲۱ جدتیماج قرمز شماره صفحات ۱۷۰ سطور هر صفحه ۱۵ کاغذ ترمه متوسط خط نسخ خوب تاریخ کتابت ۱۲۹۷ کاتب محمد تقی بن سید محمد حسنی خاتون آبادی شماره دفتر ۱۴۱٦۵

۱٦۵۴

موشح شرحیست برکتاب کافیه ابن حاجب متوفی ٦٤٦ـ هـ مشتمل بر حواشی از سیدعلیخان ، رضی قطب‌الدین و چلبی .

آغاز : و احمده کما یستحق ان یحمد واصلی علی رسوله المصطفی محمد و آله الطیبین . . .

پایان : تشبیهاً لهابالتنوین تم‌الکلام والسلام علی من له الاهتمام فی معرفة علم النحو لانه فیه کالملح فی الطعام .

مؤلف شمس الدین محمد بن ابی بکر بن محمد خبیصی است . تاریخ وخصوصیات حیات او بدست نیامده ودر کشف‌الظنون نیزدربارهٔ او بیش‌از این مقدار ننوشته ودرذیل معرفی وی میگوید (هکذا فی‌الدفتر) واین خود گواه آنست که اطلاع بیشتری نداشته‌است ولی مسلم آنست که متقدم بر میر سید شریف متوفی ۸۱۸ ـ هـ بوده زیرا محقق شریف تعلیقاتی بر موشح نوشته است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۵ جدتیماجی مشکی شماره صفحات ۴۷۲ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ آهارمهره شده خط نسخ کاتب سید مصطفی شماره دفتر ۱۰۱۰۰

۱۶۵۵

موشح نسخه دیگریست از کتاب فوق باهمان آغاز وانجام که از آن نسخه قدیمتر ومشتمل است برحواشی بسیاری بدون امضاء وبقلم بسیار ریز. ذیل نسخه، کاتب چنین نوشته‌است :

و قد اتفق الفراغ عن اتمام کتابة حاشیة الموشح علی یدالفقیرالحقیر النحیف المحتاج الی رحمة الغنی محمدبن علی بن محمد محمودبن اسحق. کنار برگ‌های نخستین نسخه وصالی شده ولی سطور آن سالم مانده . نخستین برگ مندرس گردیده است و برپشت آن خطوط و یادداشتهای کهن و از آنجمله اشعاری است در تقریظ کتاب . بالای تقریظ این جمله نوشته شده است : و مما قیل فی وصف هذا الکتاب . و پارهٔ از فقرات آن زیر وصله قرار گرفته و محو گردیده است . آغاز این ابیات چنین است :

کتاب فیه کنزٌ من لآلی   یلوح کانجم الظلم اللیالی
مسائله موشحة بعقد   من الدر المقفّی کاللئالی

فقرات متن با قلم قرمز کتابت شده و بدینوسیله از شرح مشخص گردیده است .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱۴ × ۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۸۶ سطور هر صفحه ۲۳ کاغذ آهار مهره خط نسخ تاریخ کتابت ۸۰۳ ـ ه کاتب محمد بن علی بن محمد محمود شماره دفتر **۱۴۲۸۰**

۱۶۵۶

الامثال نسخه کتابیست مشتمل بر ۱۳۳۱ فقره مثل وسخنان حکمت آمیزیکه در لغت عرب سائر و دائر است با ذکر شواهد و نظائر از شعر و نثر و نقل قصه های کوتاه در بارهٔ پارهٔ از مثلها . در کنار صفحات نسخه شمارهٔ امثال گذارده شده ومثلهای مربوط

به قسمت ها و شؤن مختلف و باصطلاح مؤلف «صنوف» امثال را هریك جداگـانه زیر عنوان مستقل ذکر کرده است : مانند مثلهای : مربوط بمکر وخدعه ، مربوط بوفای بوعده ، مربوط بتشابه خویشان و اقارب و همچنین . . . تاریخ کتابت نسخه (بطوریکه خط وکاغذ گواهی میدهند) مربوط بحدود نیم قرن گذشته است و ذیل نسخه که تاریخ کتابت آنرا ۱۰۹۷ ــ ه قید کرده است مسلماً مربوط باین نسخه نیست و ممکن است تاریخ کتابت نسخهٔ باشد کـه این نسخه از آن رونوشت گردیده و کاتب تاریخ کتابتی را که ذیل آن نسخه نوشته شده بوده نقل کرده است . مثلهائی که نیازمند بتوضیح بوده اند تفسیر وموارد استعمل آنها ذکر گردیده است .

آغاز : قال علی بن عبدالعزیز نسخت هذا الکتاب من نسخة ابی عبید من خطه بیده و عارضت به حرفاً حرفاً ثم قرأناه علی ابی محمد سلمة بن عاصم النحوی صاحب القرّا فزادنا فیه اشیاء الحقتها فی حواشی الکتاب ثم قرائته علی ابی عبدالله الزبیر بن البکارقاضی اهل مکه فکتبت ایضاً ما زاد فیه و نسبت ذلك الیه فوجدت بخط ابی عبید هذا کتاب الامثال . . .

پایان : قال من امثالهم الماء ملك آمر ای الماء ملاك الاشیاء یضرب لشیء الذی به کمال الامر .

مؤلف بطوریکه از آغـاز نسخه برمی‌آید ابوعبیده است و علی بن عبدالعزیز که یکی از ناسخین « کتابت کنندگان » نسخه ومعاصر مولف بوده و نسخه اصل کتاب را که بخط مؤلف بوده در دست داشته هنگام استنساخ آن را نزد ابی محمد سلمه بن عاصم نحوی وزبیر بن بکار زبیری قرائت کرده و از هریك از آن دو ، اضافات و الحاقاتی در حواشی نسخه مینگاشته و نسبت آنرا نیز بآن دو تصریح میکرده است . (دراین نسخه

اضافات سلمة بن عاصم و زبیر بن بکار نیز البته باذکر نام آنان درمتن نوشته شده است) بهرحال بطوریکه از مطاوی کتاب استفاده میشود نام مؤلف معمر بن مثنی است که « برخلاف ضبط نسخه » کنیه وشهرت وی ابوعبیده است نه ابوعبید(۱).

معمربن مثنی بصری ازمعروفترین پیشوایان لغت ونحو و ازمشاهیر شعراء عرب در اوائل قرن ۳ ـ ﻫ بوده است و همواره قول ونظریه وی در لغت ونحو حجیت داشته ومورداستناد دانشمندان قرارمیگرفته است. وی درتمامی فنون ادب و همچنین در انساب واخبار وتاریخ عرب در جاهلیت و اسلام مهارت و توانائی خاصی داشته و پس از ابان بن تغلب شیعی متوفی ۱٤۱ ـ ﻫ اوّلین کسیستکه کتاب غریب القرآن (فرهنگ لغات قرآن) تألیف کرده است . درکشف الظنون ویرا یکی ازمؤلفین کتاب امثال دانسته وگفته است ابیات کتاب الامثال معمررا عبدالله شاماتی متوفی ٤۱٤ ـ ﻫ شرح کرده است . تألیفات بسیاری درحدود ۲۰۰ کتاب بدو منسوب داشته اند و از آنجمله است :

۱ ـ اعراب القرآن . ۲ ـ طبقات الشعراء که یك نسخه از آن در درکتابخانه آباء یسوعی (بیروت) موجود است . ۳ ـ غریب الحدیث . ٤ ـ غریب القرآن . ۵ ـ معانی القرآن . تاریخ درگذشت ابوعبیده میان ارباب تراجم مورد اختلاف و از ۲۰۷ تا ۲۱٤ ـ احتمال داده شده است

(۱) ابوعبیده کنیهٔ قاسم بن سلام لغوی متوفی ۲۲٤ ـ ﻫ است که ازمصنفین وائمه لغت عرب بوده و کتابی نیز در امثال بنام الامثال السائره تألیف کرده است . دیگر از مؤلفین کتاب در امثال ابوبکر محمد بن قاسم انباری متوفی ۳۲۸ و حسین بن محمد خالعی متوفی ۳۸۰ ـ ﻫ . ابوهلال حسن بن عبدالله عسکری متوفی ۳۹۵ ـ ﻫ ویونس نحوی معروف متوفی ۱۸۲ ـ ﻫ و غیره اند .

(در کشف‌الظنون ۲۱۰ ضبط گردیده است) و نا گفته نماند که با همه مکانت و شهرت علمی که داشته بر اثر آنکه کسان را بسیار هجومیکرده واشعار هجائیه میسروده و درمذهب نیز بخوارج تمایل داشته و دراخلاق ورفتار نیزمورد طعن وانتقاد وبداشتن پارهٔ ازنقاط ضعف‌اخلاقی‌متهم بوده‌است. در میان مردم وجهه خوب و حسن شهرتی نداشته و ازاین رو بطوریکه نوشته اند پس از مرگ، برای حمل جنازه‌اش ازطرف مردم اقدام نشده تا آنکه با پرداخت اجرت بقبرستان حمل گردیده است.

قطع: نیم خشتی بسانتیمتر ۱۲×۱۸، جلد تیماجی قهوئی شماره صفحات ۲۸۸ سطور هرصفحه ۱۶ کاغذ قسمتی ازنسخه ترمه و قسمتی معمولی‌آهارمهره خط نسخ شماره دفتر **۱۴۳۶۰**

۱۶۵۷

دمعة الباکی و لوعة الشاکی نسخه کتاب بسیار جالبی است در بارهٔ عشق وبیان پارهٔ‌ازاحوال‌گرفتاران‌عشق درضمن‌نقل‌یك‌داستان عشقی که مؤلف خویشتن را قهرمان آن داستان معرّفی کرده و رموز هجر و وصل را درعبارات، نظم و نثرهای بسیار شیوا و دلکش شرح داداست. کنار چندین برگ نسخه وصالی شده ولی سطور آن سالم است. در آغاز کتاب خطبه و دیباچه‌ایست‌آمیخته با بیانات پر شور وعاشقانه متضمن قطعات نغز شعر که بسیار جالب است.

آغاز: قال الشیخ‌الامام... الی.. امابعد حمدالله الّذی قضی بالمحبة و الولوع و حکم باحراق کبد کل عاشق و لوع و قدّر هوان اهل‌الهوی فلم یفرحو بهجوء الهجوع و امر بسقاهم الاسقام کاس التفرق و التشوق و التحرق و الدموع...

پایان : علماً بان‌اصطباری معقب فرجاً فاضیق الامران فکرت اوسعه
حتی‌اللیالی التی اضنت بفرقتنا جسمی ستجمعنی یوماً و تجمعه
و ذلك من لطف الله الکبیر و هو علیم بالحال خبیر و بالاجابة حقیق و جدیر و هو علی جمعهم اذا یشاء قدیر

مؤلف خلیل بن ایبك بن عبدالله شافعی مشهور بصلاح‌الدین صفدی(۱) است که کنیه اش ابوالصلاح و ابوالصفا و ازبزرگترین ومشهورترین علماء ادب وشعر وصاحب تألیفات بسیاریست که آنچه از آن در دست‌است همواره بسیار مورد توجــه و احترام علماء فن بوده است . بطوریکه تاج الدین سبکی صاحب طبقات الشافعیة الکبری که معاصر وی بوده در آنکتاب ضمن شرح حال بسیار جامعی که از صلاح الدین صفدی نگاشته ازخود او نقل کرده است در حدود ۵۰۰ تألیف داشته است واز آنجمله است :

۱ ـ الارب من غیث الادب (شرح لامیة العجم طغرائی) ۲ ـ اعیان العصر و اعوان النصر (رجال) ۳ ـ التذکره الصلاحیه (شعر و ادبیات) ٤ ـ تکمله شرح ابن مالك بر کتاب تسهیل ۵ ـ الروض‌الباسم ٦ ـ فض الختام عن التوریه والاستخدام ۷ ـ کشف‌الحال ووصف‌الخال ۸ ـ نکت‌ الهمیان فی نکت‌العمیان ۹ ـ الوافی بالوفیات (استدراك تاریخ ابن خلکان وفیات‌الاعیان) ۱۰ ـ دمعة الباکی ولوعه الشاکی (این کتاب) . یکی از علماءِ معاصردر کتاب ریحانةالادب نام این کتاب را لوعة الشاکی و دمعة الباکی ضبط و اشتباه کرده اند . زیرا لوعـة الشاکی و دمعة البـاکی نام کتاب دیگری‌است که تألیف شیخ زین‌الدین منصور بن‌عبدالرحمن‌شافعی است (کشف الظنون ج ـ ۲) صلاح الدین صفدی از شعراء نامی عرب

(۱) صفد از بلاد فلسطین است (بر وزن سبد)

بوده و دیوان شعر وی نیز معروف و از اشعار جالب او است :

الجد فی الجد و الحرمان فی الکسل
فانصب تصب من قریب غایة الامل
و اصبر علی کل ما یأتی الزمان به
صبر الحسام بکف الدارع البطل
ولا تکونن علی مافات ذا حزن
ولا تظل بما اوتیت ذا جذل
و ان بلیت بشخص لاخلاق له
فکن کأنک لم تسمع و لم تقل

وناگفته نماند که کتاب دمعة الباکی ولوعة الشاکی همچنانکه نگارش یافت مسلماً وبدون تردید تألیف صلاح الدین صفدی است وتصریحات ارباب کتب تراجم وفهرستها مانند فهرست کتابخانه خدیویه مصر (ج ۲ چاپ مصر ۱۳۰۷ ـ ه) الاعلام زرکلی ، معجم المطبوعات وغیره هر گونه شبهه وتردیدی را ازاین نسبت منتفی میسازد ، با اینهمه درپشت نخستین برگ نسخه و صدر دیباچه (برگ ۱) و ذیل نسخه ، مؤلف شهاب الدین احمد سمنانی مصری وازفضلاء معاصر با کاتب ، معرفی گردیده است . ذیل نسخه پس از آنکه مؤلف چنین معرفی گردیده است :

تمت الرساله الموسومة بدمعة الباکی و لوعة الشاکی تألیف الادیب الفاضل شهاب الدین احمد السمنانی المصری من اهل العصر رحمه الله ، چنین نوشته شده است :

نظر فی هذه الرساله الفقیر ط ع ق ۱۰۶۷ از این جمله استفاده میشود که این نسخه بسال ۱۰۶۷ ـ ه بنظر صاحب امضاء رمز مزبور رسیده ولی

انطباق آن بر تاریخ کتابت نسخه مشخص نیست . در کشف‌الظنون (ج ۱) از کتابی بنام دمعةالباکی ویقظةالساهی‌نام برده و آنرا تألیف شهاب‌الدین احمد بن یحیی عدوی عمری متوفی ۷۴۹ ــ ه دانسته است وتصور میشود از لحاظ اشتراك نام ولقب ، کاتب دچاراین اشتباه گردیده باشد . بهرحال صلاح‌الدین صفدی مؤلف کتاب بنوشته طبقات الشافعیه‌الکبری که اضبط کتب است دربارهٔ مؤلف ، سالها در قاهره ودمشق منشی دیوان بوده و بسال ۷٦٤ ــ ه در اثر طاعون دردمشق درگذشته است .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۱ جلد تیماجی قهوهٔ شمارهٔ صفحات ٦۸ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ ایرانی ضخیم خط نسخ شماره دفتر **۱۴۱۴۹**

۱٦٥۸

دیوان الصبابه نسخه ناقصیست که چندین برگ از خاتمه کتاب را فاقدمیباشد ومشتمل‌است بریك مقدمه متضمن ۵ فصل در تفسیر عشق و بیان تعریفاتی که برای عشق گفته شده ومسائلی مربوط بآن مانندآنکه پیدایش عشق اختیاری ویااجباری وخارج‌ازاختیار است ، بیان مراتب عشق و غیره و ۳۰ باب و یك خاتمه در بیان حال جمعی ازعشاق که درهجروحرمان جانداده ویادرراه وصال دست‌ازجان‌شسته‌اند فهرست ابواب کتاب را که هر یك دربارهٔ یك موضوع بسیار جالبی است مربوط بعشق‌وعاشقی مانند:نخستین دیدار، تغییرحالات عاشق‌هنگام دیدار معشوق،فاش‌ساختن‌وکتمان کردن رازعشق . رنجهای عشاق، روابط‌نامرئی و درونی محبوب و حبیب ونقل پارهٔ از اخبار و تواریخ گرفتاران بندمحبت در دیباچه ذکر کرده وباب ۲۹ متضمن بیان حال کسانی است‌که درعصر مؤلف بعشق ورزی شهرت یافته اند . این کتاب از لحاظ موضوع بسیار نزدیك بکتاب روضةالقلوب است که در همین فصل معرفی میگردد . در

قاهره چندین بارچاپ گردیده و متضمن قطعات نظم و نثر و حکایات بسیار جالبیست . اینک قسمتی از سخنان مؤلف که درباره معرفی کتاب وهم نمونه‌ای از آن است نقل میشود :

اما بعد فان کتابنا هذا :

کتاب حوی اخبار من قتل الهوی　　وسار بهم فی الحب فی کل مذهب
مقاطیعه مثل المواصیل لم تزل　　یشبب فیها بالرباب و زینب

فهم ماهم تعرفهم بسیماهم قدترکهم الهوی کهشیم المحتضر واصبحوا من علة الجوی علی قسمین فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر فهم مابین قتیل و شهید . . .

پشت نخستین برگ و یك برگ اضافی ابتداء نسخه قطعات شعری از چندین تن از شعرا متضمن تقریظ کتاب دیوان الصبابه بخط کاتب نسخه کتابت شده و کاتب خود نیزاین قطعه‌را درتقریظ آن سروده و نوشته‌است .

قل لمن ان کان دهراً　　بفراق و اصابه
قم و بادر غیر وان　　نحو دیوان الصبابه
و اعتکف دهراً علیه　　فلك الامن ببابه

هرچند نسخه برگ آخر را فاقد است و در نتیجه تاریخ کتابت آن معلوم نیست ولی بگواهی خط و کاغذ تقریب قدیم و مربوط بحدود قرن ۹و۱۰ ـ هـ است .

آغاز : قال الشیخ الامام العلامه الفقیه النحوی المؤرخ الادیب الناظم الناثر حریری اوانه و صریری[۱] زمانه شهاب الدین ابوالعباس احمد بن یحیی . . الی . . الحمدلله الذی جعل للعاشقین باحکام الغرام رضا و حبّب

(۱) صریری ـ نسخه . صرصری ـ ص .

الیهم الموت فی حب من یهوونه فلاتکن یافتی بالعذل معترضاً فکم فیهم من عاشق و محب صادق.

رای محب فراء الوصل فامتنعوا فسام صبراً فاعیی نیله فقضا

احمده حمد من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی . . .

پایان : و تستقبل الامال کعبة جوده کما استقبل البیت المعظم زائره

فای نوال ما اضائت شموسه و ماهی ان حققت الا دفاتره

مؤلف احمدبن یحیی بن ابی بکر بن ابی حجله معروف بابن ابی حجله است که مولدش تلمسان (یکی از بلاد مغرب « اندلس ») و از ادبای مشهور قرن ۸ ـ ه و با جمعی از مشاهیر ادب مانند ابوحیان بغدادی و خطیب دمشقی ومانند ایشان همزمان بوده‌است . ابن ابی حجله دربسیاری ازفنون ادبی ومذهبی ماهروصاحب تصانیف بوده‌است . تألیفاتش بطوریکه نوشته اند متجاوز از ۸۰ کتاب درفنون ادب و فقه و حدیث است . وی با ملك ناصرحسن بن محمد بن قلاوون معاصربوده و کتاب دیوان الصبابه ویکی دیگر ازتألیفات خویش را که نامش سکردان است بنام وی تألیف کرده است .

بطوریکه در دیباچهٔ دیوان الصبابه تصریح شده است پس از آنکه مؤلف آنرا تألیف کرده ، بدستور و فرمان ملك ناصر آنرا کـه هنوز مسوده بوده است پاکنویس و بنـام وی کرده و از وی بتجلیل فراوان نام برده است . قصیده بلندی نیز در مدح وی و تعریف کتاب گفته و در آخر آن قصیده پس از آنکه از کتاب طوق الحمامه وکتاب منازل الاحباب که هردو از لحاظ موضوع مشابـه این کتاب‌اند نام برده و تألیف خود (دیوان الصبابه) را بر آن دو ترجیح داده از کتاب سکردان نیزنام برده

و متذکر گردیده است که این کتاب نیز مانند آن تألیف ، مورد نظر ملك ناصر گردیده و پس از انجام قصیده چنین گفته است : نعم الفته باسم مولانا السلطان علی الوجه المشروح وتولیت لاجله عمله بنفسی فجاءِ کما قیل عمل الروح للروح .

اهیم بمن هام الحبیب بحبّه الا فاعجبوا من ذا الغرام المسلسل

و سلکت فی تألیفه الاختصار و الاقتصار علی النوادر القصار . . .

بنوشته ابن حجر وی با اینکه پیرومذهب حنفی بوده بعقائد حنبلیّه تمایل میکرده است ودر آغاز زندگی با عرفا و ارباب مذهب وحدت، سخت مخالف وازمیان شعراءِ متصوّف بعمر بن فارض بسیار بدبین بوده است ولی درپایان عمر پس از زیارت مکه تصوّف اختیار کرده ودرقاهره شیخ خانقاه گردید . وی در ۷۷٦ یا ۷٦۲ ـ ه درگذشته است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۳۱۹ سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ ترمهٔ فستقی خط نسخ شمارهٔ دفتر ۱٤۱۵

۱٦٥۹

دیوان شهاب الدین

این دیوان که بنام دیوان ابن معتوق نیز اشتهار دارد و در مصر بطبع رسیده است مشتمل بر سه قسمت است : مدائح، مراثی، قطعات ورباعیات . چند برگ از آخر این نسخه که شامل قسمت قطعات ورباعیات بوده وهمچنین خطبه کتاب ساقط ونسخه ناقص شده است . ترجمه اجمالی گوینده اشعار « شهاب الدین » وگردآورندهٔ آنها که فرزند ناظم بوده است (معتوق بن شهاب الدین) روی یك برگ اضافی آغاز نسخه کتابت شده است . تاریخ کتابت نسخه مشخص نیست وبگواهی خط وکاغذ میتوان گفت مربوط بحدود دوقرن گذشته است . خطوط بیشتر برگها سیاه شده

و برخی از آنها نیز تعمیر گردیده است .

آغاز : و بعد فیقول العبد المحتاج الی رحمة ولیه القوی معتوق بن شهاب الدین الموسوی . . .

پایان : یبدی المودة و یخفی بالحشی برحاً بالوجه مثل المرئاة و بالقفا مسحاة .

مؤلف وگردآورنده دیوان ، سید معتوق موسوی است که فرزند سید شهاب الدین موسوی (سراینده اشعار دیوان) وخود ازادبا وظرفاء نامدار عربی زبان ایرانی استکه در ادبیات عرب مقام ارجمندی دارا بوده است . پدروی سید شهاب الدین موسوی متوفی ۱۰۸۷ ـ ه از اهل حویزه (از نواحی خوزستان ایران) وازشعراء زبردست عصر صفویه بوده است . وی خود بجمع وتألیف اشعار خویش موفق نگردیده ، پس از وی ، فرزندش (معتوق) بگردآوری آثار پدر پرداخته واین دیوان را درسه فصل تألیف کرده است (از این لحاظ گاه بنام پدر وگاه بنام پسر معرفی میشود) .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلد کالیکور شماره صفحات ۲۵۷ سطور هر صفحه ۱۷ کاغذ آهار مهره . خط نسخ بسیار مخلوط و ناخوانا شماره دفتر ۱۱۳۵۰

۱۶۶۰ ′

دیوان علی بن مقرب

این نسخه دیوان شعر بزرگیست بترتیب حروف الفبا که قسمت بیشتر اشعار آنرا بیان فضائل و مناقب ناظم و فامیل وی و یا مدح امراء احساء و بحرین مانند : امیر محمد بن ماجد ، امیر فضل بن ابی ابوالقاسم و غیره تشکیل میدهد .

نویسنده دیباچه ومقدمه دیوان ، ترجمه مختصری از ناظم ضمن بیانات مفصلی در بارهٔ امراء معاصر وی و روش وی با ایشان ، ذکر کرده و

چندین بار با تأکید بسیار تکرار کرده‌است که ناظم ، حکام و امراء معاصر خویش را نه بامید کسب مال یا مقام مدح میکرده است بلکه با فضائل ایشان را ستوده و یا بمنظور فرار از مظالم آنان، مدح و ثنا گفته است. اشعار این دیوان در این نسخه بدون رعایت نظم مخصوص کتب اشعار نوشته شده و تنها پایان هر مصراع با نقطه قرمزی مشخص گردیده است. ذیل برخی از قصاید دیوان پارهٔ توضیحات مفید و جالب دیده میشود که آن نیز متأسفانه مشخص و روشن نیست.

در سطور برگهای آخر نسخه، بیاضهائی موجود است. پس از پایان دیوان، رساله کوچکی است. دربارهٔ تاریخ امراء بحرین متضمن ذکر نام و مدت حکومت ایشان از آغاز حکومت قرامطه (۲۸۹ ـ هـ) تا آغاز قرن ۷ ـ هـ. این رساله روی ۳ صفحه و بخط کاتب دیوان کتابت شده است

آغاز : الحمدلله المنفرد بالاستحقاق وجوب الوجود لذاته المتوحد باسمائه الحسنی و صفاته الاول الذی انشأ کل عدد معدود الاخر الذی الیه معد کل موجود ...

پس از مقدمه : قافیة الهمزه و قال فی غرض له :

کم رجع الزفرات فی احشائی والسقم فی دار الهوان ثوائی

پایان دیوان :

فکم ناصح قد عد فی الناس خائناً و کم غادر قد عد فی الناس وافیاً

آغاز رساله : اول ملك القرامطه ابوسعیدالحیانی من ناحیه فارس و اسمه الحسن بن بهرام و کان اول ملکه ...

پایان : فقتلوا محمد و ملکه السلطان الاعظم خلدالله ملکه فی ذی ـ الحجة سنة ثلاث و ثلاثین و ستمائه و الحمدلله رب العالمین.

مؤلف جمال الدین اباعبدالله علی بن مُقرّب بن منصور بن مُقرّب از ادبا و شعراء احساء بحرین (قرن ٦-٧) است. و بطوریکه از دیباچه کتاب بدست میآید چندین بار بعراق و موصل سفر کرده و آخرین سفر وی بموصل بسال ٦١٨ - ه و بعزم دیدن ملك اشرف بوده است. اتفاقاً ملك اشرف در آنوقت باپادشاه فرنگ جنگ میکرده ووالی موصل بدرالدین نامی بوده است. ابن مقرب برای نخستین بار بمنظور دریافت صله و تقرب ببدرالدین وی را مدح گفت و نزد وی مقام ارجمندی یافت. نویسنده مقدمه دیوان که ازخویشتن نام نبرده بسیار علی بن مقرب و شعراورا ستوده است. اینك پارهٔ ازسخنانش دراین باره:

و ان له من الفضائل سوی الشعر مالا یحصرها العد ولاینکرها لظهورها الحاسد و الضد فهو مقدم فی کل فضیلة سابق الی کل مرتبة جلیله واما محاسن شعره فیقف عن وصفه المقال ویضیق عن حصر بدایعها لوح الخیال وما محاسن شیئ کله حسن والسامع له یعلم مصداق ما اخبرت والناظر فیه یقف علی صحة ما ذکرت و انّی لم اشعر فی صفاته حالا یکذبها الامتحان و لاادعیت فی تفضیله دعوی یخالفها البرهان والشمس تستغنی اذا طلعت ان تستضیٔ بسنة البدر . . .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۲۰×۳۰ جلد تیماجی مشکی شمارهٔ صفحات ۴۰۲ سطور هرصفحه ۲۵ کاغذ فرنگی آهار مهره خط نسخ متوسط تاریخ کتابت چنین است : فی سنه اربع و ثمانین و اربعین و ماتین بعد الالف من الهجره کاتب ابراهیم بن محمد رضا سبزواری شماره دفتر ۱۳۷۱۳

۱٦٦۱

دیوان این نسخه دیوانیست در دوقسمت : ۱ - مدائح و مراثی معصومین(ع) . ۲ - مدح ها و مرثیه های جمعی از فقها و علما و اساتید ناظم . ضمیمه دیوان یك جزوهٔ ٤ برگی

است . بقطعی کوچکتر از قطع کتاب با کاغذ فرنگی دارای جداول و ستون بندی کامل که متضمن یك قصیدهٔ لامیه بزرگ در مدح حضرت امیرالمؤمنین علی(ع) است . این قصیده بدین ابیات شروع میشود :

ان الفؤاد لظعن الحی مملول   مالی سلوٌ و عقد الصبر محلول
من بینها فی طلول الربع واکفةٌ   یجری دمٌ من قتیل الحب مطلولُ

و بدین ابیات ختم میشود :

ادامه الله مادامت عوائده   فی الحادثات لذی القربی سرابیل
وما استضائت بشمس الضحی وجرت   فی رابعیها وحتی صب یعلون (۱)

این دیوان بترتیب الفبا و در دو قسمت تنظیم گردیده است .

قسمت اول : مدائح ومراثی ئمه معصومین(ع) . قسمت دوم : قصائدی در باره مدح و یا مرثیه برخی از علماء شیعه که پارهٔ از آنان از اساتید ناظم و یا ازخویشاوندان وی بوده‌اند . در پایان نیز چندین قطعه بزرگ وکوچك در بارهٔ موضوعات متفرقه زیر عنوان : من تفنناتی فی بعض مراسلاتی . ویا : ابیات فی النسیب نسلی الکئیب (۲) ذکر کرده‌است . صفحات نسخه دارای منطقه وجدول بندی کامل بقلم آب طلائی ولاجورد است .

---

(۱) در پایان این قصیده از سید صدق که از معاصرین وی (قرن ۱۳ ـ ه) بوده نام برده و ویرا مدح و ثنای بسیار گفته ست . از جمه آن ابیات دراین بارهٔ است :

السید الصادق الثانی مکارمه   جت وجت وکل فیه مجدول
حازالمقام الذی حارالعقول به   فالدلیل ومنه الفضل مدلول

(۲) ازجمله قطعات جالب پایان این‌دیوان تضمین وتشطیریست ازرباعی‌مشهورصاحب بن عباد :

و قائلةٍ لم عرتك الهموم   وامرك ممتثل فی الامم
فقلت ذرینی علی غصتی   فان الهموم بقدر الهمم

بقیه در صفحهٔ بعد

آغاز : احمدك اللهم علی تظافر الائك التی لا تحصی و توافر نعمائك التی لا تستقصی حمداً دائماً لا نفادله ابداً . . .

پایان : ولست انسی ذلك السمیدعا   فـی مشهد او مشعر من الدّعا

لازلت یا بدرالملوك دائماً   عمر الزمـان سالماً و غـانماً

مؤلف سید حسین فرزند سیدمحمد رضا نجل سید مهدی نجفی مشهور ببحرالعلوم و علامه طباطبائی متوفی ۱۲۱۲ ــ ھ است .

بطوریکه از مضامین دیوان بدست میآیـد سید حسین نزد شیخ محمد حسن صاحب جواهر تحصیل علم کرده و قصیدهٔ در مدح وی سروده کـه مطلعش اینست :

هــل غازلتك برامـة غزلانها   ورعتك من تلك الظباءِ حسانها

و از قسمتهای جالب این قصیده است :

و هدی العباد الی الرشاد رشاده   و بـه ولا فخرٌ رسی ایمانها

مقدامها منعامها مطعامها   قـوّامها عـلامها منّانهـا

کم من یدٍ مشکورةٍ لك فی الوری   ضافٍ نداها سابـغ احسانها

اولم تکن الاّ جواهرك التی   احیی شریعة احمد برهانها

لکفتك بین ذوی العلوم فضیلةً   شهدت بانـك فیهم سلطانها

و در پایان این قصیده مفصل چنین گفته است .

بقیه ازصفحهٔ قبل

رباعی فوق بدینگونه تضمین گردیده است :

و قائلة لـم عرتك الهموم   ویجلی بك الهم مهما ادلهم

و نهیك مزدجر فی الوری   و امرك ممتثل فـی الامم

فقلت ذرینی علی غصتی   فمثلی علی مثلها لم یلم

و لا تنکری هم ذی همة   فان الهموم بقدر الهمم

فاحکم علی الایام حکم ملیکها　　فالی جنابك القیت ارسانها

صرفت مدی الازمان عنك صروفها　　اشجانها احزانها حدثانها

لا زلت یا بدرالهوی طول المدی　　فی نعمةٍ راقت وراق زمانها

قطع : نیم خشتی بسانتیمتر ۱۲×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۲۳۱ سطور هر صفحه ۱۳ خط نسخ خوب کاغذ ترمه شماره دفتر **۱۳۳۵۹**

۱۶۶۲

روضة القلوب

نسخه کتابیست که از لحاظ موضوع و مطالب مشترکات بسیار با کتاب دیوان الصبابه که در همین فصل معرفی گردید دارد ودربیان مراتب محبت ، حالات اهل محبت وعشاق ونقل پارهٔ از اشعار آنان است :

مشتمل بر ۱۱ باب . در باب ۱ درجات عشق و خواص وتأثیرات آن و در باب ۲ احوال برخی‌از کسانیرا که عشق ورزیشان بدشواریها وسختیها کشانیده‌بیان کرده‌است . بقیه‌ابواب نیزبدین روش نگارش یافته وهمینگونه موضوعات مورد نظرمؤلف بوده است تا باب ۱۱ که بمنتخبی ازاشعار و حکایات عشاق ودلداده گان اختصاص یافته است .

آغاز : الحمدلله ذی الکرم و الجود و صلی الله علی سیدنا محمد خیر اصل الجود . . .

پایان : یاعیشنا المفقود خذمن عمرنا　سنة وردمن الصبا ایاماً

مؤلف این کتاب متأسفانه پس از بررسی مراجع مورد دسترس نزد نگارنده مشخص نگردید .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۵×۲۳ جلد گالینگور مشکی شماره صفحات ۱۱٤ سطور هر صفحه ۱٤ کاغذ ایرانی خط نسخ متوسط شماره دفتر **۱۲۳۴۳**

۱۶۶۳

السرور المبهج لاولی الالباب نسخه ایست کهن که قسمتی از خطبه و دیباچه کتاب را فاقد و پیداست که از روی یك نسخه ناقص کتابت شده‌است. موضوع این کتاب نیز نزدیك به موضوع کتاب دیوان الصبابه و دارای ۸ باب است که آنرا در دیباچه بدینگونه فهرست کرده است:

باب ۱ ـ فی اهل المحبة وصفاتها والمصادقة فی المحبة(۱). باب ۲ ـ فیمن خان الاحباب فسمع مالا یرضیه من الجواب. باب ۳ ـ فی الشوق و الحنین الی الالف و القرین. باب ٤ ـ فی حسن العتاب بین الاحباب. باب ٥ ـ فی الاعتذار بعد الخطاء. باب ٦ ـ فی الفراق والایاس من التلاق باب ۷ ـ فیمن قتله الهوی وفات من الجوی. باب ۸ ـ فیماتها داه العاشقون بالطف مایکون.

بیشتر برگهای نسخه رطوبت دیده و کنار برگ نخستین، وصالی گردیده‌است. یادداشتهائی بر پشت برگ نخستین است و ذیل یکی از آنها که

(۱) در باب اول این کتاب تفسیرهائی برای عشق شده است واز آنجا که دراین باره میان فلاسفه و اهل ذوق گفتگو ها است و تفسیرهای این کتاب نیز دراین باره جالب بود قسمتی از آنرا نقل میکنم . . . قال وسمعت امرأةً تقول مسکین العاشق کل شیٔ عدوه هبوب الریاح تقلقه و لمعان البرق یومقه و رسوم الدار تجمعه و العذل یولمه و التذکار یسقمه و البعد ینحله والقرب یهیجه و اللیل یضعف قواه . الرقاد قد جفاه قیل لبعضهم ما علامة المحبة فقال کشف الاسرار وهتک الاستار وخفوق النفس وذهاب الحس و شخوص النظر و تبدد الذهن ، و قیل لبعضهم ما المحبة قال العمی عن قبائح المحبوب . از ذوالریاستین وزیر مأمون عباسی نقل کرده که گفته است:
اعشقوا و لایکون الاحلالاً فانه یطلق اللسان البلید و یسمح الکف البخیل ویحرص علی التکابر ویقوی الذکاء فاذا زاد مرض الجسم فاذا زاد خرج من حده و ازال الرأی وعدم العقل فاذا زاد فیصیر ونهاً فیسمی ولهاناً و مستهاماً وحیراناً فاذا زاد فیسمی متیماً و هو نهایة الهوی و الجنون الشاغل و الوجد المبرح

قدیمتراست وبدرستی خوانده نمیشود مهریست که نقش آن چنین است : (منتظر لطف الهی خلیل) . عناوین و ابواب باقلم قرمز کتابت شده است . ذیل هرباب چندین حکایت متضمن نثر و نظم و نامه‌هائی متناسب با موضوع باب که میان احباب و دوستان تبادل شده نقل گردیده است .

آغاز : بمراعات العهود والوفا بالعقود و التدلیل لالاحباب بالتملق و مدارات الاعداء بالترفق وفی هذا الکتاب زیادة علی کتب الترسل بالحکایات لینبه العاشقین و العاشقات فمن اراد منهم هیامه من الاخر فربما یطلع علی شیء فیطمئن قلبه و یستریح بماجری لمن قبله اعتباراً . . .

پایان : قد تفألت بالاراك فما ان رأیت الاراك الا اراكا .

مؤلف بطوریکه ازمطالعه وبررسی کتاب بدست میآید درقرن ٦ ـ ه میزیسته است و از عتبی که از ادبا و ظرفاء آن قرن بوده سخنان و اشعاری نقل کرده است . بیش از این اطلاعاتی دربارهٔ وی پس از مراجعه بکتبی که در دسترس نگارنده است مانند کشف الظنون و کتب فهرست دیگر بدست نیامد .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱۵×۲۰ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ٦۳ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذکاهی ضخیم و آهار مهره خط نسخ شماره دفتر **۱۴۲۷۴**

۱٦٦۴

شرح بردة نسخه‌ایست کهن که بیشتر صفحاتش دارای وصله‌های بزرگ وقسمتی از برگهای آن نیز مندرس و پاره شده است . دراین کتاب قصیده میمیه مشهور به برده که از معروفترین مدیحه‌های حضرت رسول(ص) است ، از لحاظ لغت واعراب ومعنی شرح گردیده و بسال ۱۲۸٦ ـ ه در مطبعه مخصوص جمعیه المعارف مصر بطبع رسیده است . قصیده برده با این ابیات شروع میگردد .

امن تذکر جیران بذی سلم — مزجت دمعاً جری من مقلة بدم

ام هبت الریح من تلقاء کاظمة — واومض البرق فی الظلماء من اضم

آغاز : اما بعد حمدالله مستحق الحمد والتهلیل والتکبیر و التسبیح و الصلاة و السلام علی سیدنا محمد صاحب الوجه الملیح . . .

پایان : فانك امرتنا بالصلوة و السلام علیه قدیماً فقلت ان الله . . . الی . . قال مؤلفه شیخنا الامام العالم العلامة الحبر النحریر الفهامه . . الی . . فرغت من تألیف هذا الشرح یوم الاربعاء العشرین من شهر رجب من شهور سنة ثلاث و تسعمائه حامداً لله علی ماانعم ومصلیاً ومسلماً علی رسوله المعظم .

مؤلف این شرح خالد بن عبدالله بن ابی بکر ازهری است که از ادباء نامی و بنوشته برخی از نویسندگان در ردیف جلال الدین سیوطی و عبدالرحمن جامی بوده و تألیفات بسیاری دارد که از آنجمله است الغاز نحویه ، التصریح بمضمون التوضیح (شرح بسیار مشهوریست برشرح ابن هشام بر الفیه ابن مالك) ، شرح اجرومیه ، موصل الطلاب الی قواعد الاعراب . خالد بن عبدالله ازهری[1] در ۹۰۵ هـ بدرود حیات گفته است .

---

(۱) نسب ازهری به ابی منصور محمد بن احمد بن ازهر که از محدثین وادباء ولغویین بزرگ بوده است منتهی میشود . ابومنصور ازتلامذهٔ نفطویه و ابن درید وابن السراج و ربیع ابن سلیمان بوده وبازجاج نیز ملاقات کرده وعلاوه برلغت وادب درعلم حدیث نیز مهارتی بسزا داشته و کتب بسیاری تصنیف کرده است . یکی از تألیفات وی کتاب تهذیب اللغه است که بترتیب کتاب العین خلیل بن احمد عروضی است . اهمیت این کتاب بیشتر از آنجاست که وی چندی میان اعراب بدوی بسیاحت و محاوره و آموختن لغات اصلی عرب پرداخته وچندی نیز بدست قومی ازصحرانشینان عرب اسیر گشته و در دوران اسارت از لغات اصیل عرب ذخیره بسیار اندوخت و محصول زحمات خویش را جمع کرد وبر کتاب تهذیب اللغة افزود . طبق نقل یکی ازفضلاء چندنسخه از آن کتاب در کتابخانه جامع ایاصوفیا و در دفتر کوپریلی اسلامبول موجود است .

ناظم قصیده برده ابوعبدالله شرف الدین محمد بن سعید بن حماد است که ازبزرگان ادباء وشعراء بوده و مخصوصاً درانرسردون قصیده برده که که موسوم به : الکواکب الدریه فی مدح خیر البریه است . بسیار مورد تجلیل واحترام ادباء و دانشمندان واقع گردیده است . ابن‌حجرعسقلانی میگوید که اگر گفته بوصیری منحصر بهمین‌قصیده بود برارجمندی مقام وی درشعر وادب گواهی بزرگ بود . رؤیای شگفت‌آوری مربوط باین قصیده نیز تمامی شراح و ارباب تراجم از ناظم نقل کرده‌اند . بوصیری بسال ۶۰۸ ـ هـ متولد شد و در۶۹٤یا۶۹۵ یا ۶۹۶ وفات یافته است . وی علاوه برقصیده برده چندین قصیدهٔ بسیارمشهوردیگرسروده وازآنجمله قصیدهٔایست‌لامیه که درآن باستقبال قصید برده بانت سعاد کعب بن زهیر رفته و مطلعش این بیت است :

الی متی انت باللذات مشغولٌ وانت عن کل ما قدمت مسؤل

قصیده دیگری سروده که مورد شرح و تفسیر بسیار گردیده وجمعی آنرا بچندین گونه ، تضمین وتشطیر کرده‌اند . این‌قصیده را که قافیه آن همزه و مطلعش چنین است :

کیف ترقی رقیك الانبیاء یاسماء ماطاولتها سماءِ

ابن حجر عسقلانی شرحی بنام (المنح المکیه فی شرح الهمزیه) برآن نگاشته است . وناگفته نماندکه علاوه براین شرح ، برقصیده برده شرحهای بسیار نگاشته اندو جمعی نیز آنرا تخمیس وتسبیع کرده‌اندکه اسامی قسمتی ازآنرا متذکر میشویم :

۱ ـ شرح علامه شیخ یوسف بساطی (از علماءِ قرن ۹ ـ هـ) .

۲ ـ شرح جلال‌الدین‌محمد بن احمد بن محمد بن‌ابراهیم محلی شافعی

متوفی ۸٦٤ ــ بنام (الانوار المضیة فی مدح خیر البریه) .

۳ ــ شرح عمر ابن احمد الخربوتی (از علماءِ قرن ۱۳ ــ هـ) بنام : عصیدة الشهده شرح قصیدة البرده .

٤ ــ شرح شهاب الدین ابی العباس احمد بن عماد الدین عبدالباقی اقفهسی شافعی معروف بابن عماد متوفی ۸۰۸ ــ هـ .

ناصرالدین فیومی (از ادباءِ قرن ۹ هـ) و شیخ محمد بن احمد بن ابی‌العبید قصبی سخاوی واباحفص عمربن‌عباس قفصی مغربی آنرا تخمیس وتشطیر کرده‌اند . شمس‌الدین محمدمالکی نیز آنراتسبیعی کرده که در آغاز هربندآن لفظ (الله) تکرار گردیده و آغاز آن چنین است :

الله یعلم ما بالقلب من الم . . .

قطع ، خشتی بسانتیمتر ۱٦×۲۰ جلد تیماجی سبزشماره صفحات ۹۰ سطورهر صفحه ۲۳ کاغذ فرنگی آهارمهره خط نسخ تاریخ کتابت ۹۸۱ هـ شمارهدفتر **۱۴۱۸۴**

۱٦٦٥

شرح التنویر علی سقط الزند نسخه کهنیست از شرح دیوان ابی‌العلاء معرّی (سقط الزند) . چند برگ از ابتدای نسخه که شامل خطبه وقسمتی ازمقدمهٔ شارح است ، ساقط شده ولی آن قسمت از مقدمه که دربارهٔ اقسام اوزان و قوافی اشعار دیوان است و بدین جمله شروع میشود :

القول فی الاوزان والقوافی التی یعرض فی رؤس القصائد کاملاً موجود است . این شرح شامل تفسیر و توضیح مشکلات سقط الزند است بعلاوهٔ قسمت (در عیات) که ازشاهکارهای ابوالعلاءِ معرّی شمرده میشود

و جزء دیوان وی قرار داده شده است(۱).

بر کنار برگهای نسخه وبیشتربرگهای نخستین آن حاشیه هائی از چندین کتاب لغت مانند: قاموس و صراح و کنزاللغه نوشته شده است. در حاشیه بالای برگ نخستین، مهربزرگیست که نقش آن «یا محمدبن عبدالله ابن‌عبدالمطلب» است وبسختی‌خوانده میشود. ذیل آخرین برگ نسخه چند قطعه شعر از ابی نصر و از ابی‌الفتح بستی نقل گردیده و از آنجمله این رباعی از ابی‌النصر جالب است:

و نبه فؤادك عن رقدةٍ   فان الموفق من ينتبه
فان كنت لم‌انتبه بالذی   وعظت به فانتبه انت به

کنار بیشتربرگهای نسخه رطوبت دیده ولی‌بسطور آن‌آسیبی‌نرسیده

(۱) این کتاب که نام اصلیش «تنویرسقط‌الزند» است‌بارها بطبع رسیده است. در آغاز وپایان نسخهٔ که در مطبعة المعارف العلمية مصرچاپ شده است اضافاتی است که نسخه چاپ تبریز - ۱۲۷۶ - ه و همچنین نسخه خطی که اینك معرفی گردید فاقد آن است. قسمت اضافی پایان نسخه چاپ مصر چنین است، قال الشارح وقد تيسرلی الفراغ من هذاالتفسير فی محرم سنة احدی و اربعين وخمسأته ولم آل جهداً فی تحری الايجاز فيه والاختصار مجانباً سنن‌الاخلال والاكثارواضربت عن التطويل بالاشهادات و الخروج عما هو من ضرورة الايضاح والبيان واذلم يتحقق لهذالديوان شرح يصلح لان يراجع ويستشهد منه جعلت عصرتی‌فيما اوردته منه‌القريحه وقوةالطبع وانبثت ما سمحت به الضيمة وانتخبته‌الفطرةالسوية بديهته وارتجالا مكتفياً بالوفاء بشرط اقتباس المعانی من صيغها و وظيفة استثمار المقاصد من متمراتها و ذلك تحقيق جوهرالمعنى الصحيح فی ذاته‌اولا ثم صحه اشعاراللفظ بذلك‌المعنى ثانياً اذ يتحقق هذين الشرطين وثقة النفس باتفاقهما يتمم ما هوالمبتغى من‌البيان لاسيما ما يتعلق به امرتعبدی يراعى فيه سمع و يتبع فيه نقل بعد ان طال خوضی فيهذالديوان و اتقان الروايه فيه مع ماحصل لی من الخبرة باستقراء كلام العرب و العلم بمجاری عرفهم فی الاستعمال و الاطلاقات و الله ولی التطول و الاحسان و عليه وحده التكلان.
تمامی این جملات از آن نظر که متضمن بیان روش شارح دیوان و تاریخ تألیف آن بود نقل گردید.

است . نخستین قصیده دیوان چنین شروع میشود :

اعن وخدالقلاص کشفت حالاً   و من عند الظلام طلبت مالاً
و دراً خلت انجمه علیه   فهلاّ خلتهنّ بـه ذبالاً

آغاز : فی الغلو الباطل قوله

یکاد محین لاقی المنایا   بسیفك لایکون له معاد

لانه ادعی ان من یقتله الممدوح لایکاد ینشر یوم البعث جعل قتله اشد تأثیراً من اماتة الله تعالی و هذا من الغلو الذی لا جهة له . . .

پایان : و ان الدنیا کمنازل القمر لایقیم لیلة واحدة بمنزل ولایمسك دار لیلة واحـدة یقال الاقـه یلیقه ای امسکـه و الله اعلم بـالصواب و الیه المرجع والمآب .

مؤلف سقط الزند وناظم آن ابوالعلاء احمد بن عبدالله بن سلیمان تنوخی معری شاعر و حکیم بسیار مشهور عرب متولد ۳۶۳ و متوفی ۴۴۹ ـ هـ است . ابوالعلاء علاوه بر مقام بسیار ارجمند و والائـی که در شعر و ادب دارد در بسیاری ازعلوم معقول و منقول مانند فلسفه و طب وعلم الحدیث تحصیلات فراوان داشته و همواره وی و اجدادش قضاوت معره را عهده‌دار بوده اند .

ابوالعلاء علوم عربیت را نزد پدر و علم طب را نـزد محمد بن عبدالله بن سعد فرا گرفت آنگاه ببغداد رفته نزد عبدالله بـن حسین بصری علوم حدیث را فرا گرفت وخود نیز مرجع استفاده بود وجمعی مانند ابوالقاسم علی بن حسن تنوخی و خطیب ابوزکریای تبریزی و محمد بن فورجـه بروجردی و بـسیاری از ادبا و دانشمندان از تلامذهٔ وی بوده اند .

ابوالعلاء در محضر شریف علم الهدی سید مرتضی حاضر میشد و نزد

وی مقام ارجمندی یافته و در عداد شعراء مجلسش درآمده بود . ابوالعلاء نیز شریف را بسیار تعظیم میکرده و در بارهٔ وی اعتقادی عجیب داشته بطوریکه پس از آنکه ازبغداد بموطن خویش (معرّه) برگشت کسانی فضائل شریف را از او جویا شدند ابوالعلاء این دو بیت معروف را در پاسخ آنان گفت :

یا سائلی عنه لما جئت تسئله — الا هو الرجل العاری من العار
لوجئته لرأیت الناس فی رجل — والدهر فی ساعة والارض فی دار

دربارهٔ مراتب توحید و آغاز و انجام عالم وشرائع باشریف علم‌الهدی معارضات و مباحثات مشهوری دارد که یك نمونه از آن این رباعی است که در محضر شریف بعنوان اعتراض بکیفریکه در شریعت اسلام برای دزد مقرر شده انشاء کرده است :

یدٌ بخمس مأین عسجد ادیت — ما بالها قطعت فی ربع دینار
تناقضٌ مالنا الا السکوت له — و أن نعوذ بمولینا من النار

رباعی ذیل نیز ازسیدمرتضی درپاسخ باعتراض وی نقل گردیده‌است.

عزالا مانه اغلاها و ارخصها — ذل الخیانه فافهم حکمةالباری
هناك مظلومة غالت بقیمتها — وهیهنا ظلمت هانت علی‌الباری

بطوریکه ملاحظه میگردد ابوالعلاء[1] بااینکه اعتراض داشته‌است ،

(۱) پاره‌ای ازدانشمندان ابوالعلاء را باحکیم عمر خیام نیشابوری تنظیر کرده واین دوشخصیت را ازنظر فلسفه وطرزفکر نزدیك بهم‌دانسته‌اند ولی بنظرنگارنده ، فرق بزرگی میان این دو شاعر نامی موجود است . حکیم عمرخیام دراشعارش فیلسوفی است که گاه درمیان طوفان افکارفلسفی که نکتهٔ دلنشین‌نظرش را جلب مینماید ، رشتهٔ افکاردور ودراز را رها کرده وبالحنی آرام ومتقن آن‌نکته رابصورت شعری پرمغز ومستی بخش بیان میکند . این اشعار، فارغ از کفر و ایمان و هرگونه قید وبندی

بقیه در صفحهٔ بعد

برعقیده‌خویش روپوشی کرده ودربیت دوم تقریباً معذرت خواسته‌است. ومیتوان گفت بیم‌ازشریف‌وباجلالت‌محضراو، وی‌را از صراحت‌بازداشته‌است وگرنه دربسیاری‌ازاشعارخویش پاره‌ئ‌ازاصول وفروع دیانات را باصراحت انکار، ویا ابرازتردیدکرده‌است. ابوالعلاء خود شرحی برسقط‌الزند بنام ضوءالسقط تألیف کرده که خیلی مختصر است و خطیب تبریزی متوفی ۵۰۳ هـ که ازشاگردانش بوده‌آنرانقل‌کرده وگفته است که: هنگامیکه نزدابی‌العلاء برای‌فراگرفتن‌درس رفتم‌بیشتر کتب لغت وپارهٔ ازتصانیفش رانزدوی خواندم. ابوالعلاء بشنیدن‌اشعار کتاب سقط‌الزندکه درکودکی سروده‌بود تمایل‌نداشت‌وبیشتر کلمات آنرا‌تبدیل‌وتصحیح‌میکردوچون‌این کارمانع‌پیشرفت ما دردرس بود بدینگونه عذرمیخواست که چون‌دراین دیوان‌خویشتن را ستوده‌ام بشنیدن آن راغب نیستم. ولی‌حقیقت این‌بود که وی این کار را مانع اشتغال بتألیفات دیگرش که دردست داشت میدید خطیب تبریزی میگوید: پس ازآنکه من ازنزد وی رفتم یکی از اهل ذوق‌وادب ازابوالعلاء شرح‌مشکلات سقط‌الزند را درخواست کرده ووی نیزاجازت کرده بود، بدینگونه که‌آن ادیب مشکلات خویش را دربارهٔ کتاب‌سقط‌الزند میپرسیده وابوالعلاء املاءکرده واوخودمینوشته است.

است وگاه نیز متضمن ابراز تردیدی ملایم ودور از حماسه سرائی دربارهٔ برخی از از دینیات است. ولی شاعرعرب ابوالعلاء معری حماسه سرائی‌است که‌گاه باصراحتی آمیخته باحساسات ابراز ایمان واعتقاد بموضوعی کرده و بار دیگر با همان صراحت و حماسه سرائی همان موضوع را منکر گردیده وباز در شعر دیگر آن موضوع را با تردید تلقی کرده است.

بنابراین میتوان گفت ابوالعلا بیش از آنکه یك فیلسوف باشد یك شاعر حماسه سرا و اسیر غلیان احساسات بوده است.

همان شرح است که آنرا ضوءالسقط نامداده واز آنجا که سئوالات آن ادیب محدودبوده این شرح بسیار مختصر ودر ۲۰ کراسه (بر گك) خلاصه گردیده است، مقصود از جملهٔ ضوء السقط تفسیر وتوضیح کتاب سقطالزنداست(زند ، سنگك آتش گیره ، وسقط ، پاره هائی است که ازمالش دو سنگك بصورت آتش جدا شده و میافتد . ابوالعلاء قریحهٔ خویش را بسنگك آتش گیره و اشعارش را بسقطات آن ، تشبیه کرده است) .

واما مؤلف شرح التنویر علی سقطالزند ابی یعقوب یوسف بن طاهر نحوی است که از ادباء قرن ٦ ــ ﻫ بوده و تاریخ وفاتش در دست نیست .

علاوه براین شرح ، شروح دیگری بر سقطالزند نگاشته شده و از آن جمله است :

۱ ــ شرح ابوزکریا یحیی بن علی معروف بخطیب تبریزی متوفی ۵۰۲ ﻫ

۲ ــ شرح قاسم بن حسین خوارزمی ملقب بصدر الافاضل نحوی که در سال ٦۱۷ ــ ﻫ بدست تاتار کشته گردید . این شرح متضمن تفسیر مشکلاتی است که خطیب تبریزی متعرض شرح آن نگردیده ونام آن ضرام السقط است .

۳ ــ شرح عبدالله بن محمد بطلیموسی نحوی متوفی ۵۲۱ ــ ﻫ .

٤ ــ شرح انورشاد احمد بن محمد اخسیکتی متوفی ۵۲۸ ـ ﻫ بنام زوائد

۵ ــ شرح قاضی شرف‌الدین هبة الله بارزی متوفــی ۷۳۸ ــ ﻫ . بنام العمدة فی شرح الزند .

٦ ــ شرح امام فخر رازی (محمد بن عمر) متوفی ٦۰٦ ــ ﻫ .

قطع : رحلی بسانتیمتر ۱۷×۲۷ جلد تیماجی لیموئی بسیارمندرس و وصالی شده شماره صفحات ۳۹۰ سطور هر صفحه ۲۵ کاغذ ایرانی ضخیم خط نسخ تاریخ کتابت ۷۲۷ ــ ﻫ . کاتب ابوزید یوسف بن احمد بن محمد بخاری معروف بسیف شماره دفتر ۱۳۸۲۸

۱۶۰۰

شرح دیوان متنبی

نسخه یکی از قدیمترین شروح دیوان متنبی است براسلوب قدیم و بدون ترتیب و تنظیم قوافی(۱). در آغاز ، مؤلف مقدمهٔ متضمن بحث در بارهٔ نویسندگان شرح بر دیوان متنبی و ناقدین آن نگاشته و برهریك از آن شروح خردهٔ گرفته است . صفحت نسخه بدون جدول وبرخی ازآنها دارای حواشی بدون امضائی است . پشت نخستین برگ یادداشتی است که امضای آن سیاه شده است. ضمیمه نسخه رسالهٔ ایست در علم قافیه که ذیلاً معرفی میگردد .

اشعار دیوان در این شرح چنین آغاز میشود :

ابلی الهوی اسفاً یوم النوی بدنی   و فرق الهجر بین الجفن و الوسن

روحٌ تردد فی مثل الخلال اذا   اطارت الریح عنه الثوب لم یبن

بطوریکه شارح نگاشته است . این نخستین قصیده ایست که شاعر در کودکی سروده است .

آغاز : الحمدلله علی سوابغ النعم و له الشکر علی جلائل القسم ربنا الذی علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم فانطقه بالحروف المعجمه التی هی صیغ الکلم منثورةً و منظومة . . .

پایان : و زهاء عشرین الفاً من الابیات الغریبه و حشاه بحکایات باردة واخبار من العرب نادرة غریبه لایحتاج فی تفسیر الدیوان الی شیئ منها تعالی یتغمّدنا وایاه بسعة رحمته و جمیل عفوه انه الغفور المنان ذوالکرم و الاحسان .

---

(۱) این شرح در برلین و در هند بچاپ رسیده و نسخ آن بسیار کمیاب است .

مؤلف شرح(۱) ابوالحسن علی بن احمد واحدی نیشابوری متوفی ٤٦٨ـ هاست. وی بطوریکه یاقوت حموی وابن‌خلکان ودیگران نوشته‌اند ازائمه فن تفسیر و ادب وازاساتید عصرخودبوده و نزد جمعی ازپیشوایان اهل فن شاگردی کرده و از آنجمله از ثعالبی نیشابوری مفسر مشهور ومتوفی ٤٢٦ ـ هـ استفاده بسیار برده وملازم محفل وی بوده‌است. وناگفته نماندکه بر دیوان متنبی بجز این شرح شروح بسیاری و بنوشتهٔ برخی ازنویسندگان متجاوز بر ٥٠ شرح تألیف شده‌است. نام پارهٔازآنان راکه عبدالرحمن برقوقی در مقدمه مفصل شرح خویش بر دیوان(۲) متنبی نام برده است دراینجا متذکر میشویم.

۱ ـ نخستین شرحیکه بر دیوان متنبی تألیف شده شرح ابن جنی (ابوالفتح عثمان بن جنی موصلی) ازمشهورترین ادبا ولغویین ومتوفی

---

(۱) ناظم دیوان ابوالطیب احمد بن حسین بن حسن جعفی در کوفه بسال ۳۰۳ ـ هـ متولد و درصافیه (۱٦ فرسخی بغداد) خود با غلام و فرزندش بدست مهاجمین پس ازجنگ سختی که کرد بسال ۳٥٤ مقتول گردید. متنبی یکی ازنوابغ بزرگ شمرده شده ودربارهٔ سیره وشخصیت وشعر او بحثها شده وکتابها تألیف گردیده و درمدح و ذمش مبالغه ها شده بطوریکه زندگی او بگفته یکی از نویسندگان عرب بصورت یکقطعه ازتاریخ شعروادبیات درآمده است ومانند تمامی نوابغ موردگفتگوی بسیار قرارگرفته است. آن نویسنده دراین‌باره چه نیکو گفته است: وكانت حياته زاخرة بكل مايجب له الحب والاشفاق والاجلال من قوم وبكل مايجب عليه الحسد والبغض والعداء من آخرين، شأن كل عبقري عظيم.

(۲) این شرح که نخستین بار در ۱۳٤۹ ـ هـ ق ۱۹۳۰ ـ م در مصر بطبع رسیده و در ۱۳٥۷ ـ هـ ۱۹۳۸ ـ م تجدید طبع شده است در ٤ جلد و دارای مقدمه مبسوط و پرفائده ایست دربارهٔ تاریخ زندگی متنبی ونظریات مختلفی که اکابرارباب ادب در بارهٔ شعر وی داده اند وترجمه اجمالی ازشارحین دیوان. دراین‌شرح قوافی اشعاردیوان که درشروح قدیمه تنظیم‌نشده بوده، بترتیب‌الفباء مرتب گردیده ومطالب تمامی شروح را درآن گنجانیده شده است.

۳۹۲ ـ ﻫ است که با متنبی معاصر و مورد تعظیم وی بوده و بارها تفسیر اشعار خود را (پس از آنکه مورد استیضاح و سؤال قرار میگرفته) بدو ارجاع میکرده است. ۲ـ شرح واحدی (همین نسخه که معرفی گردید)

۳ ـ شرح ابن فورّجه (بضم فاء و سکون واو و تشدید راء یا زاء) بروجردی که در ۳۳۰ ـ ﻫ تولد یافته است. ٤ ـ شرح ابوالقاسم علی بن جعفر مشهور بابن القطاع صیقلی و متوفی ۵۱۵ ـ ﻫ. ۵ ـ شرح ابن الإفلیلی (ابوالقاسم ابراهیم محمد بن زکریا متوفی ٤٤١ و مدفون در قرطبه. ٦ ـ شرح صاحب بن عباد شخصیت مشهور تاریخی و متوفی ۳۸۵ ـ ﻫ. ۷ ـ شرح ابوبکر خوارزمی متوفی ۳۸۳ ـ ﻫ. ۸ ـ شرح ابوزکریا یحیی بن علی مشهور بخطیب تبریزی و متوفی ۵۰۲ ـ ﻫ. ۹ ـ شرح ابوالبقاء عبدالله ابن ابی عبدالله عکبری متوفی ٦١٦ ـ ﻫ

ابوالحسن واحدی در ٥٤٦ ـ ﻫ از تألیف شرح خویش فراغت یافته و در مقدمه کتاب، بر بسیاری از شروح مقدم بر کتاب خویش خرده گیری و مخصوصاً در بارهٔ شرح ابن جنی چنین اظهار نظر کرده است :

واما ابن جنی فانه من الکبار فی صنعة الاعراب والتصریف و المحسنین فی کل واحد منها بالتصنیف غیر انه اذا تکلم فی المعانی تبلّد حماره و لجّ به عثاره . . .

قطع رحلی بسانتیمتر ۲۱×۲۹ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ٤٧٦ سطور هر صفحه ۲۵ خط نسخ کاغذ فرنگی آهار مهره تاریخ کتابت ١٠٨٤ ـ ﻫ کاتب محمد صالح اصفهانی شماره دفتر ۱۳۲۰٦

۱٦٦۷ (۱٦٦٦)

نسخه رساله ایست در علم قافیه ضمیمه کتاب فوق با همان خط و کاغذ .

آغاز پس از خطبه : اعلم ان القافية في آخر الكلمة في البيت هذا قول الاخفش انما سمّيت قفيه لانها تقفوا الكلام اى تأتى آخره و هواقرب الاقاويل ..

پایان: ثم قال فيها الربع والسّحق فضمّه ولو كان الروى مطلقاً لم يكن اختلاف الحركات قبله معيباً والله اعلم .

مؤلف بطوریکه درصدر نسخه(ضمن خطبهٔ که بانشاء مؤلف نیست). تصریح شده است ابوالفتح عثمان بن جنی یکی از بزرگترین ائمه شعر وادب و متوفی ۳۹۲ ـ ه است . ترجمه وشرح حال وی را ابن خلکان در کتاب وفیات‌الاعیان ویاقوت حموی درمعجم‌الادباء با نمونهٔ از اشعاروی بطور مبسوط نگاشته اند .

۱٦٦۸

شرح قصیده ذوالرمه

این نسخه شرحیست بر قصیده بائیه ذوالرّمه (۱) . هر بیت ازقصیده نخست (بقلم‌قرمز) نگاشته شده آنگاه بترتیب : لغات مشکل ، قواعد ونکات نحوی معنی و مقصد اشعار تفسیر گردیده است .قصیده ذوالرّمه پس از مقدمه شرح با این ابیات شروع میشود :

مابال عينك منها الماء ينسكب كانه من كلى مفرية سرب
و فراءِ غرفيــة آثا خوارزها مشلشلٌ ضيعته بيتها الكتب

(۱) ذوالرمه غیلان (یاعبدالله) ابن عقبة بن‌نهیس ازمشاهیر شعراء عرب ومتوفی ۱۱۷ است داستان عشق وی به می‌ّدمیه دختر مقاتل منقری بسیار جالب ودر کتب مبسوطه ثبت شده است . دیوان ذوالرّمه در ۱۹۱۹ ـ م در قاهره چاپ شده و یک نسخه ـ خطی از آن بشمارهٔ ۳۳۳۷ در کتابخانه مسجد سپهسالار تهران موجوداست .

پشت نخستین برگ نسخه سه قطعه مثنوی وغزل ازشاعری متخلص بمرشدی یادداشت شده است. چندین برگ از آغاز نسخه رطوبت‌دیده وقصیده بائیه سید اسمعیل حمیری که مطلع آن بیت ذیل است در کنار چندین برگ نگاشته شده است.

هلاّ وقفت علی المکان المعتب بین الطویلع و اللوی من کبکب

بر کنار صفحات ۱ و ۲ اشعار و یاد داشتها و چندین نقش مهر موجود است.

آغاز: او شح بتحمیدك یارب دیباجة اقوالی واقوا بتمجیدك حججی فانه فیهما اقوالی و اعظمك و بتعظیمك حبه (حبذ - ظ) حالی حالی و اشکرك و بغیر شکرك بالی بالی...

پایان: سلب منه و اوراقه والله ولی التوفیق ومنه الهدایة والتحقیق فله الحمد علی اتمامه وصلوته علی خیرانامه الی قیام الساعه وساعة قیامه.

مؤلف عبدالله بن محمد یکی از مشاهیر ادبا و شعرای ایران است که با شیخ سعدی شیرازی و مجدالدین همگر معاصر و از مدیحه گویان اتابکان فارس و کرمان بوده است.

وی چون منشاش هرات بوده امامی هروی شهرت یافته است ولی بیشتر زندگی خویش را در کرمان بسربرده واین کتاب را نیزبنام یکی ازاتابکان معاصرخویش که نامبرده تألیف کرده وویرا درمقدمه این شرح با القاب و اوصاف بسیار ستوده است.

وی در شعر مقام ارجمندی دارا و مورد احترام معاصرین خویش بوده است. این دو بیت از مجدالدین همگر در بارهٔ وی نقل شده است.

ما گرچه بنطق طوطی خوش نفسیم چون برشکر گفته سعدی مگسیم
در شیوهٔ اشعار باجماع امم هرگز من و سعدی بامامی نرسیم

بهرحال . دیوان مختصری شامل حدود ۲۰۰۰ بیت بدو منسوب و از اشعار او است :

سحرگه در جهان جان بعون مبدع اشیا
مسافت قطع میکردم ز لا تا حضرت الا
کواکب را چنان دیدم روان بر صفحهٔ گردون
که از سیماب گوئی چند در میدانی از مینا
یکی چون کاسه سیمین میان نیلگون وادی
یکی چون زورق زرین درون نیلگون دریا
از ایشان چون گذر کردم بمعنی عالمی دیدم
که اجرام سموی را مدبر بود در استیلا . .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۲×۱۹ جلد تیماجی قرمز تیره شماره صفحات ۱۰۰ سطور هر صفحه ۱۵ خط نستعلیق متوسط کاغذ ایرانی نازک تاریخ کتابت ۹۷٤ هـ شمارهٔ دفتر **۱۴۴۴۷**

۱۶۶۹

طرفة المجالس نسخهٔ کتابیست متضمن ۱۰ باب دربارهٔ موضوعات ادبی ومتفرقات مانند حکایات شعرا و داستانهائی از زنان و تفسیر معنی فصاحت و بلاغت و نظائر این موضوعات . مؤلف بب۱۰را بنقل داستانهای زهاد وپارسایان اختصاص داده وازمؤخر داشتن آن در نگارش ، بدین عبارت عذر خواسته است :

وقدكان هذا الباب الاخير يجب تقديمه ويتوجه تعظيمه لكن جعلناه طبق الحلوى كتاخير الطيّب من الاشياء . . .

برگهای نسخه تا نیمه لیموئی و سپس تا پایان آن سفید رنگ است ولی کاتب تمامی نسخه یکی است .

برگهای سفید بسیار درخلال نسخه دیده میشود وپیداست که ناقص است ودر نسخه اصل این نسخه نیز نقصان موجود بوده است . در کنار پارهٔ ازصفحات بخط کاتب و بدون امضاء . حاشیه‌هائی در بارهٔ موضوعاتی متناسب بانوشته های کتاب دیده میشود .

آغاز : الحمدلله الذی عمنا بالانعام و خصنا بالاکرام و فضلنا علی الانعام بالعقول والافهام و اکرمنا بالاسلام وشرفنا . . الی . . . فانی کنت فی عنفوان الشباب قرماً الی استقراء کل کتاب . . .

پایان : ثم قتل فمرزت به وهو یتشحط فی دمه وهو یضحك ملاء فیه فما نزلت الیه حتی فارق الدنیا رحمةالله تعالی علی امثاله والمسلمین اجمعین

مؤلف بهیچوجه در نسخه مشخص نگردیده ولی آنچه مسلم است از دانشمندان اهل سنت و جماعت ومتأخر ازغزالی بودماست . وناگفته نماندکه نام این کتاب بهیچوجه در دیباجه ومقدمه ذکر نشده و عنوان طرفةالمجالس برپشت ورقه ثبت شده وچنین پیداست که این نام ازجملات دیباچه کتاب استخراج گردیده است .

قطع : نیم خشتی بسانتیمتر ۱۳×۲۱ جلد تیماج مشکی (بدون مقوا) شمارهٔ صفحات ۱۸۶ سطور هرصفحه ۲۲ خط نسخ متوسط کاغذ ترمه آهار مهره تاریخ کتابت ۱۲۳۷ ه شمارهٔ دفتر **۱۴۷۹۷**

۱۶۷۰

العیون الغامزه علی خبایا الرامزه نسخه ایست ناقص (۱) ازشرح قصیده خزرجیه که رامزه نیز نامیده میشود و در علم عروض و قوافی است . قسمتی ازخطبه کتاب و همچنین قسمتی از آخر نسخه ساقط شده‌است و کنار بسیاری ازبرگها

(۱) این شرح در مصر بسال ۱۳۰۳ ـ ه بطبع رسیده و درکنار آن شرح شیخ ـ الاسلام زکریای انصاری ، نیز ضمیمه شده است .

پاره و یا مندرس شده بطوریکه سطور آن نیز آسیب دیده ومحو گردیده است . بر کنار بسیاری از برگها عبارة (بلغ قراءة علی المخزومی مؤلفه) و یا نظیر این جمله دیده میشود واین گواه آنست که نسخه در حیات مؤلف کتابت و بروی قرائت شده است .

آغاز نسخ کامله چنین است : الحمدلله الذی شرح صدورنا لسلوك عروض الاسلام . . . قصیده خزرجیه بدین بیت شروع میشود :

و للشعر میزانٌ یسمّی عروضه   بها النّقص والرجحان یدریهما الفتی

آغاز : توجیه النفوس الی مکارم الاخلاق و قیدوا الاوقات علی هذا الصنع الجمیل و ماجری مجریه . . .

پایان : فسمعه الاصمعی فقال کیف تنشد هذا البیت :

قد کن یخبأن الوجوه تستراً   فالان حین بدأن للنظّار

مؤلّف شرح خزرجیّه، بدرالدین محمدبن ابی بکربن عمربن ابی بکر مخزومی است که بابن الدمامینی اشتهار داشته ودر ۸۲۷ ـ ﻫ وفات یافته است ابن الدمامینی اصلش از قریش، مولدش اسکندریه و محل وفاتش هندوستان بوده، واز تألیف این کتاب در ۸۱۷ ـ ﻫ فراغت یافته است .

ناظم قصیده را مزه که معروف بقصیده خزرجیه نیز هست ضیاءالدین ابی محمد عبدالله بن محمدانصاری اندلسی معروف بابی الجیش مغربی متوفی ۶۲۶ ـ ﻫ است . بر این قصیده بجز این شرح که معرفی گردید چندین شرح دیگر نیز نگاشته شده است مانند :

۱ ـ فتح البریه بشرح قصیده الخزرجیه تألیف زکریای انصاری (شیخ الاسلام) متوفی ۹۲۶ ـ ﻫ .

۲ ـ شرح سید شریف ابی القاسم محمد بن احمد غرناطی متوفی ۷۶۰ ـ ﻫ .

۳ ــ المفاتیح المرزوقیه لحل الاقفال و استخراج خبایا الخزرجیه تألیف ابی‌عبدالله محمدبن احمد تلمسانی. وی در ۸۱۹ــه شرح خویش را پاکنویس (تبییض) کرده است.

قطع ربعی بسانتیمتر ۱۳×۱۶ جلد تیماج (بدون مقوا) لیموئی رنگ شماره صفحات ۲۲۸ سطور هرصفحه ۱۷ خط نسخ کاغذ، ضخیم شماره دفتر **۱۳۷۲۲**

۱۶۷۱

فوائدعروضیه این نسخه کتابیست درعلم عروض مشتمل برمباحث مشروح و مفصل و رسم دوائری مربوط بآن علم دارای یك مقدمه (متضمن فوائد) ویك مقصد. پشت نخستین برگ یادداشتی است بخط نستعلیق خوب بامضای سید مؤمن قمّی و بتاریخ ۱۲۹۲ ــ ه که باحتمال بسیار قوی خط از کاتب نسخه و تاریخ ذیل آن مربوط بکتابت نسخه است.

آغاز: الحمد لله الذی تواتر فیضه واحسانه وتقارب عفوه وغفرانه... الی.. و بعد فهذه فوائد فی‌علم العروض جمعتها بالتماس بعض الاخوان...

پایان: وهو فعولن ثمان مرات فیخرج المتقارب من اول الوتد و المتدارك من اول السبب الذی یلیه ولا مهمل فیه و هذه صورتها.

مؤلّف این کتاب پس از تطبیق و مقابله با کتب عروضیهٔ که در دسترس بود ومراجعه بکتب فهرست و تراجم، شناخته نگردید. در نسخه نیز بهیچوجه مشخص نگردیده است.

قطع: وزیری باریك بسانتیمتر ۱٤×۲۲ جلد تیماج قرمز (بدون مقوا) شماره صفحات ۲۰۰ سطور هرصفحه ۹ خط نسخ خوب (سطور از یکدیگر فاصله زیاد دارد) کاغذ نازك آهار شده شماره دفتر **۱۳۸۲۹**

۱۶۷۴

مجموعه نظم و نثر

این نسخه مجموعه و جنگ بسیار نفیسی است مشتمل بر نظم و نثر در موضوعات مختلف (مدح و مرثیه‌وموضوعات‌دیگر)وهمچنین‌منشآت‌ورساله‌های ادبی و در آخر نیز متضمن پارهٔ ازاجازات علماء بزرگ مانند شهید و علامه و دیگران است . شمارهٔ برگهای کتاب با حروف ابجد (بحساب جمل) درکنار صفحات ثبت شده و آخرین شماره (شج ۳۰۳) است . روی یك برگ اضافی که ازنوع کاغذ نسخه نیست یادداشتی است که مشخصات نسخه و قسمتهای مختلف آن را تا اندازهٔ روشن میسازد . ازاین نظر متن کامل آن را ذیلاً مینگارد :

این دفتر مجموعه سیصدوسه ورقست . عدد اوراق آن در زاویه دست چپ بحروف تهجی موافق حساب جمل ثبت شده نمره اخیر آن شج است یعنی سیصدو سه . بخط عربیست . از غلط محفوظست . ازآنچه در آن مخزونست تاعدد کط(۲۹) منشآتست وتاعدد نب(۵۲) قصائد ومخمسات واشعاراست وتاعدد سد (٦٤) مکاتیب ومنشآت است . از عدد سه (٦۵) منتخب از کتاب عیون الفضائل است در مکاتبات و رسائل . از عدد قیا (۱۱۱) رساله نسیم‌الصبا . تا عدد قفح (۱۸۸)ازعدد قفح (۱۸۸) منقولست از دررالسمط تا عدد ر (۲۰۰) و ازعدد را (۲۰۱) ۲ر حله است‌ازمنشآت سید حسین کرکی ، تدرکب (۲۲۲) و از عدد رکد (۲۲٤) نقل رسالهٔ از منشآت . واز عدد رلط (۲۳۹) صورت اجازات علماء است مثل اجازه شیخ بهائی و علامه . .

چندین برگ از آخر نسخه تعمیر ووصالی گردیده ولی بنظر نگارندهٔ

(برخلاف مفاد یادداشت فوق) چندین برگ آخر نسخه اضافی است ومربوط بمؤلف مجموعه نیست . بنا برین برگ (شج) را جزء کتاب نمیتوان محسوب داشت .

آغاز : سلام کالدرالساطع ودعاءٌ کالنورالّلامع وتحيّةٌ يملی بها ذهن السامع مهذبات مرفوعات الی عالی جناب سیدنا الاعظم ومولانا الاکرم ...

پایان: هذه صورة خط مصنفها رحمه‌الله کتبها بیده الفانیه الجانیه افقر عبادالله الغنی احمدبن الحسین الاصفهانی . . .

پس از این جمله کاتب تاریخ مشخص کتابت را ثبت کرده است (این قسمت در صفحه ۴۷۹ ذیل نسخه اجازهٔ مفصلیست که از خط شیخ حسن صاحب معالم نقل کرده است) و بطوریکه نگارنده از قرائن استفاده کرده است ، گرد آورنده این جنگ نیز همان کاتب آن : احمدبن حسین اصفهانی است و نیز بطوریکه مکرر تاریخ کتابت آنرا نگاشته است تمامی نسخه در ۱۰۴۸ ـ ه کتابت شده است .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۶×۲۰ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۴۷۹ سطور هر صفحه ۱۷ خط نسخ کاغذ فرنگی متوسط تاریخ کتابت ۱۰۴۸ ـ ه شماره دفتر ۱۴۲۳۶

۱۶۷۳

مجموعه اشعار نسخه ایست ناقص از یك جنگ نفیس اشعار شامل قطعاتی از اشعار قدماء عرب و پارهٔ از متوسطین ومتأخرین مانند ذوالرّمه (غیلان بن عقبه) ، بحتری ، حسین بن مطیر ابی اسحاق صابی ، عباس بن احنف ، سید مرتضی علم الهدی ، شریف رضی کمیت ، سمهری ، جاحظ ، ابن انباری ، ابوالفرج ببغاء و بسیاری از ادباء و شعرا و برخی از زنان شاعره عرب که نام آنان تصریح نشده است .

نخستین برگ مجموعه وصالی شده و در نتیجه قسمتی از سطور آن محو گردیده است .

قسمتی از برگهای آخر نسخه رطوبت دیده و سطور آن سیاه شده است . گردآورندهٔ مجموعه وهمچنین تاریخ کتابت آن مشخص نیست .

آغاز : والی عبدالله الکردی الحسائی

انی احن الی العراق ولـم اکن   لامن زصفانه ولا من کرخه

پایان: انی حلفت یمیناً غیر کاذبة   الاّ اعیر کتابی قط انساناً

قطع خشتی با ربت بسانتیمتر ۱۴×۲۰ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۱۷۷ سطور هر صفحه ۱۴-۲۰ خط نسخ کاغذ ضخیم شماره دفتر ۱۳۷۲

۱۶۷۴ (۱۵۰۷)

معلقات سبع نسخه ایست که با کتاب قسطاس شماره ۱۵۰۷ این فهرست در یك مجموعه و فاقد قصیدهٔ هفتم که از حرث بن حلزة یشکری است وقسمتی ازمعلقه ششم میباشد . معلقات ، نام هفت قصیده استکه از شاهکارهای ادبی عصر جاهلیت عرب قبل از اسلام بوده وهریك ازمعلقات را یکی ازپیشوایان شعروادب آن عصر سروده وبمنظور ، عرضه بر انظار عمومی و مسابقه ، در خـانه کعبه آویخته بوده انـد .
۱ ـ لامیه از امرءالقیس کندی . ۲ ـ دالیه طـرفة ، بن عبد یشکری . ۳ ـ میمیه زهیر بن ابی سلمی مزنّی (نام وی که بالای قصیده نوشته شده بوده محو و تراشیده شده است) . ٤ ـ هـائیه از لبید بن ربیعه انصاری . ٥ ـ قافیه‌اش (ینا) وازعمر بن کلثوم است . ٦ ـ میمیه از عنترة بن شداد عبسی (نام وی درنسخه اصلا نوشته نشده) . ابوعبیدالله زوزنی بر معلقات شرحی نوشته که مشهور و در ایران ولبنان ومصر بطبع رسیده است .

آغاز :

قفانبك من ذکری حبیب ومنزل　　بسقط اللوی بین الدخول فحومل

پایان :

نبئت عمراً غیر شاکر نعمتی　　و الکفر مخبثة لنفس المنعم

۱۶۷۵ (۱۲۴۱)

ملخص منازل الاحباب و منازه الالباب منتخبی است از کتاب منازل‌الاحباب تألیف **محمود** بن زین الدین سلیمان جبلی که از ادبا و ارباب ذوق بوده مشتمل بر سخنان و اشعار و قطعات شورانگیزیکه از عشاق و دلشدگان نقل است. موضوعی که دراین کتاب جالب توجه است ذکر نامهای عربی صریح و کنائی عشق است که در فصل مخصوصی گردآورده وشماره‌اش باستثناء نامهای معروف آن ۶۰ واز آنجمله‌است التبهلد. التبالة. الرسیس. الرصب. اللعج. الهلع. این نسخه با کتاب شماره ۱۲۴۱ در یک مجموعه است.

آغاز : الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی ...

پایان : پرده چون ازمیانه‌شد مکشوف　　جلوه گرشد تمام برعطا

مؤلف : حاج میرزا محمداخباری مقتول در۱۲۳۲ــ هـ بشماره ۱۳۵۳ صفحه ۱۱۵–۱۱۷ این فهرست مراجعه شود.

۱۶۷۶

منتخب المراثی و الخطب مجموعه ایست مختصر از فضائل، تاریخ زندگی و قسمتی از مراثی اهل بیت پیغمبر و ائمه(ع) در ۲۰ مجلس هرمجلس مشتمل بر ۳ باب (این کتاب در ایران بطبع رسیده است،

آغاز : الحمدلله الذی جعل الدنیا جنةً لاعدائه و سجناً و محنةً لاولیائه . . .

پایان :

صلی الاله علی من حبّهم سکنٌ و مدحهم فی جمیع الکتب مسطورٌ

مؤلّف فخرالدین بن محمد علی یا (علی) بن احمد طریحی (۱) متوفی ۱۰۸۵ ه است که با شیخ حرّعاملی ومجلسی صاحب بحارالانوار معاصر وخود از دانشمندان نامی شیعه بوده وعلاوه برمقام ارجمندی که در فقه وحدیث داشته ، در ادب وشعر ولغت وعلوم قرآن مهرت واحاطهٔ شایان دارا بوده و کتب بسیاری تألیف کرده است . فرزند وی شیخ صفی الدین طریحی وعلامه محمد باقر مجلسی وسید هاشم بحرانی از وی اجازهٔ روایت دریافت کرده اند . پارهٔ از تألیفاتش بدین شرح است :

الاثنی‌عشر (۱۲ مبحث فقهی) ، تحفة الوارد و عقال الشارد . تنظیم مشیخة من لایحضره الفقیه . جامع المقال (حدیث ورجال ومشترکات رجالی) حجیة ظن خاص (نقض بر مولی محمد امین استرابادی) . شرح مختصر النافع . غریب الحدیث المخاصة . غریب القرآن (۲) . مجمع البحرین (این کتاب معروفترین تألیفات مؤلف است) . مستطرفات نهج البلاغه . النکت اللطیفه فی شرح الصحیفه .

وناگفته نماند که نام صاحب ترجمه درروضات الجنات وامل الآمل وکتب دیگر چنانست که نگاشتیم ولی بروجردی در نخبة المقال ویرا در شمار کسانیکه نامشان محمد ونام پدرشان علی است دراین شعر یادکرده است :

سبط طریح نجفی منتجب ذو مجمع البحرین ثم المنتخب

---

(۱) طریح بر وزن کمیل نام یکی از اجداد فخرالدین (مصنف این کتاب) است .
(۲) این کتاب غیر معروف وگمنام بوده و بتازگی بطبع رسیده است .

بنا براین فخرالدین لقب ضریحی بوده است نه نام او.

قطع: وزیری بسانتیمتر ١٦×٢٥ جلد تیماجی سبز شماره صفحات ٢٧٧ سطور هرصفحه ٢٥ کاغذ فرنگی خط نسخ ریز و زیبا شمارهٔ دفتر **١٤٢٥٧**

١٦٧٧

یواقیت المواقیت این نسخه، کتابیست در محاسن و اضداد مشتمل بر نقل انظار ادبا و اهل ذوق در ضمن **قطعاتی** از نظم ونثر دربارهٔ مدح وذم اشیاء وموضوعاتی مانند: جوانی، ثروت، ازدواج ونظائر اینها. درکنار آخرین برگ نسخه جمله (بلغ مقابلةً) که نشانه تصحیح آن است دیده میشود.

آغاز: الحمدلله علی ما امکن الحمد وإلی ان ینقطع العدد وصلوته علی خیر من ارسل بخیر ما انزل.. الی.. و جمعت کتاب مترجم (کتاباً مترجماً ـ صحیح) بیواقیت المواقیت فی مدح کل شی وذمه و لم اسبق الی جمعه وابتداع وضعه وشهدی علی دعوای انّ خزانة کتبه...

پایان: ربنا انا اطعنا ساداتنا وکبرائنا فاضلّونا السبیل.

مؤلّف در پشت برگ نخستین، ابی منصور عبدالملك بن محمد بن اسمعیل نیشابوری ثعالبی که متوفی ٤٢٩ ـ ه و صاحب مؤلفات مشهور میباشد معرفی گردیده است ولی بهیچوجه نامی از این کتاب در شمار تألیفات ثعالبی نیافتیم.

قطع: خشتی بسانتیمتر ١٥×٢١ جلد تیماجی قهوهٔ شماره صفحات ٧٨ سطور هرصفحه ١٩ خط نسخ کاغذ فستقی شمارهٔ دفتر **١٤٣٧٥**

١٦٧٨ (١٣٥٨)

آداب البحث رساله‌ایست که با کتاب شمارهٔ ١٣٥٨ دریك مجموعه ودرعلم بحث و مناظره وتعلیم روش محاورهٔ علمی و مشتمل است بر سه فصل و چهار قطب. فصل ١ ـ تعریفات و شرح

اصطلاحات. فصل ۲ـ ترتیب وروش بحث. ۳ـ مباحثی که برای نمونه، مصنف آنها را ذکر کرده است.

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی رسوله محمد وآله وصحبه...

پایان : و ان لم یکن یلـزمه العلیه و بها یحصل المقصود کما مـر و الله اعلم.

مؤلف : شمس‌الدین محمد بن اشرف حسینی متوفی درحدود ۶۰۰ هـ است. شیروانی وعصام بر کتاب آداب‌البحث شرح نگاشته اند.

۱۶۷۹

آداب المتعلمین رساله ایست در تعلیم روش آموزش و آموختن علوم ونکات وشرائطی که لازم است دانش آموزان رعایت کنند. چند برگ ازابتدای نسخه ساقط شده و با دو رساله دیگر که معرفی میشوند درمجموعه ایست که علاوه براین رسائل، رسالهٔ بفارسی در اسطرلاب از شیخ بهائی و برخی مطالب متفرقه را نیز حاوی است ودر عصر شیخ بهائی کتابت شده است.

آغاز : الا قدر ما یعرف به القبله و اوقات الصلوة . . .

پایان : و انه یجده من یطلبه و الحمدلله رب العالمین و صلی‌الله علی سیدنا محمد و آله اجمعین.

مؤلف : محمدبن حسن طوسی شهیر بخواجه نصیر متوفی ۶۷۲ هـ است (ترجمه وی در این فهرست ۱۲۷ـ۱۲۸ نگارش یافته است.

قطع: ربعی ۱۲×۱۰.۵ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات تاپایان سه رساله ۱۴۱ و تا پایان مجموعه ۲۴۰ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ کاهی و وصالی شده خط نسخ ریز تاریخ کتابت ۱۰۲۲ ـ هـ شماره دفتر **۱۴۱۴۰**

۱۶۸۰ (۱۳۴۳)

این نسخه رساله ایست در علم مناظره و با کتاب شماره ۱۳۴۳ در یك مجموعه قرار دارد.

آغاز : الحمدلله الحکیم الوهاب والصلوة علی محمد خیر من خلقه . . .

پایان : رضاءالطرفین فی النکاح و لا کلام فی صحته.

مؤلف : سید فخرالدین محمد بن حسین حسینی استرابادی است که از علمای امامیه قرن ۱۰ ــ هـ و معاصر با شاه طهماسب صفوی بوده و برقسمت الهیّات شرح تجرید قوشچی حاشیهٔ مسمّی « باثبات الله » بنام همان شاه تألیف کرده است. از رساله آصفیه در کتب تذکره در شمار تألیفات وی نام برده نشده است. تاریخ وفاتش نیز بدست نیامد.

۱۶۸۱

رساله ولدیه نسخه ایست ازیك رساله مبسوط در فن مناظره و آداب بحث ، مشتمل برفصول بسیار وحاشیه هائی ازمصنّف . ضمیمه این نسخه، رساله دیگریست درعلم مناظره که پس ازاین رساله معرفی میگردد . کنارقسمتی ازبرگهای نخستین نسخه « درطرف بالای صفحات » رطوبت دیده ومندرس گردیده ودارای اغلاط بسیاراست .

آغاز : بسمالله وبحمده والسلام علی رسوله یقول البائس الفقیر محمد المدعو بساچقلی زاده هذه رسالةٌ فی المناظره عملتها لك یاولدی . . .

پایان : والحمدلله الذی بعزته و جلاله یتم الصالحات و سبحان ربنا و رب العزه عما یصفون وسلام علی المرسلین و الحمدلله رب العالمین .

مؤلف : محمد مرعشی مشهور بساچقلی زاده است که تألیفات چندی دارا بوده و تا ۱۱۱۷ ــ هـ حیات داشته است .

ازتألیفاتش یکی شرح وباحاشیهٔ است که بررساله ولدیهٔخویش نگاشته

ودیگری رسالهٔ ایست در فرائض بنام تسهیل الفرائض و نیز رسالهٔ دربارهٔ ایمان و توحید.

قطع مجموعه : جیبی بسانتیمتر ۱۱×۱۷ جلد تیماج قرمز شماره صفحات مجموعه ۴۴ سطور هر صفحهٔ ۱۴ کاغذ فرنگی خط نستعلیق تاریخ کتابت ۱۲۶۲ ـ ق کاتب محمد صالح بن محمد رفیع طبیب لاهیجانی شماره دفتر ۱۲۹۹۳

۱۶۸۲

رساله آداب البحث

این نسخه رساله دیگریست در شرح بریك رساله در آداب فن مناظره که ضمیمه رساله فوق(ولدیّة) میباشدو بنام مصنف آن، بشرح رسالهٔ طاشکبری زاده اشتهاردارد. فقرات متن، تنها باخط سیاهی که بالای آن رسم شده از شرح مشخص میگردد و برخلاف رساله فوق بسیار مختصر است(۱).

آغاز : الحمدلله الذی لامانع لعطائه ولا معارض لقضائه و لا مناقض لانشائه... وبعد فقد کنت کتبت عدّة من السطور مع قلة البضاعة و کثره الفتور فی علم المناظره و الادب و قد قصدت الان شرحها...

پایان : و تحریر الاصول ومن الله التوفیق لاظهار الحق و الهام الصواب فی کل باب و الحمدلله علی الاتمام و علی رسوله و آله افضل الصلوة و السلام.

مؤلف متن و شرح مولی احمد بن مصطفی مشهور بطاشکبری (طاش کوپری) زاده و ملقب بعصام الدین متوفی ۹۶۸ ـ ه است که از علماء ومؤلفین بزرگ ترکیه بوده و کتابهائی درفنون مختلف ادب وفلسفه وتفسیر تألیف کرده است. ازمشهورترین مصنفاتش کتاب الشقائق النعمانیه است که حاوی ترجمه ۱۵۰ تن ازمشایخ وعرفا و ۳۷۱ تن ازعلماء ترکیه «عثمانی» است ازسال ۶۹۹ ـ ه (آغاز سلسله عثمانی) تاعصرخویش که ایام

(۱) ـ رسالهٔ آداب البحث و همچنین شرح آن در اسلامبول بطبع رسیده است.

سلطنت سلطان سليم قانونی دهمين سلاطين عثمانی بوده است . طاش كوپری زاده چندی ازعمر خويش را درحلب ، انكارا واسلامبول قاضی محكمهٔ شرع بوده و سرانجام نابينا گرديده و تحت حمايت دولت عثمانی اعاشه ميكرده است .

١٦٨٣

منية المريد كتابيست در آداب ووظائف معلّم ومتعلّم ودستور بهترين روش آموختن علوم و بخصوص علوم مذهبی ، شامل يك مقدمه وچندين باب . اين كتاب يك باربا روض الجنان فقه تأليف مؤلف همين كتاب واخيراً نيز مستقلاً بطبع رسيده است . عناوين نسخه با شنجرف نوشته شده است .

آغاز : الحمدلله الذی علم بالقلم علّم الانسان مالم يعلم . . . وبعد فان كمال الانسان بالعلم الذی يضاهی به ملائكة السماء . . .

پايان : و فرغ منها مؤلفها الفقير الی عفوالله تعالی ورحمته زين الدين بن علی بن احمد الشامی العاملی ضحی يوم الخميس يوم العشرين من شهر ربيع الاول سنة اربع و خمسين وتسعمائه تقبلهالله برحمته و تلقّاه بيد كرمه و رأفته انه جوادٌ كريم .

مؤلف : زين الدين(١) بن علی بن احمد مشهور بشهيد ثانی است كه از شخصيتهای بارزه ومفاخر دانشمندان اسلام وشيعه است . وی علوم متداوله را ازاساتيد بزرگ فريقين مانند ناصرالدين ملتانی مالكی كه درآنوقت بزرگترين علماء مصر بوده و عبدالحميد شمنهودی و شمس الدين بن طولون(ازاهل سنت) وشيخ احمدبن محمدبن خاتون عاملی وشيخ عبدالصمد

(١) ـ در بارهٔ نام شهيد ثانی اختلاف است . مير داماد نام ويرا (احمد) و برخی (علی) دانسته اند .

حارثی (جدشیخ بهائی) (از شیعه) فرا گرفته وبمنظورتحصیل علوم بشام ومصروبغدادوقسطنطنیه‌وحجاز سفرها کرده است(شرح این سفرها وترجمهٔ اساتید وی در کتب مبسوطه مضبوط است) . سرانجام چندی در بعلبك مفتی عام بوده و مذاهب خمسه را تدریس میکرده وطبق هرمذهب برای پیروانش فتوی میداده است، ازاینرو محفل تدریس و محضرش مرجع عام بوده وازشهرستانهای دوردست بدومراجعه وازوی سئوالات میکرده‌اند

بطوریکه از متون ترجمه بدست میآید شهید ثانی (بعلت مجهولی) سرانجام، این منصب مهم‌را ترك گفته وگوشه عزلت اختیار وبجبع (عامل) (موطن اصلی خویش) مراجعت کرده است . طبق نوشته برخی از اهل سیر، هنگامی که درجبع بوده و بتالیف شرح لمعه اشتغال داشته است از طرف سلطان عثمانی (سلطان سلیم) موردتعقیب قرارگرفته است . در بارهٔ علت و چگونگی این تعقیب و اینکه در مکه و یا در جبع و یا در راه اسلامبول دستگیر گردیده است میان اهل سیر اختلاف و آنچه مسلّم است آنست که در ٩٦٦ ــ هـ بقتل رسیده ولی باز در بارهٔ جنازه اش که دفن ویا بدریا افکنده شده ، نظرها وداستانهای مختلف نقل گردیده‌است.

تألیفات شهید در قسمتهای مختلفه علوم اسلامی مخصوصاً در فقه بسیار مشهور است و بطوریکه نگاشته اند نخستین کسی است از امامیه که در فنّ درایة الحدیث تصنیف کتاب کرده وهمچنین ابتکارتألیف شرح مزجی را در امامیه بدونسبت داده اند .

قطع : خشتی بسانتیمتر ١٣×١٦ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ١١٩ سطور هر برگ ١٣ کاغذ ضخیم ایرانی خط نسخ متوسط تاریخ کتابت ٩٧٠ ـ شماره دفتر ١٤٧٥٩

۱۶۸۴

منية المريد نسخه دیگریست از کتاب فوق کـه بـا دو رسـاله دیگر (شمسیةالحساب ویکرساله مختصر دیگر) دریك مجموعه قراردارد . قسمت بالا تانیمی از حاشیه طرف راست تمامی برگها رطوبت دیده و رنگ آن دگـر گون شده است . پشت نخستین برگ یادداشتی است بامضای محمد تقی بن مظفر که کاتب نسخهٔ منیةالمرید است . « دو رساله دیگر بخط دیگریست » . پشت یکبرگ اضافی آغاز نسخه نیز ، یادداشتی است بهمان امضاء وذیل آن مهر بزرگیست که نقش آن چنین است . تلك الجنة الّتي يورث من عبادنا من كان تقيّاً .

حاشیه هائی بر کنار صفحات بامضای « تـق » قید شده کـه بـاحتمال قوی از کاتب نسخه‌است . آغاز وانجام این نسخه بانسخه فوق یکی است .

قطع : جیبی بسانتیمتر ۱۰×۱۷ جلد تیماج قرمز تیره شماره صفحات مجموعه ۱۶۸ ، صفحات منیة المرید ۹۸ ، سطور هر صفحه ۱۷ خط نسخ کاغذ آهار مهره تاریخ کتابت ۱۰۲۷ ـ ه کاتب محمد بن مظفر بن ابراهيم المدعو بتقي الصوفي القزويني الابهر رودی شمارهٔ دفتر ۱۴۱۵۶

۱۳۳۹ - (۱)

الاغاثة فی بدع الثلاثة نسخه ایست کهن از یك کتاب بسیار قدیم مربوط بموضوع امامت . شامل بیان پاره‌ای از مستحدثات و مبتدعات پس از رسول‌الله(ص) . قسمتی از برگهای نسخه وصالی وتعمیر شده وقسمتی از سطور آن خوانده نمیشود . قسمتی نیز سیاه و یا محو شده‌است . چندین برگ اضافی در آخر نسخه

(۱) این شماره و شماره های بعدی چون درجای خود گذارده نشده و از آن غفلت گردیده است ، اینك بمنظور استدراك ، در فصل آخر این فهرست که بکتب متفرقه اختصاص دارد با همان شماره های حذف شده معرفی میگردد .

موجود است وبر آخرین برگ ، یادداشتی بامضای محمد صادق موسوی اصفهانی دیده میشود . کنار برگ آخر قسمتی از یك نسخه دیگر نقل گردیده است .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین احمده حمد من علم‌ان ماله من نعمة فمن الله مبتداها و مامسه من سوء . . . الی . . . و بعد فانی لما تأملت ما علیه الامة من اهوائها و نظرت فی تشتت مذاهبها واختلاف آرائها و اقاویلها وجدت منها الجم الغفیر و العدد الکثیر و اهل الغلبة و السلطان و الغفلة و النسیان قد اصطلحوا علی تعطیل الاحکام . . .

پایان : و اوضحنا من باطله ما فیه کفایة و مقنع و نهایة و الله الموفق للصواب .

مؤلف : ابوالقاسم علی بن احمد علوی متوفی ۳۵۲ ـ ه است (مولی محمد باقر مجلسی دراول‌بحاراشتباهاً آنرا نسبت بابن میثم بحرانی داده‌است)

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۲×۱۸ جلد تیماجی مشکی شماره صفحات ۱۷۹ سطور هرصفحه ۱۹ خط نسخ کاغذ کاهی ضخیم تاریخ کتابت ۹۸۳ کاتب زین العابدین بن محیی الدین بن علی بن کرامة شمارهٔ دفتر **۱۴۴۴۳**

۱۴۷۹ (۱۴۶۳)

خزانة الخیال کتابیست مانند کشکول شیخ بهائی و همچنان که نامش حاکی است شامل مطالب متفرقه علمی و ادبی نظم و نثر و حکایات مناسبه اهل ذوق است .

این کتاب بضمیمه کتاب الزام النواصب که بشمارهٔ ۱۳۶۳ این فهرست معرفی گردید در یك مجموعه است .

آغاز : حمداً لمن جعل خزانة خیال اهل الکمال مشحونة بدرر الاقوال . . .

پایان : فاجعله انیساً لا نفرادك اذبه یستنشط الفرد الغریب و یأنس .

مؤلف : محمد مؤمن بن محمد قاسم جزائری است . و در ۱۱۳۰ هـ . تألیف آنرا انجام داده است .

۱۳۸۰

الدر النظیم فی فضائل القرآن العظیم نسخهٔ ایست قدیم در بیان فضائل و خواص آیات و سور قرآن شریف و بطوریکه مصنف خود در دیباچه تصریح کرده مطالب این کتاب از کتاب الدامع والغیث الهامع تألیف قاضی ابوبکر غسانی و کتاب «خواص آیات من القرآن وفوائح السور» تألیف حجة الاسلام محمد غزالی تشکیل یافته است .

مؤلف در آغاز کتاب، یك فصل دربارهٔ کلیات فضائل وخواص قرآن نوشته وسپس بشرح وبیان خواص وآثار یکایك آیات وسورقرآن شریف بضمیمه برخی جداول و ختوم مجربیکه از آیات تشکیل شده و بیان قسمتی ازمعانی آیات مانند معنی قرب بحق واستجابت دعاء وغیره پرداخته است . یك رساله بفارسی درخواص سور کنار چندین برگ نسخه نوشته شده است . پشت برگ نخستین ، مهر بزرگی است که نقش آن خوانده نمیشود .

آغاز : الحمدلله الذی اطلع من آفاق کتابه العزیز نیرات اوضاع الغرر . . . و جعله بحراً یخرج منه فوائد الجواهر ونفائس الدرر . . . الی . . . فرأیت ان اجمع فی هذا الکتاب بین کتاب الدامع . . .

پایان : یامن من شره بقدرة الله فهذه نبذة من اسرار القرآن من دعا بها ورعاها حق رعایتها ظهر له العجائب والغرائب . . . الی . . فعلیك بحسن النیه و ترك الشك و حسبنا الله و نعم الوکیل .

مؤلف : عبدالله ابن اسعد یافعی نزیل الحرمین متوفی ۷۶۸ هـ است

که از مشایخ طریقت و جامع علوم ظاهری و باطنی بوده است . یافعی علاوه بر کتاب الدرالنظیم تألیفات دیگری دارد مانند کتاب مرثات الجنان و عبرةالیقظان و کتاب روض الریاحین فی حکایات الصالحین و غیره .

قطع : وزیری کوچک بسانتیمتر ۱۳ × ۲۰ جلدتیماجی مشکی منگنه شماره صفحات ۳۱۲ سطور هرصفحه ۱۵ کاغذ ایرانی آهارمهره خط نسخ تاریخ کتابت ۹۹۳ ھ . کاتب ولی محمد (بره نپور . هند .) شمارهٔ دفتر ۱۲۳۵۸

۱۳۸۱

الدرة البیضاء مناقب معصومین(ع) است بسبک مناقب محی الدین ابن عربی ولی مفصل تر و باضافه قسمتی در بیان توحید . (این قسمت درپایان کتاب ، ذیل مناقب امام ۱۲ قراردارد) . در دیباچه از محمد شاه قاجار و حاج میرزا آقاسی نامبرده است .

آغاز : الحمدلله الفرد القادر الواحد الصمد الذی لم یلد و لم یولد ولم یکن له کفواً احد .

پایان : و مناقب اولیائه البرره الکرام علیهم افضل التحیه و السلام ثم حمدالله و وفقنی لاتمام تألیفها و تسوید ه فی یوم جمعه سنة الاربع و الستین بعد المأتین و الالف .

مؤلف : عبدالرحیم بن محمد رضا خلخالی است و بطوریکه خود در دیباچه نگاشته است این کتاب را پس از ۶ سال اقامت در تهران تألیف و هدیه بشاه قاجار کرده است و بطوریکه از مطاوی کتاب استفاده میشود وی از شاگردان شیخ احمد احسائی و پیروان سرسخت وی بوده و این کتاب را بر اصول روش وی نگاشته است . از شیخ حافظ رجب برسی (کتاب مشارق الانوار) نیز نقل بسیار کرده است .

قطع : ربعی بسانتیمتر ۱۱×۱۷ جلد تیماج قرمز (بدون مقوا) شماره صفحات ۸۷ سطور هر صفحه ۱۵ کاغذ فرنگی خط نسخ تاریخ کتابت ۱۲۷۲ ـ ھ شمارهٔ دفتر ۱۴۳۹۹

۱۳۸۳

رساله در علم جفر

نسخه رساله‌ایست، از لحاظ خط ودوائر ترسیم‌شده وعناوین مطالب، بسیار روشن ومنظم، دارای یك مقدمه و۶ فصل. جداول و دوائر مربوط بمطالب کتاب را مصنف خود دریکقسمت جداگانه در آخر کتاب قرار داده است.

آغاز و عناوین مطالب کتاب با قلم قرمز مشخص گردیده است.

آغاز: الحمدلله الذی کشف علینا رموز الغرائب بفیضه المعین وستر عنا طریق الشك و الضلال و سقانا من مواجر الطلب و سرائر العجائب من ینابیع الفیض الکثیر.

پایان: لما کان استخراج المطلب بهذه القاعده صعب (صعبا ـ ظ) فلابد علی (فی ـ ظ) التسهیل علی المبتدی بهذا المشق.

مؤلف: محمود بن محمد دهدار است که کنیه اش ابومحمد و تخلصش عیانی و از علماء نامی علوم غریبه و علم جفر و اعداد بوده و رساله های بسیاری بدو منسوب و از آنجمله است: جامع الفوائد در علم حروف. جواهر الاسرار. منظومهٔ بنام سجنجل و مفاتیح المغالق. دهدار درشیراز مدفون است ولی سن وفاتش معلوم نگردیده است.

قطع، رحلی بسانتیمتر ۲۲×۲۷ جلد پارچهٔ گلدار مشکی شماره صفحات ۲۶ سطور هرصفحه ۱ خط نسخ خوب کاغذ فرنگی عالی تاریخ کتابت ۱۲۸۱ ـ ه. شمارهٔ دفتر **۱۴۸۰۱**

۱۳۸۴ (۱۳۹۳)

رساله ایست در طرح و حلّ یك معمّا در مجموعه شماره ۱۳۹۳ این فهرست. مؤلف رساله پس از آنکه در دیباچه، تنوع وتفنن درعلوم را لازم

میشمارد لغزی را طرح و چنین شروع میکند : اخبرونی عن اسم کتاب بعضه من الحروف النورانیه و اکثره من حروف الزیاده . . . پس از ختم این رساله قطعه دیگری ازمؤلف در۳ صفحه ومشتمل بر یك لغز دیگر نقل گردیده است

آغاز : اما بعد الحمد و الصلوة فیقول احوج الخلق الی رحمة ربه الغنی . . .

پایان : و العاقل یکفیه الاشارة و الجاهل لاینتفع بالف عبارة .

مؤلف : بهاءالدین محمد بن حسین بن عبدالصمد عاملی متوفی ۱۰۳۰ هـ است . (بترجمه‌اش در این فهرست مراجعه شود) .

۱۳۸۴

رسم خط المصحف

نسخهٔ قدیم از کتاب نفیسیست در بارهٔ رسم الخط مصحف شریف ، متضمن بیان موارد اختلاف وعلل انتخاب قرائت و رسم خط فعلی . مؤلف در بارهٔ رسم‌الخط هریك ازحروف قرآن ، با اسناد مخصوص روایتی خویش ، تعلیمی داده و دستوری روایت کرده است .

آغاز : قال الحافظ ابوعمرو عثمان بن سعید بن عثمان المقری رضی‌الله عنه و ارضاه الحمدلله الذی اکرمنا بکتابه المنزل و شرفنا بنبیه المرسل . . . الی . . . هذا کتاب اذکر فیه ما سمعته من مشیختی ورویته عن ائمتی من مرسوم خطوط مصاحف اهل الامصار المدینة والمکة والکوفة والبصرة و الشام . . الی . . و ما انتهی الیه بن الیمان قال لعثمن بن عفان ما کنت صانعاً اذا قیل . . .

پایان : ثم الحرکة آخراً فهذا بین و بالله التوفیق .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۱×۱۸ جلد تیماجی قرمز شماره صفحات ۱۹۲ سطور هرصفحه ۱۵ کاغذ کاهی آهار مهره خط نسخ متوسط شماره دفتر **۱۴۳۱۴**

۱۳۸۵

طليعة العلوم در تعریف و بیان موضوعات علوم و شرح اصطلاحات مخصوصه و خلاصهٔ از هر فنی است در آغاز، چند فصل در بارهٔ تشویق بتحصیل علم، و آداب تعلم دارد. این رساله با یک رسالهٔ فارسی در اسطرلاب در یکمجموعه صحافی شده ولی تاریخ آن رساله متأخر و خط آن نستعلیق و دارای سر لوحهٔ نقاشی شده با آب طلا و لاجورد و عناوین و جدولهای زرین است. ورق اول آن نیز به آب طلا سطربندی شده است ولی سرلوحهٔ این کتاب (طلیعه)، بسیار ساده وتنها دارای جدولهای طلائی و لاجورد است. در چندین موضع آن، نقش مهرهئی است که سیاه شده است.

آغاز: الحمد لله علی آلائه و الصلوة علی محمد و اوصیائه و بعد یقول الفقیر...

پایان: و من حذف جو من جور رستم والله اعلم.

مؤلف: ابو الخیر محمد بن محمد فارسی است که از تلامذهٔ غیاث‌الدین منصور متوفی حدود ۹۴۰ ه وخود از علماء نامی امامیه در قرن ۱۰ ه بوده است. تألیفاتی دارد که برخی از آنها را در این جا نام میبریم

آغاز وانجام (اسطرلاب بفارسی)، اسامی العلوم واصطلاحاتها. (این کتاب پس از ۹۵۷ ه تألیف شده است) بستان‌الادب، که حاوی ۱۴ فن از فنون ادبیات مانند: معانی، بیان، لغت، خط، عروض و انشاء است.

قطع مجموعه: ربعی بسانتیمتر ۱۱×۱۸ جلد مقوای کهنه شمارهٔ صفحات ۳۰۵ سطور هرصفحه ازطلیعه ۱۹ وخط آن نسخ کاغذ نازک فرنگی تاریخ کتابت ۹۷۹ ه کاتب تقی الدین محمد شریف حوی تاریخ کتابت رساله دیگر ۱۰۸۷ ه شمارهٔ دفتر ۱۲۹۴۴

۱۳۸٦

العبقات العنبريه فی طبقات الجعفريه ترجمه و شرح حال دودمان شیخ جعفر نجفی صاحب کتاب کشف‌الغطاء متوفی ۱۲۲۷ ـ ه است که ساکن نجف‌ عراق. ومعروف بآل کاشف‌الغطاء میباشند. مؤلف، افراد آن فامیل را طبقه بندی و یکایك آنان را بتفصیل معرفی کرده و احوال وآثار واشعار وتاریخچه، اززندگی ایشان را شرح داده‌است. بطوریکه از پایان نسخه استفاده میشود این نسخه جلد یکم از آن کتاب و شامل جزء ۱ و ۲ و قسمتی از جزء ۳ آن است که ترجمه طبقه ۳ میباشد.

فهرست اسامی بقیه افراد طبقه ۳ را ذیل نسخه ذکر و شرح آنرا بجلد ۲ کتاب، موکول کرده است. دراین جلد، نخست از ترجمه شیخ خضر حلی نجفی پدر صاحب سلسله شروع کرده است. بالای کتیبهٔ برگ نخستین این دو بیت دیده میشود:

انی نظرت فما وجدت هـدية تهدی‌اليك سوی‌الدعاء‌الصالح
فرفعته الك بعد كل فريضه و قرنته لك بالثناء الراجح

تعلیقاتی از مصنف (بخط وی) درکنار بعضی از برگها نیز موجوداست

آغاز: الحمد لله الذی يصطفی من عباده ما يشاء و يختار ما كان لهم الخيره.. الی.. و بعد فيقول الحقيرالفقير الی رحمة ربه وشفاعة نبيه‌البشير النذير العبد محمد المدعو بالحسين كان‌الله له فی‌الدارين وحباه ما تقر به‌العين ابن علی خلف محمد المدعو بالرضا بقيه موسی بن جعفر كاشف‌الغطاء.

پایان: الی هنا ترجمة جدنا الاعظم الشيخ محمد الرضا.. الی.. و به يكون ختام الطبقة الثالثة و نشرع انشاء‌الله بعونه و توفيقه بذكر الطبقة

الرابعة وهم اولاد المذکورین فی الطبقة السابقه و الحمدلله اولاً و آخراً

مؤلف : دانشمند و خطیب بزرگ اسلامی معاصر ، حاج شیخ محمد حسین آل کاشف‌الغطاء فرزند شیخ علی بن رضا بن موسی بن شیخ جعفر صاحب کشف‌الغطاء است که ازمشهورترین افراد دودمان محترم کاشف‌الغطاء (نجف) در عصر حاضر بود و در ۱۳۷۰ هـ . ق وفات یافت . حاج شیخ محمد حسین از مفاخر اسلام و شیعه بشمار میرود و تألیفتش را که از لحاظ لفظ و معنی مبتکر و جالب است و درباره شئون مختلفه اجتماعی ومذهبی است ، مخصوصاً درملل عربی ، موقعیت شایان دارد وهمه‌اش چون کاغذ زر میبرند . مشهورترین تصیفاتش : اصل الشیعه و اصولها ، الارض والتربة الحسینیه الدین والاسلام ، تحریر المجله ، المراجعت الریحانیه ، (نقد کتاب ملوك‌العرب ریحانی) و غیره است .

قطع : وزیری بسانتیمتر ۱۷×۲۵ جلدتیماجی قرمزشماره صفحات ۵٦۸ سطور هرصفحه ۱۹ کاغذ فرنگی خط نسخ شماره دفتر **۱۴۳۷۷**

۱۳۸۷

فهرست وسائل الشیعه نسخه ایست از فهرست کتاب تفصیل وسائل‌الشیعه لتحصیل مسائل الشریعه . (کتاب وسائل از کتب اخبار ومدارك گرانبهای متأخرین وشامل ۳ مجلد بزرگ است) .

درابتداء این فهرست ، قسمتی ازخطبه ودیباچه کتاب وسائل‌وهمچنین فهرست مدارك آنکتاب ذکروپس فهرست مفصل و مبسوط آن که شامل تمامی عناوین وابواب آنکتاب است باشاره بتعداد احادیث هرباب شروع گردیده است . روی یکی از برگهای اضافی آخر نسخه جدولی است از مولی عبدالله‌خراسانی دربارهٔ رطل‌ومدوچندین‌مقیاس دیگر ازمقیاسهائی

که در فقه موضوع حکم قرار گرفته اند .

کنار آخرین صفحه، یادداشتی است بامضای ابراهیم بن محمد تقی حسینی بتاریخ ۱۱۱۳ ـ ﻫ متضمن گواهی بر تصحیح و مقابله این نسخه بانسخه اصل که بخط مصنف بوده است .

آغاز : الحمدلله الذی سهل لنا تحصیل علوم الدین و یسر لنا معرفة احکام الشرع المبین بما فتح لنا من ابواب الروایه . . الی . . فجاء کتاباً یطمئن الخاطر به و ترکن النفس الیه و یصلح للوثوق به و الاعتماد علیه

پایان : و فیما اوردته کفایة لمن اراد العمل باحکامهم علیهم السلام . . . الی . . و کتب بیده مؤلفه محمد بن الحسن بن علی بن محمد الحر العاملی المجاور بالمشهد المقدس الرضوی علی مشرفه السلام و کان الفراغ من تألیفه و کتابة هذه النسخة فی لیلة الجمعة لثلاث بقین من ذی الحجه سنة ۱۰۸۸ ـ ﻫ .

مؤلف : محمد بن حسن مشهور بشیخ حر عاملی است که متوفی ۱۱۰۴ ـ ﻫ و مؤلف کتاب وسائل الشیعه (یکی از معروفترین کتب اخبار شیعه و این کتاب فهرست آنست) بوده است . « ترجمهٔ وی ذیل کتاب شمارهٔ ۱۳۵۱ صفحهٔ ۱۱۳ ـ ۱۱۴ این فهرست نگارش یافته است » .

قطع : خشتی بسانتیمتر ۱۸ × ۲۳ جلد تیماجی قرمز شمارهٔ صفحات ۴۶۹ سطور هر صفحه ۲۲ کاغذ ترمه متوسط خط نسخ تاریخ کتابت ۱۱۱۳ ـ ﻫ کاتب محمد رضا ابن عزیزالله تونی مشهدی شمارهٔ دفتر **۱۴۱۳۹**

۱۳۸۸

کلام الملوك ملوك الکلام کتابیست مشتمل بر مطالب و نکات متنوعه ادبی تاریخی علمی ریاضی فلسفی . موضوع اصلی مطالب مختلفه این کتاب ، جملهٔ (کلام الملوك . ملوك الکلام) و بیان مطالبی مربوط بآن است از لحاظ ترکیب و

نیز موضوعات متناسبه با کلمات مفردهٔ این جمله. این کتاب مشتمل بر یك مقدمه و ۳ کتاب و یکخاتمه متضمن نوادر ومطالب متنوعه‌است. در کتاب نخستین مطالب مربوط بکلمهٔ (کلام) در دو شعبه: نظم ونثر، و در کتاب دوم موضوعات متناسب باکلمه (ملوك) که شامل ذکر جمعی از پادشاهان وامراء نیز هست ودر کتاب سوم مطالب گوناگون دربارهٔ جملهٔ کلام‌الملوك و جملهٔ ملوك الکلام، نگارش یافته است. کتیبهٔ برگ اول با آب طلا وشنجرف و زنگار نقاشی و گل و بوته‌کاری شده است.

آغاز: الحمدلله الذی افحم مصاقع‌الفصحاء بمعجز کلامه و أخرس شقاشق البلغاء بترتیبه و نظامه و ابهرالعرب العرباء باختراع مفتتحه و ختامه الذی لا یرتقی نزالاوهام الی ذلاذل کنه جبروته...

پایان: لاحبائك المؤمنین و عبادك الصالحین الذین انعمت علیهم غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین.

مؤلف عبد علی بن ناصر ابن رحمت حویزی است که از منشیان و خطباء وشعراء نامی دوران خود بوده ودر کتاب امل‌الامل وسلافةالعصر (سید علیخان مدنی) ترجمه اش نگارش یافته و پارهٔ از اشعار وی نقل گردیده است. ابن رحمة حویزی تألیفات دیگری نیز داردمانند: حاشیه تفسیر بیضاوی، دیوان ترکی، دیوان عربی، دیوان فارسی وچندین کتاب در بارهٔ رمل و نحو و عروض وحکمت. ازشیخ بهاء الدین عاملی متوفی حدود ۱۰۳۰ هـ علم فرا گرفته وتاریخ وفاتش معین نیست (یکی دیگر از دانشمندان و شعراء که نزدیك بعصر و یا معاصر وی میزیسته اند نیز نامش عبدالعلی حویزی ولی نام پدرش جمعه و مولدش حویزه وموطنش شیراز و از اساتید سید نعمت‌الله جزائری بوده است. سال وفات وی نیز

بدست نیامده است.)

قطع خشتی بسانتیم ½ ۱۵×۲۱ جلد تیماجی مشکی گویبده شماره صفحات ۷۵٦ سطور هر صفحه ۱٤ کاغذ فرنگی خوب خط نسخ و نسخ تاریخ کتابت ۱۳۰۲ - کاتب محمد علی اصفهانی شماره دفتر **۱۳٦۸۳**

۱۵۸۸

مرشد الخواص این نسخه کتابیست متضمن شرح برخی از آیات و روایات مشکله و پارهٔ از فقرات غامضهٔ ادعیه و زیارات، از لحاظ لغة واعراب واز لحاظ مقاصد و معانی. هیچگونه نظم و ترتیب و تناسبی میان مباحث آن رعایت نشده و برخی آیات و روایت که بغموض و اشکال مشهورند در آن مورد شرح وتفسیر قرار گرفته است. درصفحه ۳ و ٤ مقداری از متن درحاشیه کتابت شده است. کنار یکی از برگهای آخر نسخه، وصالی شده‌است.

آغاز پس از خطبه: فیقول الفقیر الی ربه الغنی **محمد** بن حسن الطوسی عمله الله بلطفه الخفی و فضله الجلی هذا یا اخوانی و اصدقائی مؤلف جمع لبیان بعض نکات الآیات ومعضلات الروایات وفقرات الادعیه والزیارات ستصعبها اکثر المشاهیر . . .

پایان: حیث نصری عن الحرکة والاضطراب لانه کفایة لاولی الالباب والحمدلله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً.

مؤلف مطابق تصریح دیباچه کتاب، **محمد** بن حسن طوسی است وبدون تردید با شیخ الطائفه طوسی و خواجه نصیر طوسی (که هر دو **محمد** بن حسن طوسی) تطبیق نمیتوان کرد، زیرا که درضمن کتاب پاره از کسانی مانند محسنی و شیخ بهاءالدین و سید نعمت‌الله جزائری و نظایر ایشان نام برده واین خود گواه است که در قرن ۱۲ و یا ۱۳ هـ میزیسته است.

قطع : خشتی ۱۴×۲۰ جلد تیماج مشکی منگنه بدون مقوا شماره صفحات ۱۳۱ سطور هرصفحه ۱۵ خط شکسته نستعلیق کاغذ ترمه متوسط تاریخ کتابت ۱۲۳۷ ه‍ . کاتب زین العابدین محمد صالح قهلاریجانی لنجانی شمارهٔ دفتر **۱۳۷۳۹**

تألیف این فهرست را که جلد سوم از فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورایملی است در اینجا پایان داده و برای تألیف و طبع مجلدات دیگر ومعرفی بقیهٔ کتب خطی امید توفیق دارم .

برای اسامی کتب معرفی شده ، اماکن ، اعلام اشخاص و کتیبه‌که بمناسبتی درذیل معرفی کتب خطی ازآنها نامبرده شده‌است فهرستهای جداگانهٔ تنظیم ، و اینک بترتیب ضمیمه میگردد .

۲۰ ربیع‌الاول ۱۳۷۶ ، ۳ . ۸ . ۱۳۳۵ - تهران - عبدالحسین حائری

فهرست کتب معرفی شده

اعلام و یا شماره هائیکه میان علامت : [ ] قرار گرفته و با حروف (۱۲ سیاه) نوشته شده ، شرح و تفصیل بیشتری دربارهٔ آن داده شده است . این نکته در تمامی فهرستهای چهارگانه رعایت شده است .

ب

ت

ج

ح

خ

د

ز

فهرست کتب متفرقه

ز

س

فهرست اماکن

فهرست اعلام

- خ -

- ض -

- ط -

- غ -

- ف -

برای اغلاط مطبعی و عموم غلطهائی کـه هنگام تصحیح از آنها غفلت شده‌است غلطنامهٔ ذیل را تهیه کردیم و مخصوصاً اغلاط شماره‌های راهنما را مستقل قرار دادیم و لمز مراجعین ارجمند استدعا داریم پیش‌از مطالعه کتاب، آنرا تصحیح فرمایند.

غلط	صحیح	صفحه	سطر
١٣٤٦	(١٢٨٠)١٣٤٦	١١٠	١
١٦٧٩	(١٥٢٠)١٦٧٩	٤٠٤	٨
١٦٠٠	١٦٦٦	٣٩١	١
١٢٠٢٠	١٢٠٣٠	٣١٧	١٢
٣٧١	٣٨٠	٤٣٧	١٠
(١٢٦٨)	(١٢٦٧)	٤٧	٣
١٢٦٠	١٢٩٠	٦٥	١٥
١٣٢٩	١٣٢٨	٤١١	١٦
١٢٣٨	١٢٣٢	١١٥	٢٠
١٢٧٢	١٣٧٢	١٣٢	٥
)١٢٤١(	(١٢٤١)	١٦٥	١٩
١٥٠٠	(١٥٣٨)	٢٥٢	٩
١٥٦١	(١٦٠١)	٣٠١	١١
١٦٠٠	١٦٦٦	٣٩١	١

غلط	صحیح	صفحه	سطر
اصفی	تفسیر اصفی	۹	۳
تألیف	تألیفات	۱۱	۱۰
اثبات خدا	اثبات ، خدا	۱۳	۱
نقاشی	نقاشی شده	»	۸
اسلامبول	استامبول	»	۱۳
یکسشنه	یك «سشنه»	»	۲۱
کتابهای	کتابهائی	۱٤	۱۰
پایا	پایان	۱۵	۱
شد	شده	۱۷	۳
قضاة	قضات	۲۰	۱
خود	خود او	۲۵	۱۲
عباره	عبارت	۲٦	۲
و دیگری	و بر دیگری	۲۷	٦
کرده	گردیده	»	۱۷
بود در	بوده و در	۳۰	۲(پاورقی)
کتابت در	کتابت را	»	»
قسمت یافته	قسمت فراغت یافته	۳۱	٤
و در	که در	۳۱	۱۰
از مجموعه	مجموعهٔ	»	۱٦
پاشی است	پاشی گردیده است	۳۲	۸
ادعیه	ادعیه	»	۱۸
حواشی از	حواشی بسیاری از	۳۳	۲۰
غالب	جالب	۳٤	۷
مذهب مرصع	مذهب و مرصع	۳٦	۱۸
موین	محمد بن	۳٦	۲۱
محمد حسن	محمد بن حسن	۳۷	۲۳
بر او	بر آن	٤۰	۱۲
ضیاه الدین	ضیاءالدین	٤٤	۱
لطیك	لطیف	٤٤	٤
مؤلف	مشخصات مؤلف	۵۰	۱۳

سطر	صفحه	صحیح	غلط
۸	۵۲	این قصه	این قضیه
۱۳	۵۳	ساقط	سقط
۱۰	۵٦	متوفی	و متوفی
۹	۵۷	صدوق علی بن محمد	صدوق‌علی‌محمد
۲	٦۰	تاریخهای	ثاریخها
۸	٦۱	۱۰۳۰	۱۰۲۰
۲۱	٦٤	در عبادات و عادات	در عادات
٦	٦۵	۱۰۹۱	۱۹۱
۲	٦۷	یافته	یاقته
۹	٦۷	اقامت	اقامه
۲	٦۸	پدر زن	پدر رن
٦	۷۰	التجارات	التجارت
٦	۷۲	کفارات	کفارا
٦	۷۳	مقتول در	مقتول
۱۳	»	تذکرات لازمه	تذاکرات لازمه
۱	۷٦	الفوائد الحائریه	القوائد الحائریه
۱۴	۷۷	ابوالقاسم جعفر بن حسن	ابوجعفر محمدبن‌حسن
۲	۷۹	این کتابرا	کتابرا
۱۸	۸۰	یك نقش مهر	نقش مهر
۱	۸٤	و بر صحت	و در صحت
۱۲	۸٦	نقش برقرامطه	نقص برقرامطه
۹	۹۲	به پنج مسئله	از پنج مسئله
۱٤	»	این نسخه با نسخهٔ	ین نسخه‌با نسخه
۲۰	»	که هردو از رسائل مصنف است در یك مجموعه	هردو از رسائل مصنف است
۲۱	»	قرار دارد	
۱۷	۹۳	دوم	دویم
۷	۹٦	مقدمه نوشته شده	مقدمه نوشته
۲۰	۹۸	بشماره ۱۲۲۵ این فهرست	بشمارهٔاین‌فهرست
۱	۹۹	نقلیه را در	نقلیه زا در

غلط	صحیح	صفحه	سطر
حاجی کلباس	حاجی کرباسی	۱۰۱	۱۵
بشماره مراجعه کند	بشماره ۱۲۷۵ مراجعه کنید	۱۰۲	۸
بجدد	مجدد	»	۱
شماره دریك‌مجموعه	شماره ۱۲۴۳ دریك‌مجموعه	۱۰۷	٤
جزنی	جزئی	»	۱۵
شرح تهذیت	شرح تهذیب	۱۱۱	٤
که در ۱۲۳۸	که در ۱۲۳۲	۱۱۵	۱۸
مقتول ۱۲۳۸	مقتول در ۱۲۳۲	۱۱۹	۱۰
انتقاد از کتاب	انتقاد کتاب	۱۲۲	۱۳
برداشته شده	نگاشته شده	۱۲٦	۱۳
وخود در ۷۹٦	و خود در ۵۹۵	۱۲٦	۲۱
هالاکوخان	هولاکوخان	۱۲۷	۱
٤۵۷	٦۵۷	۱۲۷	۳
خود صرف	صرف	»	۵
بشماره ثبت‌شده	بشماره ۱۳۰٦ ثبت‌شده	۱۳۳	۷
نزدیوحنا	نزد یوحنا	۱٤۳	٤
در ۱۲۳۳	در ۱۲۳۲	۱۵۳	۱۰
متوفی ٦۲۲	متوفی ٦۵۷	۱۵٤	۸
لماة است	حماة است	۱۵۷	۳ (پاورقی)
وی در ٤۵۰	وی در ٦۵۰	۱۵۸	٤
البارقات الهیه	البارقات الالهیه	۱٦۲	۵
متوفی ۰۰۰	متوفی ۱۰۹۰	۱۷۲	۳
اعرابی متوفی	اعرابی متوفی ٦۳۸	۱۷٦	۱۷
متوفی ٤۵۰	متوفی ٦۵۰	۱۷۷	۱ (پاورقی)
بود که وی	بوده که وی	۱۹۲	۱٤
همهٔ مربوط	همه مربوط	۱۹۳	۱٦
ولنشینش	و دلنشینش	۱۹٤	۳
دفتر ۱۱۱۱	دفتر ۱۱۱۱۰	۱۹٤	۹
قرار داده	قرار گرفته	۲۱۲	۱۹
بهاینموضوع	در اینموضوع	۲۲۲	٤ (پاورقی)

غلط	صحیح	صفحه	سطر
حدود ۴۳۰	حدود ۳٤۰	۲۲٦	۷
متوفی ۸۲۸	متوفی ۷۲۸	۲۲٦	۱۷
دیسقوبوس	دیسقوریوس	۲٤۷	۵ (پاورقی)
تناقص های	تناقضهای	۲٦۷	۵
ابوجعفرمحمدبن‌حسن	ابوالقاسم جعفربن‌حسن	۲۷۱	٦
کحال‌متوفی‌است	کحّال است	۲۷٦	۳
مستدك درسه‌جلد	مستدرك درسه جلد	۳۰۱	٦
اعجاز حسینی	اعجاز حسین	۳۲۳	۸
زبان عربی	زبان عرب	۳۳۸	۲۰